

Innr.
2072/3

STUDII TEOLOGICE

5-6

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA II-a

ANUL XX

Nr. 5-6

MAI—IUNIE 1968

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
INTR. PATRIARHIEI Nr. 9, SECTORUL V, BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

Prea Fericitul Părinte
JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI

- P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Rectorul Institutului
teologic de grad universitar din București
- P. C. Pr. SOFRON VLAD, Rectorul Institutului teologic
de grad universitar din Sibiu
- P. C. Pr. IOAN G. COMAN, Profesor la Institutul teologic
de grad universitar din București
- P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, Profesor la Institutul
teologic de grad universitar din Sibiu

REDACTOR RESPONSABIL

- P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi,
Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice
universitare, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții
Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR
TEOLOGICE DIN
PATRIARHIA ROMÂNĂ

C U P R I N S U L

† NICOLAE, mitropolitul Banatului,
Teologia în slujba vieții . . . 327

Două decenii de teologie ortodoxă română :

Pr. Prof. GRIGORIE MARCU, *Preocu-
pări și studii de teologie biblică* 345

Pr. Prof. IOAN I. RĂMUREANU,
*Preocupări și studii de teologie
istorică și patristică* 364

Pr. Prof. PETRU REZUȘ, *Preocupări
și studii de teologie sistematică
ortodoxă* 389

Prof. IORGU D. IVAN, *Preocupări și
studii de drept canonic* 408

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, *Preocupări
și studii de liturgică și de istoria
artei bisericești* 424

Pr. Prof. D. BELU, *Preocupări și stu-
dii de pastorală, omiletică și
catehetică* 454

Note bibliografice :

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, *Cărți de
cult tipărite între 1948—1968* . . . 471

SERIA II, ANUL XX

Nr. 5—6, MAI—IUNIE 1968

EDITURA INSTITUTULUI
BIBLIC ȘI DE MISIUNE
ORTODOXĂ

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte: *Prea Fericitul Părinte JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membrii: *din partea Institutului teologic de grad universitar din București: P. C. Diac. Rector N. I. NICOLAESCU și P. C. Pr. Prof. IOAN G. COMAN; din partea Institutului teologic de grad universitar din Sibiu: P. C. Pr. Rector SOFRON VLAD și P. C. Pr. Prof. GRIGORIE T. MARCU.*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. IOAN G. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale.*

TEOLOGIA ÎN SLUJBA VIEȚII

CONSIDERAȚII ASUPRA ORIENTĂRII ȘI PERSPECTIVELOR
TEOLOGIEI ROMĂNEȘTI

Dacă creștinismul a izbutit să se răspîndească și să se impună atenției lumii, cu toate împrejurările potrivnice prin care a trecut Biserica primară, aceasta s-a datorat, în primul rînd, concepției sale de viață. Această concepție — pe cît de surprinzătoare prin noutate, pe atît de atrăgătoare prin conținut — se deosebea radical de tot ceea ce putuse oferi omenirii pînă atunci orice altă religie și filozofie.

Nici o altă religie nu putuse da vieții un sens atît de înalt care să fie pe măsura aspirațiilor celor mai intime ale credinciosului, căci nici o altă religie nu putuse face din credincios un om liber și stăpîn pe soarta lui. Nici o altă religie nu putuse înlătura stavilele despărțitoare dintre adepții săi, pentru că nici o altă religie nu făcuse din credincioșii săi fii egali ai aceluiași Dumnezeu din ceruri. Nici o altă religie nu cunoscuse și nu învățase pe credincioși dragostea reciprocă, întrajutorarea și purtarea sarcinilor unuia de către altul, pentru că nici o altă religie nu identificase pe Dumnezeu cu dragostea și nu făcuse din dragostea credinciosului față de Dumnezeu izvorul dragostei acestuia față de semenii lui. Nici o altă religie nu deschisese înaintea credinciosului perspective atît de largi și de îmbietoare, care să ducă pînă la asemănarea cu Dumnezeu. Nici o altă religie nu încredințase mai puternic și mai convingător pe credincioșii săi, că viața lor pămîntească, întrerupită prin moarte, dar restabilită după aceea și preamărită prin înviere, se va transforma într-o trăire veșnică în comuniunea permanentă a Aceluia care constituie obiectul celei mai aprinse doriri a oricărui credincios, adică în comuniunea lui Dumnezeu. Dintre toate religiile antichității, doar creștinismul singur găsisese cheia cu care se putea pătrunde în adîncul cămării acelei neliniști inerente sufletului rațional, în întilnirile lui cu realitățile și cu potrivnicile vieții, și adusese aici balsamul nemuritor în stare să potolească și să vindece definitiv această neliniște. Fericitul Augustin intuise, mai bine ca oricine, acest lucru, atunci cînd spuse: «Fecisti nos ad te, Domine, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te»¹.

În comparație cu filozofia greacă, stăpînă — sub forma diferitelor ei sisteme — a lumii culte a timpului, creștinismul, prin concepția lui robustă de viață, se arătase de asemenea superior. Cu optimismul inerent cunoașterii desăvîrșite a adevărului, el umbrea cu totul atît cos-

mologia lui Pitagora și Platon, care identificau sau tindeau să identifice materia cu răul, cât și indiferentismul stoicilor care identificau pronia divină cu implacabila Eimarmene, tăgăduind cu aceasta orice libertate omenească². Contrastul dintre neputința diferitelor școli filozofice ale lumii păgine de a da un sens vieții omului pe pământ și valoarea pe care i-o împrumută acestei vieți creștinismul sînt redade de Sfîntul Vasile cel Mare în următoarele cuvinte: «Unii dintre filozofii din afară au construit sisteme asupra rostului omului, iar părerile lor sînt din punctul acesta de vedere, dintre cele mai contradictorii. Unii au făcut ca rostul acesta al omului să conștie în știință; alții, în acțiune. După unii, viața trebuie detașată de trup; alții, care au ajuns întocmai ca dobitoacele, au pus rostul nostru în plăcere. Pentru noi însă rostul pentru care facem toate și în vederea căruia ne încordăm toate eforturile este viața cea fericită în veșnicie. Iar realizarea acestei vieți constă în a ne găsi sub stăpînirea lui Dumnezeu: pentru făptura omenească, nici chiar ipotetic, nu s-ar putea imagina ceva mai bun»³. Prin urmare, făcînd din Dumnezeu izvorul înțelepciunii celei adevărate, creștinismul oferea căutătorilor de adevăr și iubitorilor de înțelepciune obiectivul celor mai înalte și mai fructuoase preocupări. «Este cu neputință — zicea Fericitul Teodoret al Cirului — să poată ajunge la filozofie cel ce nu devine mai întîi un fervent iubitor al lui Dumnezeu; ceva mai mult, faptul acesta însuși se numește filozofie... Ca atare, filozoful (iubitorul de înțelepciune), în chip natural, se poate numi și iubitor de Dumnezeu»⁴.

Noua concepție de viață creștină smulgea pe credincios din întunericul ce-l învăluia și-l transpunea dintr-o dată, într-o împărăție a luminii, dîndu-i posibilități imense de a se realiza în toată demnitatea lui. Prin aceasta, ea era menită să transforme radical relațiile dintre inși, care existau în lumea veche și să inaugureze epoca unui umanism nemaiajuns pînă atunci. Dar această concepție de viață nouă nu era rezultatul vreunor strădanii obișnuite, cu toate că spiritele de elită ale omenirii de totdeauna au intuit-o și au fost în căutarea ei, datorită aceluia resort tainic care a împins mîntea, de-a pururea, după căutarea adevărului, ci era rezultatul vrserii celei adevărate a lui Dumnezeu cu privire la făpturi, vrere descoperită lumii de însuși Fiul lui Dumnezeu întrupat. Era opera iubirii nesfîrșite a lui Dumnezeu față de creatura mîinilor Sale, căci: «Într-aceasta s-a arătat iubirea lui Dumnezeu față de noi, că Dumnezeu a trimis pe Fiul Său cel Unul-Născut în lume, ca să trăim printre-însul» (I Ioan IV, 9).

Ca Fiu al lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat, Domnul Iisus Hristos nu numai că ne-a tilcuit, cum nu s-ar fi putut mai bine, vrerea lui Dumnezeu cu privire la noi, ci a fost, în același timp, și garantul cel mai autorizat și cel mai nedezmînițit al acesteia. Învățătura Sa acoperea cu o boltă luminoasă orizontul vieții celei noi a celor ce veneau la El, iar

2. Ἀρχαί, Ἡλία Μυστρογιαννοπούλου, Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος, Atena, 1966, p. 66.

3. Ἐπὶ τὸν ΜΗ΄ Ψαλμόν, P. G., XXIX, 432. Vezi și Sf. Vasile cel Mare, Comentariu la Psalmii, trad. de Pr. Olimp N. Căciulă, București, 1939, Colecția «Izvoarele Ortodoxiei», p. 246.

4. Φι: ὁ θεος ἰστωρία ἢ σοφία καὶ πολιτεία, P. G., LXXXII, 1513.

exemplul vieții Sale domina strălucitor la mijloc, imbiind pe toți la imitare. Indemnurile Sale deveneau încurajări, iar poruncile Sale, chemări la viață. Bunătatea Sa trezea din somnolența indiferenței, iar dragostea Sa dăruitoare constituia seva vitală care hrănea și fructifica din abundență viața cea nouă.

Improprierea de către creștini a noii concepții de viață, care se desprindea din vrerea lui Dumnezeu cu privire la ei, era condiționată de credință. Dar nu de credința aceea simplă și incipientă pe care Clement Alexandrinul o definea ca «un bun immanent, care, fără a căuta pe Dumnezeu, îl mărturisește că există și-L preaslăvește ca atare»⁵, sau ca «o cunoaștere prescurtată a adevărilor necesare»⁶, ci de o credință puternică și atotcuprinzătoare, care înainta din desăvârșire în desăvârșire pe calea cunoașterii lui Dumnezeu și a înțelegerii vrerii Lui celei sfinte, pînă la ultimele limite ale posibilității, pentru că: «Aceasta este viața cea veșnică — spusesese Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos —, ca să Te cunoască pe Tine, unul adevăratul Dumnezeu și pe Iisus Hristos, pe care Tu L-ai trimis» (Ioan XVII, 3). De altfel, tot la acest proces de desăvârșire a credinței se va fi gîndit și Sfîntul Apostol Pavel, atunci cînd a spus că, în Evanghelia lui Hristos, dreptatea lui Dumnezeu se descopere «din credință în credință» (Romani I, 17).

Dacă în forma aceasta redusă și începătoare credința nu constituie decît prefața legăturii credinciosului cu Dumnezeu, sub imperiul acestui proces de desăvârșire ea devine adevărata coloană vertebrală a vieții religioase. Ea este acum întocmai ca o rază puternică, plină de dragoste, de încredere și de nădejde, care se proiectează, în chip natural, din adîncul sufletului credinciosului în afară — pe cît este cu putință mai mult — și care, întîlnind în calea ei pe Dumnezeu, se întoarce în suflet plină de har dumnezeiesc, luminîndu-l, încălzindu-l, umplîndu-l de o dragoste nețărmurită față de tot ceea ce se găsește în jurul său și transformîndu-l într-un element activ în slujba împărăției lui Dumnezeu pe pămînt, care, după cuvintele Sfîntului Apostol Pavel, «nu constă în vorbe, ci în fapte» (I Cor. IV, 20). Un astfel de ins, desăvârșit în dragoste, spunea Sfîntului Maxim Mărturisitorul, «nu cunoaște deosebire între ceea ce este al lui și ceea ce este al altuia (...), între credincios și necredincios, între sclav și liber, sau, în genere, între bărbat și femeie; ci, ridicîndu-se deasupra tiraniei patimilor și înțelegînd că firea oamenilor este una singură, îi consideră pe toți deopotrivă și este însuflețit de aceleași simțăminte față de toți. Pentru el nu mai este elin sau iudeu, bărbat sau femeie, sclav sau liber, căci el vede în toți și în toate pe Hristos»⁷. Un astfel de credincios, constată Clement Alexandrinul, «dobîndește, chiar din lumea aceasta, egalitatea cu îngerii»⁸. Devine, cu alte cuvinte, întocmai ca și îngerii din cer, un devotat slujitor al lui Dumnezeu. Ideea

5. Στωματεῖς, VII, 10, P. G., IX, 477: „πίστις μὲν οὖν ἐνδιὰθεόν τι ἔστιν ἀγαθόν“.

6. Στωματεῖς, VII, 10, P. G., IX, 481: «ἣ μὲν πίστις σύντομος ἔστιν, ὡς εἰπεῖν, τῶν κατεπειγόντων γυθίσαις»

7. Κεφάλαια περὶ ἀγάπης, P. G., XC, 993.

8. Στωματεῖς, VII, 10, P. G., IX, 481: «ὁ ταπεινὸς ἐνθένης ἦν προλαβὼν ἔχει τὸ ἰουγυλοῦ εἶναι».

aceasta, care înfățișează un adînc adevăr, a și îndreptățit afirmația cu privire la creștinii dintru început, că: «în timp ce ei trăiesc pe pămînt, viețuiesc în cer»⁹.

Nici o altă dată, de la căderea în păcat, nu a mai fost dat făpturii să realizeze o cunoaștere atît de directă și atît de vie a lui Dumnezeu, ca pe vremea viețuirii pe pămînt a Domnului și Mîntuitorului Iisus Hristos. Dar cunoașterea aceasta, vehiculată doar de credința simplă a celor ce veneau în contact cu persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat și cu harul dumnezeiesc ce se revărsa asupra lor de pe urma acestui contact, dacă realiza o experiență cu adevărat paradisiacă, nu dobîndea, totuși, dimensiunile ei adevărate. Făptura se găsea din nou înaintea lui Dumnezeu și grația cu El față către față. Experiența aceasta era însă atît de nouă și de neobișnuită, încît din cauza slăbiciunii inerente firii credinciosului, el nu-și putea da seama de toată valoarea ei reală. Dumnezeirea Domnului și Mîntuitorului Iisus Hristos copleșea de fiecare dată pe oricine se găsea în preajma Sa. Dar în afară de apropierea imediată a Domnului, credinciosul revenea la slăbiciunile inerente firii sale, chiar dacă continua să păstreze în sufletul său amintirea clipelor sublime petrecute lîngă Domnul. Lepădarea lui Petru, la citîva vreme după mărturisirea lui plină de înflăcărare: «De va trebui să mor cu Tine, nu mă voi lepăda de Tine» (Marcu XIV, 31), — lepădare pe care Petru o face atunci cînd se găsea izolat de Domnul —, nu se datorește vreunei trăsturi urite de caracter a acestui Apostol, ci neputinței făpturii de a cunoaște, fără o strădanie proprie mai îndelungată și fără o luminare de sus complementară, pe Dumnezeu. Pentru ca să împlinească această neputință, făgăduise Mîntuitorul că va trimite în lume pe Duhul Sfînt, Care va conduce pe Sfinții Apostoli și pe toți cei ce aveau să creadă în El «la tot adevărul» (Ioan XVI, 13). Numai Duhul Sfînt, Care se pogorise în ziua Cîncizecimii și Care avea să rămînă în Biserică pînă la sfîrșitul veacurilor, putuse să desăvîrșească credința simplă a Sfinților Apostoli și să o transforme în certitudine, căci, după cuvintele Sfîntului Chiril al Alexandriei, «De la Duhul Sfînt au fost învățați să teologhisească pe Cuvîntul lui Dumnezeu cel Unul-Născut, cei ce au fost dintru început martori oculari și slujitori ai Cuvîntului»¹⁰. Și numai datorită acestei iluminări a Duhului Sfînt, Petru, care se lepădase odinioară de Domnul, după nesfîrșite strădanii și pătîmiri în propovăduirea plină de zel a credinței în Iisus Hristos și la multă vreme după înălțarea Domnului la cer, își încununează viața cu moartea martirică pentru Acela de care, atunci cînd fusese pe pămînt, se lepădase.

Dar, dacă cunoașterea aceasta directă a lui Dumnezeu, pe care au avut-o cei ce s-au găsit în preajma Domnului, pentru a deveni certitudine, avusese nevoie de atîta pedagogisire din partea Fiului lui Dumnezeu întrupat și, în cele din urmă, de călăuzirea Duhului Sfînt, apoi cunoașterea lui Dumnezeu de către cei ce aveau să vină la creștinism după înălțarea Domnului la cer trebuia să fie, în chip natural, prece-

9. Epistola către Diognet. V. 9: «ἐπὶ τῆς διατριβου σου ἄλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται». *Patrum Apost. Opera*, Ed. Sexta Minor, Lipsiae, 1920, p. 81.

10. Περὶ Ἀγίαςτας καὶ ὁμοουσίου Τριᾶδος, P. G., LXXV, 1153.

dată de o pregătire și mai amplă. Cel ce grăise odinioara Apostolilor Săi: «Cine M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl» (Ioan XIV, 9) nu se mai găsea de față, în mijlocul credincioșilor, ca să-i copleșească cu prezența Sa dumnezeiască, să-i îndrumeze cu cuvântul Său și să-i povățuiască cu exemplul vieții Sale. Credința în El, fără un fundament solid care să o susțină și să o facă comprehensibilă — mai ales pentru cei ce veneau la creștinism din lumea păgînă —, nu mai putea fi aducătoare de aceleași roade pentru viața cea nouă, descoperită de El. De aici necesitatea pregătirii cât mai temeinice a noilor convertiți, de aici necesitatea învățaturii, a predicii și a catehezei, ca forme de împrumiere a adevărilor de credință revelate, referitoare la Dumnezeu și la lucrarea de lume mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu întrupat, de aici necesitatea apariției «teologiei», ca învățatură despre Dumnezeu și a «iconomieii», ca învățatură, despre lucrarea mîntuitoare săvîrșită în lume de Domnul Iisus Hristos¹¹.

*

În strădaniile lor de a înfățișa teologia creștină cu cea mai înaltă și «unica filozofie adevărată», marii teologi ai Bisericii, «οἱ τὰ θεῖα σοφοί»¹², adăpați din belșug la izvoarele culturii antice, dar consumași lăuntric de focul mistuitor al credinței în Hristos, au căutat să pună în slujba acestei teologii tot ce au găsit mai nobil și mai demn atît în filozofia greacă a antichității, cît și în celelalte științe ale timpului. Ceea ce-i atrăgea mai mult către acestea nu erau nici teologiile și nici cosmologiile diferitelor sisteme filozofice — care pentru ei nu erau decît niște contrafaceri ale adevărului —, ci latura spirituală înaltă a acestor sisteme, însemnătatea pe care o atribuiau ele virtuții ca mijloc de desăvîrșire a sufletului¹³, și strădaniile lor după realizarea unui bine pe care, deși îl intuiau, nu puteau totuși să-l definească în chip coresponsuzător, ca să-l facă valabil pentru toți. Sfântul Justin, care luase cunoștință numai la maturitate de învățătura creștină și care declarase cu toată sinceritatea: «pe aceasta singură am găsit-o filozofie sigură și folositoare»¹⁴, trecînd la creștinism, își păstrase mai departe «toga de filozof» și metodele clasice de investigare a adevărului. Clement Alexandrinul, care considera filozofia greacă drept o propedeutică la Hristos¹⁵,

11. Cuvîntul «θεολογία» a intrat în limbajul bisericesc, în sensul de «învățătura despre Dumnezeu», prin intermediul scriitorilor bisericești greci, începînd cu Eusebiu de Cezareea, la care în Προπαρασχ. Εὐαγγελ. XI, 14, p. G. XXI, 884, citim: „Ἐπισκοπεῖν δὲ καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ὅν δὴ Θεοῦ Λόγον καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι, καὶ Ἑβραίων παιδεύει λόγια, καθάπερ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ θεολογοῦντες διδιδάμεθα...”. La scriitorii latini și anume: Augustin, *De civitate Dei*, VI, 5 și 12; Tertulian, *Ad nationes*, II, 1 și 2 și Lactanțiu, *Divin. Institut.* I, 11 și *De ira Dei*, II, îl găsim folosit în accepțiunea pe care i-o dădea Varron: fie ca mitologie, care era lăsată în seama poezilor; fie ca interpretare naturalistă a mitologiei, care era o creație a filozofilor; fie, în fine, ca «știință sacră a cultelor stabilite», în care caz ea privea sacerdoțiul. Vezi P. Baliffel, *Le Catholicisme de S. Augustin*, ed. IV, Paris, 1929, p. 47, nota 5.

12. Sf. Maxim Mărturisitorul, Πέθεσις καὶ ἀποκρίσεις καὶ ἐρωτήσεις, P. G. XC, 793.

13. Ἄρχιμ. Η. Μαστρογιαννοπούλου, *op. cit.*, p. 140.

14. P. G. VI, col. 496. Vezi și Sf. Iustin Mărtirul, *Dialogul cu Iudeul Trifon*, trad. Pr. Olimp N. Căciulă (Colecția «Izvoarelor Ortodoxiei»), București, 1939, p. 16.

15. Σπρωματεῖς, I, 5, P. G., IX 717—720.

deși era conștient că doctrinele filozofice nu adăugau nimic la lumina și adevărurile creștine, era încredințat totuși că metoda și dialectica filozofică disciplinează spiritul în strădania după căutarea adevărului și-l fac treaz în fața tentațiilor sofistice¹⁶. Mai puțin înclinat către filozofie — cu toate că a cunoscut bine sistemele filozofice ale antichității și s-a servit de ele —, dar teolog mai adânc, Origen, care poate fi numit pe bună dreptate «părintele teologiei creștine», a așezat în centrul acestei teologii credința de la început a Bisericii lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, inaugurând principiul pururea valabil în teologia ortodoxă, după care: «numai adevărul acela este vrednic de crezare, care nu se abate cu nimic de la tradiția bisericească»¹⁷. Trăind din plin învățătura creștină, el a arătat cu deosebită putere de convingere cum «prin viața, prin crucea și prin învierea Sa, Iisus Hristos a sfințit și a vivificat toate compartimentele și toate aspectele vieții noastre»¹⁸. Cei trei mari teologi capadocieni: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigore al Nisei și Sfântul Grigore de Nazianz, prin cultura lor clasică temeinică și prin puterea lor de intuiție deosebită, au dat o nouă strălucire teologiei creștine, ambiționând s-o pună înaintea elitei intelectuale a societății contemporane lor, — nemulțumită din ce în ce mai mult de seceta de idei pe care o vădeau marii retori ai timpului, preocupați mai mult de formă decât de fond —, ca un sistem de gândire de cea mai înaltă calitate. În vîltoarea disputelor trinitare, care au culminat în vremea lor, cei trei mari capadocieni s-au arătat, deopotrivă, faruri călăuzitoare ale dreptei credințe și au prilejuit, pe tărîmul teologiei creștine, triumful definitiv al Ortodoxiei împotriva ereziei¹⁹. Fericitul Augustin, de altă parte, care este pentru Apus, exceptînd moartea martirică, ceea ce este Origen pentru Răsărit, anume un mare teolog și un om de adîncă pietate, a arătat și el vădite preferințe pentru filozofia neoplatonică, pe care, pentru spiritualitatea ei, o considera ca cea mai în stare să conducă la creștinism. A evitat însă cu multă prudență toate tentațiile pe care aceasta i le punea în față. Deși nu a fost un spirit prea sistematic în teorie și nici un organizator desăvîrșit în faptă, Fericitul Augustin a valorificat, ca nimeni altul, toate posibilitățile teologiei creștine, încît creștinismul apusean a avut timp de veacuri ochii îndreptați spre îndemnurile, spre sfaturile și spre regulile lui, întocmai ca spre niște adevărate sentințe și precepte²⁰.

Dar lucrînd cu tot zelul la ridicarea și consolidarea edificiului teologic al Bisericii creștine, pentru a-l pune, ca pe un tot armonic și strălucitor, nu numai înaintea credincioșilor, ci și înaintea celor din afară, nici unul dintre cei amintiți mai sus, după cum nici unul dintre ceilalți

16. Στωματαζ, I, 20, P. G., IX, 817.

17. 'Αρχιμ. 'Η. Μιστρογιζννοπούλου, *op. cit.*, p. 102.

18. Περὶ 'Αρχῶν, I, Praef., 2. P. G., XI, 118: «illa sola credenda est veritas, quae in nullo ab ecclesiastica discordat traditione».

19. J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, ed. 8, Paris, 1924, vol. II, p. 88.

20. F. Van der Meer, *Augustinus der Seelsorger*. Leben u. Wirken eines Kirchenvaters, Köln, 1958, p. 590.

Sfinți Părinți ai Bisericii, nu au făcut teologie de dragul teologiei. Ei au făcut teologie pentru viață; au ajutat, adică, pe credincioși să-L cunoască pe Dumnezeu în măsura în care însuși Dumnezeu a binevoit să se descopere credincioșilor, cu scopul ca aceștia să-L iubească, să-L recunoască de Stăpîn al vieții și al rostului lor în lume și, în felul acesta, să-L poată împlini vrerea. Ei au pus teologia în slujba vieții, pornind de la faptul că viața este darul cel mai de preț pe care ni l-a dat Dumnezeu și că Dumnezeu a făcut totul pentru ca făptura să poată înțelege acest dar, să-l poată aprecia, să-l poată cultiva și să-l poată înmulți, transformându-l într-un bun veșnic.

De aceea, a căuta cineva să pătrundă — dincolo de necesitățile vieții sale proprii — tainele vieții intime a lui Dumnezeu, înseamnă nu numai a vrea să depășească limitele puterii sale naturale de înțelegere, ci, în același timp, să săvîrșească și un act de îndrăzneală neîngăduită. Sfinții Părinți au atras în mod stăruitor atenția celor ce ar cuteza să facă ceva asemănător. Astfel, Sfântul Grigore de Nazianz, înfruntînd pe cineva care susținea că o astfel de cunoaștere a lui Dumnezeu ar fi cu putință, i-a spus: «Dacă tu nu te cunoști pe tine însuși, cine ești, și dacă nu ai putut înțelege nici măcar lucrurile a căror mărturie sînt simțurile tale, cum îți închipui că ai putea cunoaște exact ce este și cum este Dumnezeu? De multă lipsă de rațiune dai dovadă!»²¹.

Sfântul Maxim Mărturisitorul îndeamnă, deopotrivă, la moderație pe toți aceia care ar dori să se apropie de Dumnezeu, pe calea cunoașterii, spunînd: «Avînd a teologhisi (a cerceta cele cu privire la Dumnezeu), nu căuta să pătrunzi rațiunile intime ale lui Dumnezeu — căci inteligența obișnuită nu le va putea afla, după cum nu le va putea afla nici o altă inteligență, care vine după Dumnezeu —, ci caută să înțelegi, pe cît este cu putință, cele ce sînt în jurul lui Dumnezeu, bunăoară: cele cu privire la veșnicia Lui, la înfinitatea Lui și la imensitatea Lui, la bunătatea, înțelepciunea și puterea Lui creatoare, la puterea Lui pronietoare și de judecată a tuturor. Numai acela va fi un mare teolog, care va descoperi chiar și rațiunile cele mai mici ale acestora»²².

Sfinții Părinți mai observă că și atunci cînd mintea, ridicîndu-se prin curăție și smerenie pînă la Dumnezeu, a izbutit să perceapă pe Dumnezeu într-o măsură oarecare, redarea acestei percepți în cuvinte este deosebit de dificilă. Dificultatea aceasta nu trebuie totuși să ne împiedice a grăi celor dornici să afle cît mai mult despre Dumnezeu și a le da răspunsurile cele mai potrivite la întrebările lor. «Orice rostire teologică — spunea Sfântul Vasile cel Mare — este mai neputincioasă decît înțelegerea celui ce vorbește și încă și mai neputincioasă decît dorința celui ce caută să afle. Pentru că, prin însăși natura lucrurilor, cuvîntul este mai neputincios decît cele gîndite. Dacă însă mintea noastră este slabă și dacă limba este și mai neputincioasă, ce trebuie să facem atunci cînd grăim, decît să invocăm sărăcia cuvîntelor? Dar, totuși, din cauza aceasta nu trebuie să trecem sub tăcere ceea ce se cere de la noi. Căci este primejdie de trădare, atunci cînd nu dăm răspunsuri îndată, cu

21. Δόγμα Λογος κ', P. G., XXXV, 1080.

22. P. G., XC, 992 (Κεφάλαια περί Ἀγάπης).

privire la cele dumnezeiești, celor ce iubesc pe Dumnezeu»²³. Teologhisirea este, ca atare, o operă de mare răspundere.

A se ocupa cineva de teologie, adică de Dumnezeu, fără a căuta să tragă din aceasta foloasele cuvenite pentru viață, echivalează, după Origen, cu căderea în prăpastie și cu moartea, pentru că cheia de boltă a întregului edificiu al teologiei este viața. Astfel, pornind de la cuvintele Mintuitorului: «Cine dintre voi, voind să-și construiască un turn...» (Luca XIV, 28—29), Origen a spus: «Și aici mi se pare că se spune, în chip parabolic, că cel ce voiește să teologhisească trebuie să vadă dacă este în stare să desăvârșească tot ceea ce cere de la el rațiunea, când este vorba de teologie, ca nu cumva începînd cu dogmele evlaviei, să lase neterminat turnul cu privire la Dumnezeu și să nu-i construiască bolta. Căci de nu-i va construi boltă, va cădea de la înțelegerea lui Dumnezeu și va muri»²⁴. Teologia trebuie să slujească deci viața sau — ca să ne folosim de vorbirea parabolică a Mintuitorului — «via această» pe care Dumnezeu a sădit-o și ne-a pus-o la dispoziție, ca s-o cultivăm, potrivit vrerii Sale. Cultivată, precum se cuvine, via aceasta ajunge la o stare de adevărată desăvîrșire, aducînd drept roadă: «ciorchini desăvîrșiți de dragoste, de bucurie, de pace, de îndelungă răbdare și de Scriptură»²⁵.

În strădania sa de a cunoaște pe Dumnezeu, teologul conștiincios, ca și credinciosul adevărat, trebuie să se mulțumească, de fiecare dată, cu ceea ce a putut realiza și să se roage a înțelege și mai mult decît știe. El trebuie să păstreze cu dragoste în sufletul său cunoștința agonizantă cu privire la Dumnezeu, iar ceea ce este peste puterile lui, să lase să stea tănuit în nepătrunsele comori dumnezeiești. Acestea sînt gîndurile Sfîntului Grigore de Nazianz, după care rostul teologiei constă într-o continuă înălțare a vieții credinciosului: «Urcă (pe calea cunoașterii lui Dumnezeu) — zice marele teolog —, prin felul tău de viață; caută să dobîndești pe Cel curat, prin curăție. Vrei să ajungi vreodată la teologie și să fii vrednic de Dumnezeu? Păzește poruncile, umbilă în viață potrivit poruncilor (ce ai primit). Străduiește-te să dai sufletului tău prilejul de înălțare către contemplarea lui Dumnezeu, din faptele trupului tău»²⁶.

Acceasi înălțare a vieții pînă la asemănarea cu Dumnezeu îi stabilește teologiei ca țel și Sfîntul Vasile cel Mare: «Să nu dăm ascultare, plini de ușurătate, cuvintelor care grăiesc despre Dumnezeu, ci să ne silim să cercetăm cu de-amănuntul sensul ascuns în orice cuvînt și în orice silabă: nu depășind respectul la care sîntem datori, ci cunoscînd rostul chemării noastre, că avem datoria să ne asemănăm cu Dumnezeu, pe cît este cu putință mai mult... Dar asemănarea nu poate avea loc fără cunoaștere, iar cunoașterea nu poate avea loc în afară de învățatură. Și, se știe, că începutul oricărei învățături este cuvîntul»²⁷.

23. Ἐπιστολῶν Ἐπιστολῆς, P. G., XXXII, 345.

24. Ἐπὶ τὸ κατὰ Ματθαίου, P. G., XIII, 1500—1501.

25. *Ibidem*, col. 1504.

26. Δόγοι. Δόγος κ', P. G. XXXV, 1080.

27. Περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος P. G., XXXII, 69.

Așa ne-au învățat Sfinții Părinți, urmînd dumnezeieștilor Scripturi, să considerăm raportul dintre teologie și viață. Și numai în felul acesta această întreagă Revelație dumnezeiască își poate dobîndi sensul ei adevărat, după cum și viața credinciosului și-l poate dobîndi pe al ei. Mai presus de orice speculație cu privire la Dumnezeu, teologia înseamnă prezența lui Dumnezeu în viața noastră de toate zilele, iar «teologhisirea» înseamnă trăirea acestei prezențe, prin împlinirea vrierii lui Dumnezeu, prin participarea la viața plină de lumină a Dumnezeirii — pentru aceasta Botezul creștin a și fost numit de Sfinții Părinți «φωτισμός», adică «luminare»²⁸, prin transformarea noastră în propovăduitori ai lui Dumnezeu nu numai cu vorba, ci mai ales cu fapta, aceasta însemnînd forma cea mai desăvîrșită de teologhisire. Căci porunca pe care am primit-o este: «Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzînd ei faptele voastre cele bune, să mărească pe Părintele vostru cel din ceruri» (Matei V, 16).

*

Modul acesta de teologhisire a caracterizat totdeauna pe slujitorii altarului din țara noastră, care, fără să abuzeze de o dialectică teologică excesivă, s-au găsit mereu alătura de credincioșii lor, cu credința lor puternică, cu dragostea lor prisositoare și cu zelul lor fierbinte, făcînd din învățătura lor simplă și din predica lor potolită, dar mai ales din exemplul vieții lor curate, instrumente de cea mai sigură eficacitate întru a determina pe credincioși să urmeze «omenia» lui Hristos, să traducă, cu alte cuvinte, în viața lor proprie, modelul prin excelență al vieții celei adevărate. De aceea teologia românească nu s-a pierdut niciodată în teoretizări abstracte, cu toate că, atunci cînd a fost cazul, ea nu le-a evitat cu desăvîrșire. Ținta ei a fost să slujească vieții practice a credincioșilor, iar prin aceasta ea a izbutit tot ce poate fi mai de valoare în creștinism: transformarea teologiei în teofilie, adică trecerea de la cunoașterea teoretică și intelectuală a lui Dumnezeu la cunoașterea și apropierea de Dumnezeu cu ajutorul simțămîntului dragostei, accesibil tuturor și singurul în stare să lege indisolubil pe cel ce iubește de cel ce este iubit, să ridice pe credincios pînă la Dumnezeu și să reflecteze pe Dumnezeu în viața proprie a credinciosului, prin fapte de dragoste. Teofilia, care devine astfel o caracteristică a credincioșilor Bisericii noastre, este rezultatul unui contact continuu cu Dumnezeu, al unui exercițiu creștin de toate zilele, al ascezei creștine, în sensul ei cel mai adevărat. Pentru aceasta, scrierile de zidire sufletească și de asceză — adevărate perle ale literaturii patristice — s-au bucurat, în traducere, de o mare circulație printre credincioșii Bisericii noastre și pentru aceasta îi găsim pe acești credincioși atît de legați, de-a lungul istoriei, de cen-

28. Ideea că cei ce au îmbrățișat credința creștină au trecut prin Botez din întinerie la lumină își găsește o largă întrebuintare chiar și la Sf. Apostol Pavel (Evr. VI, 4; X, 32 și Eieș. V, 8). Denumirea de «φωτισμός» ca termen analog dat Botezului, o întîlnim, printre alții, la Sf. Dionisie Pseudo-Areopagitul, în «Περὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἰσραηλῆας» III, 1. P. G. III, 425. Vezi în legătură cu aceasta și Σρ. Ἀνθρόπουλου, Δογματικὴ τῆς Ὁρθ. Ἀνατ. Ἐκκλησίας, Atena, 1907, p. 321.

trele vieții monahale de la noi, considerate ca cele mai autentice laboratoare ale trăirii creștine.

Către sfârșitul secolului trecut și în primele decenii ale celui prezent, literatura teologică românească a început să se afirme din ce în ce mai mult și să se îmbogățească nu numai cu traduceri și cu lucrări de zidire sufletească, ci și cu scrieri de analiză și de sinteză teologică originale. Apare acum o seamă de lucrări, aproape în toate domeniile teologiei, care dovedesc o gândire teologică matură și o cunoaștere temeinică a curentelor și pozițiilor celor mai înaintate ale teologiei confessionale din afară. Teologia românească începe să aprofundeze marile probleme ale învățaturii creștine, sprijinindu-se, de fiecare dată, pe hotărârile Sinoadelor Ecumenice și pe gândirea ortodoxă etern valabilă a Sfinților Părinți. Necesitatea cunoașterii cit mai aprofundate a comorilor învățaturii patristice prilejuiește, înainte de cel de al doilea război mondial, apariția colecției de traduceri din Sfinții Părinți intitulată «Izvoarele Ortodoxiei»²⁹. Concomitent cu această efervescentă a teologiei noastre și ca o nouă dovadă că, la noi, teologia a fost totdeauna considerată strâns unită cu viața, o mișcare filocalică însemnată începe să atragă din ce în ce mai multe spirite creștine de elită. Nevoile lor spirituale sînt satisfăcute într-o bună măsură, de colecția de scrieri ascetice «Filocalia», care apare, tot atunci, în traducere³⁰.

Progrese cu adevărat remarcabile a înregistrat teologia românească însă după cel de al doilea război mondial și, îndeosebi, după venirea în fruntea Bisericii Ortodoxe Române a Prea Fericitului Patriarh Justinian. Viziunea realistă a actualului întăistător al Bisericii noastre a imprimat și teologiei românești un nou impuls în slujba vieții, iar amploarea pe care a luat-o acum studiile teologice la noi a marcat un moment nemaiîntîlnit în istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Prilejul l-a oferit necesitatea confruntării dintre concepția creștină de viață descoperită de Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos și aspirațiile după mai bine ale marilor mase de oameni, care, asupriți și exploatați crunt, chiar și după două milenii de propovăduire a dragostei creștine, și-au luat soarta în propriile lor mâini și au început prin luptă dîrză și hotărîtă să-și zidească o nouă existență, mai bună și mai dreaptă decît cea din trecut. O primă constatare, care a apărut încă de la începutul acestei confruntări, a fost aceea că multe dintre Bisericile creștine, abătîndu-se de la linia înaltei lor misiuni încredințate de Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos, s-au așezat, încă de secole, în slujba unor interese străine și, vinînd profituri lumești, au făcut cauză comună cu asupritorii oamenilor și popoarelor, divizînd pe oameni și opunîndu-i pe unii altora. Dar «misiunea oricărei Biserici este nu să divizeze viața și pe oameni întreolaltă, ci să confere un sens divin intereselor pămîntești,

29. Colecție îngrijită de Pr. Dr. D. Fecioru și Pr. Dr. Oлимп N. Căciulă. Primul volum a apărut în anul 1938, în edit. Bibliotecii Teologice, București.

30. *Filocalia sau culgere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvîrși*, trad. de Pr. Stavr. Dr. D. Săniloae. Primul volum a apărut în 1916 în Tipografia Arhidiecezană, la Sibiu.

armonizînd pe om în el însuși și cu semenii săi, prin întîlnirea tuturor în același patrimoniu unificator»³¹.

Prea Fericitul Patriarh Justinian venea în fruntea Bisericii Ortodoxe Române cu o convingere profundă nu numai despre misiunea Bisericii Domnului și Mîntuitorului Hristos în lume, ci și despre responsabilitatea acestei Biserici în timpurile de adîncă frămîntare și de structurale prefaceri prin care trece omenirea secolului nostru: «Oricît de uman și de vremelnic ar părea caracterul tezelor vieții pămîntene, Biserica este obligată să fie prezentă la soluționarea lor, în virtutea misiunii sale de a se silî să facă mai ușoară această viață, fiilor ei, care sînt și fii ai lui Dumnezeu». De aceea: «O acțiune a Bisericii, organizată sau cel puțin concertată universal, ar fi idealul pentru întregirea acțiunii factorilor politici, sociali și economici. În starea prezentă de diviziune a Bisericilor — observa Prea Fericitul Patriarh Justinian, încă din anul 1948 —, ar însemna o vină în plus să ne mai întrebăm cine să facă chemarea, sau cine să înceapă mai întîi. Să pornească fiecare, de acolo de unde se află, neîntîrziat, de la parohie pînă la eparhie, într-un iureș în care imperativul vremii să încoloneze pe toți păstorii Bisericilor la munca pentru întemeierea Împărăției Cerurilor pe pămînt, în care trebuie întîlnite toate popoarele, în frăție și în dragoste, pentru mîntuirea sufletelor și o conviețuire pașnică»³².

Dacă Biserica Ortodoxă Română, spre cîntea ei, nu s-a înumărat niciodată laolaltă cu acele Biserici care, în loc să împace pe oameni între ei și să-i facă să se iubească și să se întrajutoreze în chip sincer, i-au învrăjbit și au dat celor tari prilejul să asuprească și să exploateze pe cei slabi, totuși, nu este mai puțin adevărat că și în sînul ei, unii dintre slujitorii altarului s-au lăsat antrenați, de-a lungul anilor, de diferite interese mărunte care nu aveau nici o legătură cu misiunea lor și s-au abătut de la principiile luminoase de conduită ale înaintașilor lor. Revenirea la atitudinea tradițională, care a făcut întotdeauna lauda clerului Bisericii noastre și care a ținut legături indestructibile, în țara noastră, între Biserică și popor, a constituit pentru conducerea Bisericii noastre un imperativ al desfășurării pe mai departe a activității întregului nostru cler în slujba lui Dumnezeu și a oamenilor. Glasul Întîistătătorului Bisericii noastre a răsunat acum, cu putere de trîmbiță, în auzul tuturor slujitorilor altarului: «Să scuturăm zgura trecutului, să tragem cu lopata peste toate greșelile și să devenim oameni noi pentru timpuri noi, pentru viața noastră bisericească și socială. Conducerea Bisericii noastre Ortodoxe Române mulțumește din toată inima Bunului Dumnezeu și binecuvîntează grija Lui de a fi eliberat preoțimea ortodoxă română de greutățile și păcatele care o îndepărtaseră de la misiunea ei, readucînd-o în Biserica Mîntuitorului Hristos, spre a rămîne numai la altar, unde să slujească cu rîvnă și cu osîrdie lui Hristos și credincioșilor Săi. Preoțimea adevărată trebuie să se încadreze în munca poporului, care dorește preoți închinați numai misiunii lor sacerdotale, preoți care să aducă darul și binecuvîntarea lui Dumnezeu peste viața și munca acestui popor, în aspirațiile lui către mai bine»³³.

31. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat Social*, vol. IV, 1952, p. 148.

32. *Idem*, vol. II, 1948, p. 147.

33. *Idem*, vol. IV, 1952, p. 372.

În confruntarea care a urmat și care constituie prestigiul teologiei românești în timpul ultimelor două decenii, s-a putut constata că aspirațiile după mai bine ale oamenilor de pretutindeni, doritori să-și făurească o existență mai bună și mai dreaptă nu sînt altele decît aspirațiile naturale ale făpturii omenești, create «după chipul și după asemănarea lui Dumnezeu», care voințe să se realizeze în toată demnitatea ei ființială. Teologia românească a apreciat la justa lor valoare toate aceste aspirații și le-a venit întru întîmpinare cu toată sinceritatea și cu toate luminile ei. Ea a trecut prin filtrul vrerii celei adevărate a lui Dumnezeu, folosindu-se de învățăturile Sfintei Scripturi, explicate și interpretate în cel mai autentic sens de Sfinții Părinți, toate revendicările din care omenirea conștientă a secolului nostru înțelege să pună temelile unei noi orînduiri sociale și a înfățișat atitudinea adevărată a Bisericii Mîntuitorului Iisus Hristos față de ele. Dreptatea socială, cu înlăturarea exploatării și colonialismului, egalitatea dintre toți oamenii, cu înlăturarea segregăției rasiale și a deosebîrilor de culoare, dragostea și frățietatea adevărată dintre toți fiii pămîntului, ajutorarea de către popoarele mai înaintate pe calea civilizației și a bunei stări materiale a popoarelor slab dezvoltate, bunăvoirea dintre oameni și popoare, manifestată în înțelegerea și colaborarea pentru mai binele tuturor, în lichidarea tuturor conflictelor dintre state pe calea amiabilă a tratativelor, în înlăturarea definitivă a războaielor, a amenințărilor și a șantajelor exercitate de cei puternici asupra celor slabi, în încetarea cursei înarmărilor, în interzicerea proliferării și folosirii armelor nucleare și mai presus de toate pacea temeinică și durabilă între oameni și popoare: iată teme asupra cărora teologia românească s-a străduit să-și spună cuvîntul în ultimele două decenii, slujind cu aceasta, în sensul cel mai înalt și cel mai deplin viața și contribuind la înnobilarea ei, potrivit vrerii celei sfinte a lui Dumnezeu. Și teologia românească și-a spus cuvîntul său cu toată conștiințiozitatea și cu toată răspunderea, angajînd Biserica Ortodoxă Română pe calea adevăratei sale misiuni, în lumea cea atît de zbuciumată a secolului nostru.

Dar teologia românească a ultimelor două decenii nu s-a limitat numai la descifreze de felul celor arătate mai sus și nu a căutat nu mai să descifreze și să înfățișeze tabloul luminos al unei vieți valabile pentru toți și în care fiecare îns să-și găsească mulțumirea și realizarea proprie, ci a căutat, cu aceeași pasiune pentru misiunea adevărată a Bisericii, să lămurească, deopotrivă în conformitate cu vrerea lui Dumnezeu, și locul pe care fiecare îns, prin strădanii proprii și susținute, trebuie să-l ocupe în acest tablou, atît ca cetățean al propriei sale patrii, cît și ca cetățean al lumii întregi. Ea a stăruit asupra îndatoririlor individuale ale credincioșilor, scofînd, de fiecare dată, în evidență, caracterul bunului creștin, care trebuie să fie un element de nădejde în societate: muncitor, harnic, cinstit, onest, întreprinzător, integru, atît în relațiile cu semenii săi, cît și în viața lui de familie și loial față de autoritatea superioară, dorind binele patriei sale pămîntești și al omenirii întregi și închinîndu-și progresului patriei sale și omenirii întregi toate forțele și toată inteligența sa.

Subliniind, cu satisfacție, toată această strădanie plină de osteneală a teologiei românești în slujba vieții, Prea Fericitul Patriarh Justinian, într-o împrejurare oarecare a remarcat: «...dascălii noștri de teologie au pus în lumină o latură a doctrinei creștine, cu totul nevăgată în seamă de știința teologică ceva mai veche — mă refer la confruntarea creștinismului cu realitățile vieții —, și studiile lor în direcția aceasta au dat prestigiu publicațiilor bisericești centrale și metropolitane»³⁴. Dar lucrarea dascălilor noștri de teologie și a celorlalți teologi de seamă ai Bisericii noastre nu s-a lămitat numai la aceasta. Ei au abordat, în tot timpul acesta, nenumărate alte probleme dogmatice, morale, de istorie și de exegeză, introducând în toate compartimentele științei teologice același climat nou, în care munca teologică, săvârșită cu inteligență și cu zel, procură Bisericii seva vitală a învățaturii autentice a Domnului și Mîntuitorului Iisus Hristos, care îi este de o însemnătate capitală pentru îndeplinirea misiunii ei în lume. Rămînînd continuu pe temelia de grănit a tradiției bisericești celei mai curate și cultivînd cu grijă și cu pasiune sfînta ortodoxie, teologii noștri s-au străduit să ridice deopotrivă și raporturile interconfesionale și interbisericești la înălțimea cerută de vremurile prin care trecem. Evitînd orice tendință de confesionalism îngust, dar în același timp și de sincretism confuz, ei au îmbrățișat cu inima largă Mișcarea ecumenică și au slăruit atît direct, prin participarea activă la diferitele conferințe, congrese și adunări ecumenice, cît și prin scris, pentru eliberarea acestei mișcări din corsetul în care o sufocau anumite prejudecăți și puncte de vedere confesionale și pentru îndrumarea ei pe făgașul cel adevărat, care să-i motiveze existența și să facă din ea un instrument folositor lumii contemporane. De altă parte, teologii noștri au adus o contribuție remarcabilă în cadrul conferințelor interortodoxe și în cadrul conferințelor pregătitoare în vederea începerii de dialoguri între Ortodoxie și unele confesiuni din afară și au elaborat studii temeinice asupra temelor fixate de cea dintîi Conferință Panortodoxă de la Rodos din 1961, pentru a figura pe ordinea de zi a unui viitor Sinod panortodox.

Noua orientare a teologiei românești din ultimele două decenii a imprimat și tinerelor generații de slujitori ai altarului de la noi un mod nou de a vedea și înțelege preoția creștină, punînd în lumină caracterul de jertfelnicie al preoției în slujba tuturor, după exemplul Mîntuitorului Iisus Hristos, Care: «n-a venit să fie slujit, ci să slujească și să-și dea sufletul Său preț de răscumpărare pentru mulți» (Matei XX, 28). Faptul acesta l-a subliniat Prea Fericitul Patriarh Justinian, într-o altă împrejurare, spunînd: «Astăzi, în Institututele noastre teologice este dominant un climat nou, potrivit atît studiului disciplinelor sacre, cît și unei orientări pastoral-misionare a viitorilor slujitori ai Bisericii. Nu se mai face aici numai teologie, nu se mai irosesc energii tinerești în cercetări și studii care să situeze pe omul de știință teologică în afara torentului de viață religioasă al vremii. Studiul teologiei urmărește acum să descopere comori noi în tezaurul tradițional al Bisericii, să afle dezlegări de adîncime

34. *Idem*, vol. VI, 1958, p. 360.

în problemele care frământă contemporaneitatea, să trezească interes și pasiune pentru slujirea preotească, să însușească în conștiințele slujitorilor de mîine ai Bisericii spiritul dăruirii de sine, trăirea acestei înalte misiuni în duhul unei adevărate slujiri a Mîntuitorului Hristos»³⁵.

Munca aceasta intensă a teologilor români, desfășurată în ultimele două decenii, de a integra teologia în slujba vieții și de a antrena activitatea slujitorilor altarului în albia adevăratei misiuni pe care a încredințat-o Bisericii dumnezeiescul ei Întemeietor, a fost în repetată rînduri frumos apreciată de glasuri autorizate de ierarhi și de teologi din afară, care au putut lua contact cu publicațiile lor. Rezultatele acestei munci sînt vizibile la tot pasul, pentru cei ce au posibilitatea a lua contact direct cu viața actuală a Bisericii noastre, cu activitatea dascălilor noștri de teologie și a teologilor noștri, cum și cu activitatea pastorală a clerului nostru, iar contactele care au loc în cadrul diferitelor conferințe și întruniri interortodoxe sau intercreștine, între reprezentanții Bisericii noastre și ai celorlalte Biserici fac să trezească din ce în ce mai mult interesul asupra climatului nou din teologia românească actuală. Toți cei ce și-au exprimat, pînă în momentul de față, gîndurile și aprecierile lor asupra orizonturilor noi ale teologiei noastre din ultimele două decenii au legat progresul teologiei românești de personalitatea multilaterală a Intîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Patriarh Justinian, «sub al cărui impuls dinamic Biserica, din «înupoiată» și «învechită» cum era, mai înainte de cel de al doilea război mondial, a devenit puternică, dinamică, misionară»³⁶.

Înregistrăm cu multă bucurie faptul că multe Biserici creștine, care mai înainte evitau în mod constant confruntarea cu problemele arzătoare ale lumii contemporane, în vremea din urmă au început din ce în ce mai stăruitor să iasă din turnul lor de fildeș și să-și facă intrarea în arena vieții active, ceea ce va avea un rezultat salutar atît pentru prestigiul lor, cît și pentru prestigiul întregii Biserici creștine. Cu experiența pe care a căpătat-o în timpul celor două decenii de strădanie neobosite, teologia românească oferă tuturor acestor Biserici o colaborare sinceră, cu condiția ca ele să lase deoparte, și pentru totdeauna, grijile lumești care le-au preocupat atenția veacuri de-a rîndul, precum și ambițiile proprii de afirmare și de dominație mondială. Topirea tuturor acestor ambiții centrifuge în alambicul dragostei adevărate față de Dumnezeu și față de oameni și slujirea lui Dumnezeu prin venirea în întîmpinarea rezolvării problemelor cruciale care frământă astăzi lumea, într-un mod cît mai corespunzător nevoilor vitale ale oamenilor de pretutindeni, iată scopul pe care-l urmărește teologia românească pe tărîmul relațiilor și contactelor ei externe. De aceea, teologii români nu numai că salută cu

35. *Idem*, vol. VI, 1958, p. 175.

36. Vezi «Informations Catholiques Internationales» (din 1 febr. 1965, p. 20). Nivelul înalt al studiilor apărute în publicațiile teologice și bisericești ale Patriarhiei Române a fost apreciat în mod deosebit de elogios, în mai multe rînduri, de Sanctitatea Sa Atenagora, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului și de alți Intîistătători de Biserici Ortodoxe, cum și de unele reviste bisericești din străinătate, atît din lumea ortodoxă, cît și din lumea catolică și protestantă.

entuziasm orice inițiativă venită din partea celorlalte Biserici creștine, care are ca scop cooperarea pe latura creștinismului practic, ci totodată acordă sprijinul și concursul lor nelimitat acelor organizații creștine internaționale, care, preocupându-se de apropierea dintre Biserici și de unitatea creștină, au ajuns să înțeleagă rostul și răspunderea adevărată a Bisericilor în contemporaneitate și se străduiesc să pună în lumină, în mod cât mai clar, misiunea Bisericii Domnului și Mântuitorului Hristos în lume.

Este un adevăr care se poate constata la tot pasul, că Bisericile creștine s-au convins de acum că nu mai pot sta deoparte și nu mai pot rămâne indiferente de soarta lumii, fără să-și prejudicieze lor înșile un mare rău. Ele încep să se pătrundă din ce în ce mai mult de răspunderea lor, iar conștiința acestei răspunderi le încredințează că misiunea lor pe pământ trebuie să fie o misiune de slujire a oamenilor în nevoile lor cele mai presante și de împăcare a tuturor. Concluziile acestea se desprind cu claritate și din expunerea prezentată de Dr. W. A. Visser't Hooft, fostul secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la cea de a cincea Adunare generală a Conferinței Bisericilor Europene (Portschlach-Austria, 29 septembrie—5 octombrie 1967): «Slujirea pe care Hristos o cere — a spus Dr. W. A. Visser't Hooft — este slujirea oamenilor care sînt împăcați cu Dumnezeu și cu aproapele lor. Slujirea trebuie să-și aibă rădăcinile în marea împăcare (...). Împăcarea pe care Dumnezeu ne-o oferă în Hristos nu este un dar de care să ne bucurăm într-o evlavie egoistă, ci un dar pe care trebuie să-l împărțim cu toți oamenii, într-o slujire altruistă»³⁷.

Prezența activă a teologilor români la toate conferințele interbisericești la care se discută probleme de natură să implice responsabilitatea și misiunea Bisericii creștine în lumea contemporană, colaborarea cu toți aceia care se interesează de rezolvarea problemelor unității creștine cu scopul de a face din Biserica Mântuitorului Iisus Hristos slujitoarea prin excelență a nevoilor celor mai adînci și mai legitime ale făpturii omenești de pretutindeni și grija continuă de a descifra în orice împrejurare vrerea cea sfîntă a lui Dumnezeu cu privire la rostul Bisericii Sale în lume: iată numai cîteva din perspectivele teologiei românești pentru viitor.

Teologii și oamenii Bisericii s-au convins din ce în ce mai mult, în timpul din urmă, că singura menire și singura rațiune de a fi a teologiei este aceea de a se găsi în slujba vieții. Este un semn al timpului nostru faptul acesta și o bucurie pentru noi să știm că teologia românească, patronată și îndrumată de Prea Fericitul Patriarh Justinian, care împlinește acum douăzeci de ani de binecuvîntată slujire patriarhicească, a înțeles de multă vreme lucrul acesta și-l mărturisește în faptă, cu toată convingerea.

37. Dr. W. A. Visser't Hooft, *Lienen und Versöhnen als Auf Aufgabe der Kirchen Europas*, în «Junge Kirche», nr. 2, 1968, p. 69.

LA THÉOLOGIE AU SERVICE DE LA VIE

RÉSUMÉ

Si le christianisme s'est répandu et est arrivé à s'imposer à l'attention du monde, malgré toutes les circonstances difficiles qui se sont abattues sur l'Église naissante, c'est en premier lieu grâce à sa conception sur la vie, qu'on ne trouvait ni dans les religions ni dans les philosophies de l'antiquité. Cette nouvelle conception sur la vie plaçait l'individu dans un monde de lumière et se manifestait par la transformation radicale des relations entre les individus au milieu de la société, en inaugurant un humanisme nouveau tout-à-fait différent de celui du monde payen de l'antiquité. Elle n'était pas une conception humaine, mais la révélation de l'amour de Dieu envers les hommes, par Son Fils descendu sur la terre, qui nous a fait connaître Sa volonté.

Les grands Saints de l'Église ont mis au service de la théologie tout ce qu'ils ont eu de meilleur dans leurs pensées. Mais ils n'ont jamais fait de la théologie pour la théologie. Au contraire, ils ont adapté la théologie aux besoins les plus pressantes de la vie, ils ont montré à la portée de tous quelle est la volonté divine et ont enseigné les croyants de la réaliser dans leur vie. La vraie théologie c'est la présence continue de Dieu dans notre vie, c'est non seulement de sentir, mais surtout de vivre par nous-mêmes cette présence, c'est de prêcher cette présence par nos actions, c'est de devenir chacun de nous un flambeau céleste qui luit dans ce monde.

Quant au peuple croyant roumain, c'est cette théologie exprimée par des actions représentant la volonté divine qui a caractérisé nos ancêtres. Les prêtres roumains ont prêché toujours les vérités de la foi chrétienne non seulement par la voix, mais surtout par l'exemple de leur vie et ils ont enseigné leurs croyants que la vraie théologie c'est la Théophilie, c'est le contact intime de chaque moment avec Dieu, un exercice continu de l'amour envers Dieu et les hommes, l'ascèse chrétienne en toute sa plénitude.

Chez nous, particulièrement vers la fin du XIX-e siècle et le début du XX-e siècle la littérature théologique a connu un important épanouissement. Mais seulement après la deuxième guerre mondiale et surtout après l'avènement de Sa Béatitude Justinian, le Patriarche de Roumanie, la théologie roumaine a enregistré de remarquables progrès. Aucun des grands problèmes de la vie a été négligé par elle. Les théologiens roumains se sont efforcés de trouver partout le vrai sens de la volonté divine pour que les croyants sachent toujours quels sont leurs devoirs envers eux-mêmes et envers la société contemporaine.

La nouvelle orientation de la théologie roumaine a imprimé aux jeunes générations de prêtres une nouvelle façon d'entendre l'apostolat chrétien, comme un sacrifice au service de tous les hommes, d'après l'exemple du Sauveur. C'est pourquoi l'état actuel de la vie religieuse en Roumanie est l'objet d'une unanime appréciation de la part de tous ceux qui nous ont visité et qui ont eu la possibilité de venir en contact direct avec l'état actuel de notre vie ecclésiastique.

Par leurs efforts, les théologiens roumains ont montré pendant les deux dernières décennies que la seule raison d'être de la théologie c'est de se trouver au service de la vie. Et c'est une grande joie pour nous de constater cela à l'occasion de l'anniversaire de vingt ans de patriarcat de Sa Béatitude Justinian, qui est en même temps le promoteur de la mise de la théologie roumaine au service de la vie.

DOUĂ DECENII
DE TEOLOGIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE TEOLOGIE BIBLICĂ

Toată strădania celor ce trec de veacuri slova românească prin ascuțișul condeiului sau prin teascul tipograficesc hotărăște irevocabil că preoul trebuie să fie «știutor cărților» în aceeași măsură în care se așteaptă de la el conduită creștinească pilduitoare. Și cu drept cuvânt, căci pregătirea cărțurărească și evlavia sint cei doi ochi duhovnicești ai slujitorului bisericesc. Lipsa unuia din ei duce la infirmitate inadmisibilă și vătămătoare obștei dreptcredincioase.

Știut este că Apostolul neamurilor a introdus în repertoriul condițiilor de admisibilitate în cler și destoinicia de-a învăța pe alții (cf. I Tim. III, 2), iar mărturii de «îndoită cinste» le cere credincioșilor mai ales pentru păstoriile sufletești care bine cîrmuiesc și ostenesc «întru cuvînt și învățatură» (I Tim. V, 17). Cu toată calitatea sa de episcop efesean, Sfîntul Timotei este consiliat părintește în același sens: «Ia seama *la tine însuși și la învățatură*, stăruie în acestea, pentru că făcînd aceasta te vei mîntui și pe tine și pe cei ce te ascultă» (I Tim. IV, 16). Cu atît mai virtos e indicată o astfel de recomandare pentru preot și diacon. Celălalt «corifeu» al Apostolilor — nu fără un subtext de mîhnire care e gata să erupă în apostrofă — avertizează împotriva celor «neștiutori» (nepregătiți) și «neîntăriți» (duhovnicește) care rătălmăceau epistolele pauline și «pe celelalte Scripturi» cu incompetența lor patentă, spre paguba credincioșilor de bunăcredință și spre propria lor pierzanie (cf. II Petru III, 15—16).

Aceeași preocupare transpare din mișcătoarea întîlnire de la Milet, al cărei simbure cu evidentă forță de germinație spirituală îl constituie indicația paulină destinată nu numai preoților efeseni: «Luați aminte *de voi și de toată turma...*» (Fapte XX, 28). Educația de sine însuși a slujitorului bisericesc este o necesitate cu caracter permanent. Luminile cărții și faclele virtuții cer neconținut combustibil: studiu și mărturii de fapte bune. Cînd el lipsește, luminile pălesc și faclele fumegă incecăcios.

Rîvna de-a pregăti slujitori bisericești la nivelul exigențelor misiunii preoțești este una din constantele lucrării pe care Biserica noastră o îndeplinește de veacuri. Am avut ierarhi și asezăminte care s-au distins în această privință. Niciodată însă rîvna aceasta sfîntă nu a fost ridicată de la nivelul aspirației la statura înaltă a unei preocupări permanente, de intensitate deosebită, ca în cele două decenii din urmă (1948—1968). Ele coincid cu arhipăstoriarea făuritoare de zidire nouă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Unul din stîlpii de boltă ai acestei lucrări innoitoare a fost — și continuă să fie — grija de-a hărăzi clerului o pregătire corespunzătoare misiunii lui duhovnicești în cadrele vieții actuale, a cărei determinantă de fond este tendința accelerată spre transformări de adîncime.

«Biserica — spunea cîndva Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — este acolo unde este episcopul; dar Biserica este și acolo unde este preotul. Iată de ce, către preot, și către preoți, s-au îndreptat toate strădaniile noastre și toată grija noastră, pentru ca să fim cu toții una în slujirea noastră și să putem merge, umăr la umăr, pe drumul împlinirii poruncilor evanghelice, pe drumul sprijinirii nobilelor năzuințe de pace ale poporului nostru și ale lumii întregi»¹.

La vremea cînd Prea Fericirea Sa făcea această mărturisire, premisele acțiunii de pregătire atentă a unui *preot ortodox român contemporan* erau create demult și lucrarea însăși înaintase adînc în făgașul desfășurării ei metodice, avea stagi și culegea roadele așteptate. Sfîntul Sinod pusese capăt din vreme și definitiv unei stări de lucruri nefirești, căci prin reorganizarea învălămîntului teologic, acesta fusese readus cu totul în grija Bisericii. Reorganizarea nu a afectat esența pregătirii clerului în spiritul tradițiilor ortodoxe răsăritene. Ceea ce era nou în această reformă — preciza ocazional Prea Fericirea Sa — «reprezenta în realitate întoarcerea de pe calea greșită pe drumul cel drept, poruncit nouă de Sfînta noastră Biserică»². În altă împrejurare, referindu-se la faptul că a ancorat teologia «în viață, în realitățile sociale», Prea Fericirea Sa spunea: «...nu-mi voi face din aceasta un merit, deoarece începător în această privință este Mîntuitorul Hristos însuși, sînt Sfinții Săi Ucenici și Apostoli, sînt Sfinții Părinți ai Bisericii din tot evul patristic creștin...»³.

Biserica Ortodoxă Română are un trecut istoric care-i face cinste și ei și poporului român. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a năzuit și a reușit să demonstreze că «Biserica noastră este vie, este activă și nu se mulțumește numai cu trecutul ei»⁴. A repurtat această izbîndă fără să aducă «nici o știrbire în tezaurul ei doctinar»⁵, călăuzit fiind de două principii pătrunse de un robust optimism creștin: 1) adevărul și capacitatea de binefacere a oricărei doctrine religioase se vădesc prin sporul de dreptate, de libertate și de prețuire a demnității umane pe care le aduce în lume; 2) menirea Bisericii noastre este aceea de a se dovedi utilă oamenilor, de-a cultiva virtuțile morale și de-a spori puterile creatoare ale sufletului omenesc⁶. Din această pricină Prea Fericirea Sa a atras constant atenția membrilor clerului «să nu se limiteze la îndeplinirea îndatoririlor sacramentale, ci să fie alături de năzuințele și de nevoile credincioșilor», să nu se arate a fi ritualiști, adică nelegați de viață⁷.

În binecuvîntata lucrare de înviorare și de așezare temeinică a misiunii preoțești în slujba propășirii credincioșilor, Sfîntul Sinod a fost secondat cu avînt și cu superioară înțelegere a situației de către așezămintele bisericești pentru pregătirea slujitorilor sfîntelor altare. Ostenitorii acestora — profesorii Institutelor teologice de grad universitar din București și Sibiu și aceia ai Seminarilor teologice (cu Școlile de

1. La deschiderea cursurilor preoțești, seria a XLV-a din 1964, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), p. 627.

2. *Apostolat Social*, vol. IV, 1952, p. 134.

3. «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), p. 620.

4. *Apostolat Social*, vol. VIII, 1966, p. 93.

5. *Apostolat Social*, vol. VII, 1961, p. 8.

6. *Apostolat Social*, vol. VII, p. 8.

7. *Apostolat Social*, vol. VIII, p. 43.

cîntăreți bisericești) — au înțeles că noua orientare dată vieții bisericești acum două decenii pune în valoare, cu vigoare și spirit de răspundere, esența Ortodoxiei naționale. Întîistătătorul Bisericii noastre a purces și a sîrguit cu pilduitoare consecvență pe calea îndatoririlor sale patriarhicești «avînd călăuze *Scriptura, Tradiția patristică și propria tradiție* progresistă a Bisericii noastre. Mergînd pe drumul acesta, ne-a fost ușor să înțelegem care sînt năzuințele oamenilor vremii noastre, ne-a fost ușor să abordăm în chip realist cele mai complicate probleme ale lumii contemporane și am izbutit să acordăm totdeauna interesele Bisericii cu cele ale Patriei. Verificat de timp ca bun, drept și rodnic, acesta este drumul pe care înțelegem să mergem și în viitor»⁸.

Drumul Bisericii noastre în actualitate este și drumul celor ce slujesc așezămintele ei de pregătire a clerului. Activitatea lor de catedră și cea de cercetare teologică au cunoscut deopotrivă suflul înviorătoarelor primeniri care înnoiesc și dinamizează de 20 de ani încoace viața noastră bisericească.

Afirmația această e valabilă întru totul și pentru studiile biblice, cu atît mai virtos cu cît nu numai o dată Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a declarat că «*Scriptura, Tradiția patristică și propria tradiție* progresistă a Bisericii noastre sînt pentru noi călăuzele drumului pe care mergem»⁹. Este valabilă la toate nivelele de slujitori bisericești — în activitate sau în stadiu de pregătire — nu ca deducție din îndrumări de specia celor citate, ci chiar ca indicație expresă. Astfel, deschizînd anul școlar 1953—1954 la Institutul teologic de grad universitar din București, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian îndemna pe studenții teologi să se dedice cu trager de inimă adîncirii studiilor teologice, ca să-și facă o pregătire superioară temeinică. Referindu-se pe rînd la fiecare sector de discipline teologice, despre studiile biblice Prea Fericirea Sa a spus:

«Veți face cunoștință cu secția de exegetică. Căutați să aprofundați Sfînta Scriptură; fără învățătura Sfintei Scripturi un preot nu înseamnă nimic. Poți să ai toată știința lumii, dar dacă nu cunoști Sfînta Scriptură nu poți fi un preot cu adevărat. Să nu lipsească Sfînta Scriptură din fața voastră. Un student teolog, care nu are în geanta lui permanent Sfînta Scriptură, nu are ce căuta în Institutul nostru. Folosiți toate îndrumările care privesc aprofundarea Sfintei Scripturi; acolo veți găsi toate dezlegările pentru toate problemele care se pun sufletelor voastre»¹⁰.

Această indicație are caracter programatic, prin conținutul ei și prin locul în care a fost dată. În urzeala ei se deslușesc — ca într-o țesătură artistic executată care împletește utilul cu frumosul — toate elementele constitutive ale lucrării de dezvoltare și înviorare a studiilor biblice.

*

Suportul direct și fundamental al oricărei îndeletniciri cu Sfînta Scriptură — de la citirile rituale în cadrul serviciilor de cult și pînă la

8. *Apostolat Social*, vol. VIII, p. 245.

9. «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), p. 618.

10. *Apostolat Social*, vol. V, 1955, p. 140.

studiile erudite — este *textul biblic*; pentru noi, *textul Sfintei Scripturi în românește*.

Biserica Ortodoxă Română are o tradiție a ei în materie de tâlmăcire în limba română a cuvîntului inspirat. De la descoperirea tiparului încoace, tradiția aceasta începe cu *Noul Testament de la Bălgrad* al mitropolitului ardelean Simion Ștefan (1648), se desfășură în *Bibliile de la: București* (1688), *Blaj* (1795), *Petersburg* (1819), *Buzău* (1854—1856), *Sibiu* (1856—1858), câteva ediții de *Biblia* ale Sfintului Sinod (începînd din 1914 și, continuînd cu cele două ediții ale *Noului Testament de la Cluj* (1942 și 1945), datorite episcopului academician Nicolae Colan († 15 aprilie 1967, ca mitropolit al Ardealului).

Prea Fericitul Patriarh Justinian a reluat și înviorat această tradiție. *Noul Testament* din 1951 este rodul înaltei sale purtări de grijă pentru tâlmăcirea în românește a cuvîntului inspirat¹¹. Textul lui a fost îmbunătățit după criterii selective superioare¹².

Trebuința de text românesc integral al Sfintei Scripturi fiind permanentă, iar traducerile anterioare fiind epuizate, s-au făcut pregătirile cerute de tipărirea unei noi ediții a *Bibliei*. În ședința din 3 iunie 1967 a sesiunii ordinare a Sfintului Sinod, Prea Fericitul Patriarh-Președinte s-a aflat în plăcuta situație de-a fi putut face o comunicare explicită în acest sens. Aducînd la cunoștința Înaltului for de conducere a Bisericii noastre că «s-a ivit posibilitatea tipării *Bibliei* într-o nouă ediție», Prea Fericitul Sa a făcut precizări concrete asupra profilului acestei lucrări binecuvîntate¹³.

Dacă *textul biblic* — integral, sau cel puțin parțial (*Psaltire*, *Noul Testament*) — este suportul deobște al oricărei utilizări a Sfintei Scripturi, apoi desigur că suportul liturgic al valorificării ei în cultul divin în constituie *Psaltirea*, *Evangeliarul* și *Apostolul*. Cum despre ele se va vorbi în altă expunere, aici vom reține doar două detalii de evidentă însemnătate teologică biblică: 1) *Psaltirea* apărută în anul 1957 oferă un text revizuit și îmbunătățit după cele mai exigente cerințe teologice și lingvistice; 2) *Evangeliarul* și *Apostolul* — astăzi în uz pe tot întinsul Patriarhiei noastre — prezintă un text îndreptat după ediția din 1951 a *Noului Testament*. Nici textele parimiilor din cărțile de cult (*Mineie*, *Triod*, *Penticostar*) n-au rămas neafectate de lucrarea de îmbunătățire a limbii și de confruntare cu textele originare.

11. La întocmirea textului lui s-a folosit ediția sinodală din anul 1930. Au fost însă îndreptate «acele cuvinte care nu se află în graiul poporului din toate părțile țării» (Prefața). Îndreptările s-au făcut, selectiv, după vechile tâlmăciri românești și cu deosebire după *Biblia* sinodală, din anul 1914.

12. La efectuarea acestor îmbunătățiri a luat parte — pe lângă cei arătați în prefață — și preot academician Dr. Grigorie Pișculescu (Gala Galaclion). Vezi relatarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), p. 613.

13. Comunicarea făcută de Prea Fericitul Patriarh Justinian în plenul Sfintului Sinod este consemnată în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), p. 643.

Legătura de durată a preotului cu Sfânta Scriptură nu este epuizată de citirile personale zilnice și de cele cultice. Preotul este și un exeget al Bibliei, exegetul cel mai accesibil obștii credincioșilor, unicul exeget aflat permanent la dispoziția lor. A tuturor — în cadrele serviciilor de cult; a fiecăruia — în convorbirile duhovnicești, programate sau răzlețe. Preotul Bisericii noastre *trebuie* să știe să interpreteze corect toată Scriptura. Dacă are la dispoziție echipamentul auxiliar trebuincios (comentarii ortodoxe, în primul rând), exegeza lui, corectă, poate fi și *completă*. Dacă e talentat sau cel puțin deosebit de osîrduitor, exegeza lui, corectă și completă, poate fi și *clară*. Dacă e disciplinat sub raport intelectual, exegeza lui corectă, completă și clară, mai poate fi și *concisă*, comprimată la esență — și ritmul modern de viață pretinde din ce în ce mai fațăși și această calitate exegetică.

Obligația de-a tălmăci corect *toată* Scriptura este dată în — și asumată prin — hirotonie. Pregătirea teologică o înlesnește doar, îi furnizează orientările de bază. Ca să facă față îndatoririi de-a se dovedi «destoinic să învețe pe alții» (I Tim. III, 2), când îi lipsesc — din felurite motive — comentarii ortodoxe, preotul va face uz, constant, cu înțelepciune și îndemnare procedurală, de normele ermeneutice fundamentale (context, locuri paralele, confruntare a exegezei personale cu doctrina de credință și morală a Bisericii).

Reamintind încă în anul 1950 «felul în care slujitorii altarelor trebuie să-și îndeplinească îndatorirea de învățători ai păstoriiților lor», Sfântul Sinod «a statornicit ca în timpul sfintei liturghii, îndată după citirea Sfintei Evanghelii, preotul să facă pentru credincioși tilcuirea ei, iar în vreme ce sfinții slujitori se împărtășesc cu dumnezeiescul Trup și Sînge al Domnului, să se citească în auzul tuturor cazania»¹⁴.

Pentru ca să poată valorifica înțelepțește Sfânta Scriptură în pastorație, Prea Fericitul Patriarh Justinian a dat preoțimii și posibilitatea de a practica o *exegeză pastorală* eficientă, de calitate superioară, care să excludă improvizațiile omiletice. A ales în acest scop mijlocul care s-a dovedit a fi cel mai indicat: *Chiriadromionul* întocmit de Nichifor Teotoke, arhiepiscopul Astrahanului, lucrare cu stagiu în prețuirea de care se bucură din partea slujitorilor și credincioșilor Bisericii noastre¹⁵. La 6 iunie 1959, din Schitul Dragoslavele, Prea Fericirea Sa trimitea la propovăduire această carte impunătoare, însoțită de un luminos «Cuvînt înainte»¹⁶. În cuprinsul ei, exegeza pericopei duminicale alternează cu expunerea doctrinei Bisericii. Cea dintîi — care ne privește direct aici — are calități remarcabile: profunzime teologică și limpezime expozitivă. Exemplificările — atît de îmbietoare — nu sînt necesare chiar dacă economia de spațiu ar permite, căci cartea e în uz la toate parohiile.

14. *Cuvînt înainte*, la cartea de la nota 16 (p. 4). 15. *Cuvînt înainte*, la aceeași.

16. Titlul complet: *Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniile Duminicilor de peste an*, alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, după Chiriadromionul lui Nichifor Teotoke, Arhiepiscopul Astrahanului, tradus de Mitropolitul Grigore, tipărit pentru prima dată în anul 1801 de Mitropolitul Dosilei, și retipărită în anul 1867 de Mitropolitul Nifon, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1960, p. 656, în 40.

Un sprijin prețios a fost dat, apoi, preoțimii noastre în practicarea exegezei pastorale prin editarea valoroasei cărți *Învățătura de credință creștină ortodoxă*¹⁷, care determină încă o dată locul Bibliei și al Sfintei Tradiții în Ortodoxie (p. 4 ș. u.) și rememorează — în formă autorizată — regulile minimale ermeneutice.

Utilizarea Sfintei Scripturi în scopuri de studiu teologic și mai ales în scopuri pastorale este înlesnită simțitor de prețiosul auxiliar al concordanțelor (sau armoniilor) biblice. P. S. Episcop Valerian Zaharia al Oradiei a hărăzit clerului și credincioșilor Bisericii noastre lucrarea unică de acest gen: *Flori alese din grădina Sfintelor Scripturi*¹⁸. P. S. Sa a umplut astfel o lacună resimțită pînă atunci de cititorii și de cercetătorii textelor inspirate¹⁹.

Dar Sfîntul Sinod și Prea Fericitul său Președinte au cuprins în rețeaua unei speciale purtări de grijă și pe ucenicii așezămintelor de pregătire a clerului: studenții teologi și elevii seminariști. Pregătirea lor o asigură desfășurarea normală a procesului de învățămînt teologic — la nivel universitar și seminarial deopotrivă — și, firește, o cît mai îngrijită educație duhovnicească. Învățămîntul teologic reorganizat avea nevoie de un program de studii, minuțios și rațional întocmit, precum și de manuale. Programul de studii a fost alcătuit de profesorii de teologie, iar Sfîntul Sinod l-a examinat și aprobat.

În ceea ce privește manualele, acestea, în trecut, se alcătuiau răzleț și apăreau la întimplare, din inițiativă privată. Arareori — și în forme cu totul modeste — se punea în mișcare sprijinul material al autorității bisericesti pentru ca autorul să biruie dificultățile financiare de editare sau să evite rapacitatea editorilor de profesie²⁰.

Sfîntul Sinod al Bisericii noastre a pus capăt și acestei stări de lucruri. Din inițiativa Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, profesorii de teologie au fost solicitați și însărcinați să elaboreze manuale unice. În acest scop, ei s-au constituit în grupe de lucru pe ramuri de studii (teologice și filologice, pentru limbi biblice, clasice și moderne). Prin repartizare săvîrșită în frățească bună-înțelegere, fiecare din ei și-a asumat un anumit lot de prelegeri, le-a redactat și apoi, laolaltă, în sesiuni rodnice de împreună-lucrare, le-au examinat atent și le-au armonizat spre a asigura unitatea de metodă și de perspectivă concepțională.

17. Tipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu binecuvîntarea și purtarea de grijă a Înalt Prea Fericitului Justinian, Patriarhul României. București, Editura Institutului Biblic, 1952, IV + 481 p., în — 80.

18. Oradea, 1965, XVIII+386 p., în — 4°. Concordanța alfabetică este precedată de o amplă parte introductivă (p. XI—XVIII + 1—54) care prezintă cadrul cronologic al istoriei vechi, etnologia evreilor și a națiunilor înconjurătoare, Palestina (locuitorii, geografia fizică, obiceiuri), «Armonia Evangheliilor» (p. 43—49), minuni, parabole și rugăciuni speciale în Vechiul Testament și, de încheiere, «Date arheologice moderne în legătură cu istorisirea Vechiului Testament». Bibliografia anterioară a genului (Indicată la sfîrșitul acestei lucrări) era redusă și eputată.

19. Alte contribuții analoge, incomparabil mai reduse, care fac totuși reale servicii de orientare rapidă în textele inspirate, în «Glasul Bisericii», VIII (1949), p. 19 ș. u. și «Foala Bunului Creștin» (Sibiu) 1956, nr. 17—18 și 19—20.

20. Au fost și excepții — între care: Arhiepiscopia Sibiului, sub cîrmuirea mitropolitului Nicolae Bălan († 6 august 1955), deține întietatea — dar acestea nu modificau situația la nivelul întregii noastre Biserici.

În prima etapă, care s-a desfășurat la sfârșitul verii anului 1951, Prea Fericitul Patriarh Justinian a prezidat personal, vreme de peste două săptămâni, lucrările celor mai multe din grupele constituite pe catedre pentru elaborarea manualelor unice. Unele grupe de lucru, din încredințarea Sfântului Sinod, își desfășurau munca sub președinția cite unui ierarh versat în materia respectivă. Astfel, profesorii de studiul Noului Testament s-au întrunit și au lucrat la Cluj, sub președinția episcopului Nicolae Colan, fost profesor de această specialitate la Sibiu²¹.

Un an mai târziu, la Schitul Dragoslavele, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian, a fost definitivată redactarea textului manualelor unice de studii teologice, care au și fost puse în lucru la tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, recent și radical reorganizat²².

Cei ce am participat efectiv și permanent la aceste lucrări rodnice, am făcut o experiență de neuit: Ocîrmuirea bisericească, prin întîistătătorul ei — pentru întîia dată în istoria Bisericii noastre — trăgea brazdă proaspătă, în fruntea profesorilor de teologie, în ogorul destul de neglijat pînă atunci al elaborării de cursuri și manuale pentru studenții teologi și elevii de seminar. Profilul lor de lucrări de colaborare punca în lumină spiritul de frățescă împreună-lucrare în care Biserica și societatea noastră înnoită înțeleg să se desfășoare strădaniile îndreptate spre propășirea și fericirea obștească.

*

Simultan cu activitatea didactică, profesorii de studii biblice — ca și colegii lor activi în aria altor discipline teologice — stau la dispoziția ocîrmuirii bisericești pentru lucrări de interes panortodox²³, pentru adîncirea și încălzirea relațiilor frățesti cu culele conlocuitoare și pentru cultivarea legăturilor cu biserici de peste hotare în cadrul dialogului ecumenist, al Conferinței Creștine pentru Pace, al Conferinței Bisericilor Europene ș. a.

Pe de altă parte, profesorii de studii biblice desfășoară o susținută activitate publicistică *în materie de specialitate*. Înainte de-a intra în detalii ilustrative asupra direcțiilor de desfășurare a acestor studii de specialitate, socotim necesar și util să facem o îndoită mențiune: a) stu-

21. Simultan la Arad, episcopul Andrei Magieru († 1960), prezida colectivul de îndrumărire-misionare.

22. *Studiul Vechiului Testament, Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice*. Tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvîntarea Înalt Prea Sfințitului Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1955, 268 p. Colaboratori: P. C. Preoți profesori Vladimir Prelipcean, Nicolae Neaga și Gh. Barna (Cuprinde Introducerea în Vechiul Testament).

Studiul Noului Testament. Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice. Tipărit.. (ca mai sus). București, 1954, XII + 207 p. Cuvînt înainte, de Prea Fericitul Patriarh Justinian. Colaboratori: P. C. Preoți Profesori N. I. Nicolaescu, Grigorie Marcu, Sofron Vlad și Liviu G. Munteanu (cuprinde Introducerea în Noul Testament).

Partea exegetică — iar la Vechiul Testament: Arheologia Biblică — sînt de asemenea redactate în vederea tipăririi.

23. Ne referim la pregătirea — pe plan ortodox român — a Constăturilor Panortodoxe de la Moscova (1948) și cele trei de la Rodos (1961, 1963, 1964), precum și la pregătirea Prosinodului panortodox.

diile biblice de specialitate se efectuează la noi în cadrul Bisericii, sub îndrumarea ei atentă și permanentă; b) aria lor este deschisă și accesibilă oricărui ostenitor ocazional în acest tărîm teologic. Mențiunea aceasta necesită oarecare explicații.

Ad. a): Așezarea studiilor biblice sub îndrumarea ocîrmuirii bisericești în Ortodoxia răsăriteană e ceva de sine-nțeleș. Ea se săvîrșește prin *consimțire concepțională*, nu prin dirijare de sus. Consimțirea aceasta porcede din concepția pe care teologul ortodox răsăritean o are cu privire la rostul și menirea teologiei în viața bisericească: slujirea scopurilor Bisericii. A teologiei biblice inclusiv, căci Sfînta Scriptură — această carte de învățătură veșnică (precum a definit-o Sfîntul Ioan Hrisostom)²⁴ — o avem de la Biserică, Biserica e depozitara Revelației dumnezeiești. Critica biblică acționează liber, la noi, în studierea textelor inspirate. Cei ce o practică, nu se tem că ar putea ajunge vreodată în divergență de opinie cu autoritatea bisericească. Aceasta se bucură de orice lucrări critice și le stimulează, căci cei ce le elaborează, se comportă ca slujitori devotați care activează din încredințarea Bisericii. Strădaniile lor sînt opera ei și de aceea Biserica e de acord cu munca lor. În concepția ortodoxă răsăriteană critica biblică e factor de progres teologic și bisericesc. Ea nu tînde să se suprapună Bisericii (ca în protestantism), dar nici nu e coborîtă la rolul minor de simplu executant al deciziilor vreunui for administrativ bisericesc (cum sînt comisiile speciale ale Curiei papale). La noi, critica biblică propune, Biserica dispune; critica e sfetnic, Biserica e for (suprem și unic). Prin aceasta — departe de-a fi îngrădită, paralizată sau minimalizată — critica biblică e ridicată la rang de expert al Bisericii.

În Biserica Ortodoxă Română, astăzi, toate disciplinele studiului biblic al Vechiului și al Noului Testament sînt studiate și expuse — la catedră și în scris — cu respectarea riguroasă a exigențelor criticii biblice, care pune în lumină constant și consecvent — cu metode teologice de cercetare științifică — *adevărul* depozitat în doctrina Bisericii. Pe baza rezultatelor la care ajung aceste cercetări se face valorificarea textului inspirat pentru scopuri de viață bisericească (definiiri ale poziției ortodoxe în felurite probleme de interes interconfesional sau actual, activitate omiletică și catehetică, pastorație etc.).

Ad. b): În ultimele două decenii, teologii biblici ortodocși români au avut în rîndurile lor cîțiva membri ai Sfîntului Sinod: I.P.S. Sa Mitropolitul Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei, mitropolitul Nicolae Colan al Ardealului († 1967) și episcopul Andreiu Magieru al Aradului († 1960), toți trei foști profesori de studiul Noului Testament în învățămîntul teologic superior²⁵.

24. *Omilia XLV la Geneva*, P. G., LIV, 414. La Prof. Dr. Iustin Moisescu. *Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfîntului Ioan Hrisoston*, 1912, p. 117.

25. I. P. S. Mitropolit Dr. Iustin Moisescu (n.la 6.III.1910) — după studii strălucite în țară și străinătate (la Atena, unde și-a luat doctoratul în teologie și la Strasbourg) — a funcționat ca profesor de teologie la Varșovia, Suceava și București. De aici a trecut (la 26.II.1956) ca mitropolit al Ardealului, iar un an mai tîrziu, mitropolit al Moldovei și Sucevei. Principalele sale lucrări de Noul Testament sînt: *Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfîntului*

Continuitate de preocupări teologice biblice au dovedit în acest răs-timp — cum era de așteptat — titularii catedrelor de studii Vechiului Testament și studii Noului Testament de la Institutele teologice de grad universitar din București și Sibiu, — și anume: Pr. Prof. Dr. Vl. Prelipcean (catedra de Vechiul Testament, București)²⁶, Pr. Prof. Dr. Nicolae Neaga (catedra de Vechiul Testament, Sibiu)²⁷, Pr. Prof. Dr. Mircea Chialda (catedra Vechiul și Noul Testament, București)²⁸, Arhidiacon Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu (catedra de Noul Testament, București)²⁹ și Pr. Dr. Grigorie Marcu (catedra de Noul Testament, Sibiu)³⁰. Ani de-a rînd

Ioan Iirisostom (1912), *Originea parabolilor Mîntuitorului* (1945), *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena* (1916), *Ierarhia bisericească în epoca apostolică* (1955) ș.a.

Mitropolitul Nicolae Colan (n. la 28 XI 1893, † 15 IV 1967) — fost elev eminent al Liceului «Șaguna» din Brașov și apoi student al Institutului teologic «Andreian» din Sibiu, a făcut studii de specializare la Berlin și apoi a funcționat ca profesor de Noul Testament la Sibiu pînă în 29 IV 1936, cînd a fost ales episcop al Vadului, Feleacului și Clujului. În 23 V 1957 a fost ales mitropolit al Ardealului. La Cluj, în perioada vremelnicei instrînării a Ardealului de Nord prin dictatul de la Viena (1910—1945), a activat din nou la catedră. Membru de onoare (1938) al Academiei Române, în mai 1942 a fost ales membru activ al înaltului lor de știință și cultură, urmînd lui Nicolae Titulescu. Principalele lucrări: *Sfîntul Pavel către Filimon. Creștinismul și sclavia* (1925), *Biblia și intelectualii* (1929), *Cartea Sfîntului Apostol Pavel către Efezeni*, Introducere (1930), *Noul Testament de la Cluj 1942 și 1945* ș. a.

Episcopul Andrei Șaguna a funcționat ca profesor de Noul Testament la Oradea și Arad. A lăsat în manuscris comentarii la întreg Noul Testament ș.a.

26. Pr. Prof. Dr. Vladimir Prelipcean (n. în 20.II.1903) a studiat la Cernăuți, unde și-a dat doctoratul în teologie și s-a specializat la Viena, Berlin și Strasbourg. A fost profesor de Vechiul Testament la facultatea de teologie din Suceava și apoi la București. Lucrările principale: *Profeții Avacum, introducere, traducere și comentarii* (1934), *Importanța Vechiului Testament* (1938), *Textele de la Sanna și raportul lor cu Vechiul Testament* (1939—1941), *Vocațiunea la 'profeții Vechiului Testament* (1942—1943) ș.a. Lucrările mai noi au apărut în revistele «Studii Teologice» I (1919), IV (1952), V (1953), VI (1954), VII (1955), IX (1957); «Ortodoxia», XIV (1962); «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXII (1956), XXXIII (1957), XL (1964); «Mitropolia Olteniei», XIV (1962) ș.a.

27. Pr. Prof. Dr. Nicolae Neaga (n. la 20 VII 1902) a studiat la Cernăuți și s-a specializat la Atena și Strasbourg. E profesor de Vechiul Testament la Institutul teologic din Sibiu de la 1 IX 1928. Principalele lucrări: *Profeții mesianice în Vechiul Testament* (1929), *Valoarea socială a Vechiului Testament* (1935), *N-am venit să stric Legea* (1940), *Iristos în Vechiul Testament* (1941) ș.a. Colaborator permanent al rubricii «Teologie exegetică», din revista «Mitropolia Ardealului» (de la înființarea ei, 1956) și la alte reviste.

28. Pr. Prof. Dr. Mircea Chialda (n. la 30 VI 1913) a studiat la Sibiu și Cernăuți (doctor în 1938). Profesor de teologie la Caransebeș și apoi (din 1949) la Institutul teologic de grad universitar din București, unde deține acum catedra de Studii Vechiului și Noului Testament (de la cursurile de doctorat). Principalele lucrări: *Sacrificiul mielului pascal* (1939), *Ebed-Iahve* (1940), *Sacrificiile Vechiului Testament* (1941), *Melchisedec* (1946) ș.a. Lucrări mai noi în «Studii Teologice», V (1953), VII (1955), VIII (1956); «Ortodoxia», XIV (1962), XVII (1966), XIX (1967), ș.a.

29. Diacon Prof. Rector Dr. Nicolae I. Nicolaescu (n. la 6 XI 1910) a studiat la București și, pentru specializare, în străinătate (Strasbourg). Asistent la Facultatea de teologie din București (1938), profesor la Facultatea de teologie din Suceava (1947), din 1949 deține catedra de Studii Noului Testament de la Institutul teologic de grad universitar din București, al cărui rector este acum. Lucrări principale: *Introducere în Epistola către Filipeni. Captivitatea Sfîntului Apostol Pavel în Efez* (1942), *II Corinteni 7—9 a. Studiu exegetic-critic* (1939), *Cronologia paulină* (1942). Lucrări mai noi: *Actualitatea Epistolei I către Corinteni a Sfîntului Apostol Pavel* («Studii Teologice», III (1951) nr. 1—2 și 3—4), *Cadrul problemei sinoptice* («Studii Teologice», VI (1954) nr. 3—4), *Patimile Mîntuitorului după Sfintele Evanghelii* («Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2), *Sfîntul Apostol Pavel și creșterea actuală* («Studii Teologice», III (1951), nr. 7—8) ș.a.

30. Pr. Prof. Dr. Grigorie Marcu (n. la 7 XII 1911) a studiat la București și Cernăuți, (doctorat în 1939), iar pentru specializare, în străinătate (Atena și Breslau-Wrocław). De la 1 sep-

dul a activat în cadrul studiului de Noul Testament Pr. Prof. Dr. Sofron Vlad (Sibiu)³¹.

Cu emoție și recunoștință pomenim aci numele consacrate ale celor ce au fost marii profesori de teologie — amîndoi specialiști în studiul Noului Testament — arhipresviterul mitrofor Dr. Vasile Gheorghiu (profesor pensionar din anul 1939; † 29 XI 1959), fost membru de onoare al Academiei Române, și preotul Dr. Grigorie Pișculescu (Gala Galaction), fost membru activ al Academiei Republicii noastre († 8 martie 1961). Amîndoi au ținut legătură activă cu studiile biblice — pe care le-au profesat strălucit la catedră și în lucrări valoroase — pînă către vremea mutării lor întru odihna cea fericită³².

Cercul cercetătorilor în tărîmul studiilor biblice a cuprins în ultimii 20 de ani și pe alți ostenitori temeinic pregătiți, care au activat — vremelnic — la (sau: pe lîngă) catedre din învățămîntul teologic superior: pr. prof. Dr. L. G. Munteanu (Cluj, † 1961)³³, Pr. Dr. Athanasie Negoită (București)³⁴, Pr. Dr. Dumitru Fecioru (București)³⁵, Pr. Dr. Petru Deheleanu (Arad-Cluj)³⁶, Pr. Dr. Nicolae Ciudin (Sibiu-București)³⁷, Pr. Gh. Barna (Oradea-Cluj)³⁸, Dl. Dr. I. V. Georgescu³⁹ ș. a.

Studii biblice sporadice au publicat în acest răstimp înalți ierarhi și numeroși profesori de teologie activi la alte catedre sau pensionați. Un repertoriu complet al bibliografiei biblice în românește va înscrie la loc de frunte numele I.P.S. Mitropolit Dr. Nicolae Corneanu al Bana-

tembrie 1936, deține catedra de Studiul Noului Testament la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu. Lucrări principale: *Saul din Tars* (1939), *Studii Biblice* (1910), *Antropologia paulina* (1941), *Mythos* (1942), *Procesul Mîntuitorului* (în colaborare, 1945). Lucrări mai noi: *Epistola către Tit* (1947), *Paternitatea îvaneică a Evangheliei a IV-a* («Studii Teologice», XII (1960), nr. 1-2), *Sfîntul Apostol Pavel despre modelul de viațuire creștinească* («Studii Teologice», IX (1957), nr. 1-2), *Sfîntul Apostol Pavel despre personalitatea religioasă morala a pastorului de suflete* («Studii Teologice», VII (1955), nr. 3-4). Colaborator permanent al rubricii «Teologie exegetică» a revistei «Mitropolia Ardealului» ș. a.

31. Pr. Prof. Dr. Sofron Vlad (n. la 20 IV 1901) a studiat la Sibiu și București (doctorat în 1937), iar pentru specializare la Strasbourg, Mînster și Berlin. A funcționat ca profesor de teologie la Cluj, Oradea, Caransebeș și Sibiu (din 1949, la catedra de Noul Testament, iar din 1952 la catedra de Istoria Bisericii Române). Lucrări principale: *Prologul Evangheliei a IV-a* (1937), *Mărturia Sfîntului Apostol Pavel despre viața și învățătura Mîntuitorului* (1941), *Școala mitologică* (1943), *Un păstor model: Sfîntul Apostol Pavel* (1946) ș. a. Lucrări mai noi: *Iteile teologice fundamentale ale Evangheliei* («Studii Teologice» II (1950), nr. 3-6), *Lămurirea ortodoxă a unor texte biblice* («Ortodoxia» VI (1951), nr. 1), *Principii misionare și sociale în Epistolele Sfîntului Apostol Pavel* («Studii Teologice», VI (1955), nr. 5-6), *Sfîntul Apostol Pavel păstor de suflete* («Studii Teologice», III (1951), nr. 7-8) ș. a. Rector al Institutului teologic de grad universitar din Sibiu.

32. Ultimele lucrări de Noul Testament ale Prof. Acad. Gala Galaction au apărut în «Studii Teologice», III (1951), nr. 7-8 și «Glasul Bisericii», X (1951), nr. 6-7, iar ale lui pr. prof. Vasile Gheorghiu în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 4-6; XXXVIII (1956), 1-2, 3-4, 5-6. XI (1964), ș. a. 33. «Studii Teologice», III (1951), nr. 7-8 ș. a.

34. «Glasul Bisericii», XX (1961), 3-4; XXIV (1965), nr. 11-12; «Studii Teologice»; III (1951), nr. 9-10; XI (1959), nr. 9-10, ș. a. 35. «Studii Teologice», V (1953), nr. 3-4 ș. a.

36. «Ortodoxia», 1 (1949), nr. 2-3 ș. a.

37. «Studii Teologice», II (1950), nr. 3-6 ș. a.

38. Colaborator la *Manualul de Vechiul Testament*.

39. «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 5-6 (un comentariu amplu și erudit la Maleahi II, 5).

tului⁴⁰, I.P.S. Mitropolit (în retragere) Tit Simedrea⁴¹, Dl. Prof. pensionar, I. G. Savin și Prof. Dr. Nicolae Cotos († 1959)⁴², Diac. Prof. Dr. N. Balcă, Diac. Prof. Dr. O. Bucevschi și Pr. Prof. Dr. D. Belu⁴³, Prof. Dr. N. Chițescu, Pr. Prof. Dr. I. G. Coman și Pr. Prof. Al. Moisiu⁴⁴, Pr. Prof. Dr. C. Sârbu⁴⁵, Pr. Prof. Dr. I. Todoran⁴⁶, Diac. Prof. Dr. Em. Vasilescu și Diac. Prof. Dr. Ioan Zăgreanu⁴⁷ ș. a.

Un lot de ostenitori în tărîmul studiilor teologice îl formează doctoranzii (pînă la Regulamentul intrat în vigoare în 1966: magistranzii) în teologie încadrați pentru specializare în disciplinele studiului Vechiului Testament și studiului Noului Testament. Sub îndrumarea nemijlocită a catedrelor respective de la Institutul teologic din București, ei alcătuiesc, susțin și publică lucrări care — cum arată cele apărute pînă acum — sînt de nivel superior pentru începători atît ca metodă de lucru, cît și ca temeinicie teologică⁴⁸.

*

Nu este cu putință să prezentăm aici un repertoriu al studiilor biblice apărute la noi în ultimele două decenii fiindcă aceasta ar depăși atît dimensiunile prestabilite ale expunerii de față cît și rostul alcătuirii ei. Evocările de nume și titluri bibliografice, la care recurgem, nu au scop publicitar și nici unul strict documentar. Ele sînt de caracter pur ilustrativ și ca atare trebuie considerate ca simple spicuiuri dintr-o operă colectivă — amplă, variată ca preocupări și totuși unitară în tendințele ei fundamentale —, care își va găsi fără îndoială ostenitorul rîvnitor și capabil de-a o inventaria minuțios și a o rîndui riguros pe categoriile corespunzătoare ramurilor clasice ale studiilor biblice.

40. «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 1—3.

41. «Studii Teologice», X (1958), nr. 3—4.

42. «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 5—6 (Savin) ș.a.; «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6 (Cotos) ș.a.

43. «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 8—9 (Balcă) ș.a.; «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 3—4 (Bucevschi) ș.a.; «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 5—8; «Studii Teologice», VII (1955), nr. 9—10 (Belu) ș.a.

44. «Glasul Bisericii», XVII (1959), nr. 11; «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4 (Chițescu); «Studii Teologice», V (1963), nr. 9—10 (Coman) ș.a.; «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6 (Moisiu) ș.a. 45. «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 4—5 ș.a.

46. «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 3—4 ș.a.

47. «Studii Teologice», VII, (1955), nr. 9—10 (Vasilescu) ș.a.; «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 4—6.

Am avut și «oaspeți» prețuși: Dl. Prof. Dr. Hristo Ghiauroff (Sofia), care a scris despre *Sinodul Apostolic* în «Studii Teologice», (1958), nr. 3—4; vezi și Arhim. Sergiu Iazadgieff; *A pulul face parte Sfîntul Ioan Botezătorul din comunitatea esenienilor de la Qumran?* («Studii Teologice», XVI (1964), nr. 3—4, traducere de Pr. Ioan Gagiu; pentru legătură, vezi studiul de la nota 41).

48. În această perioadă, au avut ca specialitate Vechiul Testament sau Noul Testament, sau au alcătuit, ocazional, lucrări care au lărgite vederi cu Sfînta Scriptură — următorii doctoranzi (resp.: magistranzi): Abrudan D., Arion G. Leon, Basarab Mircea, Bălăna N. Gh., Bejgu Gh., Bria Vasile, Burcuș M. Teodor, Caplat S. Simion, Constantinescu O., Crăclunaș Irineu, Dalea Justinian, Dimelis Apostolos, Drăgulin Gh., Ghiuș, B., Glăjjar I., Iancu M. Mircea Ioan, Nișcoveanu Mircea, Papuc Gheorghe, Pietreanu V., Popescu N. Adrian, Popescu Mihail-Gabriel, Savin Gh. Petru, Săbăduș Ioan, Sevcici Traian, Sârbu Gh., Șuparschi M., Vasilescu D., Verzan Sabîn și Zarea A. (Majoritatea sînt membri ai clerului).

O primă constatare globală în ce privește profilul studiilor biblice apărute la noi în această perioadă este îmbucurătoare și încurajatoare: toate disciplinele studiului Vechiului Testament și studiului Noului Testament sînt reprezentate prin lucrări merituose, ceea ce arată că acestea s-au dezvoltat armonic, echilibrat. Diferențele numerice pe ramuri sînt remarcabile, dar nu creează disproporții. Ele dezvăluie anumite preferințe în alegerea subiectelor, dar aceste preferințe nu descumpănesc raportul obișnuit de insistență asupra unei discipline sau alta. Se remarcă, totuși, preferințe pentru subiecte de caracter sintetic și de cuprins mixt, care nu se încadrează riguros în numai o disciplină a studiilor biblice. Acestea formează o categorie aparte: aceea a *problemelor speciale*. Utilitatea lor practică și actualitatea lor stîrnesc de fiecare dată interes deosebit în rîndurile cititorilor⁴⁹.

O incursiune exemplificativă în repertoriul studiilor de Vechiul Testament arată că cercetătorii primei părți a Bibliiei și-au îndreptat atenția — cu hărnicie și competență care nu o dată se ridică la nivel de erudiție — înspre valorificarea textelor inspirate ale Legii Vechi pentru activizarea vieții bisericești actuale, năzuind să dea dezlegări corespunzătoare problemelor vieții contemporane de pe poziție biblică. E ceea ce arată consecvent și substanțial în primul rînd lucrările publicate de profesorii de Vechiul Testament aflați în activitate la București și Sibiu⁵⁰. Valoarea socială a Vechiului Testament este scoasă în evidență de numeroase studii care prezintă nedreptățile sociale străvechi ca abateri de la calea lui Dumnezeu, urgisesc războaiele, propovăduiesc pacea și promovează buna-înțelegere între fiii aceluiași popor și între neamuri deosebite⁵¹. Atenție cuvenită este dată protecției femeii și cimentării vieții de familie⁵². O seamă de studii se ocupă de probleme speciale acut actuale: discriminările rasiale, colonialismul, subjugarea și

49. Și la acest loc trebuie să ne limităm la cîteva ilustrări, căci repertoriul lor e vast: *Unele precizări cu privire la locul Bibliiei în Ortodoxia* («Mitropolia Olteniei», XIV (1952), nr. 10—12); *Sfînta Scriptură și literatura sacră a celorlalte religii* («Ortodoxia», VII (1955) nr. 3); *în jurul problemei «Frații Domnului»* («Studii Teologice», XIII (1961) nr. 5—6); *Pilă din Pont*, etc. («Studii Teologice», VIII (1956), nr. 7—8); *Cîrmuirea Bisericii în epoca apostolică* («Studii Teologice», VII (1955)), nr. 5—6); *Obirșia ierusalimiteană a Bisericii primare din Roma*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 7—8); *Temeiurile biblice ale vieții de obște* («Glasul Bisericii», VII (1955), nr. 3—4); *A cunoșcut Iosif Flavius pe Sfîntul Apostol Pavel?* («Glasul Bisericii» XX (1961), nr. 1—2); *Calușile de îndrumător duhovnicesc ale Sfîntului Apostol Pavel* («Studii Teologice», VII (1955), nr. 9—10); *Mens divinior: O comparație între Sfîntul Apostol Pavel și Sfîntul Ioan Hrisostom* («Studii Teologice», IX (1957), nr. 9—10); *Harismele în Biserica primară* («Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 9—10); *Principii de morală socială în Epistolele sobornicești* («Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6); *Bogățiile materiale după Epistola Sfîntului Iacob* («Studii Teologice», VIII (1956), nr. 7—8); *Idei moral-sociale în Epistolele Sfîntului Apostol Petru* («Studii Teologice» VIII (1956), nr. 3—4); *Mărturiile documentare de procedură sinodală în cartea Faptele Apostolilor* («Ortodoxia», IX (1957), nr. 3); *O mică odisee apostolică* («Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 7—8) ș.a.

50. Să se vadă notele 26—28 (care nu epuizează tot ce au scris în materie respectivi profesori de teologie).

51. Vezi «Studii Teologice» (1949), nr. 1—2; II (1950), nr. 9—10; X (1958), nr. 7—8; VII (1955), nr. 1—2, 9—10; VIII (1956), nr. 9—10; «Mitropolia Banatului», VIII (1958), nr. 1—3; XIV (1961), nr. 7—8; «Glasul Bisericii», ZXIII (1964), nr. 3—4; «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 9—10, ș.a.

52. Vezi «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 9—10; V (1960), nr. 11—12, ș.a.

exploatarea neamurilor și a omului, lupta pentru libertate și independență, — toate confruntate cu poziția pe care o adoptă textele inspirate ale Vechiului Testament față de astfel de realități istorice legate de evoluția omenirii pe traseul veacurilor⁵³.

Nu lipsesc, firește, studiile dedicate unor subiecte de strictă specialitate. Cercetările de introducere (isagogie) în Vechiul Testament, studierea istoriei popoarelor antice care au avut legături cu lumea Vechiului Testament și cu deosebire istoria poporului evreiesc sînt bine reprezentate. Arheologia (și, nedezlipită de ea, paleografia) Vechiului Testament au căpătat un impuls fără precedent în istoria studiilor biblice, la scară mondială, prin descoperirile făcute din 1947 încoace în depreșiunea Mării Moarte. Teologii noștri biblici au ținut în atenție problemele de qumranologie⁵⁴, au înregistrat evoluția lor și s-au rostit cu spirit de prevedere asupra însemnătății lor pentru studierea ulterioară a Bibliei. Cercetările qumranologice aflîndu-se în plină desfășurare, rămîne să se vadă ce lumini vor putea să arunce aceste descoperiri arheologice și paleografice asupra religiei mozaice și asupra primelor zile — și file — ale istoriei creștinismului. După două decenii de la prima erupție qumranită, problema aceasta se află încă în stadiul cercetărilor preliminare.

Mai sărac reprezentate sînt în această perioadă studiile de exegeză a Vechiului Testament.

Adăugăm la cele zise largă și insistenta valorificare omiletică a Vechiului Testament, o seamă de portrete (biobibliografice) de teologi ortodocși activi în acest domeniu⁵⁵, precum și studiile de cuprins ermitic biblic (valabile pentru ambele Testamente)⁵⁶.

Cel puțin atîta se poate spune și despre studiile de Noul Testament care covîrșesc, firește, prin densitatea și varietatea lor. Cum se prezentau ele la noi în trecut a arătat — bibliografic, sistematic și critic — o lucrare de evidentă competență⁵⁷. Concluziile puse atunci de regretatul preot profesor Haralambie Roventța († 17 iunie 1946) echivalau cu o invitație la dezvoltarea sistematică a acestei specii de studii, la scoaterea lor din făgașurile revărsate irațional ale creației întîmplătoare, dictată fie de interese profesionale pasagere, fie de preferințe individuale cu

53. Vezi «Mitropolia Banatului», XI (1961), nr. 7—12; «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2; XV (1963), nr. 7—8; «Mitropolia Banatului», VIII (1958), nr. 10—11; «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 8—9; «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 1—2; «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 7—8 ș.a.

54. «Studii Teologice», X (1958), nr. 1—2 (Marcu); «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 9—10 (Neaga); «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6 (M. Iancu); «Studii Teologice», XII (1960), nr. 1—2 (Verzan); «Studii Teologice», X (1958), nr. 3—4 (I.P.S. Tit.); «Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 9—10 (Negoiță); «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 3—4 (Săbăduș) ș.a. Indicația e departe de a fi completă, ea avînd caracter pur ilustrativ.

55. «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 5—8 (Belu); «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 3 (Balca); «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 1—2 (S. Caplat) ș.a.

56. Vezi «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4 (Nicolaeșcu; Marcu); «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 3—4 (Negoiță) ș.a.

57. Pr. Prof. Dr. Haralambie Roventța, *Studiul Noului Testament la noi în ultimii 50 de ani (1881—1931)*, București, 1932. (Extras din «Studii Teologice» serie veche — la 50 de ani de la înființarea Facultății de teologie din București).

profil de gusturi personale. Ne lipseau atunci cu deosebire comentarii noi, înprospătate, la textele inspirate. Lipsa aceasta — resimțită intens, uneori dureros și penibil — a dus la inițiative în conceperea și pornirea unor lucrări de serie care însă, din nefericire, n-au depășit stadiul sfiiciunii incipiente⁵⁸.

Pentru remedierea acestei lipse, un pas îndrăzneț și promițător s-a făcut printr-o inițiativă din anul 1951: profesorii Institutului teologic de grad universitar din Sibiu au chemat atunci la colaborare în scopul întocmirii unui comentariu succint și exigent la Sfânta Scriptură pe toți specialiștii noștri în Vechiul și Noul Testament. Sesizat de Arhiepiscopia Sibiului, Sfântul Sinod al Bisericii noastre, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian, a adoptat această rezoluție: «Sfântul Sinod ia la cunoștință cu plăcere de această inițiativă acordând binecuvântarea pentru lucru»⁵⁹. Invitația a fost acceptată de toți cei solicitați să ia parte la lucrare, în frunte cu episcopul de atunci al Clujului, Nicolae Colan, acad. prof. Gala Galaction, pr. prof. Dr. Vasile Gheorghiu și prof. I. Popescu-Mălăești ș. a.⁶⁰.

În ceea ce privește studiile noutestamentare care au văzut lumina tiparului în ultimii 20 de ani, acestea prezintă, global, următoarele caracteristici:

a) Ele se înscriu pe liniile de desfășurare a ramurilor (sau disciplinelor) clasice — 7 la număr, pînă acum — ale studiului Noului Testament⁶¹.

b) O bună parte din aceste studii vădesc — mărturisit sau nedeclarat — tendința de-a fi de sprijin preoțimii în pastorație⁶².

c) Alte studii își propun — și izbutesc — să dea soluții biblice problemelor vieții contemporane sau să desprindă din textele noutestamentare orientări revelate permanent valabile în dezlegarea acestui gen de probleme⁶³.

58. Inițiatorii au fost: Haralambie Roventă (*Explicarea Noului Testament*), 1929 — conlucrată în 1946, după, moartea prematură a inițiatorului, de către asistentul și succesorul său Diacon. Dr. N. I. Nicolaescu), Nicolae Colan (*Studii Biblice*, 1930), Nicolae Neaga (*Biblioteca Biblică*, 1931), Grigorie Marcu (*Contribuțiuni la Studiul Noului Testament*, 1939).

59. Vezi «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 11–12, p. 459.

60. Lucrarea este efectuată în primă redacție pentru *Întreg Vechiul Testament și pentru majoritatea cărților Noului Testament*. Textul Vechiului Testament este tradus din ebraicește, iar cel al Noului Testament din greaca originală. Limba traducerii nu este nici exagerat arhaică, nici încărcată de neologisme. Exegeza — concentrată — este clădită pe un fond teologic științific clar-conturat, dar prezentată în expunere accesibilă numai credincioșilor cu pregătire teologică.

61. Exemplificările ar ocupa prea mult spațiu, dat fiind numărul mare al studiilor respective.

62. Exemple: «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 5; și «Studii Teologice», II (1949), nr. 7–8: (*Sfânta Scriptură, cartea de căpătîi a preotului*); «Mitropolia Ardealului», IV (1965), nr. 1–3 (*Exegeza în pastorație*) ș.a.

63. Astfel: «Studii Teologice», VII (1955), nr. 1–2; VIII (1956), nr. 9–10 (Chialda); «Studii Teologice», III (1951), nr. 5–6 (Negoiță); «Studii Teologice», I (1949), nr. 1–2 (Nicolaescu); «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 1 (Nicolaescu); «Studii Teologice», VI (1951), nr. 7–8 (Nicolaescu); «Ortodoxia», XII (1960), nr. 4 (Nicolaescu); «Ortodoxia», III (1951), nr. 1 (Nicolaescu); «Studii Teologice», VII (1956), nr. 7–8 (Papuc); «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5–6 (Pietreanu); «Studii Teologice», VI (1955), nr. 9–10 și «Studii Teologice», I (1949), nr. 1–2 (Prelipsean); «Studii Teologice», V (1953), nr. 3–4 (Tanislav, pseudonim pentru Nicolaescu); «Studii Teologice», VI (1951), nr. 3–4 și VII (1955), nr. 5–6 (S. Vlad) ș.a.

d) Altele vin în întâmpinarea strădaniilor pe care le depune Biserica noastră, de două decenii încoace, în scopul reluării contactelor interconfesionale (interne) și interbisericești (externe) și pentru valorificarea lor în scopul înfăptuirii unității creștine în toate acele sectoare de viață bisericească și obștească în care ea poate fi realizată fără concesii oneroase și fără abdicări vinovate de la curăția propriei învățături de credință⁶⁴.

Așezarea studiilor teologice — a celor biblice inclusiv — în slujba vieții bisericești nu este o noutate: ea ține de specificul teologiei ortodoxe răsăritene. Nou este modul — conștient și constant — în care se practică astăzi, la noi, valorificarea visteriilor Revelației dumnezeiești pentru mai binele vremelnic și veșnic al credincioșilor, al oamenilor de pretutindeni. În această privință, teologia biblică ortodoxă română posedă o antecedentă imediată a acestei orientări manifeste către concretul vieții bisericești actuale, care era menită să facă «școală». Datorim acest indicații prețioși în tehnica așezării problemelor vieții contemporane sub reflectorul revelației nouetamentare Părintelui Diacon Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu, titularul catedrei de Studiul Noului Testament de la Institutul teologic de grad universitar din București (și rector al acestui așezământ). Lucrarea — adevărată poartă de acces în spre o înțelegere ortodoxă a Noului Testament care se pune în slujba vieții contemporane a credincioșilor — poartă titlul: *Sensul vieții sociale după Noul Testament*⁶⁵. Pe calea deschisă de această lucrare aveau să sirguiască — fără șovăiri și fără reticențe — numeroase studii biblice ulterioare.

64. Așa spre exemplu: *Inspirația Sfintei Scripturi* (Prelipcean) «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 4; *Cărțile anaginoscomena ale Vechiului Testament* (Chialda) «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 4; vezi și Abrudan; «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 9–10; *Scriptură, Tradiție și tradiții* (Chișescu), «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3–4; *Temeiurile biblice și patristice ale ierarhiei bisericești* (Ciudiu) «Studii Teologice», II (1950), nr. 3–6; *Primatul — ne spune Biblia?* (Deheleanu), «Ortodoxia» I (1949), nr. 2–3; *Problema interconfesională a inspirației biblice* (Glajar), «Ortodoxia», IX (1957), nr. 1; *Episcopatul roman al Sfântului Apostol Petru* (Marcu), «Ortodoxia», I (1949), 4; vezi și «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1962), nr. 7–8; *Petru Maor și papalitatea* (Marcu), «Ortodoxia», IV (1952), nr. 3–1; *Mărturiile documentare de procedură sinodală în cartea Faptele Apostolilor* (Marcu), «Ortodoxia», IX (1957), nr. 3; *Premisele biblice ale erorilor papalității* (Marcu), «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2–3; *Problema unității creștine în lumina Epistolelor Pauline* (Marcu), «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 5–6; *Invațătura despre Biserică privită interconfesional* (Mircea I.), «Ortodoxia», VII (1955), nr. 1; *Texte din Vechiul Testament interpretate fals de către sectanți* (Negoiță), «Studii Teologice», II (1950), nr. 3–6; *Premisele primatului* (Popescu T. M.), «Ortodoxia», VI (1955), nr. 1; *Sfânta Biserică, explicația fără greșală a Sfintei Scripturi* (Vășilescu Em), «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 3–4; *Lămurirea ortodoxă a unor texte biblice* (Vlad S.), «Ortodoxia», VI (1954), nr. 1, ș.a.

65. În primul rând, cele ale autorului ei: *Actualitatea parabolilor istorice în Evanghelia după Luca*, «Studii Teologice», IV (1952), nr. 5–6; *Adevărata pielată după Noul Testament*, «Studii Teologice», I (1949), nr. 1–2; *Cheia interpretării istorice a Apocalipsei*, «Studii Teologice», I (1949), nr. 1–2; *Cheia interpretării istorice a Apocalipsei*, «Studii Teologice», I (1949), nr. 5–6; *Indolțirea Bisericii de a contribui la instaurarea idealurilor creștine de pace, libertate...*, «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 4; *Indolțiri sociale după Noul Testament*, «Studii Teologice», VI (1954); nr. 7–8; *Misiunea socială a Bisericii în lumina Sfintei Scripturi*, «Ortodoxia», III (1951), nr. 1; *Sfântul Apostol Pavel și creștinătatea actuală*, «Studii Teologice», III (1951), nr. 7–8, ș.a. Alte studii care se desfășoară în același fâgaș al slujirii Bisericii contemporane prin Biblia Bisericii celei oarecând una, în notele subliniare precedente.

În răstimpul ultimilor 20 de ani teologii noștri biblici și-au adus de asemenea contribuția la reușita unor aniversări (resp.: comemorări) de interes pancreștin sau panortodox.

Cu prilejul împlinirii a 1900 de ani de când a avut loc Sinodul Apostolesc din Ierusalim (vezi Fapte XV), revista «Studii Teologice» (Serie nouă) a dedicat integral nr. 7—8 (iulie-august) din anul 1951 acestui eveniment. Colaboratorii acestui fascicol aniversar au în frunte pe acad. prof. Gala Galaction și Dl. Prof. Teodor M. Popescu⁶⁶. Inițiativa editării lui a adus-o la îndeplinire în calitate sa de rector al Institutului teologic de grad universitar din București — P. S. Episcop Teocrist al Aradului, atunci Episcop vicar patriarhal.

Împlinirii a 900 de ani de la «Marea Schismă», revista Patriarhiei Române «Ortodoxia» i-a dedicat integral nr. 2—3 (aprilie-septembrie) din 1954. Acest volum masiv de peste trei sute de pagini este inaugurat de un studiu dens (*Una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică*) datorit Prea Fericitului Patriarh Justinian. Contribuția adusă de teologii noștri biblici (prin studiul Pr. Prof. Grigorie Marcu) examinează «sine ira» premisele biblice ale unor erori doctrinare de veacuri (p. 365—394).

În vara anului 1967, creștinătatea a comemorat după cuviință împlinirea a 19 veacuri de când «corifeii» Apostolilor, Sfinții Petru și Pavel, au dobândit cununa muceniciei. Toate revistele centrale-patriarhale și eparhiale-mitropolitane ale Bisericii noastre au subliniat acest eveniment prin articole festive, iar unele din ele au publicat studii teologice prilejuite de această comemorare bisericească pancreștină⁶⁷.

Studiile biblice se bucură — precum se știe — de forme de organizare și manifestare la scară interconfesională mondială. Numai în cursul anului 1965 au avut loc două congrese biblice: al V-lea Congres internațional pentru studiul Vechiului Testament (Geneva, 22—28 august)⁶⁸ și al al III-lea Congres internațional de Noul Testament (Oxford, 13—17 septembrie).

La Oxford, Biserica noastră a fost reprezentată de P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu. În 15 septembrie 1965 P. C. Sa a susținut o prelegere referitoare la principiile fundamentale ce trebuie respectate în exegeza textelor biblice cu caracter eshatologic.

La lucrările pregătitoare pentru participarea noastră la acest congres au colaborat I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și Pr. Prof. Grigorie Marcu, întocmind împreună un studiu sugerat de textul din Ioan XII, 8. Studiul a fost prezentat la Oxford, sub formă de «comunicare»,

66. Urmăit de: Prof. Iustin Moiescu (actualul Mitropolit al Moldovei și Sucevei), Arhid. Prof. N. I. Nicolaescu, Pr. Prof. Sofron Vlad, Pr. Prof. L. G. Munteanu († 1961), Pr. Prof. Grigorie Marcu și Pr. Dr. Olimp N. Căciulă.

67. Vezi cu deosebire reviste: «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 5—6; «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 5—6; «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 1—3; Belu, nr. 4—5; Sârbu, nr. 6—7; Marcu, ș.a.

68. Congresul a fost organizat de Societatea internațională pentru studiul Vechiului Testament, întemeiată în anul 1950, la Leiden (Olanda). Societatea respectivă organizează astfel de congrese din trei în trei ani.

de delegatul ortodox român. Versiunea românească, integrală, a apărut sub titlul: *Sărăcia și lupta împotriva ei în perspectiva Evangheliei*⁶⁹.

*

Activitatea pe care o desfășoară așezămintele teologice și slujitorii lor se bucură neîntrerupt de îndrumarea și prețuirea ocîrmuirii noastre bisericești. Profesorii de teologie sînt recunoscători cu deosebire Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru ocrotirea părintească de care-i face părtași, pentru îndrumările înțelepte ce ni le hărăzește îmbelșugat și pentru mărinimoasele aprecieri ce le are referitor la munca noastră devotată. Adînc mișcați sufletește, îi mulțumim cu deosebire pentru mărturisiri vibrante ca cea făcută în fața preoților întruniți la cursurile de îndrumare misionară și pastorală de la Curtea de Argeș (Seria a XXXIX-a din 1962)⁷⁰.

Aripile voinței și putințelor noastre se deschid larg și viguros, ca ale vulturului, la auzul unei atît de cinstitoare aprecieri și rîvna de-a o merita întru totul, fără scăzămînt și fără întreruperi, anunță noi realizări pentru bunul mers al învățămîntului nostru teologic și pentru sprijinirea preoțimii în desfășurarea cu succes a misiunii ei pastorale.

La acest popas festiv, dedicat împlinirii a două decenii de cînd Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian cîrmuiește Biserica noastră, profesorii de studii biblice — împreună cu toți ostenitorii ocazionali în acest tărîm teologic — îi prezintă respectuos, pîrga unor silințe în urzeala căroro pregătirea și competența specialistului sînt covîrșite de devotamentul față de Sfînta noastră Biserică și de dragostea curată față de conducerea ei înțeleaptă și destoinică.

Așa ne-a fost rîvna — și aceasta pururea așa ne va fi — ca studiile biblice să propășească în mod corespunzător însemnătății capitale pe care

69. Să se vadă relatarea P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu despre participarea noastră la Congresul de la Oxford în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 10—12, p. 782—783. Congrese de Noul Testament, la Oxford, au loc din patru în patru ani.

70. «Trebuie să recunoaștem — a spus Prea Fericirea Sa atunci — că membrii Corpului didactic ai celor două Institute (scil.: teologice de grad universitar din București și Sibiu) n-au prestat niciodată o muncă atît de intensă și atît de legată de viața Bisericii, ca în acești ultimi 13—14 ani. (Notă: Mărturisirea aceasta se făcea în anul 1962). Profesorii au susținut revistele centrale ale Patriarhiei, precum și revistele mitropolitane, cursurile de la Institute și cursurile de îndrumare misionară. Nici nu-și pot închipui cît de mult îi prețuim pentru aceasta! Sfîntul Sinod le poartă toată recunoștința pentru priceperea și rîvna cu care au lucrat, pentru a rezolva problemele și sarcinile ce le-au fost puse în față. Ei au fost cei mai buni sfințici al Sfîntului Sinod. De aceea rog pe Părinții Rectori să transmită Corpului didactic de la cele două Institute mulțumirile noastre și o caldă chemare pentru munca ce ne așteaptă» («Biserica Ortodoxă Română». LXXX (1962), nr. 5—6, p. 481). De menționat că erau de față ambii rectori ai Institutelor teologice de grad universitar din București (P. C. Diac. Prof. Dr. Nicolae I. Nicolaescu), și din Sibiu (P. C. Prof. Dr. Sofron Vlad).

Expunerea de față nu a fost întocmită ca să epuizeze subiectul, ci să orienteze — festiv și obiectiv — asupra configurației lui. Un studiu *documentar* de amploare și de perspectivă critică largă și senină asupra acestui subiect — va arăta ceea ce se desprinde și din expunerea de față: În ultimii 20 de ani, studiile biblice, la noi, s-au dezvoltat slujind Biserica și problemele ei contemporane cu cea mai riguroasă conștiință ortodoxă, punînd-le piedestal luminos și rezistent *exegeza patristică*, neîntrecută și neegalată de strădaniile ulterioare desfășurate în scopul valorificării cuvîntului Inspirat pentru binele vremelnic și veșnic al credincioșilor, al oamenilor de peste tot.

Sfinta Scriptură o are în Ortodoxie. Rezultatele acestor strădănitii se lasă comprimate în aceste constatări finale:

1. Studiile biblice publicate la noi în ultimele două decenii reprezintă, statistic, un număr de contribuții de ordinul sutelor.

2. Repartizarea pe ramurile (sau disciplinele) clasice ale studiului Vechiului Testament și Noului Testament a acestor contribuții este destul de echilibrată.

3. Maximă densitate de preocupări vădese în acest răstimp problemele speciale, fapt care dovedește legătura strânsă — firească și vie — a cercetărilor în domeniul studiilor biblice cu viața bisericească. În trecut, acest lucru se făcea în mai mică măsură și răzleț.

4. Prin contribuțiile aduse la dezvoltarea studiilor biblice a fost cultivată cercetarea de specialitate și — mai ales — au fost puse la îndemâna slujitorilor bisericești materiale de îndrumare și orientare, spre a-și afirma la nivel adecvat calitatea lor de participanți activi la dezbaterea și soluționarea problemelor de viață contemporană — bisericească și socială — de pe pozițiile învățăturii de credință a Bisericii Ortodoxe Răsăritene și potrivit necesităților duhovnicești actuale ale obștei dreptcredincioase.

5. Interesul pentru colaborarea interconfesională, pentru contactele ecumeniste, pentru realizarea unității creștine în strădaniile spre pace și bunăvoire a fost alimentat și susținut — constant și ferm — și prin studii biblice elaborate de teologi ortodocși români.

6. Ținuta de fond a studiilor biblice ortodoxe române este caracterizată prin slujire neabătută — temeinică și entuziastă — a misiunii sfinte a Bisericii noastre și, implicit, a vieții poporului nostru, căruia îi aparțin majoritatea covârșitoare a credincioșilor ortodocși români.

7. Climatul prielnic desfășurării în condiții satisfăcătoare a acestei munci de cercetare, orientare și îndrumare teologică a fost asigurat de ocîrmuirea noastră bisericească, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

E o constatare care îndatorează. Dumnezeu ne va ajuta — îl rugăm fierbinte — să venim întru întîmpinarea acestei îndatoriri, adîncind făgașul preocupărilor noastre și lărgindu-le perspectiva, după cea mai bună știință și conștiință de slujitori bisericești ortodocși români.

INDREPTARE: La p. 353, r. 22 de sus, în loc de: *Andrei Șaguna*, se va citi: *Andrei Magieru*

PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES DE THEOLOGIE BIBLIQUES RÉSUMÉ

Pour l'Église Orthodoxe d'Orient, la Sainte Ecriture est l'une des sources de la Révélation divine. On l'étudie d'ensemble avec la Sainte Tradition, et afin de servir les intérêts supérieurs — temporels et éternels — de l'Église.

Dans les derniers vingt ans — qui coïncident avec l'archevêché de Sa Béatitude le Patriarche Justinian — les études bibliques se sont développées, dans l'Église Orthodoxe

Roumaine, en cadence rythmique et harmonique, en tendant à satisfaire les nécessités ecclésiastiques de culte, pastorales, didactiques et théologiques.

Le support des études bibliques c'est le texte de la Sainte Écriture. Une nouvelle édition du Nouveau Testament est apparue en 1951. Sur la base de son texte, amélioré, ils ont été publiés des livres de culte (Évangélier, Apôtre, Psaumes).

Une nouvelle édition de la Sainte Écriture vient de paraître.

Pour venir à l'aide des institutions ecclésiastiques chargées de la formation du clergé, on a élaboré et publié, comme ouvrages en collaboration, des manuels pour les étudiants en Théologie, tant pour l'Ancien Testament que pour le Nouveau Testament. Sa Béatitude le Patriarche Justinian — secondé par d'autres membres du Sainte Synode — en a présidé personnellement les travaux finales de ces manuels.

Dans le même temps, il est apparu un grand nombre (de l'ordre des centaines) des études bibliques, qui s'encadrent dans les disciplines classiques de l'étude de l'Ancien Testament et de l'étude du Nouveau Testament.

On a accordé une attention particulière aux divers problèmes spéciaux qui ne s'encadrent pas rigoureusement dans une ou l'autre des disciplines de l'Étude biblique de l'Ancien Testament et du Nouveau Testament. Ces études ont servi à notre Église pour traiter les problèmes de la vie contemporaine, pour promouvoir son dialogue avec d'autres Églises et pour le développement des travaux préparatoires pour le Prosynode orthodoxe projeté.

On a toujours cherché pour que le clergé de notre Église soit effectivement aidé dans la pratique de l'exégèse pastorale.

On a accordé attention aux découvertes paléographiques et archéologiques de la dépression de la Mer Morte, aux problèmes de la Qumranologie.

Les chercheurs principaux des études bibliques ne sont pas seulement les professeurs de spécialité aux Instituts théologiques de degré universitaire de Bucarest et de Sibiu, mais aussi des hautes hiérarques de l'Église Orthodoxe Roumaine (comme S. E. le Métropolitain Dr. Justin Moisescu de Moldavie et de Suceava), des autres professeurs en théologie (en retraite ou en activité), des prêtres et des doctorands en théologie.

Les études bibliques orthodoxes roumaines n'ont pas manqué d'être représentées aux manifestations de spécialité (comme fut le Congrès du Nouveau Testament à Oxford, l'automne de 1965, ayant comme délégué le diacre professeur et recteur Dr. N. I. Nicolaescu de Bucarest).

Le développement équilibré et efficient des études bibliques dans l'Église Orthodoxe Roumaine fut dirigé et encouragé par le Saint Synode, ayant en tête son président, Sa Béatitude le Patriarche Justinian.

Dans le présent exposé, les directions du développement des études bibliques orthodoxes roumaines sont illustrées par des titres des ouvrages et des noms des auteurs.

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE TEOLOGIE ISTORICĂ ȘI PATRISTICĂ

Teologia istorică și patristică a luat o mare dezvoltare în Biserica Ortodoxă Română, în timpul celor douăzeci de ani de păstorire ai Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Au fost abordate și studiate în acești ani o serie de probleme istorice de importanță majoră din domeniul istoriei bisericești universale, din patrologie și din domeniul istoriei Bisericii Române, pe baza unei ample și aprofundate documentări și a unei confruntări cu date și știri mai noi.

În selecționarea și tratarea diferitelor subiecte s-a acordat o importanță tot mai mare problemelor istorice și patristice din trecut, care au contingente directe cu evoluția istorică a creștinismului actual, și mai ales cu problemele majore care confruntă lumea creștină și societatea contemporană.

Cum era firesc, o atenție deosebită s-a acordat problemelor referitoare la apariția creștinismului în vechea lume iudaică și greco-romană, la epoca apostolică și la epoca Sfinților Părinți ai Bisericii, asupra cărorora profesorii de specialitate ai celor două Institute teologice de grad universitar din București și Sibiu, ca Prof. T. M. Popescu, Pr. Prof. I. Coman, Pr. Prof. Gh. Moiescu, Pr. Prof. I. Rămureanu, Pr. Prof. Al. Ciurea, Prof. Al. Elian, Pr. Prof. Sofron Vlad, Pr. Prof. Milan Șesan și alți numeroși istorici, teologi și cercetători, au publicat, în acest timp, interesante și substanțiale studii. Toți au făcut eforturi de a da studiilor de istorie și patristică publicitate o nouă orientare, strâns legată de preocupările și problemele care frământă creștinătatea contemporană.

În primul rând, s-a căutat să se scoată în relief istoricitatea intrupării Domnului Iisus Hristos¹, apoi activitatea misionară a Sfinților Apostoli, îndeosebi a Sfinților Petru și Pavel, corifeii Apostolilor.

Personalitatea uriașă a Sfântului Apostol Pavel, s-a bucurat în Biserica Ortodoxă Română de o deosebită cinstitură. Astfel, în 1951, s-a comemorat împlinirea a 1900 de ani de când marele Apostol al neamurilor a propovăduit Evanghelia lui Hristos în Europa și a înființat primele biserici pe continentul european. În amintirea acestui eveniment s-au publicat în revistele Patriarhiei Române valoroase și interesante studii².

1. Pr. Prof. P. Rezuș, *Istoricitatea Mîntuitorului*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 3-4, p. 177-199.

2. «Studii Teologice», III (1951), nr. 7-8, p. 369-480. Vezi și interesantul studiu al Prof. Iustin Moiescu (azi Mitropolitul Iustin al Moldovei și Sucevei), *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1-3, p. 52-74; nr. 4-6, p. 209-233.

În anul 1967, cei doi oorifei ai Apostolilor, Sfinții Petru și Pavel, de la a căror moarte martirică s-au împlinit 1900 de ani, au fost comemorați cu mare cinstitie, închinându-se în amintirea acestui eveniment istoric studii valoroase³.

De asemenea, cu ocazia comemorării unor Sinoade Ecumenice, s-au publicat importante studii istorice și patrologice. Astfel, în 1951, s-a comemorat împlinirea a 1.500 de ani de la întrunirea Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, 451—1951, iar în cinstea evenimentului s-au publicat importante și interesante studii⁴.

Dintre valoroasele studii publicate cu acest prilej, o importanță deosebită prezintă studiul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, intitulat: *Valabilitatea actuală a canonului al 28-lea al Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon*.

Se cunoaște că acest canon stabilește ordinea ierarhică onorifică a vechilor scaune patriarhale ale Bisericii Vechi, Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, ordine stabilită inițial prin canonul al 3-lea al Sinodului al II-lea Ecumenic, întrunit la Constantinopol în 381. S-a observat cu dreptate că stabilirea orînduirii ierarhice a vechilor scaune patriarhale s-a întemeiat nu pe principiul «apostolicității», conform căruia Părinții Sinodului al IV-lea Ecumenic ar fi trebuit să pună în frunte Ierusalimul, ci pe principiul *importanței lor politice* în imperiul roman⁵.

Comemorarea *împlinirii a 1400 de ani, în 1953, de la Sinodul al V-lea Ecumenic*, întrunit la Constantinopol în 553, s-a bucurat de asemenea de atenția teologilor români⁶.

Se cunoaște importanța permanentă pe care o au Sinoadele Ecumenice pentru Biserica Ortodoxă și în genere pentru toate Bisericile creștine din lume. De aceea ele au fost neconținut în atenția istoricilor și teologilor Bisericii Ortodoxe Române⁷.

3. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel în lumina sobornicității Bisericii*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5—6, p. 452—465; T. M. Popescu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel văzuți și cinstiți după 1900 de ani (67—1967)*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 5—6, p. 239—246; Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel luceferi ai creștinătății*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 5—6, p. 359—368; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel în lumina apostolicității și sobornicității*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 2, p. 153—162.

4. Vezi aceste studii în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 173—491. Vezi îndeosebi studiul: T. M. Popescu, *Importanța istorică a Sinodului al IV-lea Ecumenic*, ibidem, p. 188—294.

5. Prea Fericitul Patriarh Justinian al României, *Valabilitatea actuală a canonului 28 al Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 173—187, îndeosebi p. 184—186. Vezi și *Apostolat Social*, Pilde și îndemnuri în lupta pentru pace, t. IV, București, 1952, p. 289—303.

6. Vezi Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Problemele dogmatice ale Sinodului al V-lea Ecumenic*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 5—6, p. 312—346; Pr. Prof. Liviu Stan, *Impăratul Justinian, Sinodul al V-lea Ecumenic și papalitatea*, ibidem, p. 347—364.

7. Pr. Prof. Liviu Stan, *Despre «recepția» de către Biserică a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 7—8, p. 395—401; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sinoadele Ecumenice ca expresie a universității Bisericii*, ibidem, XIX (1967), nr. 1—2, p. 3—22; Idem, *Sinoadele Ecumenice și importanța lor pentru viața Bisericii*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 3, p. 291—325. Pr. Prof. I. Pulpea (Rămureanu), *Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența lui*

Actualitatea Sfinților Părinți ai Bisericii Universale a fost pusă neconținut în lumină. Istoricii și teologii români, s-au străduit să pună în relief din scrierile Sfinților Părinți diferite probleme istorice, patristice, sociale, pastorale, liturgice și dogmatice, a căror actualitate se impune mai ales în timpul nostru. Numeroase și valoroase studii de patrologie și patristică s-au publicat în acest timp. În spirit ecumenic, fie adâncindu-se acele teme din teologia Sfinților Părinți, care sînt comune tuturor Bisericilor creștine din lume, fie scoțîndu-se în relief aspectele ecumenice ale literaturii patristice. De atenție specială s-au bucurat Părinții răsăriteni și îndeosebi Părinții capadocieni, Sfîntul Vasile, Sfîntul Grigorie de Nazianz și Sfîntul Grigorie de Nisa⁸, precum și Sfîntul Ioan Gură de Aur⁹.

Dintre alte numeroase teme din istoria Bisericii primare, tratate de istorici români, merită să fie menționate gnosticismul¹⁰ și arianismul¹¹.

Pentru Biserica Ortodoxă Română, o importantă deosebită prezintă *creștinarea daco-românilor*, adică pătrunderea creștinismului la români. Studiile temeinice publicate în ultimii douăzeci de ani, au verificat și confirmat cu certitudine părerea cunoscută că creștinismul s-a răspîndit la daco-românii din Dacia Carpatică sau Traiană, în limba latină, în legătură directă cu creștinismul sud-dunărean, din provinciile romane ale Iliricului, unde Biserica avea în secolul al IV-lea un număr mare de episcopate, unele situate direct pe partea dreaptă a Dunării. În orașele din Scythia Minor, Dobrogea de azi, tradiția creștină, păstrată de Origen († 254) și consemnată de istoricul Eusebiu de Cezareea († 340), a lăsat mărturia prețioasă că a predicat Sfîntul Apostol Andrei. Evident, unii misionari veniți din Răsărit, îndeosebi din provinciile Asiei Mici, au predicat creștinismul în limba greacă, în cetățile maritime ale Scythiei Minor sau Daciei Pontice, ca Histria, Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia), Dionysopolis (Balcic), unde exista și o populație de origine greacă, iar la populația geto-daco-romană, misionarii au predicat în

cu papa Vigilius în chestiunea «Celor Trei Capitele», în «Biserica Ortodoxă Română», LXV (1947), nr. 4-9, p. 200-212.

8. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Creștinismul și bunurile materiale la Sfinții Părinți*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3-4, p. 155-175; Idem, *Studiile universitare ale Părinților capadocieni*, ibidem, VII (1955), nr. 9-10, p. 531-554; Idem, *Poezia Sf. Grigorie de Nazianz*, ibidem, X (1958), nr. 1-2, p. 68-92; Idem, *Sensul ecumenic al lucrării Sfîntului Duh în teologia Sfinților Părinți*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 2, p. 220-239; Idem, *Prezența Mîntuitorului Hristos în noua creație, după învățătura Sfinților Părinți*, ibidem, XVIII (1966), nr. 4, p. 495-512.

9. Vezi: *Comemorarea a 1550 de ani de la moartea Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 4, p. 531-585. Vezi studiul: T. M. Popescu, *Epoca Sf. Ioan Gură de Aur*, ibidem, p. 531-554; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Actualitatea Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 7-8, p. 403-422; Idem, *Personalitatea Sfîntului Ioan Gură de Aur*, ibidem, IX (1957), nr. 9-10, p. 595-616. Alte studii în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 10, p. 922-1011, și în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 9-10, p. 617-672.

10. Pr. At. Negoită, *Descoperirea scrierilor gnostice. Manuscrisele cople de la Nag Hamadi*, în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 7-8, p. 532-551.

11. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Lupta Ortodoxiei contra arianismului de la Sinodul I ecumenic, pînă la moartea lui Arie*, în «Studii Teologice», XII (1961), nr. 1-2, p. 13-31.

limba latină, limba oficială a Imperiului roman de răsărit pînă în secolul al VII-lea¹².

În provinciile romane sud-dunărene ale Iliricului, cu care creștinismul din Dacia Carpatică a fost în legătură nemijlocită, au predicat, după tradiție, ucenicii Sfintului Apostol Pavel, care a răspîndit creștinismul în Macedonia și Iliria. Astfel, Biserica de Sirmium, metropola provinciei Pannonia Inferior sau Secunda și capitala Iliricului occidental, reședință imperială în secolele al III-lea și al IV-lea, a fost întemeiată, după tradiție, de Epaenetos și Andronic, despre care face mențiune Sfîntul Apostol Pavel, în Epistola către Romani (XVI, 5, 7).

Lista episcopilor care au participat la Sinodul din Sardica (Sofia), în 343, confirmă existența a numeroase scaune episcopale sud-dunărene, dintre care cinci așezate pe Dunăre și anume: Singidunum (Belgrad), Viminacium (Costolaț), Aquae (Negotin), Castra Martis și Oescus (Gigen), în afară de cele nementionate. După toată probabilitatea, aceste episcopate și-au extins influența și activitatea lor și la nordul Dunării, în Dacia Traiană, deși mărturiile istorice lipsesc. În problema creștinismului sud-dunărean sau ilirian și a influenței lui asupra creștinismului din Dacia Traiană s-au publicat valoroase studii¹³. Un rol important în creștinismul sud-dunărean l-a avut la sfîrșitul secolului al IV-lea Sfîntul Niceta, episcopul Remesiane (367—414), despre care s-au publicat de asemenea studii importante¹⁴.

Mărturiile arheologice și filologice întregesc argumentele istorice că creștinismul a pătruns la geto-daco-romanii din Dacia Traiană, o dată cu formarea poporului român.

Numărul important de termeni latini creștini, care au pătruns în fondul principal de cuvinte latine al limbii române, în timpul romanizării populației geto-daco-romane, constituie de asemenea o dovadă in-

12. Dintre numeroasele studii care s-au publicat, referitoare la pătrunderea creștinismului în Scythia Minor (Dobrogea), vezi: I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2, p. 65—112; Idem, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R. P. Române*, ibidem, X (1958), nr. 5—6, p. 285—310. Idem, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, în «Dacia», XI—XII (1945—1947), București, 1948, p. 221—241; Ilie Georgescu, *Viața creștină în vechiul Tomis* în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 1—2, p. 15—32; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Insemnări asupra lui Teotim de Tomis*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 1, p. 46—50; Diac. I. Pulpea (Râmureanu), *Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența lui cu papa Vigilius în chestiunea «Celor Trei Capile»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXV (1947), nr. 4—9, p. 200—212.

13. Pentru creștinismul sud-dunărean sau ilirian, vezi studiile Pr. Prof. Ioan Râmureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului la geto-daco-romani*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 3—4, p. 146—182; Idem, *Sinoadele de Sirmium dintre anii 348 și 358. Condamnarea lui Fotin de Sirmium*, ibidem, XV (1963), nr. 5—6, p. 266—316; Idem, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului la sfîrșitul secolului al IV-lea...*, ibidem, XVI (1964), nr. 7—8, p. 408—450; Pr. Prof. M. Șesan, *Problema Iliricului bisericesc*, în «Mitropolia Ardealului» IV (1959), nr. 11—12, p. 863—884; Idem, *Iliricul între Roma și Bizanț*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 3—4, p. 202—224.

14. Pr. Prof. Ioan G. Coman, «*Aria misionară a Sfîntului Niceta de Remesiana*», în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 5—6, p. 337—356; Idem, *Operele literare ale Sfîntului Niceta de Remesiana*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 3—4, p. 200—232; Pr. Prof. I. Râmureanu, *Sinodul de la Sardica din 343*, citat la nota precedentă.

contestabilă că strămoșii românilor au primit creștinismul în același timp cu romanizarea lor. Se poate afirma astfel că românii, urmași direcți ai geto-daco-romanilor, s-au născut de la început ca popor creștin de limbă latină¹⁵.

Popoarele slave vecine cu poporul român au primit creștinismul mult mai târziu, abia în secolul al IX-lea, bulgarii în 865, sîrbii și croații în 868, moravii și cehii între 863—867, datorită Sfinților Chiril și Metodie, «Apostolii Slavilor» și ucenicilor lor, iar rușii în secolul al X-lea, în 989—990¹⁶. Ungurii, popor fino-ugrian, a primit creștinismul la început de la Bizanț între 948—952, iar spre sfîrșitul secolului al X-lea au intrat în sfera creștinismului de rit apusean, căruia aparțin în majoritate pînă azi¹⁷.

De la slavii din sudul Dunării, românii au primit în secolul al X-lea, în urma desființării Bulgariei de către bizantini — mai întîi a Bulgariei orientale cu capitala la Preslav, în 970, apoi a Bulgariei occidentale, cu capitala la Vidin, între 1014—1018 —, alfabetul cirilic și limba slavonă în Biserică, datorită clericilor care s-au refugiat la nordul Dunării. Alfabetul cirilic a fost folosit în țările române și după înlocuirea limbii slavone ca limbă liturgică, cu limba română, către sfîrșitul secolului al XVII-lea, în textele românești, pînă la 1860, cînd a fost definitiv înlocuit cu alfabetul latin, cu mult mai ușor și corespunzător cu structura, fonetismul, sonoritatea și frumusețea limbii române, limbă neo-romanică, cea mai apropiată de limba latină¹⁸.

În 1967, s-a comemorat de către Biserica Ortodoxă Română, ca și de alte Biserici Ortodoxe surori, împlinirea a unsprezece secole de la activitatea misionară a Sfinților Chiril și Metodie, despre care unii istorici afirmă că ar fi de origine vlahi sau români din Macedonia sau din Tesalonic, unde, alături de populația slavă și greacă, existau și există și români macedoneni și megleniți¹⁹.

Împlinirea a nouă sute de ani, în 1954, de la regretabila Schismă dintre Biserica Răsăriteană și Biserica Apuseană, din 16 iulie 1054, a fost

15. I. I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5—6, p. 311—340; I. Barnea, *Monumente de Artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii populare Române*, ibidem, XVII (1965), nr. 3—4, p. 133—181; XII (1960), nr. 3—4, p. 201—231; X (1958), nr. 5—6, p. 286—310; Pr. Prof. M. Șesan, *Creștinismul vechi carpatic*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 11—12, p. 813—823; Idem, *Creștinismul și limba dacilor*, ibidem, nr. 5—6, p. 384—388.

16. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Începuturile creștinării sîrbilor sub împăratul bizantin Heracliu*, în «Studii Teologice», II (1959), nr. 3—4, p. 164—181; Idem, *Creștinarea sîrbilor sub împăratul Vasile I Macedoneanul*, ibidem, XII (1960), nr. 1, p. 3—28; Idem, *Creștinarea rușilor în lumina noilor cercetări istorice*, ibidem, IX (1957), nr. 5—6, p. 386—413.

17. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Începuturile creștinării ungarilor în credința ortodoxă a Răsăritului. Ortodoxia la unguri pînă în timpul domniei regelui Ștefan cel Sfînt*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 1—2, p. 23—57.

18. Prof. Ioan Negrescu, *1100 ani de la apariția scrierii slave*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 9—10, p. 768—774; Pr. Chiril Pistrul, *Despre alfabetul cirilic și glagolitic*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 3—5, p. 252—269; Pr. Prof. M. Șesan, *Despre cirilică și glagolitică*, ibidem, III (1958), nr. 7—8, p. 543—548.

19. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Unsprezece secole de la activitatea misionară a Sfinților Chiril și Metodie*, în «Ortodoxia», XIX, (1967), nr. 1, p. 17—31.

un prilej pentru istoricii și teologii Bisericii Ortodoxe Române de a pune în relief unele aspecte mai puțin cunoscute ale acestui trist și dureros eveniment, ale cărui consecințe nefericite pentru întreaga creștinătate s-au prelungit pînă în timpul nostru²⁰.

Cu acest prilej, Prea Fericitul Părinte Justinian a publicat un interesant studiu, intitulat: *Una, sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică*, în care subliniază necesitatea pentru Biserica Răsăritului și Biserica Apusului de a ajunge din nou la unitatea de credință și dragoste, așa cum a fost pînă la 1054, spre binele întregii creștinătăți. Dar această dorită unitate nu va putea fi realizată decît în spirit de egalitate deplină, fiecare Biserică păstrîndu-și neapărat libertatea și independența sau autocefalia ei, căci numai astfel se poate asigura bună-conviețuirea, colaborarea și pacea dintre Biserici și popoare. «*Toți creștinii, se exprimă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, trebuie să dorească această libertate și unitate bisericească, pentru că ea este singura dreaptă și posibilă. Este timpul ca toți să manifeste această dorință care corespunde întru totul și principiilor evanghelice și consensului general al omenirii iubitoare de pace. Noi, creștinii, trebuie să fim la loc de frunte în lupta pentru pace și pentru înfrățirea popoarelor, peste deosebiri de rasă, de neam sau de religie. Aceasta impune cu atît mai mult împăcarea și înfrățirea noastră înșine, în numele ideii și învățaturii creștine*»²¹.

Ridicarea anatemei din 1054 de către Sanctitățile lor Patriarhul Ate-nagora I al Constantinopolului și Papa Paul al VI-lea, prin «*Declarația comună*», citită concomitent în ziua de 7 decembrie 1965 în catedrala Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol și în catedrala Sfîntul Petru din Roma²², nu înlătură consecințele Schismei și nici dificultățile care stau în calea realizării intercomuniunii — *communio in sacris* — dintre cele două Biserici.

Sensul și consecințele încercărilor de unire dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică, care au urmat după Schisma cea mare din 1054 și au durat pînă la Conciliul unionist din Ferrara-Florența (1438—1439), au fost de asemenea obiectul studiilor istoricilor și teologilor români²³. O dată cu încercările de unire, s-a arătat și poziția Bisericii Ortodoxe față de catolicism în timpul cruciadelor²⁴.

Dintre prereformatori, un loc de frunte l-a avut în preocupările istoricilor și teologilor români figura eroului național ceh Jan Hus, ars pe

20. Vezi aceste studii în «*Ortodoxia*», VI (1954), nr. 2—3, p. 163—466. Vezi T. M. Popescu, *Geneza și evoluția schismei*, ibidem, p. 163—217. Pr. Prof. I. Pulpea (Râmureanu), *Limbaul necreștin loloșii de papalitate față de celelalte confesiuni creștine*, ibidem, p. 395—429; Pr. Prof. Gh. Moisescu, *Urmările Schismei la români*, ibidem, p. 339—364; Pr. Prof. M. Șesan, *Considerațiuni asupra Schismei din 1054*, în «*Mitropolia Ardealului*», II (1957), nr. 3—4, p. 205—218.

21. Vezi articolul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în «*Ortodoxia*», VI (1954), nr. 2—3, p. I—VIII, îndeosebi p. VIII și în «*Apostolat Social*», tom. V (1955), p. 217—225.

22. *Déclaration commune*, în «*L'Osservatore Romano*», nr. 8 dicembre 1965, p. 7.

23. T. M. Popescu, *Cum s-au jăcut unirile cu Roma P.*, în «*Ortodoxia*», I (1919), nr. 2—3, p. 120—142; Pr. Prof. M. Șesan, *Unirea florentină și papalitatea*, în «*Mitropolia Ardealului*», VI (1961), nr. 7—8, p. 403—423; Pr. Prof. Isidor Todoran, *De ce au eșuat încercările de unire a Bisericilor după 1054*, în «*Ortodoxia*», XIV (1962), nr. 3, p. 326—333.

24. Pr. Prof. M. Șesan, *Cruciadele, Biserica Ortodoxă și actualitatea*, în «*Mitropolia Ardealului*», V (1961), nr. 4—6, p. 216—241.

rug din ordinul sinodalilor catolici întruniți la Conciliul din Constanța (Elveția), la 6 iulie 1415²⁵.

Situația Bisericii Ortodoxe după încheierea importantei perioade patristice, Sinoadele panortodoxe și Sinoadele Bisericilor Ortodoxe locale, precum și diferitele probleme teologice puse în această perioadă au fost de asemenea obiectul a numeroase studii²⁶.

În istoriografia noastră bisericească, o mare atenție s-a acordat *începuturilor de organizare a vieții bisericești pe teritoriile locuite de români*, în Țara Românească, Moldova și Transilvania. Studii recente au pus într-o nouă lumină faptul că pe teritoriul celor trei țări românești *activau diferiți ierarhi, călugări și clerici, cu mult înainte de stabilirea relațiilor canonice dintre Patriarhia Ecumenică și Mitropolia Țării Românești, în 1359, prin strămutarea mitropolitului grec Iachint de Vicina, la Curtea de Argeș, în timpul voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352—1364), fiul marelui Basarab (1310—1352), întemeietorul Țării Românești.*

În scrisoarea trimisă din Perugia, la 14 noiembrie 1234, lui Bela, fiul și coregentul Ungariei Andrei al II-lea (1205—1235), papa Grigorie al IX-lea (1227—1241) face mențiune că în ținuturile românești de la sudul Carpaților desfășurau o activitate intensă «*niște pseudo-episcopi*», cum îi numește el, utilizînd un limbaj necreștin «*care țin de ritul grecilor*», adică episcopii ortodocși²⁷.

25. Idem, *Ioan Hus — 550 de ani de la moartea sa*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XI (1955), nr. 7—8, p. 416—418; Idem., *Husiții și Ortodoxia*, ibidem, XXXIV (1958), nr. 3—4, p. 218—227. Vezi studiul Prof. P. Panailescu, *Husitismul și cultura slavonă, în Moldova*, în «Romano-slavica», X (1964), p. 275—287.

26. Pr. Prof. M. Șesan, *Patriarhul Fotie și Roma*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 7—8, p. 535—559; Idem, *Biserica Ortodoxă din veacurile al XI-lea pînă azi*, cu diferite înfrîntiri, ibidem, VIII (1963), nr. 1—3, p. 93—107; nr. 4—6, p. 310—326; nr. 11—12, p. 857—876; IX (1964); nr. 1—2, p. 38—55; Idem, *Smodalitatea ortodoxă...*, ibidem, IX (1964), nr. 3—5, p. 210—229; X (1965), nr. 1—3, p. 50—72; nr. 4—6, p. 306—328; nr. 9—10, p. 660—677; XI (1966), nr. 1—3, p. 33—35; Idem, *Despre teologia postpatristică*, ibidem, XI (1966), nr. 4—6, p. 279—299; Idem, *Teologia ortodoxă în secolul XIV*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), p. 23—39; Idem, *Teologia ortodoxă în secolele XI—XIII*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XI.111 (1967), nr. 7—8, p. 467—481; Pr. Prof. Ene Braniște, *Contribuții la istoria literaturii teologice bizantine. N. Cabasilas: Despre viața în Hristos*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 1—2, p. 13—25; Pentru importanța Sfintei Sofii, vezi studiul: Pr. Prof. P. Rezuș, *Sfînta Sofia, biserica cea mare a Ortodoxiei*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 4, p. 514—544.

27. *Scrisoarea papii Grigorie al IX-lea*, în *Documente privind istoria României*. Veac, XI, XII, XIII. C. Transilvania, t. I (1075—1250), București, 1951, nr. 230, p. 275 și 403 (text latin); E. Hurmuzaki-N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, t. I, partea 1-a, București, 1887, p. 132—133, colajonat cu fotocopia aceluși din Arhivele Vaticanului, *Regesta Vaticanum*, t. 17, fol. 229 V — 230. Vezi studiile: I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea, *Viața minăstirească în Țara Românească înainte de anul 1370*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 7—8, p. 673—687; C. C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, ibidem, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 673—687; Pr. Nicolae Șerbănescu, *Titulatura mitropolitilor, jurisdicția, hotarele și reședințele mitropoliei Ungrovlahiei*, ibidem, p. 698—721; Diac. Conf. Al. I. Ciurea, *Rezistența Bisericii Românești față de prozelitismul catolic*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3—4, p. 204—225; Recent, I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea, în studiul: *Unde și cînd a luat ființă legenda despre atîrnarea canonică a Scaunelor mitropolitane din Țara Românească și din Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 9—10, p. 975—1003, a dovedit cu mărturii istorice serioase neîntemeierea acestei opinii, strecurată în istoriografia română de pînă la 1967.

În vara anului 1959, cu ocazia comemorării împlinirii a 600 de ani de la întemeierea în 1359 a Mitropoliei Ungrovlahiei, s-au scris importante studii istorice. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a scos în relief cu prilejul comemorării acestui fericit eveniment, importanța deosebită pe care a avut-o și o are vechea Mitropolie a Țării Românești pentru întreaga Biserică Ortodoxă Română, subliniind următoarele:

«*Împletindu-și astfel destinele sale cu acelea ale țării și ale poporului pe care l-a păstorit, prin ierarhii, preoții, egumenii și dascălii săi, vreme de șase sute de ani, Mitropolitul de astăzi al Ungrovlahiei are bucuria să constate că acest sfânt așezământ lucrează și acum, cu mijloace și metode noi, pentru înălțarea și prosperitatea credincioșilor săi (...). Acționând astfel, preoțimea Mitropoliei Ungrovlahiei, alături de Ierarhii ei, va contribui cu puterile sale la zidirea unei lumi noi, în care să înflorească dreptatea, munca, într-ajutorarea, lumina minții și bucuria inimii*». Importante și interesante studii s-au publicat cu ocazia acestei comemorări, prin care s-au pus în lumină împrejurările politice și bisericești care au contribuit la înființarea Mitropoliei Țării Românești, legăturile ei cu Mitropolia Moldovei și Mitropolia Transilvaniei, precum și relațiile ei cu Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, cu patriarhatele apostolice ale Răsăritului și cu celelalte Biserici Ortodoxe²⁸.

Cu prilejul împlinirii, în 1953, a cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub turci, la 29 mai 1453, s-au scos în relief consecințele nefericite ale acestui dureros eveniment pentru Biserica Ortodoxă și popoarele din Peninsula Balcanică și Europa centrală²⁹. S-a studiat de asemenea organizarea Bisericii Ortodoxe sub turci și situația grea a creștinilor ortodocși din imperiul otoman³⁰. După căderea Constantinopolului sub turci, țările române, Țara Românească, Moldova și Transilvania, au preluat rolul de ocrotitoare și apărătoare a Bisericii Ortodoxe și ale popoarelor creștine din Peninsula Balcanică și Răsăritul creștin, în locul imperiului bizantin dispărut. Unul dintre cei mai mari eroi și apărători ai creștinătății față de turcii invadatori și asupritori, a fost voievodul Moldovei Ștefan cel Mare (1457—1504), «atletul lui Hristos», cum l-a numit papa Sixt al IV-lea (1471—1484), în scrisoarea din anul 1476. Pentru a cinste amintirea marelui erou, Biserica Ortodoxă Română a comemorat în 1954 împlinirea a 450 de ani de la moartea lui Ștefan

28. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, *Cu prilejul împlinirii a șase sute de ani de la întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în «Apostolul Social», tom. VII (1961), p. 81—97 și în: «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 665—672. Citatul se află la p. 672. Vezi și studiile Pr. Niculae Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, ibidem, p. 722—826; Prof. A. Sacerdoteanu, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Ardealul și Moldova*, ibidem, p. 889—903; Prof. Al. Elian, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe de la întemeiere până la 1800*, ibidem, p. 904—935; Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei... De la 1800 până la recunoașterea autocefalității Bisericii noastre*, ibidem, p. 935—960. Vezi aci și alte valoroase studii, la p. 827—888; 961—979.

29. Prof. T. M. Popescu, *Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub turci — 1453—1953*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 3, p. 381—437; Pr. Niculae Șerbănescu, *Impresurarea Iurigradului în zăgăveala bisericilor noastre*, ibidem, p. 438—463; Pr. Prof. M. Șesan, *La chute de Constantinople et les peuples orthodoxes*, în «Byzantinoslavica», XIV (Praga, 1953), p. 271—282.

30. Pr. Prof. I. Rămureanu, *Ghenadie al II-lea Scholarios, primul patriarh ecumenic sub*

cel Mare, când s-au publicat interesante și valoroase studii³¹. S-a comemorat de asemenea în 1957, împlinirea a 500 de ani de la înscăunarea lui Ștefan cel Mare, când s-au publicat de asemenea alte studii valoroase³².

Numeroase biserici și mănăstiri ridicate în Moldova de Ștefan cel Mare și de urmașii săi, precum și cele ridicate în Țara Românească, îndeosebi de Mircea cel Mare (1386—1418), Radu cel Mare (1495—1508), Neagoe Basarab (1512—1521), Matei Basarab (1632—1654) și Constantin Brîncoveanu (1688—1714) sînt o mărturie incontestabilă a străduințelor necurmuate ale voievozilor, ierarhilor, clericilor și poporului român de a întări Ortodoxia în țările române, nutrirînd în modul acesta speranța și încrederea popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, crunt asuprite de turci, că într-o zi și ele vor reuși să-și recapete libertatea și drepturile lor pierdute.

Pentru a scoate în relief aceste eforturi, Biserica Ortodoxă Română a comemorat întemeierea unor mănăstiri din Țara Românească și Moldova.

Astfel, cu prilejul comemorării *împlinirii a 500 de ani, în 1966, de la întemeierea Mănăstirii Putna*, s-au publicat valoroase studii³³. Revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei» a consacrat în cinstea acestui eveniment un număr întreg cu numeroase articole³⁴. S-au publicat de asemenea alte studii referitoare la mănăstirile din Moldova: Neamț³⁵, Voroneț³⁶, Humor³⁷, Moldovița³⁸, Sucevița³⁹, Dragomirna⁴⁰, Trei Ierarhi⁴¹,

turci, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 1, p. 72—109, Magistrand Adrian Popescu, *Situația creștinilor ortodocși în imperiul otoman, în secolul al XIX-lea*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 7—8, p. 454—468.

31. Vezi «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 7, p. 691—742. Vezi Al. Cerna-Rădulescu și V. Cîmpeanu, *Ștefan cel Mare și Rusia*, în «Ortodoxia», I (1949), nr. 2—3, p. 211—237.

32. Vezi dintre aceste studii: T. Manolache, *Ștefan cel Mare și viața religioasă din vremea sa*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV, (1957), nr. 5, p. 414—437; Al. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, ibidem, p. 438—455; Prof. Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 97—179; Pr. C. Nonea, *500 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a domnului Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 3—4, p. 217—227; Pr. Paul Mihail, *Relații externe bisericești ale lui Ștefan cel Mare*, ibidem, p. 228—241; Prof. Pamfil Georgian, *Ștefan cel Mare, apărător al creștinătății răsăritene*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 6—7, p. 437—441. Vezi și A. V. Boldur, *Biserica în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 7—8, p. 717—729.

33. Pr. Prof. Gh. I. Moiseșcu, parohul Bisericii Ortodoxe Române din Viena, *Mănăstirea Putna*, Viena, 1966; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Comemorarea a cinci sute de ani de la înființarea Mănăstirii Putna*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 7—8, p. 628—640; Pr. Nicolae Șerbănescu, *500 de ani de la punerea temeliei Mănăstirii Putna — 1466—10 iulie 1966*, în «Mitropolia Oleniei», XVIII (1966), nr. 7—8, p. 652—674; Asistent Mircea Păcurariu, *500 de ani de la întemeierea Mănăstirii Putna*, în «Mitropolia Adealului», XI (1966), nr. 7—8, p. 486—507.

34. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 7—8, p. 424—594.

35. Vezi: «Mănăstirea Neamț în haină nouă Studii numeroase în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6, p. 314—506.

36. Prof. I. Zugrav, *Voronețul*, ibidem, XXXIX (1963), nr. 1—2, p. 68—85.

37. T. Bălan, *Mănăstirea Humor*, ibidem, XXXIII (1957), nr. 1—2, 134—139.

38. Studii referitoare la Mănăstirea Moldovița, ibidem, XXXIX (1963), nr. 7—6, p. 371—545.

39. Prof. V. Brătulescu, *Pictura Suceviței și dotarea ei*, ibidem, XL (1964), nr. 5—6, p. 206—228.

40. Emil Diaconescu, *Mănăstirea Dragomirna*, ibidem, XXXIII (1957), nr. 8—9, p. 635—647.

41. N. Grigoraș, *Biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași*, ibidem, XXXVII (1961), nr. 5—6.

Galata⁴², Agapia⁴³, precum și asupra altor schituri și biserici din orașe și sate.

Pentru istoria Mitropoliei Țării Românești, s-au publicat studii temeinice, cu prilejul *împlinirii a 450 de ani de la moartea voievodului Radu cel Mare (1495—1508)*, ctitorul frumoasei biserici a Mănăstirii Dealu de lângă Tîrgoviște⁴⁴.

O atenție deosebită s-a acordat comemorării *împlinirii la 15 august 1967 a 450 de ani de la sfințirea bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș*, cel mai frumos și artistic monument ridicat pe pământul românesc, unic prin originalitatea lui arhitectonică în întreaga lume.

Cu prilejul comemorării acestui fericit eveniment din viața Bisericii Ortodoxe Române, s-au publicat numeroase și temeinice studii⁴⁵.

Cu ocazia festivităților religioase care au avut loc în ziua de 15 august 1967, au ținut foarte frumoase și evocatoare cuvîntări Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei.

Vorbînd despre rolul important pe care l-a jucat Mănăstirea Curtea de Argeș în istoria poporului român, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a accentuat: «*Putem spune deci că prin această lărgire și adîncire a activității pe care a desfășurat-o, Mănăstirea Curtea de Argeș a slujit cu cinste Bisericii și poporului 450 de ani și sîntem încredințați că ea va continua să fie mai departe vatră de înaltă trăire duhovnicească și românească*»⁴⁶.

Studii valoroase s-au publicat de asemenea și cu privire la alte mănăstiri din Țara Românească, dintre care amintim: Vodița⁴⁷, Tismana⁴⁸,

p. 351—436; Dan. Bădărăru, *Fost-a Enache din Constantinopol arhitectul bisericii Trei Ierarhi din Iași*, ibidem, XLIV (1966), nr. 5—6, p. 293—301.

42. N. Grigoraș, *Mănăstirea Galata*, ibidem, XXXVI (1960), nr. 5—6, p. 338—346.

43. Pr. Prof. V. Ignătescu, *Mănăstirea Agapia*, ibidem, XLI (1965), nr. 9—10, p. 524—537; Gh. Chiper Dinocranca, *Mănăstirea Agapia*, ibidem, XXXIII (1957), nr. 3—4, p. 308—316.

44. Prof. A. Sacerdoțeanu, *Radu cel Mare, ctitorul bisericii Mănăstirii Dealu — Tîrgoviște. Cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la moartea lui*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 4, p. 354—363; Prof. C. Giurescu, *La 450 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, Domnul Țării Românești*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1958), nr. 3—4, p. 365—386; M. Georgescu, *Mănăstirea Dealului*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 8—9, p. 554—564; Pr. C. Nițescu, *Mitropolia Tîrgoviște*, ibidem, XXII (1963), nr. 1—2, p. 71—100.

45. Pr. Prof. I. Rămureanu, *450 de ani de la întemeierea Mănăstirii Curtea de Argeș*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1957), nr. 7—8, p. 718—746; Pr. N. Șerbănescu, *Istoria Mănăstirii Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 730—754; P. Chihaia, *Etapa de construcție în incinta Mănăstirii Curtea de Argeș*, ibidem, p. 789—813; Prof. V. Brătulescu, *Mănăstirea de la Argeș a lui Neagoe Basarab*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 7—8, p. 757—773; Arh. St. Baș, *Biserica Mănăstirii Argeș*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 7—8, p. 505—509. Vezi alte numeroase studii în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 755—829; «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 7—8, p. 741—828; «Mitropolia Olteniei» XIX (1967), nr. 7—8, p. 595—613 și alte reviste ale Patriarhiei Române.

46. *Cuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian*, la 15 august 1967, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 700—704; citatul la p. 703; I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei; «*Prea înrumusețata biserică*» a Mănăstirii Argeș, ibidem, p. 705—709 și în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7—8, p. 505—509.

47. I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea, *Mănăstirea Vodița*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXV (1947), nr. 1—3, p. 63—76.

48. D. Buzatu, *De la Vodița la Tismana*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 10—12, p. 752—760.

Cozia ⁴⁹, Cotmeana ⁵⁰, Govora ⁵¹, Cimpulung ⁵², Polovragi ⁵³, Hurezi ⁵⁴, Tulana ⁵⁵, Sfânta Ecaterina ⁵⁶, Turnu ⁵⁷ ș.a., precum și asupra multor schituri și biserici din orașe și sate.

S-au publicat de asemenea valoroase studii referitoare la istoricul catedralei Patriarhale din București ⁵⁸.

În afară de evenimentele mai de seamă din trecutul Bisericii noastre, s-au pus într-o nouă lumină unele figuri proeminente, ca: mitropolitul Varlaam, al Moldovei (1632—1653 — † 1657), spătarul Nicolae Milescu (1636 — † 1708), mitropolitul Dosoftei al Moldovei (1671—1686 — † 1693), Constantin Brîncoveanu (1688—1714), Antim Ivireanu (1708—1716), mitropolitul Țării Românești, mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1803—1842 — † 1846) ș.a.

Astfel, cu ocazia comemorării împlinirii a trei sute de ani în 1957 de la moartea mitropolitului Varlaam al Moldovei, s-au scris importante studii istorice. Studii de valoare s-au publicat de asemenea în 1957, în revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei», spre cinstea memoriei marelui mitropolit ⁵⁹.

49. I. P. S. Mitropolit Tit Sîmedrea, *Fost-au două sfințe lăcașuri la Cozia*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1018—1032; Prof. C. C. Giurescu, *Doua monumente religioase din veacul al XIV-lea: Nucetul sau Cozia din Vilcea și Nucetul din Dimbovița*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 1—4, p. 1—4, p. 38—49; N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Cozia*, ibidem, XVII, (1965), nr. 7—8, p. 587—601.

50. I. Barnea și N. Constantinescu, *Sondașul de la Minăstirea Colmeana*, în «Materiale și cercetări arheologice», t. V, București, 1959, p. 605—670.

51. P. Chilhaia, *Date noi despre începuturile Minăstirii Govora*, în «Studii și cercetări de istoria artei», XIII (1966), nr. 2, p. 247—253; A. Sacerdoțeanu, *Pomelnient Minăstirii Govora*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 10—12, p. 789—823.

52. Virgil Drăghiceanu, *Despre Minăstirea Cimpulung*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 3—4, p. 284—335; P. Chilhaia, *Etape de construcție în incinta Minăstirii «Negru-Vodă» din Cimpulung-Muscel*, în «Studii și cercetări de istoria artei», VIII (1961), nr. 1, p. 208—221; Idem, *Date în legătură cu biserica vechei Curți domnești din Cimpulung-Muscel*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1033—1049; Flaminin Mirșu, *Știri noi asupra complexului istoric al Minăstirii și al Curții domnești din Cimpulung Muscel*, ibidem, LXXXIII, (1965), nr. 11—12, p. 1032—1042.

53. Șt. Andreescu, *Data zidirii Polovragilor*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 11—12, p. 922—925; Idem, *Cătorii de la Polovragi*, ibidem, XVI (1963), nr. 3—4, p. 231—235.

54. Prof. A. Sacerdoțeanu, *Constantin Brîncoveanu și cătările sale din Oltenia*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 9—10, p. 708—727; Idem, *Hrăsozul lui Constantin Brîncoveanu pentru Minăstirea Hurezi (1695)*, ibidem, XI (1960), 9—12, p. 705—721; Prof. T. G. Bulai, *Știri noi cu privire la fundațiile brîncovenesti oltenice (Brîncoveni, Mamul și Hurezi)*, ibidem, XVI (1961), nr. 9—10, p. 747—757.

55. Șt. Andreescu, *Contribuții cu privire la trecutul Minăstirii Tulana*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 3—4, p. 251—288.

56. Doctorand I. Băuțăeanu, *Biserica Sfânta Ecaterina din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 1—2, p. 163—179.

57. Arh. Gr. Urișescu, *Minăstirea Turnu*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 3—4, p. 205—276.

58. Pr. Niculae Șerbănescu, *Scurt istorie al Catedralei Patriarhalei Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 9, p. 827—812, Prof. V. Brătulescu, *Lucrări de restaurare și împodobire la catedrala și palatul patriarhal*, ibidem, LXXIX (1961), nr. 1—2, p. 119—147; Stelian și George Metzulescu, *Cîteva lamuriri în legătură cu ctitorul Catedralei Patriarhale*, ibidem, LXXVI (1958), nr. 9, p. 843—860.

59. Pr. Prof. Sofron Vlad, *Trei sute de ani de la moartea mitropolitului Varlaam*, în «Mitro-

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei s-a bucurat de asemenea de atenția cercetătorilor români⁶⁰.

Importanța istorică și teologică a operei spătarului Nicolae Milescu a fost pusă într-o nouă lumină în studiile publicate cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la moartea lui⁶¹.

Sprîjinul acordat cu largă mărinimie Bisericii din Țara Românească, din Transilvania, precum și Patriarhiei de Constantinopol, Sfîntului Munte Atos, popoarelor ortodoxe din Balcani și Locurilor Sfinte din Orientul creștin de voievodul Constantin Brîncoveanu, a fost pus în lumină în 1964, prin noi cercetări și studii, cu ocazia comemorării a 250 de ani de la moartea sa⁶² și în 1954, cu zece ani mai înainte⁶³.

Figura proeminentă a marelui ierarh Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (1708—1716), a făcut obiectul a numeroase și valoroase studii, mai întîi în 1956, cînd s-au împlinit 240 de ani de la moartea sa mucenicăscă, apoi în 1966 cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la moartea sa.

La dorința și cererea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Sfîntul Sinod al Patriarhiei Ecumenice, în frunte cu Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora, a ridicat în ședința din 8 martie 1966, caterisirea nedreaptă a mitropolitului Antim Ivireanul, făcută la 9 august 1716.

În 1956, s-au scris valoroase studii despre Antim Ivireanul⁶⁴, apoi în 1966, s-au scris alte interesante studii, în care s-a scos în relief importanța lui contribuție la organizarea și întărirea Bisericii Țării Românești, la îmbogățirea culturii române și la consolidarea legăturilor cu Bisericile Ortodoxe din Răsărit. De asemenea, revista «Mitropolia Olteniei» a închinat în 1966, în cinstea marelui mitropolit un număr de numeroase articole⁶⁵.

polia Ardealului», II (1957), nr. 9—10, p. 640—653; Pr. Nicolae Șerbănescu, *La trei sute de ani de la moartea mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 10, p. 1012—1035; Pr. Ioan Ionescu, *Trei sute de ani de la moartea mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 9—10, p. 634—640; Numeroase articole în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 10—12, p. 742—840.

60. Vezi I. C. Negru, *Mitropolitul Dosoftei*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 1—2, p. 110—126; Mircea Basarab, *Conștiința originii române și a unității naționale în opera Mitropoliților Varlaam și Dosoftei*, ibidem, XLIII (1967), nr. 9—10, p. 605—611.

61. Pr. Prof. Al. Ciurea, *Mărturisirea de credință a Spătarului Milescu: «Stella Orientalis occidentalis splendens»*, în «Ortodoxia» X (1958), nr. 4, p. 511—538; Prof. Pelre V. Haneș, *Cercetări vechi și noi despre Nicolae Milescu*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 5—6, p. 552—588 și alte studii în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 1—2, p. 71—96; XXIII (1964), nr. 1—2, p. 30—49 și nr. 9—10, p. 915—923.

62. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Constantin Brîncoveanu, sprîjinilor al Ortodoxiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 9—10, p. 916—930. Vezi aici și alte studii, p. 869—915, 930—963; Prof. Dan Simonescu, *Cărți arabe tipărite de români în secolul al XVIII-lea (1701—1747)*, ibidem, LXXXII (1964), nr. 5—6, p. 524—561.

63. Diacon Prof. Gh. Moiescu, *240 de ani de la mucenicia drept credinciosului voievod Constantin Brîncoveanu*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 4, p. 610—624.

64. Vezi aceste studii în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 679—863; vezi Pr. Prof. I. Rămureanu, *Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie*, ibidem, p. 831—853.

65. Pr. Prof. Sofron Vlad, *Mitropolitul Antim Ivireanul. Viața și opera...*, «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 1—3, p. 43—81; Pr. T. Bodogae, *Mitropolitul Antim Ivireanul*, ibidem,

Figura marelui mitropolit al Moldovei Veniamin Costachi, a fost, de asemenea, în atenția istoricilor români. Împlinindu-se 120 de ani de la moartea sa în 1966, revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei» a consacrat în cinstea memoriei sale, în numărul 1—2 din 1957, numeroase articole ⁶⁶.

Legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, cu Patriarhatele Apostolice din Orient, Alexandria, Antiohia, Ierusalim și cea din Muntele Sinai, au fost o preocupare permanentă a istoricilor Bisericii noastre, care au scris în această privință studii valoroase, bine documentate ⁶⁷.

Dărnicia românească a curs secole de-a rîndul cu mîrinimie către mînaștirile din Sfîntul Munte Atos, care au exercitat o mare înrîurire asupra organizării și dezvoltării vieții monahale din țările române. Pentru a scoate în relief rolul monahismului atonit și ajutoarele substanțiale acordate de țările române mînaștirilor din Sfîntul Munte Atos, s-au scris studii temeinice în anul 1953 ⁶⁸. Alte importante și valoroase studii s-au publicat în 1963, cu prilejul comemorării unui mileniu de la întemeierea Sfîntului Munte Atos, apoi, în 1967. Între 20—29 iunie 1963, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a vizitat, însoțit de o importantă delegație, mînaștirile atonite unde s-a întîlnit cu Sanctitatea Sa

XI (1966), nr. 9—10, p. 591—603; Prof. Al. Elian, *Antim Ivireanu — apărător al prerogativelor scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 519—530; Prof. Iorgu Ivan, *Nulitatea actului de caterisire a mitropolitului Antim Ivireanu*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 1—3, p. 147—179. Vezi și articolele din «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 710—834.

66. *Figuri din viața bisericească a Moldovei: Mitropolitul Veniamin Costachi*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 1—2, p. 7—174; Pr. M. Mănuță, *Mitropolitul Veniamin Costachi, în «Biserica Ortodoxă Română»*, LXXXVI (1968), nr. 1—2, p. 165—181.

67. Pentru Patriarhia de Constantinopol, vezi: Pr. Prof. G. I. Moisescu, *Viața Sfîntului Nișon, Patriarhul Țarigradului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 9, p. 860—872; Prof. Al. Elian, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe de la întemeiere pînă la 1800*, ibidem, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 904—936; Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei...*, *De la 1800 pînă la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre*, ibidem, p. 935—960, Prof. Al. Elian, *Les rapports byzantino-roumains, Phases principales et traits caractéristiques*, în «Byzantinoslavica», t. XIX (1958), nr. 2, p. 212—225, Nestor Vornicescu, *Legăturile Patriarhiei din Constantinopol cu Biserica Românească în veacul al XVI-lea*, în «Mitropolia Olteniei», X (1958), nr. 3—4, p. 190—202; Pr. M. Branște, *Patriarhii de Constantinopol prin țările române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, ibidem, nr. 1—2, p. 45—61. C. A. Stoide, *Din legăturile Patriarhiei de Constantinopol cu Moldova în epoca lui Vasile Lupu*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 7—8, p. 561—569. Pentru Patriarhia de Alexandria: Pr. Prof. I. Rămureanu, *Legăturile Patriarhiei de Alexandria cu Țările Române*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 1—2, p. 59—80. Pentru Patriarhia Antiohiei: Asistent Mircea Păcurariu, *Legăturile Țărilor Române cu Patriarhia Antiohiei*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 9—10, p. 593—621; Pr. Ilie Gheorghijă, *Tipografia arabă din Mănăstirea Sf. Sava și venirea lui Silvestru Patriarhul Antiohiei la Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 418—326. Pentru Patriarhia Ierusalimului, Pr. Prof. Liviu Stan, *Locurile Sfinte din Orient*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 1, p. 5—78; I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului, *Muntele Sinai și importanța sa în istoria Bisericii, 1400 de ani de la întemeierea Mînaștirii Sfînta Ecaterina*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 10—12, p. 678—687; Magistrand Ilie Georgescu, *Legăturile țărilor române cu Ierusalimul*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 5—6, p. 349—362.

68. Vezi studiile autorilor în «Ortodoxia», V (1953), nr. 2, p. 178—205.

Patriarhul Ecumenic Atenagora și cu alte proeminente personalități din viața Ortodoxiei contemporane⁶⁹.

Un eveniment istoric de seamă din viața Bisericii Ortodoxe Române l-a constituit *revenirea în sinul ei, la 1 octombrie 1948, a clericilor și credincioșilor greco-catolici din Transilvania*, uniți cu Roma în anul 1700. Despre unirea unei părți a românilor din Transilvania cu Roma papală și despre importanța revenirii românilor greco-catolici la sinul Bisericii mame s-au scris numeroase și importante studii în care, între altele, s-a pus în lumină îndeosebi dorința vie pe care au nutrit-o continuu românii uniți cu Roma din Transilvania de a reveni în sinul Bisericii mame⁷⁰.

Un eveniment fericit și de mare însemnătate pentru viața Bisericii Ortodoxe Române l-a constituit comemorarea *împlinirii la 9 octombrie 1955 a 80 de ani de la dobândirea autocefaliei* la 25 aprilie 1885 și a 30 de ani de patriarhat, apoi *proclamarea la 10 octombrie 1955 a primilor sfinți români* — Calinic de la Cernica, Ilie Iorest, Sava Brancovici, a cuvioșilor Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara și a mucenicului Oprea Miclăuș.

În legătură cu autocefalia Bisericii Ortodoxe Române s-au publicat studii de mare valoare.

Cu ocazia mărețelor festivități religioase care au avut loc în București, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, scoțind în relief rolul și importanța tot mai mare a Bisericii Ortodoxe Române în sinul Ortodoxiei și semnificația comemorării autocefaliei ei în contextul evenimentelor istorice, a făcut o largă și documentată expunere, care reprezintă o valoroasă contribuție la cunoașterea istoriei bisericești a poporului român, după cum urmează: Creștinismul a pătruns la daco-geto-romani, strămoșii românilor, datorită predicii Sfântului Apostol Andrei, care a predicat în Scitia Mică (Dobrogea) și predicii Sfântului Apostol Pavel,

69. Prof. T. M. Popescu, *O mie de ani în istoria Sfântului Munte Alos (963—1963)*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4, p. 590—620. Pr. Prof. I. Coman, și Pr. O. Căciulă, *Sărbătorirea milenului Sfântului Munte cu participarea Bisericii Ortodoxe Române la festivitățile comemorative*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 7—8 p. 598—649; Arhim. Prof. Nicolae Mladin, (azi I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului), *Insemnări de la sărbătorirea milenului Sf. Munte Alos*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 7—8, p. 598—626; Pr. T. Bodogae, *Considerațiuni istorice privind legăturile Bisericii Române cu minăstrile din Muntele Alos*, în «Mitropolia Banalului», XIII (1963), nr. 3—4, p. 100—170; P. Șt. Năsturel, *Legăturile Țărilor Romine cu Muntele Alos pînă la mijlocul veacului al XV-lea*, în «Mitropolia Olleniei», X (1958), nr. 11—12, p. 735—758; Gh. Cronț, *Evocarea Alosului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1965), nr. 1—2, p. 20—30; Prof. Al. Elian, *Biserica Moldovei și Muntele Alos la începuturile veacului al XIX-lea*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 7—8, p. 391—402.

70. Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 9—10, p. 863—937 și în «Studii și materiale de istorie medie», tom. III, București, 1959, p. 323—339; Prof. Teodor M. Popescu, *Uniația în lumina adevărului istoric*, în «Ortodoxia», I, (1919), nr. 4, p. 19—46; Pr. Prof. N. Mladin, (în prezent I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului), *Din lupta clerului greco-catolic pentru legea strămoșască. Profesorul și canonicul Ioan Micu Moldoveanu*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 9—10, p. 600—611; N. Mladin — S. Vlad, — Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain, teologul, Sibiu, 1957*; Pr. Prof. Gh. Moiescu, *Samuil Micu Clain*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 10—11, p. 1057—1077; Pr. Prof. Gr. Marcu, *Petru Maior, precursor al unificării bisericești a românilor din Ardeal*, în «Mitropolia Ardealului», III (1956), nr. 9—10, p. 709—716; St. Mateș, *Românii din Țara Birsei, a Făgărașului și din Trei Scaune și unirea cu Roma*, ibidem, VIII (1963), nr. 1—3, p. 109—130.

care a predicat în Macedonia și Iliria, precum și predicii ucenicilor acestora și a urmașilor lor, care au răspândit creștinismul din sudul Dunării în Dacia Traiană sau Carpatică.

Prea Fericirea Sa continuă apoi, textual: «Biserica Ortodoxă Română a cunoscut în trecutul ei bimilenar regimuri și stări diferite, după ținuturi și vremi. Ea s-a găsit împărțită pe țări și provincii și atât timp cât neamul a fost împărțit, fie în timpul imperiului bizantin, fie a celui valaho-bulgar, fie sub cel otoman, n-a putut nici ea să formeze o unitate. Ea a cunoscut o scurtă perioadă înfloritoare ca patriarhie națională în timpul imperiului valaho-bulgar, condus de dinastia Asăneștilor. Mărturiile vii ale acestei perioade de aproape două sute de ani le constituie bisericile și minăstirile cu comorile lor de artă și cultură din acea vreme, care se adaugă la trecutul glorios al Bisericii Valahe, prin Sinodul local de la Sardica (Sofia de azi) din anul 343, din ținuturile Iliriei, Moesiei și Scythiei Minor etc. —, de sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol. — cum confirmă Pravila XXVIII-a a Sinodului al IV-lea Ecumenic și *Edictul* împăratului bizantin Leon al III-lea Isaurul —, cum și la vremea când în «Justiniana Prima» strălucea în viață duhovnicească Arhiepiscopia acestei provincii.

În Sardica (Sofia de azi), împăratul Justinian, cel din neamul valahilor —, a construit o măreață catedrală cu picturi în mozaic, numită Sfânta Sofia, care se păstrează și astăzi, și după care și-a schimbat numele orașul Sardica — Sofia — astăzi capitala Bulgariei.

La începutul secolului al VII-lea, trecînd prin Ungrovlahia (Valahia muntoasă), s-au oprit peste Dunăre în Valahia Albă (Balcani) slavii care au fost creștinați în scurt timp de băștinașii valahi.

Spre sfîrșitul secolului al VII-lea, trecînd prin Moldova și Ungrovlahia, s-au oprit peste Dunăre în Valahia Albă războinicii bulgari de pe Volga. Nu erau creștini. Creștinarea lor a durat aproape 200 de ani și n-a fost lipsită de jertfe. Aceste jertfe au rodit creștinarea bulgarilor sub Boris în anul 865, cu care strămoșii noștri valahi au trăit apoi ca frații, mai cu seamă în timpul imperiului valaho-bulgar (1185—1393), sub aceeași conducere religioasă a Patriarhatului de Tîrnova (1235—1393). Patriarhia imperiului româno-bulgar descrește în timpul urmașilor lui Strașimir, care împarte imperiul în două. Turcii îi găsesc dezbinați la anul 1371, cînd pătrund în Peninsula Balcanică.

În timpul decadentei imperiului sub Strașimir, care domnea la Vidin, și sub Șișman la Tîrnova, se întăreau voievodatele de la Argeș și Suceava, unde soseau în fiecare an demnitari împărătești de la Tîrnova, clerici și mireni. Ei erau folosiți la curțile voievozilor și în cancelariile domnești. Ungrovlahia începe să se organizeze ca stat. După cîțiva ani se întemeiază pentru țara Ungrovlahiei (Muntenia sau Valahia muntoasă) o Mitropolie cu reședința în capitala țării, la Curtea de Argeș, în frunte cu episcopul Iachint al Vicinei, din Dobrogea, la anul 1359, sub denumirea pe care o poartă și astăzi: «Mitropolia Ungrovlahiei», în timpul voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1353—1364), a cărui fiică Ana, era căsătorită cu împăratul Strașimir al Vidinului (...).

După ce turcii au ocupat Dobrogea, în 1388, în frunte cu sultanul Baiazid ei au ocupat Tîrnova la 17 iulie 1393 (...). După căderea și desființarea Patriarhiei Tîrnovei, la cîțiva ani se înființează și Mitropolia Moldovei în capitala țării Moldovei, la Suceava, în anul 1401, avînd mai multe episcopii.

Așa cum poporul român trăia divizat politic, în principate deosebite, Ungrovlahia (Muntenia), Moldova și Transilvania, Biserica Ortodoxă Română era organizată în Mitropolii separate, care s-au mutat în orașele unde se muta și scaunul domnesc: cea de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște, apoi la București, iar cea de la Suceava la Iași».

Apoi a declarat următoarele:

«Privind în urma celor 80 de ani de autocefalie și 30 de ani de patriarhat, Biserica Ortodoxă Română poate spune că a îndreptățit promisiunile și nădejtile cu care s-a înălțat între Bisericile surori și că este în posesiunea unor puteri și mijloace de lucru, cu care-și poate împlini misiunea sa»⁷¹.

În cursul ultimilor douăzeci de ani, s-au publicat de asemenea numeroase și valoroase studii despre ierarhii, stareții și preoții din Țara Românească⁷², Moldova⁷³ și Transilvania⁷⁴, despre relațiile bisericești ale celor trei țări românești⁷⁵, despre diferiți ierarhi și preoți care au

71. *Cuvîntarea Prea Fericitului Părinte Iustinian*, 9 oct. 1955, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 11—12, p. 1012—1013, 1016 și în «Apostolat Social», tom. VI, București, 1958, p. 56—58, 63; Pr. Nicolae Șerbănescu, *Solemnitatea comemorării a 70 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române*, ibidem, p. 1007—1066; Idem, *Oplzezi de ani de la dobîndirea autocefaliei*, ibidem, LXXXIII (1965), nr. 3—4, p. 217—273.

72. Vezi îndeosebi studiile publicate de Pr. Nicolae Șerbănescu, dintru care cităm: *Precizări privind cronologia mitropoliilor Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 3—4, p. 376—380; Idem, *Episcopii Rîmnicului*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1961), nr. 3—4, p. 171—212; Idem, *Episcopii Argeșului*, ibidem, XVII (1965), nr. 7—8, p. 602—620; Idem, *Noi mărturii despre episcopia Șrehației și episcopul ei Daniil*, ibidem, XIII (1961), nr. 1—4, p. 71—79 și numeroase altele. Pr. Consilier Gh. Soare, *Titlul de «Locșilor al Cezarei Capadocieni» purtat de Mitropolitul Ungrovlahiei*, în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 5—6, p. 369—380; Pentru Episcopia Buzăului și episcopii ei numeroase studii a publicat Pr. Gabriel Cocora, îndeosebi în «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 8—9, p. 483—486; XVII (1958), nr. 9, p. 99—973; XX (1961), nr. 3—4, p. 250—256; XXI (1962), nr. 7—8, p. 701—723; XXII (1963), nr. 7—8, p. 714—731; XXIV (1965), nr. 7—8, p. 667—683. Alte studii ale aceluiași în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1957), nr. 3—4, p. 327—350; LXXVII (1959), I, p. 44—52; în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 5—6, p. 302—333.

73. În afară de mitropolitul Veniamin Costachi, s-au publicat studii valoroase și asupra altor mitropolii și episcopi moldoveni îndeosebi în «Mitropolia Moldovei».

74. Despre înființarea Mitropoliei Ardealului și ierarhii ardeleni, s-au scris de asemenea numeroase și lemneice studii de Pr. Sf. Lușca, Pr. Gh. Cotoșman, în «Mitropolia Ardealului». Pentru reînființarea Mitropoliei ardelenice, vezi: Pr. Prof. Sofron Vlad, *Din viața mitropoliei ardelenice în cei 100 ani de existență*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1961), nr. 11—12, p. 841—863; Asistentul Mircea Păcurariu, *100 de ani de la înființarea Mitropoliei Ardealului*, ibidem, p. 814—840.

75. Prof. A. Sacerdoțeanu, *Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Transilvania și Moldova*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 889—903; Prof. C. Potra, *Din corespondența inedită a unor fețe bisericești din Țara Românească cu Transilvania în veacurile al XVIII-lea — al XIX-lea*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 1—2, p. 125—168; Mircea Păcurariu, *Ajutoarele acordate de Țara Românească Bisericii Ortodoxe din Ardeal*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1960), nr. 9—12, p. 601—626; Idem, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVII*, Sibiu, 1958.

avut o deosebită activitate patriotică⁷⁶, despre primele tipărituri în limba română și mai ales despre tipăriturile de la Brașov ale diaconului Coresi⁷⁷, despre istoria tiparului bisericesc⁷⁸, despre introducerea limbii române în Biserică⁷⁹, despre istoricul învățământului teologic în România⁸⁰ și alte numeroase teme și probleme istorice.

Pentru scrierile Sfinților Părinți în limba greacă, slavonă și română și alte diferite lucrări din trecutul istoric al poporului român, păstrate în manuscrise în Biblioteca Sfantului Sinod Român, a fost întocmit un catalog complet care aduce prețioase servicii istoricilor, patrologilor și altor specialiști⁸¹.

76. Cu prilejul aniversării a 50 de ani de la răscoala din 1907, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 3—4 p. 200—309, s-au publicat numeroase articole despre contribuția preoților români la revoluția țărănimii. Vezi: Pr. Conf. Al. Ciurea, *Preoții ortodocși români în revoluțiile țărănimii...*, în «Studii Teologice», V. (1953), nr. 9—10, p. 677—706; Pr. Prof. Sv. Căndea, *Preotul Radu Șapcă, sufletul revoluției de la 1848*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 4—6, p. 402—414, Pr. Em. Păsculescu-Orlea, *Expulzarea lui Popa Șapcă și anii exilului său: 1849—1856*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 3—4, p. 357—365 și numeroși alții. Vezi și I. Ram. (Rămureanu), *Tudor Vladimirescu la Viena*, în «Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1963», Wien, 1963, p. 55—62.

77. N. N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții «Floarea Darurilor»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 7—8, p. 712—741; Idem, *Unul dintre cele mai vechi texte slave scrise de un român*, ibidem, LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1111—1141; V. Molin, *Interpretări noi în legătură cu catehismul de la Sibiu*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 1—2, p. 36—51. Pentru diaconul Coresi, vezi: Șerban Cioculescu, *O sârbaioare a cărții românești. Patru sute de ani de apariția Tetraevangelului lui Coresi*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 1—2, p. 161—168. Vezi și alte studii publicate de Prof. Barbu Teodorescu, V. Molin, Pr. N. Șerbănescu, ibidem, LXXVII (1959), nr. 3—4, p. 287—302 și nr. 11—12, p. 1033—1052; LXXXI (1963), nr. 7—8, p. 781—791.

78. Vezi studiile publicate despre Macarie tipograful de B. Teodorescu, V. Molin, Pr. prof. Ene Braniște, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 10—11, p. 983—1068; Prof. I. Negrescu, *Epoca slavonă și introducerea tiparului în Țara Românească...*, în «Mitropolia Olteniei», X (1958), nr. 5—6, p. 369—382; Pr. N. Șerbănescu, *Varlaam, mitropolitul țării Românești, părintele tipografiei bucureștene (1672—1679)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 12, p. 1120—1158; I. P. S. Mitropolit Tit Simedea, *Tiparul bucureștan de carte bisericească în anii 1740—1750*, în «Biserica Ortodoxă Română» LXXXIII (1965), nr. 9—10, p. 845—942; Prof. Dan Simonescu, *Tirgoviște, centrul cultural tipografic*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 9, p. 830—845; Prof. A. Sacerdoțeanu, *Tipografia Episcopiei Rîmnicului (1705—1825)*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1960), nr. 5—6, p. 291—349; Pr. Gabriel Cocora, *Tipografia și tipăriturile de la Episcopia Buzăului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVIII (1960), nr. 3—4, p. 286—331.

79. Prof. T. G. Bulat, *Un secol de la introducerea deplină a limbii române în Biserica Ortodoxă, din Principatele Unite*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 9—10, p. 902—911; Prof. Dan Simonescu, *Problema originii limbii literare române și cărțile bisericești*, în «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 9—10, p. 552—565; Pr. Prof. Milan Sesan, *Introducerea limbii române în Biserică*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 1—2, p. 57—60 și în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 11—12, p. 818—833.

80. Prof. T. G. Bulat, Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie din București...*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12, p. 1070—1251. Diferite studii despre *Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu*, La 150 de ani de existență (1811—1961), în «Mitropolia Ardealului», VI (1961), nr. 11—12, p. 661—814. Pr. Prof. P. Rezuș, *Academia moveiană, din Kiev și rolul ei în dezvoltarea învățământului din țările române*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 9—10, p. 699—708.

81. Pr. D. Fecioru, *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în «Studii Teologice», începând cu an. XI (1959), nr. 5—6, p. 345—387 până în an. XVII (1965), nr. 9—10, p. 621—632.

S-a întocmit de asemenea o foarte interesantă, bogată și utilă bibliografie referitoare la monumentele feudale din Țara Românească și Moldova⁸².

În ceea ce privește istoria Bisericii Universale moderne și contemporane, o atenție deosebită s-a acordat studiilor referitoare la Bisericile Ortodoxe și mai ales celor cu privire la Patriarhia Ecumenică⁸³, la Patriarhatele Apostolice din Răsărit⁸⁴, Arhiepiscopia Insulei Cipru⁸⁵, Patriarhia Georgiei⁸⁶ și la Bisericile Ortodoxe: Rusă⁸⁷, Sîrbă⁸⁸, Bulgară⁸⁹,

82. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, în «Mitropolia Olteniei», începînd cu an. XVI (1961), nr. 1—2, p. 105—163, pînă în anul XVIII (1966), nr. 3—4, p. 350—380; Idem, *Bibliografia privind bisericile din București*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an. IV (1957), p. 287—298; Idem, *Bibliografia privind monumentele feudale din Moldova*, în «Mitropolia Olteniei», începînd cu an. XVIII (1966), nr. 5—6, p. 549—607, care continuă.

83. Pr. Prof. I. Rămureanu, *Configurația actuală a creștinismului*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3—4, p. 119—144 și recenziia articolelor referitoare la Patriarhia Ecumenică din «*Δεσφαις Σχέσεις*» (Relații Internaționale), în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 1, p. 142—146; Ierom. Irineu Crăciunaș, *Patriarhia Constantinoplei*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 3—4, p. 261—266.

84. Pr. Prof. I. Rămureanu, *Legăturile Patriarhiei de Alexandria cu Țările Române*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 1, p. 72—109; Ierom. I. Crăciunaș, *Patriarhia Alexandriei*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 5—6, p. 379—383.

85. Ierom. I. Crăciunaș, *Arhiepiscopia Ciprului*, ibidem, XXXVI (1960), nr. 5—6, p. 414—419.

86. Protos. Epifanie Norocel, *Istoricul Bisericii georgiene și relațiile ei cu Biserica românească*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 9—10, p. 577—592.

87. Diac. I. Pulpea (Rămureanu), *Bisericile Ortodoxe cu specială privire asupra Bisericii Ortodoxe Ruse*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 1—2, p. 69—90; Pr. Chiril Pistrui, *Biserica Ortodoxă Rusă 1918—1958*, în «Mitropolia Ardealului», (1960), nr. 1—2, p. 55—63; Pr. P. Stalov, *Biserica Ortodoxă Rusă în U.R.S.S.*, în «Ortodoxia» II, (1950), nr. 1, p. 56—87; Pr. P. Mihail, *Legăturile culturale bisericesti ale Episcopului Melchisedec cu Rusia...*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 3—4, p. 261—296; Prof. Al. Elian, *Din legăturile mitropolitului Platon, cu clerici români*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 2, p. 179—196; V. Cimpineanu, *Mitropolitul Sava Brancovici. Legăturile cu Rusia...*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 6, p. 550—570; Tr. Ionescu-Nișcov, *Din istoria relațiilor moldo-ucrainiene în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, ibidem, LXXXIII (1965), nr. 11—12, p. 1083—1096; I. Negrescu, *Mitropolitul Petru Movilă înfățișat în noua literatură teologică rusă...*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 1, p. 136—160.

88. Pr. Nicolae Șerbanescu, *Legăturile bisericesti culturale și politice între români și sirbi*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 5—6, p. 206—317; Ion Iufu, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe Sîrbe*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 8—9, p. 769—784; Pr. T. Bodogae, *Activitatea culturală și politică a mitropolitului sîrb Ștefan Stratimirovici (1790—1836)*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 5—6, p. 383—395. Despre Mitropolia Sîrbă din Carlovitz, vezi studiile lui S. Anuichi, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 3, p. 419—432 și «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 9—10, p. 543—551; Idem, *Despre Patriarhia de Ipec*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 7—8, p. 429—440 și nr. 9—10, p. 570—581.

89. Ierom Irineu Crăciunaș, *Patriarhia Bulgară*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 3—4, p. 274—286; S. Anuichi, *Biserica Ortodoxă Bulgară de la înființarea Exarhatului pînă la înființarea Patriarhiei*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 11—12, p. 945—951; V. Hin Bunea, *Sfîntul Sofronie de la Vrața*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 1—3, p. 56—67. Pentru Patriarhia Bulgară de Tirnovo, vezi Ierod. Epifanie Norocel, *Patriarhia bulgară de Tirnovo între anii 1235—1393*, în «Studii Teologice» XVIII (1966), nr. 3—4, p. 147—159; Idem, *Sfîntul Eftimie ultimul Patriarh de Tirnovo și legăturile lui cu Biserica românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 5—6, p. 552—575; Idem, *Relațiile bisericesti și culturale între Bisericile Ortodoxe Română și Bulgară, în secolul al XIX-lea*, ibidem, LXXXV (1967), nr. 9—10, p. 1004—1016.

Grecă⁹⁰, Cehoslovacă⁹¹, Poloneză⁹², Albaneză⁹³, Finlandeză⁹⁴ și altele.

S-au publicat de asemenea studii interesante și valoroase asupra Ortodoxiei din Europa Apuseană, din Extremul Orient, din America și Africa⁹⁵.

*

De asemenea, o serie de studii interesante și temeinice s-au publicat despre specificul Ortodoxiei, despre unitatea și frumusețea Ortodoxiei, despre istoricul noțiunii de «Ortodoxie»⁹⁶.

Conferințele interortodoxe care au avut loc după primul și al doilea război mondial, la Constantinopol, în 1923, la Mănăstirea Vatoped din Muntele Atos, în 1930, la Moscova, în 1948, în insula Rodos, în anii 1961, 1963 și 1964, au preocupat în chip special pe teologii și istoricii români⁹⁷.

Biserica Ortodoxă Română acordă o deosebită atenție relațiilor frățești și amicale cu Bisericile nealcedoniene, *coptă, abisiniană, siro-iacobită, tomită și armeană*, asupra cărora s-au scris valoroase studii⁹⁸.

90. Pr. Prof. Ene Braniște, *Biserica Greciei*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 2, p. 302–308; Pr. Prof. Liviu Stan, *Legături ale Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Ortodoxă din Grecia*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 3–4, p. 231–240; Ierom. Nestor Vornicescu, *Biserica Ortodoxă din Grecia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 7–8, p. 586–593.

91. Diac. I. Pulpea (Râmureanu), *Două noi Biserici ortodoxe autocefale: Biserica ortodoxă polonă și Biserica ortodoxă cehoslovacă*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 3, p. 489–500; Pr. Prof. M. Șesan, *Mitropolia ortodoxă cehoslovacă*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXVIII (1961), nr. 3–4, p. 314–318.

92. Pr. Prof. I. Râmureanu, *Două noi Biserici autocefale...*, ibidem, p. 477–489.

93. Pr. Prof. M. Șesan, *Mitropolia ortodoxă din Albania*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 1–2, p. 129–132, nr. 5–6, p. 367–383.

94. Doctorand Cezar Vasiliu, *Biserica Ortodoxă finlandeză*, în «Studii Teologice», XVI (1961), nr. 5–6, p. 367–383.

95. P. S. Antim Nica, vicar patriarhal, *Ortodoxia în Extremul Orient*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 1, p. 101–114; Idem, *Negrii ortodocși din Africa de Est și lupta lor pentru autonomia bisericească*, ibidem, XIX (1967), nr. 1, p. 3–16; Pr. Prof. Liviu Stan, *Ortodoxia în diaspora*, ibidem, XV (1963), nr. 1, p. 3–38; Idem, *«Diaspora» ortodoxă*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVIII (1950), nr. 11–12, p. 603–617; Pr. L. Pădureanu (Stan), *Creștinismul în China*, în «Mitropolia Olteniei», III (1961), nr. 1–4, p. 226–231; Diac. Em. Vasilescu, *Probleme ale creștinismului african*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 9–10, p. 526–540.

96. Pr. Prof. I. Râmureanu, *Specificul Ortodoxiei în comparație cu Biserica Romano-Catolică și Protestantismul*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 10, p. 578–600; Pr. Corn. Sârbu, *Unitatea ortodoxă. Cadrul teoretic al problemei*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 4, p. 539–555; Pr. Prof. M. Șesan, *«Ortodoxia». Istoricul noțiunii*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 9–12, p. 956–959 și în «Mitropolia Ardealului», I, (1956), nr. 1–2, p. 63–73; Idem, *Circulația cuvintului «ortodox» după 1954*, ibidem, I (1956), nr. 3–4, p. 240–253.

97. Diac. I. Pulpea (Pr. Prof. I. Râmureanu), *Configurația actuală a creștinismului*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3–4, p. 119–144; Idem, *Bisericile ortodoxe cu specială privire asupra Bisericii ortodoxe ruse*, ibidem, nr. 1–2, p. 69–90; Ierom. Lucian Florea, *Participarea și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la conferințele interortodoxe în prima jumătate a secolului al XX-lea*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 1–2, p. 181–197.

98. Diac. I. Pulpea (Râmureanu), *Posibilitatea înlocuirii Bisericilor monofizite la Ortodoxie...*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 4, p. 586–636; Prof. N. Chițescu, *Ortodoxia și Bisericile răsăritene mai mici*, ibidem, XIII (1961), nr. 1, p. 583–554; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Posibilitatea reconcilierii dogmatice între Biserica Ortodoxă și vechile Biserici Orientale*, ibidem, XVII (1965), nr. 1, p. 5–43; Pr. Prof. Liviu Stan, *O nouă Patriarhie; Biserica din Etiopia*, ibidem, XII (1960), nr. 1, p. 31–73; Prof. T. M. Popescu, *Condițiile istorice ale formării vechilor Bisericilor orientale*, ibidem, XVII (1965) nr. 1, p. 28–43; Pr. Prof. Ene Braniște, *Biserica monofizită coptă*, în «Glasul Bisericii», XVI (1967), nr. 9–10, p. 942–966. Vezi și Cezar Vasiliu, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 1, p. 132–148; an. XVIII (1966), nr. 1, p. 70–98 și în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 5–6, p. 346–368.

Asupra relațiilor cordiale de colaborare și înțelegere reciprocă dintre Ortodoxie și Biserica Anglicană, revista «Biserica Ortodoxă Română» a consacrat în 1958 un număr special, în care și-au adus contribuția lor valoroasă numeroși istorici și teologi români⁹⁹.

Cu acest prilej, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, într-un valoros studiu, a declarat: «*Anglicanii și ortodocșii au găsit cei dintâi forma unei prime înțelegeri. Ei au stat pe calea cea bună a întâlnirii și apropierii creștine în ceea ce Bisericile au comun (...). Raporturile dintre anglicanism și ortodocși se pot considera astfel, cu drept cuvânt, ca preludiv al unirii Bisericilor*»¹⁰⁰.

Cu ocazia vizitei la București a Grației Sale, Dr. Arthur Michael Ramsey, Arhiepiscopul de Canterbury, primat al Angliei și Mitropolit, în cuvîntarea ținută în ziua de 6 iunie 1965, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a expus cu competență în fața înaltului oaspete englez și a membrilor delegației sale momentele principale ale dezvoltării istoriei Bisericii Ortodoxe Române, după cum urmează:

«Credința creștină pe pămîntul țării noastre are rădăcinile adînc înfipite în trecutul îndepărtat, cînd însiși Apostolii Mîntuitorului mergeau și învățau popoarele, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh.

Strămoșii poporului român s-au întins pe un spațiu vast în hotarele Dunării, din Balcani pînă dincolo de Carpații dacici, avînd o Biserică organizată. Deja în anul 343, episcopii lor ținuseră un Sinod la Sofia de azi — Sardica de atunci: acești episcopi erau succesorii episcopilor rînduiți de Sfîntul Apostol Pavel și ucenicii săi — cum este adevărat în Faptele Apostolilor (XVI, XVII, XX) și în Epistolele către Romani (XV, 19) și către Filipeni (I, 1). Învățăturile Evangheliei au străbătut repede în toate părțile locuite de valahi.

O veche tradiție, consemnată în veacul al IV-lea de Eusebiu de Cezareea, mărturisește că Sfîntul Apostol Andrei a propovăduit Evanghelia lui Hristos în părțile Dunării și ale Mării Negre, adică pe pămîntul locuit de strămoșii poporului român — din sudul și nordul Dunării.

După cucerirea Daciei în anul 106, numeroși coloniști creștini aduși aici de împăratul Traian din toate provinciile romane, au sporit și mai mult numărul creștinilor printre străbunii poporului român.

La sfîrșitul veacului al III-lea și începutul celui de al IV-lea, Biserica creștină a străbunilor poporului român era temeinic organizată, martirologiile păstrînd numele unor episcopi, preoți și diaconi din aceste regiuni. După edictul de la Milan, dat în 313 de împăratul Constantin cel Mare, mulți titulari ai scaunelor episcopale de la Tomis (Constanța de

99. Vezi revista «Ortodoxia», X (1958), nr. 2, p. 171—331. Vezi în deosebi studiile: Prof. T. M. Popescu, *Raporturile dintre ortodocși și anglicani din secolul al XVI-lea pînă în anul 1920*, ibidem, p. 176—194; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Tratative directe de unire dintre Bisericile Ortodoxe și Biserica Anglicană de la 1920 pînă azi*, ibidem, p. 217—255. Vezi și studiile: I. Brja, *Actuala configurație geografică și confesională a Comuniunii anglicane*, ibidem, XV (1963), nr. 1, p. 128—140; Doct. Dr. David Petre, *Curenții noi în teologia anglicană*, ibidem, XVIII (1966), nr. 3, p. 357—380; Idem, *Tendențe de unire între cultele apărute în anglicanism*, ibidem XVIII (1966), nr. 4, p. 513—532.

100. Justinian, Patriarhul României, *Raporturile anglicano-ortodoxe preludiv al unirii Bisericilor*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 2, p. 175—176 și în «Apostolat Social», tom. VI, p. 407—408

azi), Sardica (Sofia de azi), Sirmium (Mitrovița de azi), Novae (Șiștov) sau Durostorum (Silistra de azi), au participat la sinoadele ținute în imperiul roman.

În veacul al IV-lea sînt cunoscute legăturile stabilite între creștinii din părțile noastre de către Sfîntul Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareii Capadociei, precum și prietenia sinceră pe care o nutrea episcopul Teotim al Tomisului față de Sfîntul Ioan Hrisostom (...).

Un rol important au avut strămoșii noștri în procesul de creștinare a populațiilor migratoare venite pe meleagurile noastre.

Creștinarea slavilor din sudul Dunării a fost desăvîrșită îndeosebi în cursul celor peste 200 de ani de existență a imperiului româno-bulgar, cînd toată cultura Bizanțului a fost transmisă în traduceri slavone. O dată cu întemeierea imperiului româno-bulgar (1185—1393) a luat ființă Patriarhia Româno-Bulgară cu sediul la Tirnova, capitala imperiului.

Formarea celor dintii state române din nordul Dunării a adus după sine o mai temeinică organizare bisericească locală. Astfel au luat ființă în veacul al XIV-lea Mitropolia Ungrovlahiei și Mitropolia Moldovei, care au păstrat dependența canonică de Patriarhia Constantinopolului, ajutînd timp de 500 de ani întreaga Ortodoxie de sub ocupația turcilor (...). Urmele daniilor făcute de domnitorii și ierarhii români din veacul al XIV-lea pînă în veacul al XIX-lea unor biserici din teritoriile subjugate de imperiul otoman se întîlnesc și astăzi, în Bulgaria, Serbia, Muntele Atos, Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și pînă în depărtata Gruzie (...). Mitropolitul Ungrovlahiei a avut vreme îndelungată și funcțiunea de conducător al ortodocșilor din Ungaria»¹⁰¹.

Alte studii s-au publicat cu privire la raporturile dintre Biserica Ortodoxă cu Biserica vechilor-catolici, subliniindu-se relațiile amicale dintre aceste două Biserici și dorința vie a ambelor părți, de a se ajunge la unitatea credinței¹⁰².

Biserica Ortodoxă păstrează din secolul al XVI-lea pînă în prezent legături de prietenie și colaborare cu Bisericile Protestante. Istoricii și teologii români au scris numeroase și valoroase studii referitoare la protestantism, atît în ceea ce privește trecutul, cît mai ales de cînd a luat ființă Mișcarea ecumenică, după primul război mondial (1914—1918)¹⁰³.

101. *Cuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian din 6 iunie 1965*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 5—6, p. 421—422 și în «Apostolat Social», tom. VIII, București, 1966, p. 257—258.

102. Pr. Prof. Liviu Stan, *Ortodoxia și vetero-catolicismul*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1961), nr. 7—9, p. 635—644; Pr. Prof. Mircea Chialda, *Inercările de apropiere între Biserica Ortodoxă și Biserica Vechilor-Catolici*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 3, p. 319—356; Idem, *Situația actuală a Bisericilor Vechi Catolice*, ibidem, nr. 4, p. 625—627; Pr. Prof. I. G. Coman, *Biserica Ortodoxă și Biserica Veche-Catolică*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 237—262.

103. Prof. N. Chițescu, *Ortodoxie și Protestantism*, în «Ortodoxia» II (1950), nr. 3, p. 389—439; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Specificul Ortodoxiei în comparație cu Biserica Romano-Catolică și Protestantismul*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXX (1956), nr. 10, p. 577—600; Idem, *Configurația actuală a creștinismului*, în «Studii Teologice», I, (1949), nr. 3—4, p. 119—144; Pr. Prof. M. Șesan, *Ortodoxia în fața reformației și uniației*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 3—6, p. 262—283; P. Prof. P. Rezuș, *Teologi, probleme și curente noi în Protestantismul contemporan*, «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 5—6, p. 247—275.

Numeroase, interesante și valoroase studii s-au publicat de asemenea referitoare la Biserica Romano-Catolică și la Conciliul al II-lea de la Vatican. În legătură cu Biserica Romano-Catolică, cea mai apropiată de Biserica Ortodoxă, istoricii și teologii români au pus permanent în relief faptul că nu se va putea ajunge la o adevărată colaborare, înțelegere și unire, pînă cînd papalitatea nu va renunța la pretențiile ei de a impune în Biserica universală a Domnului Hristos, *primatul papal și infailibilitatea papală*, cea mai gravă dificultate în calea refacerii comuniunii în credință, în cult și în dragoste, dintre Biserica Răsăritului și Biserica Apusului¹⁰⁴.

Poziția Bisericii Ortodoxe față de Biserica Romano-Catolică în timpul nostru a pus-o în lumină cu deosebită pătrundere și claritate Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, cu prilejul vizitei făcute la București de Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, însoțit de o delegație de înalți Ierarhi.

În ședința solemnă comună a Sfintului Sinod Ortodox Român și a sfintului Sinod permanent al Patriarhiei Ecumenice care a avut loc la 19 octombrie 1967, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a declarat următoarele :

1. «*Este nevoie ca Biserica Romano-Catolică să renunțe cu desăvîrșire la pretenția de Stat al lui Dumnezeu pe pămînt, cu vădită voință și astăzi de expansiune lumească și la pretențiile ei primațiale. Să renunțe la modul de a considera toate celelalte Biserici creștine din lume ca pe niște oi rătăcite, care urmează să se întoarcă, fără condiție, la staulul și sub ascultarea «unicului Păstor» de la Roma.*

2. Ca să poată începe tratative de unire cu Biserica Ortodoxă printr-un dialog teologic, Biserica Romano-Catolică trebuie să anuleze Constituția *De Ecclesia* și Enciclica *Ecclesiam Suam*, în care Papa Paul al VI-lea a fixat condițiile dialogului, și să retragă Decretul *De Oecumenismo* și Constituția *Despre Bisericile Orientale*, în care dialogul cu celelalte Biserici este socotit ca un mijloc de lămurire a «fraților despărțiți» asupra adevărilor de credință ale Bisericii Romano-Catolice. Condițiile dialogului puse de Papa Paul al VI-lea în aceste documente nu vor fi acceptate de nici o Biserică Ortodoxă. Deci, un dialog teologic de unire nu poate fi inițiat, cît timp aceste documente sînt în vigoare.

Cînd noul organ creat în Biserica Romano-Catolică — *Sinodul Episcopilor* — va trece din stadiul de «organ consultativ» în cel de «organ deliberativ» și împreună cu Papa va deveni «organul conducător», acesta va putea anula stările inacceptabile create pînă în prezent și va putea

104. Pr. Barbu Gr. Ionescu, (Prof. Ioan Rămureanu), *Conciliul de la Vatican. Dezbaterile și hotărîrile primei sesiuni*, în «Ortodoxia», XVI (1964) nr. 1, p. 3—16; Pr. Barbu, Gr. Ionescu (Pr. Prof. D. Stăniloae), *Conciliul II de la Vatican. Dezbaterile și hotărîrile sesiunii a doua*; ibidem, nr. 2, p. 187—219; Idem, *A treia sesiune a Conciliului al II-lea de la Vatican*, ibidem, nr. 4, p. 471—502; Idem, *Dezbaterile și hotărîrile sesiunii a patra a Conciliului al II-lea de la Vatican*, ibidem, XVIII (1966), nr. 1, p. 8—34; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Primatul papal și colegialitatea episcopală în dezbaterile Conciliului al II-lea de la Vatican*, ibidem, XVII (1965), nr. 2, p. 135—166. Numeroase studii despre catolicism a scris Prof. T. M. Popescu, ca: *Ortodoxie și Catolicism*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 3—4, p. 462—487; Idem, *Cezaropapismul romano-catolic de ieri și de azi*, ibidem, III, (1951), nr. 4, p. 495—538 și altele.

fixa noi condiții, acceptabile pentru un dialog teologic, renunțând la uniție, ca mijloc de unire cu ortodocșii și reîntorcînd ortodocșilor, acolo unde este cazul, oile răpîte.

Lucrul acesta pare însă cu totul dificil. Documentele papale din timpul din urmă, cuvîntările rostite în diferite ocazii de Papa Paul al VI-lea, ca și de alți factori de seamă ai Bisericii Romano-Catolice, precum și măsurile luate cu privire la căsătoriile mixte cu ortodocșii, la Bisericile Orientale etc., confirmă, cu și mai multă tărie, poziția primațială a Bisericii Romano-Catolice și a Pontifului de la Roma, lăsîndu-ne să constatăm că premisele unui dialog teologic «pe picior de egalitate», așa cum îl înțelege Biserica Ortodoxă și cum s-a hotărît la cea de a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos, nu sînt încă create și, ca atare, începerea unui astfel de dialog nu este cu putință, atîta timp cît ambele Biserici nu vor lua calea reîntoarcerii la punctul comun de unde s-au despărțit una de alta (...).

3. Pînă atunci, așa cum a hotărît Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința din 29 octombrie 1964, considerăm posibil un dialog practic, un «dialog al slujirii», un dialog ecumenic, fără chemarea unor Biserici la sinul altor Biserici, ci în adunarea tuturor Bisericilor creștine, în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, din care lipsește doar Biserica Romano-Catolică»¹⁰⁵.

Biserica Ortodoxă Română are în preocupările ei și posibilitatea ca toți creștinii din lume să poată ajunge a sărbători Sfînta Înviere a Mîntuitorului în aceeași zi. Sînt cunoscute în această direcție eforturile neconținute, pe care le face Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. În vederea realizării acestei arzătoare dorințe a tuturor creștinilor, s-a publicat în Biserica noastră un foarte documentat și substanțial studiu¹⁰⁶. Pentru o mai bună pregătire în studiul istoriei creștinismului a studenților celor două Institute teologice de grad universitar, din București și Sibiu, ale Patriarhiei Române, și în genere a tuturor clericilor din Biserica Română, s-au alcătuit și tipărit, din inițiativa și cu sprijinul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, de către Prof. T. M. Popescu, Pr. Prof. T. Bodogae și Prof. Gh. Stănescu, două volume de *Istorie bisericească universală*. Alte două volume pentru *Istoria Bisericii Române* au fost alcătuite de Pr. Prof. Gh. Moisescu, Pr. Conf. St. Lupșa și Al. Filipașcu. Un volum de *Patrologie* a fost alcătuit de Pr. Prof. Ioan G. Coman¹⁰⁷.

Biserica Ortodoxă se roagă și năzuiește ca toți creștinii din lume să ajungă «să fie una» (Ioan, XVII, 21), căci aceasta este cea mai mare do-

105. *Declarațiile Prea Fericitului Patriarh Justinian în ședința Sfîntului Sinod Român din 19 octombrie 1967*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 9—10, p. 891—895.

106. Prof. T. M. Popescu, *Problema stabilirii datei Paștilor*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 3, p. 334—441.

107. Prof. T. M. Popescu, Pr. Prof. T. Bodogae, Prof. Gh. Stănescu, *Istoria bisericească universală*, tom I (1—1054): I. II, București, 1956); Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, Pr. St. Lupșa și Pr. Prof. Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, tom. I (—1632); I. II (1632—199), București, 1957, Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, București, 1956.

rință a Mântuitorului nostru. În vederea realizării acestui nobil și măreț scop, teologii și istoricii români au publicat valoroase studii ¹⁰⁸.

Dorind din toată inima realizarea mărețului ideal al refacerii unității Bisericii Domnului Hristos, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a declarat cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din 1967: «Biserica Ortodoxă Română, prin ierarhii, preoții, dascălii de teologie și credincioșii ei, dorește din adâncul inimii — în spiritul celei mai curate iubiri și în duhul celei mai desăvârșite smerenii — ca această fără-mișcare a creștinismului să fie înlăturată, astfel ca lumea creștină să se afle din nou sub cupolele unei singure Biserici, Biserica Mântuitorului Hristos, Intemeietorul ei, — așa cum s-a aflat odinioară, pînă la marile sfișieri din veacul al unsprezecelea și veacul al șaisprezecelea ¹⁰⁹.

*

După cum se constată din cele menționate, teologia istorică și patristică a înscris, în ultimii douăzeci de ani, sub părinteasca și înțeleapta păstorire a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, unul dintre cele mai bogate și prețioase capite din istoria scrisului bisericesc, așa cum n-a cunoscut niciodată în trecut Biserica Ortodoxă Română.

PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES DE THÉOLOGIE HISTORIQUE ET PATRISTIQUE RÉSUMÉ

La théologie historique et patristique a atteint pendant les vingt dernières années dans l'Église Orthodoxe Romaine un niveau de développement inconnu auparavant.

Au cours de ces années, ont été étudié beaucoup de problèmes d'importance majeure tant du domaine de l'histoire ecclésiastique et patristique, que du domaine de l'histoire de l'Église Orthodoxe Romaine.

Les professeurs spécialisés en histoire ecclésiastique et en patrologie des Instituts théologiques du Patriarcat roumain de Bucarest et de Sibiu (Transylvanie) ont le mérite d'avoir abordé surtout des sujets concernant les problèmes majeurs qui préoccupent et confrontent le monde chrétien contemporain.

108. Arhim. Prof. N. Mladin, *Pe calea unității Bisericii lui Hristos*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3-4, p. 456-472; Idem, *Adevărata cale spre refacerea unității Bisericii lui Hristos*, ibidem, XIV (1962), nr. 3, p. 334-352; Prof. T. M. Popescu, *Atitudini și raporturi interconfesionale...*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 3, p. 371-405; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Unitatea Bisericii și problema refacerii ei în lumina Sfinților Părinți*, ibidem, VI (1951), nr. 2-3, p. 430-466; Doctorand P. I. David, *Aspecte noi în legătură cu «intercomuniunea»*, ibidem, XIX (1967), nr. 3, p. 391-409; Pr. Prof. D. Stăniloac, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, ibidem, XIX, (1967), nr. 4, p. 494-540.

109. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pastorală la Nașterea Domnului*, 1967, București, 1967, p. 8 și în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11-12, p. 1084.

Certains problèmes historiques du passé et du présent ont été elucidés avec compétence par Sa Béatitude le Patriarche Justinian de l'Église Orthodoxe Roumaine.

Ainsi, en ce qui concerne la période de l'Église ancienne jusqu'au grand schisme de 1054, on a publié de nombreux articles relatifs à l'époque apostolique et patristique, aux grands Synodes oecuméniques et locaux, aux grands Pères de l'Église Orientale et Occidentale, à la christianisation des peuples de l'Europe et aussi au grand schisme de 1054.

On a prêté également une attention toute particulière au problème de la pénétration du christianisme aux pays roumains à partir du II-e jusqu'au VI-e siècle, en langue latine.

Les roumains sont le seul peuple de foi orthodoxe et de langue latine. Les peuples slaves voisins de la Roumanie ont reçu le christianisme beaucoup plus tard, à savoir: les bulgars en 865, les moraves et les tchèques entre 863—867, les serbes en 868 et les russes à la fin du X-e siècle, en 989—990.

En ce qui concerne la période qui s'étend du grand schisme jusqu'à présent, on a prêté un grande attention aux essais d'union entre l'Église Orthodoxe avec l'Église Catholique, à la chute de Constantinople en 1453 sous les turcs et à ses conséquences, à la Réforme Protestante du XVI-e siècle, à la création de l'Église Anglicane et aux rapports fraternels de ces Églises avec l'Église Orientale, depuis la fin du XVI-e siècle jusqu'aujourd'hui.

Un grand nombres d'études ont été consacrées à la connaissance de l'histoire de l'Église roumaine. On a étudié tout spécialement la fondation de l'Église de la Valachie en 1359, de l'Église de la Moldavie en 1401 et de l'Église de la Transylvanie au XIV-e siècle, ainsi que les relations des Églises, des pays roumains avec le Siège oecuménique de Constantinople et avec les anciens Patriarchats apostoliques de l'Orient, Alexandrie, Antioche et Jérusalem.

On a étudié aussi les relations amicales de notre Église avec les Églises soeurs environnantes, grecque, bulgare, albanaise, serbe, russe, polonaise, tchécoslovaque, ainsi qu'avec les autres Églises Orthodoxes plus éloignées, L'Église de Finlande, d'Europe Occidentale, d'Afrique et d'Extrême Orient.

Une attention toute spéciale on a accordé également aux problèmes majeurs du christianisme contemporain, c'est-à-dire aux relations de notre Église avec l'Église Romaine-Catholique, l'Église des Vieux Catholiques, les Églises noncalcédoniennes (monophysites) de l'Orient, l'Église Anglicane et surtout avec le Mouvement Oecuménique, dont l'Église Orthodoxe Roumaine appartient en membre depuis le commencement.

Pour aider les étudiants en théologie et les clercs de notre Église dans l'étude de l'histoire de l'Église et de la Patrologie, ont été imprimés avec la bénédiction et l'aide de Sa Béatitude le Patriarche Justinian 2 volumes d'histoire ecclésiastique universelle, 2 volumes sur l'histoire de l'Église roumaine et un volume de Patrologie.

Ce grand développement de la théologie historique et patristique de notre Église ne peut pas être compris sans l'aide, l'orientation et le patronage direct et permanent de Sa Béatitude le Patriarche Justinian, une des personnalités proéminente de l'Orthodoxie actuelle, dont toute l'Église Orthodoxe Roumaine lui exprime une haute considération et une profonde reconnaissance.

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE TEOLOGIE SISTEMATICĂ ORTODOXĂ

Teologia sistematică ortodoxă s-a dezvoltat, în ultimii 20 de ani, rodnic și variat, pe linia preocupărilor majore ale Bisericii Ortodoxe Române, pentru a corespunde necesităților religioase constante ale credincioșilor și ale preoțimii, ținând seama de imperativele vieții contemporane. Prezența normativă și activă a principiilor sale doctrinare și morale s-a făcut îndeosebi simțită. Teologia sistematică ortodoxă a fost solicitată în mod special de problemele pe care le ridică creștinismul contemporan și viața religioasă.

Teologia sistematică este ramura teologiei creștine, care se ocupă cu doctrina creștinismului în general și a Bisericii Ortodoxe în special, folosind metodele sale specifice de expunere și de comparare interconfesională și interreligioasă. Din cauza aceasta disciplinele componente, adică teologia dogmatică și simbolică, teologia fundamentală, istoria religiilor și morala creștină (sînt totodată atît disciplinele doctrinare, care expun, teoretic și comparativ, învățătura creștină ortodoxă, cît și disciplinele teologice care trebuie să normeze nu numai teoria doctrinară ortodoxă, ci și folosirea mijloacelor optime pentru transpunerea ei în viața credincioșilor, mereu adîncind și apropiind învățătura de ei, mereu îmbunătățind, pe toate planurile duhovnicești, și întărind temeiurile sale doctrinare și morale.

Teologia sistematică ortodoxă s-a străduit a fi, în mod constant, prin problematica sa, o teologie a vieții, o teologie actuală și constructivă, legată intim de Biserică și de credincioși, însoțindu-i pe drumul mîntuirii lor. În acest sens, ea a avut în vedere, cuvintele Mîntuitorului, fiind o «teologie a desăvîșirii» (Matei V, 48), o «teologie a căii mîntuirii, a adevărului și a vieții» (Ioan XIV, 6).

Viața religioasă a credincioșilor, încadrată în ansamblul marilor prefaceri contemporane, s-a dovedit a fi indisolubil legată și de desfășurarea și rezolvarea marilor probleme, de care depind și bunăstarea, și fericirea și pacea credincioșilor care alcătuiesc Biserica, trupul tainic al lui Hristos. Teologia sistematică ortodoxă a devenit, efectiv, o «teologie sistematică slujitoare»¹, pusă în slujba idealurilor de desăvîșire a credincio-

1. Vezi Diac. Prof. O. Bucevschi, *Hristos în viața socială*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 1, p. 140—149; Diac. Prof. E. Vasilescu, *Indatorirea religiilor de a colabora între ele pentru binele și propășirea omului*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 3, p. 455—465; Prof. Const. C. Pavel, *Opera mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos și slujirea Bisericii Sale*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4, p. 424—455; Pr. Prof. C. Sărbu, *Slujirea lumii — mijloc de apropiere pentru Bisericile creștine*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 1, p. 150—159; Pr. Prof. P. Rezuș, *Ortodoxia în jața vieții*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 4, p. 592—602; Idem, *Slujirea ca funcțiune esențială a Bisericii*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 4, p. 580—593 etc.

șilor și în slujba idealurilor universal-umane. Acestea sînt coordonatele sale esențiale:

Aceste realități contemporane de prim ordin au fost sesizate de Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian, care a trasat teologiei românești în general și teologiei sistematice în special directive deosebit de prețioase, spunînd cu prilejul unei inaugurări a cursurilor Institutului teologic din București următoarele: «Am voit să arăt prin aceasta interesul cu totul deosebit pe care Sfîntul Sinod și Biserica noastră întregă îl acordă acestor cursuri, adică acestei mari lucrări ce urmează a se desfășura, în continuare, în acest înalt laborator spiritual: de scrutare a conștiinței fiecăruia, de înviorare și fortificare a vocației sacerdotale, de reîncălzire și stimulare a zelului misionar și de verificare și completare a mijloacelor de activitate pastorală — și în același timp am voit să reamintesc nădejtile mari pe care Biserica noastră și poporul nostru dreptcredincios și le pun în rezultatele acestor pregătiri»².

Ținînd seama de aceste înalte directive, teologia sistematică ortodoxă se străduiește să corespundă lucrării duhovnicești, care se desfășoară pe toate planurile vieții religioase, fiind angajată activ în toate problemele doctrinare. Ea este solicitată în mod deosebit de viața și manifestările actuale ale creștinismului și de noul spirit ecumenist³, care au ridicat la suprafață probleme religioase complexe și variate, care-și cer contribuțiile pentru soluționarea lor determinînd luări de contact între Bisericile Ortodoxe cît și cu celelalte confesiuni și culte, participări la Conferința Panortodoxă de la Rodos, la Conferința mondială pentru «Credință și Constituție» de la Montreal, la conferințe interconfesionale și interreligioase, și colaborări la diferite reviste și publicații creștine sau organizații pentru pace, cînd s-au pus în discuție atît probleme de ordin general teologic cît și probleme de interes universal uman.

Pe aceste linii mari se manifestă teologia sistematică ortodoxă, fiind legată organic de viața credincioșilor și continuînd a o sluji cu totală dăruire. Astfel s-a format un climat favorabil promovării teologiei sistematice în Biserica noastră, la crearea căruia a contribuit, în mod efectiv, și înființarea din înalta inițiativă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, în cadrul acestei secții a două catedre speciale, și anume: una de istoria religiilor, studiu comparativ și alta de teologie dogmatică, fundamentală și simbolică, amîndouă la cursurile pentru doctorat în teologie, la Institutul teologic de grad universitar din București.

Structural, teologia sistematică este alcătuită din teologia dogmatică și simbolică, teologia prin excelență învățătoare, care se ocupă cu doctrina creștină ortodoxă, din teologia fundamentală și istoria religiilor, care argumentează și justifică temeiurile de credință cu metodele lor specifice și studiază comparativ, nu numai informativ, creștinismul și celelalte religii și din morală creștină, care se ocupă cu principiile mo-

2. Vezi și alte precizări programatice în: *Apostolat social*, Vol. V, București, 1955, p. 139 ș. u.

3. Vezi Pr. Prof. C. Sărbu, *Despre teologia ecumenică*, în «*Mitropolia Olteniei*», XV (1963), nr. 3-4, p. 163-177.

rale ale adevăratei vieți religioase a credincioșilor, urmărind continua sa îmbunătățire.

Această diversitate a teologiei sistematice se revarsă într-o unitate și intercondiționarea indestructibilă, fiecare disciplină teologică depinzând de cealaltă și alcătuind un întreg doctrinar. Din cauza aceasta, disciplinele teologiei sistematice au o serie de trăsături și preocupări comune, cât și o altă serie de trăsături și preocupări speciale, caracteristice fiecăreia. Aceste trăsături și preocupări comune și speciale conturează și definesc teologia sistematică actuală, atribuindu-i «caracterul contemporaneității»; de aceea ne vom ocupa, pe rând, cu ele, încadrându-le, ontologic și funcțional, și referindu-ne la ostenitorii care i le-au imprimat.

1. Din punct de vedere al trăsăturilor și preocupărilor comune, teologia sistematică ortodoxă se caracterizează prin:

a) *Continuitate și unitate de credință și de viață.* — Continuitatea de credință și de viață este pretutindeni prezentă în teologia sistematică ortodoxă. Ea continuă și astăzi învățătura Mintuitorului și consideră, ca pildă de desăvârșire, viața Sa. Teologia sistematică ortodoxă s-a străduit să meargă pe drumul deschis de Domnul nostru Iisus Hristos și să valorifice învățătura și viața Sa, care stau la temelia creștinismului, în mod conștient și organizat, dându-și seama că de aceasta depind autoritatea și valoarea mesajului său doctrinar. A fi sigur, din punct de vedere doctrinar, că această continuitate de credință și de viață nu s-a rupt niciodată, că ea există organic și astăzi și că Biserica Ortodoxă este deținătoare fidelă a credinței și a vieții religioase adevărate, înseamnă a fi mereu contemporan cu Domnul nostru Iisus Hristos și a-L sluji întocmai cum El a voit.

Teologia sistematică ortodoxă și-a precizat atitudinea⁴, rezolvind problemele sale în spiritul învățăturii Domnului nostru Iisus Hristos, fiindcă numai atitudinile și rezolvările doctrinare care aparțin sensului genuin hristic, apostolic și patristic corespund cu cele ale Bisericii Ortodoxe. Conducerea «spre tot adevărul» a teologiei sistematice ortodoxe este asigurată de Duhul Sfânt, Duhul adevărului (Ioan XV, 26), Care «mărturișește pentru Hristos» (Ioan XV, 26) în Biserica creștină actuală. Teologia sistematică ortodoxă este deci o «teologie a continuității în credință și în viață». Acest lucru, cu toate implicațiile sale contemporane, rezultă din studiile: *Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual*⁵; *Scriptură, Tradiție și tradiții*⁶, *Sfânta Tradiție și tradiția bisericească*⁷, *Biserica în planul lui Dumnezeu*⁸, *Unitatea de credință — condiție a unității Bisericii*⁹ etc.

4. Consultă Pr. Prof. D. Stăniloae, *Motivele și urmările dogmatice ale schismei*, în «*Ortodoxia*», VI (1954), nr. 2–3, p. 218–259; Prof. N. Chițescu, *Biserica Ortodoxă față de celelalte Biserici creștine văzute de un teolog grec*, în «*Ortodoxia*», X (1958), nr. 3, p. 339–351; Pr. Prof. P. Rezuș, *Divinitatea Creștinismului*, în «*Studii Teologice*», VIII (1956), nr. 9–10, p. 554–565 etc.

5. Pr. Prof. D. Stăniloae, în «*Ortodoxia*», XV (1963), nr. 3–4, p. 544–589.

6. Prof. N. Chițescu, în «*Ortodoxia*», XV (1963), nr. 3–4, p. 363–423.

7. Pr. Prof. I. Todoran, în «*Mitropolia Ardealului*», VII (1962), nr. 9–10, p. 678–685.

8. Pr. Prof. P. Rezuș, Al. Ciurea, L. Gafton, în «*Ortodoxia*», XV (1963), p. 3–4, p. 311–362.

9. A. Grigoraș, în «*Ortodoxia*», XVIII (1966), nr. 3, p. 403–422.

b) *Autenticitatea învățăturii ortodoxe.* — Teologia sistematică ortodoxă învață că doctrina sa este încheată, autentic și organic, nu aluvionar, în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție, stînd pe temelia descoperirii sale divine de către Domnul nostru Iisus Hristos. Ortodoxia reprezintă învățătura autentică hristică și apostolică, fără ca să se fi revărsat în ea învățături străine sau mituri. Răstălmăcirile Scripturilor, despre care vorbea și Apostolul Petru (II Petru III, 16), nu implică impuritatea învățăturii Bisericii, ci se individualizează numai pe ele însele, vădînd o febrilitate inventivă.

Teologia sistematică ortodoxă și-a precizat pozițiile, în această privință, cu claritate. Pentru a-și îndeplini misiunea sa, doctrina creștinismului trebuie să fie autentică și acest lucru teologia sistematică l-a făcut prin studii edificatoare, care au preocupat toate disciplinele componente și anume: *Ortodoxie și Protestantism*¹⁰; *Conceptul de Dumnezeu în teologia lui Karl Barth*¹¹, *Atitudini protestante contemporane față de Tradiție*¹², *Noi orientări ecleziologice în Protestantism*¹³, *Adevărul și frumusețile Ortodoxiei*¹⁴, *Originalitatea creștinismului*¹⁵, *Domnul nostru Iisus Hristos în teologia contemporană*¹⁶ etc..

c) *Intemeierea pe izvoarele Revelației divine și valorificarea scrierilor Sfinților Părinți.* — Această trăsătură comună se manifestă prin prețuirea constantă și integrală a Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții și a valorificării lor doctrinare. Și în această direcție teologia sistematică ortodoxă depune un efort conjugat. Toate disciplinele teologiei sistematice își îndreaptă atenția, în mod special, asupra Revelației divine, deoarece ea cuprinde doctrina și morala creștinismului, de care depind atît deosebirile confesionale, cît și stabilirea punctelor de contact.

Valorificarea izvoarelor Revelației divine se manifestă atît în folosirea și adîncirea Sfintei Scripturi cît și în folosirea și adîncirea scrierilor Sfinților Părinți, pe ei bazîndu-se aspectul dinamic al tradiționalității ortodoxe. Această valorificare constantă a determinat și în teologia altor Biserici creștine un interes crescînd și o reconsiderare valorică a scrierilor Sfinților Părinți, a hotărîrilor sinoadelor ecumenice și a mărturisirilor de credință. La această nouă stare de lucruri contribuie toate disciplinele teologiei sistematice, prin alcătuirea de articole și studii despre Revelația divină în general, structura sa, aspectele sale interconfesionale, raportul dintre Revelație și inspirație, cît și despre izvoarele Revelației, Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, în special¹⁷.

10. Prof. N. Chișescu, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 3, p. 383—439.

11. Pr. Prof. I. Todoran, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 1—2, p. 39—63.

12. Pr. Prof. I. Todoran, în «Ortodoxia», XVIII (1965), nr. 3, p. 367—399.

13. Pr. Prof. I. Todoran, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 2, p. 284—305.

14. Pr. Prof. C. Sărbu, în «Ortodoxia», XI (1956), nr. 4, p. 577—599.

15. Pr. Prof. P. Rezuș, în «Ortodoxia», XI (1959), nr. 4, p. 518—534.

16. Pr. Prof. P. Rezuș, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 5—6, p. 269—276.

17. Vezi. Pr. Prof. P. Rezuș, *Problema interconfesională a Revelației divine*, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 1, p. 233—259; Pr. Prof. C. Sărbu, *Revelație și inspirație*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 4, p. 41—66; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Sfânta Tradiție. Deținerea noțiunii și întinderea ei*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 1, p. 47—56; Prof. N. Chișescu, *Scriptură, Tradiție și tradiții*, p. 363—423; Pr. Prof. I. Todoran, *Sfânta Tradiție și tradiția bisericască...*, p. 678—685.

d) *Împletirea organică a doctrinei cu viața credincioșilor.* — Teologia sistematică ortodoxă se străduiește să corespundă nevoilor duhovnicești ale credincioșilor. Ea este permanent îndreptată cu fața către viața religioasă, justificându-și existența prin folosul pe care-l aduce. De aceea teologia sistematică ortodoxă acordă o deosebită atenție atât organizării sale globale cât și celei speciale, prin schimburi de experiență între profesori, prin ținerea de ședințe și pregătirea de ucenici.

În vederea acestui scop, doctrina este împletită armonic cu viața, obținându-se o sudură organică între disciplinele componente, prin analiza problemelor comune, prin munca colectivă pentru alcătuirea manualelor de teologie dogmatică și simbolică, de teologie fundamentală și istoria religiilor și de morală creștină, cum și prin colaborări la întocmirea referatelor și a unor articole.

e) *Teologia sistematică ortodoxă față de marile probleme care solicită contemporaneitatea.* — Teologia sistematică ortodoxă depune o muncă susținută de precizare a pozițiilor doctrinare ortodoxe și de căutare a temeiurilor pentru rodirea în sufletele credincioșilor a învățaturii Mântuitorului. Teologia sistematică, ca teologie slujitoare, merge în pas cu credincioșii și cu contemporaneitatea. Munca sa doctrinară contribuie, pe de o parte, la îmbunătățirea stării duhovnicești a credincioșilor, folosind mijloacele și metodele sale specifice de lucru, pe de altă parte o pune direct în contact și cu marile probleme contemporane, care solicită atenția credincioșilor și a sa. Teologia sistematică ortodoxă studiază problemele contemporane legate de viața credincioșilor, din punct de vedere religios, aducându-și contribuțiile sale. Această muncă de cercetare și de adâncire a problemelor, care solicită în egală măsură creștinismul și umanitatea, se desfășoară, organizat și constant, în cele mai diferite direcții, astfel că teologia sistematică ortodoxă a contribuit la fixarea jaloanelor unei «teologii a vieții și a slujirii lumii», prin studii despre iubirea față de semenii¹⁸, despre înfrățire¹⁹, despre solidaritate²⁰, despre prietenie²¹, despre înțelegere și dreptate²², despre pace și dezarmare²³, despre cul-

18. Pr. D. Soare, *Iubirea față de semenii în principalele religii ale lumii*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 2, p. 182—190.

19. Diac. Prof. O. Bucevschi, *Biserica Ortodoxă, solia păcii și înfrățirii*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3—4, p. 145—154.

20. Prof. Const. C. Pavel, *Aspectul teologic al solidarității umane*, în «Ortodoxia», XIX, (1967), nr. 2, p. 182—190.

21. Diac. Prof. O. Bucevschi, *Pace și prietenie*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 7—8, p. 447—453.

22. Diac. Prof. E. Vasilescu, *Dreptatea în principalele religii actuale*, în «Ortodoxia», VII, (1955), nr. 1, p. 46—71; Diac. Prof. O. Bucevschi, *Învățătura creștină despre iubire și dreptate*, în «Studii Teologice», V (1958), nr. 9—10, p. 579—589.

23. Diac. Prof. E. Vasilescu, *Pacea în învățătura principalelor religii ale lumii*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 3, p. 339—380; Arhim. Prof. N. Mladin, *Problema păcii în creștinism*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 3—4, p. 145—153; Pr. Prof. P. Rezuș, *Temeiurile pancreștine ale păcii*, în «Mitropolia Banatului», XIII (1963), nr. 9—10, p. 411—417; Idem, *Religia în slujba păcii*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 5—6, p. 241—272; Pr. Prof. C. Sârbu, *Biserica Ortodoxă și problema dezarmării totale și generale*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 5—6, p. 373—391.

tură sub toate aspectele²⁴, despre progresul tehnic și științific²⁵, despre muncă, fericire și bunăstare²⁶ etc.

f) *Valorificarea teologiei sistematice a înaintașilor.* — Teologia sistematică ortodoxă continuă munca valoroasă a înaintașilor, preluând și ducând mai departe tot ce a fost bun și de preț, ca metodă și sistem. Teologii ortodocși înaintași stau la temelie teologilor contemporani. Aceștia le-au cercetat viața și opera, relevând meritele lor și aportul teologic la dezvoltarea diferitelor discipline sistematice.

Așa despre teologii înaintași, clasici ai disciplinelor, ca: A. Comoșan, Șt. Saghin, I. Olariu, V. Găina, Irineu Mihălcescu, E. Voiuțchi, Șerban Ionescu, V. Loichiță s-au scris studii biobibliografice ample, folosindu-se manualele și lucrările lor²⁷. În felul acesta, prezentul continuă constructiv munca trecutului, iar teologia sistematică românească duce mai departe și desăvârșește strădania înaintașilor.

g) *Deschiderea contemporană a teologiei sistematice și tratarea irenică a problemelor doctrinare.* — Tratarea irenică, în spirit ecumenist, a problemelor doctrinare este o preocupare permanentă a teologiei sistematice ortodoxe, care a contribuit la inaugurarea unui nou climat religios din ce în ce mai favorabil discuțiilor și conferințelor interconfesionale și la o deschidere largă a învățaturii ortodoxe cu toate comorile sale doctrinare, păstrate așa de la origine, atât față de celelalte confesiuni și culte cât și față de problemele vieții religioase contemporane. Această deschidere se vedește în teologia sistematică ortodoxă prin metodele de abordare și de tratare a problemelor teologice contemporane, prin stilul și ținuta irenice prin excelență, prin punctele de vedere ortodoxe, care sînt întotdeauna constructive, ajutînd la soluționarea și mai buna înțelegere a acestor probleme.

La crearea acestui spirit irenic, teologia sistematică ortodoxă a contribuit cu studii, privînd Mișcarea ecumenică și unitatea creștină²⁸, etapele dezvoltării Mișcării ecumenice²⁹, calea unității Bisericii lui Hristos³⁰, duhul ecumenicității ortodoxe³¹, precum și alte aspecte actuale ale ecumenismului, determinînd o «nouă orientare în relațiile dintre cul-

24. Prof. P. Rezuș, *Atitudinea marilor confesiuni creștine față de cultură*, în «*Ortodoxia*», VII (1956), nr. 3, p. 431—437.

25. Arhim. Prof. N. Mladin, *Morala creștină și progresul social*, în «*Mitropolia Moldovei*», XXXV (1959), nr. 5—6, p. 314—320; Pr. Prof. I. Todoran, *Credință și tehnică*, în «*Mitropolia Ardealului*», XI (1966), nr. 4—6, p. 349—366.

26. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Învățătura creștină despre muncă*, în «*Studii Teologice*», V (1953), nr. 1—2, p. 24—37; Arhim. Prof. N. Mladin, *Problema muncii în creștinism*, în «*Studii Teologice*», I (1949), nr. 3—4, p. 176—204 etc.

27. Consultă studiile Prof. N. Chițescu, Pr. Prof. I. Todoran, Pr. Prof. P. Rezuș, Arhim. I. Crăciunaș etc. în revistele «*Studii Teologice*», «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», «*Mitropolia Ardealului*» etc.

28. Pr. Prof. D. Stăniloae, în «*Ortodoxia*», XV (1963), nr. 3—4, p. 544—589.

29. Pr. Prof. C. Sârbu, în «*Mitropolia Banatului*», XII (1962), p. 458—468.

30. Arhim. Prof. N. Mladin, în «*Ortodoxia*», XV (1963), nr. 3—4, p. 456—472.

31. Pr. Prof. C. Sârbu, în «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», XXXII (1956), nr. 10, p. 605—612.

tele religioase»³² și o depășire prin iubire și adevăr a dificultăților pe care trebuie să le soluționeze ecumenismul contemporan³³.

Demn de relevat, în sfârșit, este și faptul că teologia sistematică ortodoxă folosește, în același spirit irenic, și terminologia sa. Ea se străduiește a evidenția și ca expresie terminologică ceea ce apropie pe unii de alții, nu ceea ce separă și individualizează. Teologia sistematică ortodoxă consideră, astfel, că terminologia este «expresia formală teologică», și ea nu trebuie să prejudicieze fondul doctrinar³⁴.

2. Teologia sistematică ortodoxă prezintă și o serie de trăsături specifice fiecărei discipline componente în parte.

a) *Teologia dogmatică și simbolică*. — Această disciplină s-a remarcat printr-o muncă rodnică de adâncire globală a învățaturii creștine. Contribuțiile teologilor dogmatști se caracterizează prin tratări ample și sintetice ale diferitelor probleme doctrinare sau adevăruri de credință. Preocupările lor au fost fie sistematice colective, atunci când viața Bisericii Ortodoxe, sau a creștinismului, a impus o colaborare a lor, fie sistematice speciale, determinate de studierea și adâncirea unor subiecte dogmatice. Dacă facem o statistică valorică a acestor preocupări, constatăm că toate adevărurile de credință au fost adâncite și tratate, fie în cadrul cursurilor de licență și doctorat, fie în cadrul cursurilor de îndrumare pastorală, fie în articole și studii³⁵. Începând cu noțiunea de dogmă în teologia ortodoxă contemporană³⁶ și cu mărturisirile de credință³⁷ și cu raportul dintre credință și evlavie³⁸, s-a acordat o atenție susținută Revelației divine³⁹, izvoarelor ei⁴⁰, Sfintei Treimi⁴¹, cunoașterii lui Dumnezeu⁴², stării primordiale⁴³, păcatului strămoșesc⁴⁴, întrupării și răs-

32. Diac. Prof. E. Vasilescu în «Ortodoxia», IV (1962), nr. 3-4, p. 603-614.

33. Pr. Prof. D. Stăniloae, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 2, p. 283-292; Idem, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 4, p. 494-510.

34. Vezi: J. Feiner u. M. Löhrer, *Mysterium Salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, I-II, Einsiedeln-Zürich-Köln, 1966-1967.

35. Pr. Prof. C. Sârbu, *Spiritul doctrinar dogmatic ortodox, catolic și protestant*, în «Ortodoxia», VI (1955), nr. 4, p. 593-607; Pr. Prof. P. Rezuș, *Servitutea rațională a protestantismului*, în «Ortodoxia», VI (1955), nr. 3, p. 390-400.

36. Prof. N. Chițescu, *Noțiunea de dogmă în teologia ortodoxă contemporană*, în «Ortodoxia», X (1959), nr. 3, p. 351-360; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 9-10, p. 534-571.

37. Prof. N. Chițescu, *Insemnătatea Mărturisirilor de credință în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 4, p. 483-512.

38. Prof. N. Chițescu, *Evlavie și teologie*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 2, p. 216-241.

39. Pr. Prof. I. Todoran, *Asupra Revelației primordiale*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 44-57.

40. Prof. N. Chițescu, *Scriptură, Tradiție și tradiții...*, p. 363-423.

41. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Relațiile trinitice și viața Bisericii*, în «Ortodoxia», XIV (1963), nr. 3, p. 503-525.

42. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Ioan Gură de Aur*, în «Ortodoxia», VIII (1957), nr. 4, p. 556-567.

43. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Starea primordială a omului în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 3, p. 323-357.

44. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Doctrina ortodoxă și catolică despre păcatul strămoșesc*, în «Ortodoxia», VIII (1957), nr. 1, p. 3-40.

cumpărării⁴⁵, soteriologiei⁴⁶, Maicii Domnului⁴⁷, harului⁴⁸, faptelor bune⁴⁹, Bisericii⁵⁰, Sfintelor Taine⁵¹, judecății particulare⁵² și stării sufletelor după moarte⁵³ și eshatologiei în general⁵⁴, cât și unor probleme speciale, ca paradigmele divine⁵⁵, gnoza⁵⁶, iconomia în Biserica Ortodoxă⁵⁷, traducianismul sau creaționismul⁵⁸, eros și agape⁵⁹ etc.

Demne de reținut dintre preocupările colective ale teologilor dogmațiști sînt «mariologia»⁶⁰, învățătura despre Biserică în planul lui Dumnezeu⁶¹, învățătura despre mîntuire⁶², colaborarea la alcătuirea cărții *Învățătura de credință creștină ortodoxă*⁶³, colaborarea la alcătuirea *Manualului de teologie dogmatică și simbolică*, o realizare meritorie de înalt

45. Prof. N. Chițescu, *Intrupare și răscumpărare în Biserica Ortodoxă și în cea Romano-Catolică*, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 4, p. 538–576; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Iisus Hristos ca prototip al icoanei Sale*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 3–4, p. 244–272.

46. Prof. N. Chițescu, *Sinteză asupra dogmei soteriologice privită interconfesional*, în «Ortodoxia», X (1959), nr. 2, p. 196–217.

47. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Învățătura despre Maica Domnului la ortodocși și catolici*, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 4, p. 559–609; Idem, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 1, p. 79–129; Pr. Prof. I. Todoran, *Considerații mariologice*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 3–4, p. 218–237; Pr. Prof. P. Rezuș, *Mariologia ortodoxă*, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 4, p. 515–558.

48. Pr. Prof. I. Todoran, *Har și dar*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 11–12, p. 864–876; Prof. N. Chițescu, *Premisele învățăturii creștine despre raportul dintre har și libertate*, în «Ortodoxia», X (1959), nr. 1, p. 3–35.

49. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Faptele bune în învățătura ortodoxă și catolică*, în «Ortodoxia», V (1954), nr. 4, p. 507–533; Idem, *Condițiile mîntuirii*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 3–4, p. 245–256; Prof. N. Chițescu, *Condițiile însușirii mîntuirii*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 1–2, p. 1–20.

50. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Biserica universală și sobornicească*, în «Ortodoxia», XVII (1966), nr. 2, p. 167–180; Idem, *Autoritatea Bisericii*, în «Studii Teologice», XVI (1954), nr. 3–4, p. 183–215; Pr. Prof. I. Todoran, *Apostolicitatea Bisericii*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 3–6, p. 313–321; Pr. Prof. P. Rezuș, *Ecleziologie și contemporaneitate*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 11–12, p. 604–611.

51. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dumnezeiasca Euharistie în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 1, p. 46–115; Idem, *Ființa Tainelor în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 1, p. 46–115; nr. 2, p. 191–215; Prof. N. Chițescu, *Sfintele Taine*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7–8, p. 514–534; Pr. Prof. I. Todoran, *Sfintele Taine și ierurgii*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 1–3, p. 100–107.

52. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Judecata particulară după moarte*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 4, p. 532–558.

53. Idem, *Starea sufletelor după judecata particulară*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 4, p. 545–614.

54. I. Petreună, *Eshatologia ortodoxă în comparație cu cea romano-catolică*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 3–4, p. 139–149.

55. Prof. N. Chițescu, *Paradigmele divine și problemele pe care le ridică ele pentru teologia dogmatică*, în «Ortodoxia», IX (1958), nr. 1, p. 23–60.

56. Pr. Prof. I. Todoran, *Ce este gnoza?*, «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 11–12, p. 885–890.

57. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Iconomia în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», XIV (1963), nr. 2, p. 152–186; Pr. Prof. I. Todoran, *Principiul iconomiei din punct de vedere dogmatic*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3–4, p. 139–149.

58. Pr. Prof. I. Todoran, *Traducianism sau creaționism*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 3–4, p. 241–254.

59. Idem, *Eros și agape*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 3–4, p. 139–154.

60. Vezi contribuțiile citate mai sus.

61. Idem.

62. Idem.

63. *Învățătura de credință ortodoxă*, București, 1952, p. IV.

nivel, comemorarea a 1500 de ani de la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon⁶⁴ etc. Tot la teologia dogmatică și simbolică trebuie să amintim, ca pe o lucrare de mare folos, traducerea *Simbolicii* profesorului H. Andrușoș de către I.P.S. Mitropolit Iustin Moisescu.

Teologia dogmatică a contribuit apoi la apropierea și cunoașterea reciprocă mai largă între confesiuni și culte, prin problemele interconfesionale tratate și prin metodele folosite, în spirit irenic și ecumenist. Activismul dogmatic contemporan este străin atât de polemismul agresiv și steril, cât și de retragerea din tumultul marilor frământări doctrinare contemporane. S-a obținut, astfel, o tot mai bună cunoaștere a Bisericilor Ortodoxe⁶⁵ și a problematicii confesiunilor creștine⁶⁶, prin studierea problemelor ridicate de doctrina și viața religioasă a acestor Biserici și confesiuni. Atât romano-catolicismul cu manifestările sale contemporane⁶⁷ și cu hotărârile Conciliului al II-lea de la Vatican⁶⁸ cât și protestantismul contemporan cu curente sale doctrinare, cu interesul său susținut pentru Ortodoxie au format preocuparea permanentă a teologilor dogmatisti, care se străduiesc să prezinte multitudinea de opinii, curente și frământări din sînul acestei confesiuni mereu în efervescentă. Marea diversitate doctrinară a protestantismului, spiritul său specific ecumenist și îndreptarea sa către economic și practic au fost sesizate și expuse, în diferite studii, de către Pr. Prof. D. Stăniloae⁶⁹, Pr. Prof. I. Todoran⁷⁰, Pr. Prof. C. Sârbu⁷¹ etc. Global, protestantismul a fost prezentat de Prof. N. Chițescu⁷², iar unele aspecte, curente și teologi protestanți contemporani au fost cercetați de Pr. Prof. I. Todoran⁷³, Prof. N. Chițescu⁷⁴ și Pr. Prof. P. Rezuș⁷⁵. Și în cunoașterea doctrinei și vieții Bisericii Anglicane, teologia dogmatică a contribuit cu studii și referate cu privire la temele doctrinare în discuție⁷⁶.

64. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Definiția dogmatică de la Calcedon*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 295—440; Pr. Prof. P. Rezuș, *Poziția actuală a celor nemulțumiți de hotărârile Sinadului al IV-lea ecumenic...*, p. 480—491.

65. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Posibilitatea reconcilierii dogmatice între Biserica Ortodoxă și Vechile Biserici Orientale*, în «Ortodoxia», XVI (1965), nr. 1, p. 5—27; Prof. N. Chițescu, *Ortodoxia și Bisericele răsăritene mai mici*, în «Ortodoxia», XII (1961), nr. 4, p. 483—500.

66. Prof. N. Chițescu, *Esența doctrinară a celor trei confesiuni*, în «Studii Teologice», (1949), nr. 9—10, p. 763—780; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Specificul Ortodoxiei în comparație cu Biserica Romano-Catolică și Protestantismul*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 10, p. 577.

67. Pr. Prof. P. Rezuș, *Romano-catolicismul în lumina teologiei fundamentale*, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 2, p. 263—282.

68. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dezbaterile și hotărârile sesiunii a patra a Conciliului al II-lea de la Vatican*, în «Ortodoxia», XVII (1966), nr. 1, p. 9—34.

69. Idem, *Doctrina protestantă despre păcatul ereditar, judecată din punct de vedere ortodox*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 2, p. 195.

70. Pr. Prof. I. Todoran, *Vademecum teologic barthian*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 11—12, p. 915—930.

71. Pr. Prof. C. Sârbu, *Spiritul doctrinar-dogmatic ortodox, catolic și protestant...*, p. 593—607.

72. Prof. N. Chițescu, *Ortodoxie și Protestantism...*, p. 383—439.

73. Vezi articolele citate mai sus.

74. Prof. N. Chițescu, *Despre predestinație*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 7—8, p. 395—438.

75. Pr. Prof. P. Rezuș, *Teologi, probleme și curente noi în protestantismul contemporan*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 5—6, p. 247—275.

76. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Tratatulele dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Angli-*

b) *Teologia fundamentală și istoria religiilor*. — Una dintre caracteristicile actuale ale teologiei fundamentale este întemeierea sa doctrinară mai puternică pe teologia dogmatică și tratarea problemelor sale, folosindu-se, constant și rodnic, metoda comparativă și interconfesională și interreligioasă, fără a i se știrbi cuprinsul și principiul de lucru. Dintre problemele teologiei fundamentale, cea care s-a bucurat de o mai mare atenție și s-a tratat, interconfesional și interreligios, a fost mai întâi Revelația divină, pe linia preocupărilor majore ale teologiei sistematice ortodoxe. Revelația divină a fost tratată interconfesional, cercetându-i-se structura, componența, originalitatea, divinitatea și necesitatea⁷⁷, diferitele sale înfățișări⁷⁸ (etape revelaționale)⁷⁹, cum și aspectele sale interreligioase⁸⁰. Aceeași metodă de lucru s-a aplicat și religiei în general, cum și creștinismului și problemelor sale în special⁸¹.

Dintre celelalte caracteristici actuale ale teologiei fundamentale trebuie menționată ținerea sa în curent cu rezultatele contemporane ale psihologiei religioase, etnologiei religioase, istoriei religiilor⁸² etc., pentru a se lămuri, după învățătura ortodoxă, trăirea religioasă, delimitându-se de misticismul bolnăvicios, existențialism, obscurantism, bigotism, superstiții etc.⁸³. În această privință, cu teologia fundamentală au colaborat rodnic și celelalte discipline, aducând noi contribuții prețioase pentru îndrumarea ortodoxă a vieții credincioșilor și ferirea lor de manifestări religioase retrograde și nocive.

cană, *privite sub aspectul dogmatic*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 2, p. 236–251; I. Bria, *Probleme teologice și practice în Biserica Anglicană*, în «Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 9–10, p. 458–468; P. David, *Curenți noi în teologia anglicană*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 3, p. 357–386.

77. Pr. Prof. P. Rezuș, *Învățătura creștină despre structura Revelației divine*, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 1, p. 3–28; Idem, *Teologia creștină contemporană și cuprinsul Revelației divine*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 10–12, p. 681–688; Idem, *Învățătura protestantă despre Cuvântul lui Dumnezeu față de învățătura ortodoxă*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 2, p. 217–229; Idem, *Învățătura ortodoxă despre dezvoltarea și împlinirea Revelației divine*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 1, p. 150–159.

78. Prof. C. Sârbu, *Revelație și inspirație*, p. 41–66.

79. Pr. Prof. I. Todoran, *Etapela revelației*, în «Mitropolia Ardealului», I (1956) nr. 1, p. 150–159.

79. Pr. Prof. I. Todoran, *Etapela revelației*, în «Mitropolia Ardealului», I (1956), nr. 1–2, p. 78–96.

80. Diac. Prof. E. Vasilescu, *Sfânta Scriptură și literatura sacră a celorlalte religii*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 3, p. 354–377.

81. Diac. Prof. E. Vasilescu, *Ortodoxia și celelalte religii*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 1–2, p. 3–29; Idem, *Probleme ale creștinismului african*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 9–10, p. 526–540; Pr. Prof. P. Rezuș, *Specificul religiei creștine*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 4, p. 507–525; Idem, *Învățătura despre ființa religiei creștine din punct de vedere interconfesional*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 1, p. 15–22; Idem, *Învățătura despre religia subiectivă din punct de vedere interconfesional*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5–6, p. 366–375; Idem, *Elementele componente ale religiei creștine*, în «Studii Teologice», XII (1961), nr. 9–10, p. 527–542; Idem, *Istoricitatea Mintuitorului*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 3–4, p. 177–199; *Sfânta Sofia, biserica cea mare a Ortodoxiei*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 4, p. 514–514.

82. Pr. Prof. P. Rezuș, *Experiența religioasă*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 3, p. 367–381; Idem, *Psihologia mintuirii subiective*, în «Mitropolia Moldovei», XXXV (1959), nr. 1–2, p. 60–66; Idem, *Psihologia preotului*, în «Mitropolia Olteniei», XXXIV (1956), nr. 7–8, p. 593–597; Pr. Prof. C. Sârbu, *Existențialism, filozofie antiumană...*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 9–10, p. 699–718.

83. *Formele și cauzele falsului misticism*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 5–6, p. 251–272; Diac. Prof. E. Vasilescu, *Religie, superstiție, ocultism, spiritism și teosofie*, în «Studii teologice», I

Catedra de istoria religiilor, studiu comparativ, a fost creată la Institutul teologic de grad universitar din București la înalta inițiativă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, care prin aceasta a subliniat utilitatea acestei discipline și rostul său teologic creștin și interreligios⁸⁴. Înalta inițiativă și-a dat roadele sale substanțiale de la înființarea acestei catedre și pînă astăzi, deoarece în acești ani noua disciplină, care număra puține contribuții ale teologilor V. Găina, O. Isopescu și Pr. Ioan Mihăilescu, și-a precizat principiile și metodele de lucru, pe care le-a aplicat în contribuții noi, bogate și variate, care constituie încadrarea faptică definitivă a acestei discipline teologice între celelalte, dintre care amintim: starea actuală a marilor religii, studiile comparative interreligioase, noutăți în istoria religiilor etc.⁸⁵.

c) *Morala creștină*. — Accentul constant a fost pus de morala creștină pe îmbunătățirea vieții morale a credincioșilor. Morala creștină a devenit, astfel, prin excelență, o «teologie a vieții», a îmbunătățirii ei duhovnicești, a îndrumării credincioșilor spre faptele bune și virtuțile creștine, a transpunerii în viață a învățaturii Mîntuitorului. Combaterea imoralității și a păcatelor, a curentelor și manifestărilor antiumane și antimorale (război, neomaltusianism, eugenie, eutanasiu, genocid, freudism etc.), a constituit o preocupare permanentă a moralei creștine.

Problematica moralei creștine a impus contribuții de analiză și sinteză teologice superioare, de valorificare a principiilor morale creștine la înalt nivel, de actualizare a lor în viața credincioșilor și de precizare a specificului moralei creștine ortodoxe⁸⁶. Direcționarea moralei creștine

(1949), nr. 5—6, p. 304—325; etc. Pr. Prof. P. Rezuș, *Criteriile Revelației divine și combaterea falsei revelații*, în «Studii Teologice», I (1949) nr. 5—6, p. 304—325; Idem, *Superstițiile și combaterea lor*, în «Studii Teologice»; II (1950), nr. 9—10, p. 541—555.

84. *Apostolat Social*, vol. V, 1955, p. 140.

85. Diac. Prof. E. Vasilescu, *Istoria religiilor ca știință*, în «Studii Teologice», XI (1951), nr. 5—6, p. 321—335; Idem, *Studiul istoriei religiilor în România*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 1—2, p. 85—109; Idem, *Starea actuală a islamismului*, în «Studii Teologice», VIII (1956) nr. 3—4, p. 260—270; Idem, *Starea actuală a budismului*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 5—6, p. 389—400; Idem, *Tendințe moderniste în islamismul contemporan*, în «Studii Teologice», XII (1969), nr. 9—10, p. 627—651; Idem, *Tendințe reformiste și ecumeniste în budismul actual*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 9—10, p. 515—540; Idem, *Religia tibetanilor — lamaismul*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 4, p. 667—681; Idem, *Religia evreilor după dărimarea Ierusalimului*, în «Ortodoxia», X (1959), 556—569. Idem, *Religia slavilor*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 7—6, p. 325—346; Pr. Prof. C. Sârbu, *Creștinism și budism*, în «Mitropolia Ardealului», I (1956), nr. 3—4, p. 278—289; Idem, *Noutăți în Istoria religiilor* (în serle); Pr. Prof. P. Rezuș, *Specificul religiei creștine față de celelalte religii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXIX (1963), nr. 3—4, p. 184—199; Idem, *Religia slavilor*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 1—2, p. 98—110 etc.

86. Dintre contribuțiile de sinteză ale teologiei morale amintim pe cele ale Diac. Prof. O. Bucveschi: *Misiunea moralizatoare a Bisericii; Învățătura creștină despre iubire și dreptate; Pacea ca obiectiv al misiunii Bisericii Ortodoxe Române; Datoriile individului față de colectivitate; Neureptatea socială, predică în calea mîntuirii; Ideal și viață creștină*, etc.; Arhim. Prof. N. Mladin: *Despre caracterele fundamentale ale moralei ortodoxe; Morala Creștină și morala lezuită; Morala creștină și patriotismul; Valoarea morală a Sfințelor Taine; Personalitatea morală creștină; Aceza creștină; Problema omului; Desăvîrșirea creștină*, etc.; Prof. Const. C. Pavel; *«Influența păcatului nostru asupra semenilor; Pațimi dăunătoare vieții omenești; si predică în calea mîntuirii, lăcomia, trîndăvia și truția în concepția morală creștină; Problema muncii în creștinism, Literatura teologiei morale catolice din ultima vreme; Aspecte din preocupările teologiei morale protestante; Probleme morale cu privire la căsătorie și familie*, etc.; Pr. Prof.

către necesitățile credincioșilor, legătura strânsă cu viața lor, evitarea abstractivismului și formalismului au devenit trăsăturile ortodoxe specifice ale acestei discipline teologice. Ca un fapt real, conjugat și cu împrejurările actuale de viață ale credincioșilor, prin înstăpînirea dreptății, a libertății și a altor realități pozitive, îmbunătățirea vieții duhovnicești a devenit cheia de boltă a acestei discipline teologice⁸⁷.

*

În concluzie, teologia sistematică ortodoxă înregistrează, în ultimii 20 de ani, reale progrese în abordarea și tratarea problemelor sale specifice, în prezentarea atitudinii doctrinare a Bisericii Ortodoxe, prin contribuțiile aduse în diferitele și complexe probleme ale teologiei creștine și ale vieții contemporane. Teologia sistematică ortodoxă a făcut pași remarcabili pe drumul elucidării multor probleme doctrinare.

Perspectivile pe care le are teologia sistematică ortodoxă sînt, astfel, îmbucurătoare, datorită solicitării sale majore și permanente în elucidarea și soluționarea problematicii interconfesionale și interreligioase contemporane. Climatul favorabil dezvoltării sale multilaterale și constructive este condiționat de însăși viața credincioșilor și de problemele noi care intră în domeniul preocupărilor sale. Asemenea probleme ale vieții imprimă teologiei sistematice ortodoxe un dinamism continuu și o prezență activă printr-o deschidere tot mai mare față de viitoarele preocupări ale Bisericii Ortodoxe și prin contribuții tot mai multilaterale și mai variate, ca să corespundă din plin specificului său doctrinar. Ancorată puternic în învățătura Domnului nostru Iisus Hristos, roadele sale trebuie să fie roadele semănătorului din Evanghelie, care a semănat sămînța cea bună și a cules, după munca sa pașnică, susținută și plină de dragoste, rod însoțit.

Încununarea celor expuse pînă aici o reprezintă însă purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru alcătuirea și tipărirea *Învățăturii de credință creștină ortodoxă*, spre a pune la îndemînă credincioșilor adevărurile de credință și dreptarul de viață al Sfintei noastre Biserici. Această carte de învățătură «a fost revizuită, prescurtată și redactată definitiv de Prea Fericitul Patriarh Justinian»⁸⁸.

Nevoia unei asemenea «cărți de învățătură» se făcuse simțită de multă vreme. Vechea *Mărturisire ortodoxă*, operă a marelui mitropolit al Kievului Petru Movilă, tipărită în 17 ediții, «din cauza particularităților limbii, nu mai putea fi înțeleasă de credincioșii Bisericii noastre»⁸⁹. Prea Fericirea Sa, în urma hotărîrii Sfîntului Sinod, a purces la munca de alcătuire a unui dreptar de credință, care «să folosească atît slujito-

D. Belu, *Ortodoxia și activismul omului*, etc.: Pr. Prof. I. Zăgreanu, *Creștinismul și drepturile fundamentale ale omului; Personalitatea morală după învățătura creștină ortodoxă; Cîteva caractere specifice ale virtuții creștine; Principii de morală creștină în Predica de pe munte* etc.

87. Demne de amintit sînt și contribuțiile Prof. I. Gh. Savin, Arhim. L. Busuioc, Pr. Prof. P. Deheleanu, Pr. P. F. Alexandru, Pr. V. Tilea, Pr. I. Bunea etc., cum și contribuțiile doctoranzilor acestei secții teologice.

88. *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, p. 183.

89. *Ibidem*, p. 111.

rilor sfintelor altare cât și credincioșilor doritori a înainta în cunoașterea adevărilor de credință ortodoxă și în desăvârșirea vieții duhovnicești»⁹⁰.

Învățătura de credință ortodoxă născută, astfel, din strădaniile și purtarea de grijă ale Prea Fericirii Sale, este o realizare de mare utilitate doctrinară pentru Biserica Ortodoxă Română, și se înscrie printre cărțile teologice de căpătii ale secției sistematice. Ca valoare, ea îmbunătățește *Mărturisirea Ortodoxă* a mitropolitului Petru Movilă, fiind mai bogată și dezvoltând anumite părți pe care acea *Mărturisire Ortodoxă* le înfățișa pe scurt. Păstrându-se împărțirea materiei după *Mărturisirea Ortodoxă* din 1642, *Învățătura de credință creștină ortodoxă* cuprinde, în introducere: «Descoperirea dumnezeiască»; în partea I: «Credința», II: «Nădejdea», III: «Dragostea», adică întreaga materie a disciplinelor sistematice, expusă spre folosul preoților și al credincioșilor. În același timp, *Învățătura de credință creștină ortodoxă* «constituie un catehism dezvoltat, punînd la dispoziția credincioșilor noștri toate învățăturile religioase de care au nevoie pentru o pregătire și îndrumare duhovnicească temeinică, în scopul de a deveni buni credincioși ai Bisericii Ortodoxe și devotați cetățeni ai patriei noastre»⁹¹.

Roadele acestei *Învățături de credință creștină ortodoxă* s-au făcut simțite continuu de la publicarea ei (1952), printr-o ridicare a nivelului doctrinar al preoților și credincioșilor, care folosesc acest «dreptar de credință și de viață al Bisericii noastre», pus la îndemîna lor prin purtarea de grijă a Prea Fericirii Sale.

«Temeiuri puternice pentru credință și viață» sînt cuprinse însă, într-o fericită sinteză, și în numeroasele studii, articole, cuvîntări și pastorale programatice ale Prea Fericirii Sale, cerute de nevoile duhovnicești ale Bisericii Ortodoxe Române în acești 20 de ani. Aceste contribuții programatice, legate de diferite probleme doctrinare, au fost normative pentru teologia sistematică, deoarece au arătat întotdeauna drumul just de rezolvare a lor și de dezvoltare rodnică a disciplinelor teologice sistematice în care se încadrau.

Astfel, în cuvîntarea rostită la deschiderea Adunării Naționale Bisericești din 6 iunie 1949, Prea Fericirea Sa dezvoltă tema *Libertatea conștiinței și libertatea religioasă, garantate de stat*, în care, printre altele, a spus: «Deplinătatea libertății religioase, asigurată de regimul democrației populare din țara noastră, a creat condiții favorabile pentru refacerea unității religioase a poporului nostru. Biserica Ortodoxă Română a avut fericitul prilej de a se organiza ea însăși potrivit dogmelor și canoanelor sale. Folosind libertatea acordată prin Constituție, Sfîntul Sinod a votat în unanimitate noul Statut, ale cărui principii fundamentale stau la temelia propășirii Bisericii noastre»⁹². Iar în motiunea *Deplină libertate religioasă* adoptată de șefii cultelor din țara noastră la consfătuirea din 23 iunie 1949, după ce Prea Fericirea Sa enumeră roadele libertății religioase de care se bucură slujitorii altarelor și credincioșii din țara noastră, remarcă, plin de satisfacție: «Este pentru prima dată în istoria cul-

90. *Ibidem*, p. IV.91. *Ibidem*.92. *Apostolat Social*, vol. IV, 1952, p. 50—54.

telor, cînd acestea și-au văzut realizată dorința de a avea la baza funcționării lor Statute proprii de organizare»⁹³.

Referindu-se, în alte articole și cuvîntări programatice, la Ortodoxie, Prea Fericirea Sa afirmă, în «Cuvîntul înainte» la apariția revistei «Ortodoxia» (1949), că «Biserica noastră Ortodoxă este împlinitoarea poruncilor lui Hristos, care de două mii de ani călăuzesc pe slujitorii și închinătorii dreptei credințe»⁹⁴. În studiul *Ierusalimul, Maica tuturor Bisericilor*, publicat în aceeași revistă cu prilejul comemorării a 1500 de ani de la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, Prea Fericirea Sa precizează, printre altele: «Mai presus de amorul propriu trebuie pusă dorința de a servi Ortodoxia în credință, dragoste și smerenie creștină»⁹⁵.

Concepția amplă și autentică a Prea Fericirii Sale despre «Ortodoxie» este cuprinsă și în cuvîntarea rostită la ședința de constituire a Adunării Naționale Bisericești din 14 decembrie 1958. În această cuvîntare programatică, Prea Fericirea Sa arată mai întîi că «pentru noi toți cei ce mărturisim pe Hristos-Dumnezeu, Biserica noastră Ortodoxă este o instituție divină, zidită de însuși Mintuitorul pe temelia trainică a unei învățături și a unor principii care nu s-au schimbat de-a lungul a aproape două mii de ani și nu se vor schimba pînă la sfîrșitul veacurilor»⁹⁶. Apoi Prea Fericirea Sa subliniază adevărul necontestat că «Biserica Ortodoxă stă temeinic pe principiul sinodalității»⁹⁷, și că ea recunoaște și prețuiește aportul mirenilor la conducerea treburilor bisericești, fiindcă și ei sînt «membri vii și activi ai Bisericii», dar ea îi folosește în mod echilibrat «după puterile și capacitatea lor», în deplină concordanță cu tradiția și canoanele ei»⁹⁸. Prea Fericirea Sa arată apoi că «Biserica este hristocentrică, pentru că însuși Hristos este capul ei, devenind în același timp centrul, scopul și desăvîrșirea tuturor fiilor ei»⁹⁹.

Tot aici, Prea Fericirea Sa expune lapidar care este, din punct de vedere doctrinar, deosebirea între Ortodoxie, romano-catolicism și protestantism: «Calea urmată de Ortodoxie nu este o cale de compromis între catolicism și protestantism, ci este însăși plinătatea învățaturii evanghelice, este sinteza creștinismului, este calea cea adevărată. Catolicismul și protestantismul reprezintă abaterile în sens contrar de la această cale unică: unul spre despotismul clerical, celălalt spre anularea oricărei autorități bisericești»¹⁰⁰.

Credincios celor mărturisite mai sus, Prea Fericirea Sa s-a pronunțat, într-o altă cuvîntare programatică rostită la sfîrșitul slujbei unei liturghii oficiate în sobor cu Prea Fericitul Patriarh Gherman al Bisericii Ortodoxe Sîrbe, în paraclisul patriarhal «Sfîntul Spiridon-Nou», la 28 octombrie 1962, pentru «păstrarea unității Ortodoxiei ecumenice»: «Păstrarea unității Bisericii Ortodoxe Ecumenice este și va fi pururea țelul suprem al tuturor strădaniilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale»¹⁰¹.

Dintre celelalte multe probleme doctrinare, pe care le aflăm în diferitele articole și cuvîntări programatice ale Prea Fericirii Sale, sînt și

93. *Ibidem*, p. 460.94. *Ibidem*, p. 79.95. *Ibidem*, p. 302.96. *Ibidem*, VII, 1961, p. 54.97. *Ibidem*, p. 58.98. *Ibidem*.99. *Ibidem*.100. *Ibidem*, p. 60.101. *Ibidem*, vol. VIII, 1966, p. 89.

precizările principiale în legătură cu *Biserica și progresul*. Așa, în «Cuvîntul înainte» la apariția revistei «Studii Teologice» (1949),¹⁰² Prea Fericirea Sa subliniază: «Doctrina Sfintei noastre Biserici n-a fost niciodată împotriva ideii de progres sau a strădaniilor de propășire ale omenirii. Nenumărate exemple, ce se pot culege chiar din trecutul Bisericii și al poporului nostru, sînt îndestulătoare măturii ale prezenței majorității slujitorilor lui Hristos alături de luptătorii pentru libertate și progres»¹⁰². «Credința și Biserica nu sînt noțiuni din trecut, ele nu sînt incompatibile cu progresul și știința, ci sînt necesități ale vieții în orice moment, sînt sprijinitoare ale progresului sănătos, sînt auxiliarele științei»¹⁰³.

După aceste cîteva exemplificări din articolele și cuvîntările programatice, se cuvine să arătăm și contribuțiile speciale ale Prea Fericirii Sale în domeniul fiecărei discipline a secției sistematice. Într-o cuvîntare programatică adresată corpului didactic și studenților Institutului teologic cu prilejul deschiderii cursurilor în anul 1954, Prea Fericirea Sa a conturat preocupările majore ale disciplinelor secției, spunînd printre altele: «Secția dogmatică va cimenta cunoștințele voastre despre dogmele Bisericii și vă va ajuta, pe cît omeneste este posibil, să cunoașteți pe Dumnezeu. La morală, veți cunoaște diferite sisteme de morală și vă veți da seama de superioritatea moralei creștine. Studiarea virtuților creștine: credința, nădejdea și dragostea vă va ajuta nu numai să dobîndiți o cunoaștere adîncă a lor, ci și o înclinare statornică pentru practicarea lor. La istoria religiilor, vă veți putea da seama de superioritatea credinței creștine față de celelalte credințe ale lumii»¹⁰⁴.

Cele mai numeroase și variate contribuții doctrinare ale Prea Fericirii Sale, cuprinzînd aproape toate adevărurile de credință, sînt cele care aparțin teologiei dogmatice. Astfel constatăm, în înlănțuire organică, prezența în studiile, articolele, cuvîntările și pastoralele Prea Fericirii Sale, a persoanei și activității Domnului nostru Iisus Hristos, ele deschizînd drumul spre rezolvarea tuturor celorlalte probleme. Hristocentrismul este unul din focarele care adună problemele doctrinare din volumele *Apostolat Social*.

Tîlcuind, într-o pastorală de Crăciun, semnificația întrupării lui Hristos, Prea Fericirea Sa spune: «Întruparea lui Hristos are un înțeles mult mai adînc decît sîntem obișnuiți să-l privim. În formula Sfintei Evanghelii după Ioan: «Și cuvîntul trup s-a făcut» stă începutul schimbării lumii acesteia. Logosul a fost în lume de la întemeierea ei. Logosul a fost «lumina lumii» și deci «o lumină a oamenilor» chiar în epoca întunecoasă dinaintea Întrupării»¹⁰⁵.

În strînsă legătură cu hristologia, Prea Fericirea Sa a insistat și asupra învățaturii soteriologice, scoțînd în relief adevărurile permanent valabile pentru credincioși: «Schimbarea omului nu s-a săvîrșit pe o cale abstractă, ci pe calea concretă a întrupării Fiului lui Dumnezeu în carne și oase, care aduce în lume o nouă creație a omului, așa cum a fost odată în starea paradisiacă și cum va trebui să rămînă pentru totdeauna

102. «Studii Teologice», I (1949), nr. 1, p. 1. 103. *Apostolat social*, vol. III, 1949, p. 72.

104. *Ibidem*, vol. V, 1955, p. 140. 105. *Ibidem*, vol. II, 1948, p. 153.

na»¹⁰⁶. «Formarea omului nou nu-i un proces numai doctrinar, abstract, ci un contact viu, experimentat cu realitatea unui model întrupat, care a sălășluit între noi»¹⁰⁷. Prea Fericirea Sa respinge, astfel, abstractivismul steril și pur intelectualist și leagă doctrina despre mîntuire de viață.

Învățătura despre Biserică sau ecleziologia este larg expusă în diferite cuvîntări, în care sînt scoase în evidență ființa, alcătuirea și însușirile Bisericii. În ceea ce privește învățătura ecleziologică, Prea Fericirea Sa a precizat, într-un articol programatic publicat în revista «Ortodoxia», cu prilejul comemorării a 900 de ani de la Marea Schismă, printre altele, următoarele principii: «Biserica ar păcătui împotriva misiunii și a interesului său, dacă, în loc să contribuie la apropierea și împăcarea oamenilor, ar menține dezbinarea și învrăjbirea chiar în sînul ei»¹⁰⁸. «Biserica Ortodoxă crede că o apropiere creștină s-ar putea totuși înapoi, dacă se va arăta aceeași înțelegere și bunăvoință din toate părțile»¹⁰⁹. «În ce privește Ortodoxia românească, pînă azi ea are legea de organizare cea mai democratică, lege rezultată din necesitățile interesării obștei creștine la conducerea treburilor materiale și morale legate de viața bisericească»¹¹⁰. În acest sens, Biserica va rămîne «a poporului și va sluji numai lui»¹¹¹, căci «Biserica este a lui Dumnezeu, dar și a poporului. Este a lui Dumnezeu, fiindcă El a întemeiat-o prin Fiul Său și o sfințește prin Duhul Său cel Sfînt. Dar Biserica este și a poporului, fiindcă slujitorii ei sînt chemați să-l lumineze, să-l mîngie și să-l povățuiască»¹¹². Biserica Ortodoxă, ca Trup tainic al Domnului, este, astfel, în slujba credincioșilor, cu fața la realitățile contemporane. Activitatea Bisericii este scoasă în relief în toate volumele *Apostolat Social*, al căror titlu comun își are deplina justificare în actualitate.

Cu asemenea contribuții prețioase la precizarea și adîncirea problemelor actuale care preocupă Biserica Ortodoxă, activitatea preoțimii s-a putut desfășura constructiv, pe drumul învățurii Domnului nostru Iisus Hristos. În cele nouă volume din *Apostolat Social*, Prea Fericirea Sa a dăruit preoțimii un adevărat «dreptar de pastorație»¹¹³. Căci, pornind de la ființa și alcătuirea Bisericii, Prea Fericitul Părinte Patriarh a precizat și pentru ierarhia bisericească în ce constă slujirea: «A sluji Bisericii lui Hristos este una din cele mai mari și sfinte misiuni. Preoția fiind o chemare de la Dumnezeu, este necesar ca activitatea predicatorială să fie dovedită prin fapte concrete. Credincioșii așteaptă de la preot o trăire a vieții cu adevărat creștină, doresc să vadă în preotul lor întruparea adevăratei vieți evanghelice»¹¹⁴.

În afara acestor adevăruri de credință, Prea Fericitul Părinte Patriarh a îmbrățișat, atunci cînd viața și activitatea Bisericii au cerut-o, și alte probleme doctrinare care aparțin teologiei dogmatice, ca învățătura despre Sfînta Treime, învățătura despre Dumnezeu, Care este «viață, lumină și iubire»¹¹⁵. Învățătura despre darurile Sfîntului Duh¹¹⁶, învă-

106. *Ibidem*.107. *Ibidem*.108. *Ibidem*, vol. V, 1955, p. 223.109. *Ibidem*, vol. III, 1949, p. 222.110. *Ibidem*, p. 43.111. *Ibidem*, p. 53.112. *Ibidem*, p. 71.113. *Ibidem*, p. 185.114. *Ibidem*, vol. 1955, p. 153.115. *Ibidem*, vol. VI, 1958, p. 106.116. *Ibidem*, vol. VII, 1961, p. 127.

țătura despre Maica Domnului¹¹⁷ insistând în mod special asupra tilcuirii cuvîntului dumnezeiesc, care este sarcina de căpetenie și a teologiei dogmatice. Astfel, în «Cuvîntul înainte» la *Tilcuirea Evangheliilor și cazaniile duminicilor de peste an*, Prea Fericirea Sa spune: «Cea dintîi îndatorire pe care o avem noi credincioșii Sfintei Biserici Ortodoxe este aceea de a cunoaște învățătura credinței, dată nouă de prea bunul Dumnezeu, pentru mîntuirea sufletelor noastre și pentru dobîndirea vieții veșnice... Învățătura pe care o propovăduiește Biserica noastră Ortodoxă a fost descoperită de Dumnezeu prin însuși Fiul Său și prin aleșii Săi și se află cuprinsă în Sfînta Scriptură și în Sfînta Tradiție»¹¹⁸.

Alte contribuții doctrinare ale Prea Fericirii Sale aparțin moralei creștine. Prea Fericirea Sa leagă indisolubil doctrina de viață, de îmbunătățirea ei morală. În cuvîntarea rostită în ședința de constituire a Adunării Naționale Bisericești din 14 decembrie 1958, Prea Fericirea Sa a precizat, printre altele: «Atitudinea Bisericii noastre față de diferitele probleme ridicate de viața pămîntească a oamenilor, viață care se găsește în permanentă transformare, nu este dictată de calcule sau interese de moment, ci de dogmele și de canoanele ei, păstrate cu sfințenie de cînd au fost statornicite de Sfintele Sinoade și pînă azi»¹¹⁹. De asemenea, Prea Fericirea Sa expune pe larg virtuțile creștine: Dragostea¹²⁰, nădejdea¹²¹, credința¹²², osîndind păcatele, începînd cu «uciderea și vărsarea de sînge, ura și dușmănia»¹²³, elogiînd «bucuria de a trăi viața în libertate și demnitate omenească»¹²⁴. Ținta tuturor strădaniilor, așa cum se desprinde din Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericirea Sa tuturor Patriarhilor ortodocși cu prilejul sărbătoririi Nașterii Domnului din anul 1964, este «desăvîrșirea celor credincioși»¹²⁵.

Prea Fericirea Sa a scos în relief și unele aspecte doctrinare inter-religioase care aparțin teologiei fundamentale și istoriei religiilor, propunînd «întîlnirea tuturor religiilor pe calea rezolvărilor marilor probleme care solicită atenția întregii omeniri, căci iubirea de oameni este o poruncă comună tuturor religiilor pămîntului»¹²⁶ și arătînd că «în marile probleme ale vieții, religiile nu despart ci unesc oamenii»¹²⁷, iar «libertatea popoarelor este o poruncă sfîntă a tuturor credințelor religioase»¹²⁸. Analizînd «actul religios», în sine, Prea Fericirea Sa a precizat, într-un interviu acordat unui vizitator apusean, la 7 mai 1964: «Bisericii Ortodoxe Române i-a fost și îi este cu totul străin prozelitismul abuziv, fiind convinsă că actul religios este autentic numai atunci cînd pornește din voința omului, lăsată să se manifeste liber, fără constrîngeri sau presiuni morale sau materiale»¹²⁹. Cît privește problema centrală a teologiei fundamentale și anume «Revelația divină», Prea Fericirea Sa i-a acordat o atenție deosebită, ocupîndu-se în mod special de izvoarele ei, într-o cuvîntare rostită în ziua de Paști 1965, cînd a spus: «Scriptura, Tradiția patristică și propria tradiție a Bisericii noastre sînt pentru noi

117. *Ibidem*, vol. IV, 1952, p. 485.

118. *Ibidem*, vol. VII 1961, p. 127.

119. *Ibidem*, p. 51.

120. *Ibidem*, p. 51.

121. *Ibidem*, p. 77, 186.

122. *Ibidem*, p. 197.

123. *Ibidem*, p. 192.

124. *Ibidem*,

125. *Ibidem*, vol. VIII, I, p. 214.

126. *Ibidem*, p. 500.

127. *Ibidem*, vol. V, 1956, p. 338.

128. *Ibidem*, vol. IV, 1952, p. 477.

129. *Ibidem*, vol. VIII, 1966, p. 185.

călăuzele drumului pe care mergem. Verificat de timp ca bun, drept și rodnic, acesta este drumul pe care înțelegem să mergem și în viitor»¹³⁰.

Teologia sistematică, avînd astfel la temelie desfășurării lucrării sale, în ultimii 20 de ani, asemenea dreptare de viață și credință, în multiplele probleme contemporane care i-au solicitat aportul doctrinar, s-a putut dezvolta și manifesta în spiritul învățurii Domnului nostru Iisus Hristos, socotindu-se, după cuvintele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, «în slujba vieții, a binelui și a luminii»¹³¹.

PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES DE THÉOLOGIE SYSTÉMATIQUE ORTHODOXE RÉSUMÉ

Le développement de la théologie systématique orthodoxe a été, dans les dernières 20 années, riche et varié, embrassant tous les domaines de la doctrine et de la vie religieuse et spirituelle. Les problèmes qui ont sollicité la théologie systématique orthodoxe sont ceux imposés par le Christianisme contemporain et par les relations de L'Église Orthodoxe Roumaine avec les autres cultes du pays et de l'étranger.

La Théologie systématique orthodoxe est constamment, par sa problématique, une théologie de la vie, une théologie actuelle et constructive, liée intimement avec l'Église et avec les croyants. Ces réalités contemporaines ont été relevées par Sa Béatitude Justinien, le Patriarche de l'Église Orthodoxe Roumaine, qui a mis l'enseignement théologique sous la direction du Saint-Synode de l'Église Orthodoxe Roumaine et surveille personnellement le développement de la théologie orthodoxe roumaine.

Ces nouvelles conditions de l'enseignement théologique, qui fut réorganisé en conformité aux traditions et aux dogmes de l'Orthodoxie et fut mis sous la direction du Saint-Synode, ont entraîné le développement progressif de la théologie systématique orthodoxe, parce que Sa Béatitude Justinien a créé deux nouvelles disciplines systématiques pour les aspirants au titre de docteur en théologie: la théologie dogmatique, fondamentale et symbolique et l'histoire des religions, étude comparatif.

Ontologiquement, la théologie systématique orthodoxe contemporaine présente des caractéristiques générales et des caractéristiques spéciales.

1. Les caractéristiques générales de la théologie systématique orthodoxe sont les suivantes:

- a) La continuité et l'unité de la foi et de la vie;*
- b) L'authenticité de la doctrine orthodoxe;*
- c) Le fondement doctrinaire est la Sainte Ecriture et la Sainte Tradition;*
- d) La liaison organique de la doctrine avec la vie des croyants;*

e) La théologie systématique orthodoxe donne une grande attention aux majeurs problèmes qui sollicitent la contemporanéité religieuse;

130. *Ibidem*, p. 245.

131. *Umanismul evanghelic și responsabilitatea creștină*, în «*Ortodoxia*», XIX (1967), nr. 2, p. 165.

f) *La théologie systématique orthodoxe pratique une large ouverture doctrinaire contemporaine et traite les problèmes iréniquement etc.*

2. *Spécialement, la théologie systématique orthodoxe embrasse la théologie dogmatique et symbolique, la théologie fondamentale, l'histoire des religions et la morale chrétienne.*

La théologie dogmatique se caractérise par la richesse de contenu de ses contributions doctrinaires contemporaines, qui ont approfondi la connaissance de la doctrine de l'Église Orthodoxe Roumaine et ont facilité, la connaissance réciproque des Églises chrétiennes. La théologie dogmatique de l'Église Orthodoxe Roumaine continue à déployer aujourd'hui une féconde activité doctrinaire d'amitié et collaboration avec les Églises Orthodoxes et les autres chrétiennes, conservant intacte l'oecuménicité, toujours vivante au sein de l'Église Orthodoxe Roumaine.

La Théologie fondamentale met l'accent principal sur la Révélation divine et l'argumentation des vérités chrétiennes et l'histoire des religions cherche les points de contact et les relations interreligieuses, pour organiser l'action commune des religions; relations engendrées par l'esprit de l'amour.

La morale chrétienne s'occupe constamment avec l'amélioration de la vie religieuse de la famille et de la société chrétienne par la tenue académique des contributions spécifiques orthodoxes.

En conclusion, les perspectives de la théologie systématique orthodoxe sont réjouissantes dans la contemporanéité chrétienne, parce qu'elle a un climat favorable pour son développement doctrinaire sans égal par le passé, et pour l'annonce du message évangélique de la paix dans le monde entier.

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE DREPT CANONIC

Dacă sub aspectul tezaurului spiritual cu care a fost înzestrată de către Mintuitorul Hristos, Biserica poate fi privită ca avînd de-a lungul veacurilor, permanent, aceeași strălucire, sub aspectul ei extern, ca societate văzută, cu ordine juridică, Biserica creștină a înregistrat epoci diferite: unele în care s-a realizat o extraordinar de frumoasă dezvoltare, prin trăirea unei vieți intense religios-morale și printr-o deosebită contribuție adusă la promovarea vieții sociale; altele, în care s'a înregistrat o stagnare a activității proprii misiunii cu care a fost investită de întemeietor; iar altele în care se constată chiar un regres, fie ca împuținare a numărului membrilor, fie ca neglijare a îndeplinirii sarcinilor legate de misiunea Ei.

Epocile de înflorire a vieții Bisericii sînt caracterizate printr-o unitară și armonică dezvoltare a tuturor laturilor de manifestare a puterii bisericești: învățătoarească, sfințitoare și de conducere. În asemenea epoci s-a adîncit și s-a lămurit învățătura Bisericii, lăsată de Mintuitorul Hristos, pentru a fi ferită de rătăcirii; s-a cultivat aplicarea unitară a mijloacelor sfințitoare cu ajutorul cărora Biserica sfințește viața membrilor ei: Sfintele Taine și ierurgiile și s-au stabilit normele pe temeiul cărora Biserica și-a putut păstrat și afirma caracterul ei specific de instituție distinctă de oricare societate formată din oameni, fără a face abstracție de realitățile vieții. Asemenea epoci de dezvoltare unitară a vieții Bisericii, îmbrățișînd toate aspectele corespunzătoare conținutului puterii bisericești, nu s-au realizat însă întîmplător, ci ele au fost inițiate, îndrumate și susținute de către anumiți conducători-ierarhi, a căror înțelepciune, rîvnă și pricepere au ajutat Biserica să-și definească în mod fidel adevărata ei poziție în cadrul societății și să-și adapteze organizația și administrația în așa fel încît, păstrîndu-și specificul, să se dovedească utilă societății, prin contribuția efectivă cu care poate veni la soluționarea problemelor sociale. Stimulînd, îndrumînd, organizînd și conducînd activitatea tuturor membrilor Bisericii, cler și credincioși, în cadrul instituțiilor specifice organizației Bisericii, asemenea înțelepți conducători au reușit să asigure Bisericii, în întregul ei, o prezență mereu activă, în viața societății, printr-o apreciată colaborare la toate acțiunile închinată realizării binelui și propășirii obștești.

Cît de frumos nimbate de strălucire apar, sub acest aspect, figurile unor mari ierarhi ca Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Ioan Gură de Aur, care au creat Bisericii instituții puse în slujba binelui social, pe care le-au încadrat apoi cu norme rămase valabile pînă în zilele noastre, sau ca patriarhul Fotie, care la sfîrșitul secolului al IX-lea (883) a înzestrat Biserica cu cea mai bună colecție de canoane, pe care Sinodul ținut la

Constantinopol, în anul 920, a declarat-o colecția fundamentală de canoane a Bisericii, autoritate de care se bucură și astăzi în Biserica Ortodoxă a Răsăritului.

Ceea ce iese în evidență, în mod deosebit, în activitatea marilor ierarhi ai Bisericii este fie o bogată operă legiferatoare cu care ei au urmărit să asigure organelor și instituțiilor Bisericii cadrul în care să-și poată desfășura, în mod nestingherit, îndatoririle corespunzătoare sferei de competență ce li s-a fixat pentru exercitarea puterii bisericești, fie o susținută activitate pentru trezirea responsabilității ce revine tuturor membrilor Bisericii de a respecta, îndeplinind, legislația existentă.

Legislația care s-a impus respectului întregii Biserici în primele zece veacuri și a cărei autoritate a rămas nemișorată de-a lungul veacurilor în Biserica Ortodoxă este cea formată din canoanele Sfinților Părinți ai Sinoadelor Ecumenice, după exemplul Sfinților Apostoli — ale căror rînduieli se găsesc sintetizate în cele 85 canoane numite apostolice — și din canoanele unor sinoade particulare și ale unor înțelepți Sfinți Părinți, care, pentru importanța lor, au fost întărite cu obligativitate generală în Biserică, de către Sinodul al VI-lea Ecumenic (Trulan) și apoi de către Sinodul din anul 920, ținut la Constantinopol.

Pentru serviciul pe care l-au adus Bisericii, în păstrarea dreptei credințe, ferind-o de rătăcirii, în asigurarea unității cultului și în respectarea ordinii și disciplinei, pe care mulți răzvrățiți și răuvoitori au încercat s-o tulbure, aceste canoane au fost numite sfinte, chiar dacă, prin conținutul lor, nu se referă toate la învățătura de credință sau la preceptele morale. Expunerea conținutului acestor canoane, ca să fie înțelese și aplicate corect, în spiritul pe care l-au avut în vedere Sfinții Părinți, la redactarea lor, adică aplicarea lor să fie permanent spre binele Bisericii și spre îndreptarea acelor creștini care, eventual, le-ar înfringe — săvîrșind ceea ce canoanele opresc sau neîndeplinind ceea ce ele poruncesc — formează așa-numitul drept canonic.

Dar în reglementarea vieții externe a Bisericii, pe lângă canoane, s-au aplicat și alte norme cuprinse în diferite acte și hotărîri ale autorității bisericești deținătoare și mînuitoare a puterii bisericești de conducere, ca și normele din legile autorității politice, date în chestiuni bisericești, în măsura în care aceste norme serveau interesele Bisericii și nu contraveneau doctrinei și moralei creștine sau principiilor fundamentale de organizație și administrație ale Bisericii. Expunerea acestor norme, în lumina cărora Biserica și-a desfășurat activitatea, adaptîndu-se mereu la noile împrejurări pe care le prezintă viața societății, în continuă transformare, a primit denumirea de «drept bisericesc» sau «drept ecleziastic», ca să se deosebească de «dreptul canonic», limitat numai la expunerea principiilor desprinse din canoane. Domeniul dreptului bisericesc apare, astfel, mai cuprinzător în raport cu domeniul dreptului canonic. Valoarea sau importanța lui se apreciază însă numai după conformitatea sau neconformitatea normelor ce-i formează conținutul cu principiile cuprinse în canoanele declarate cu obligativitate generală în Biserică. Chiar dintre canoane, numai acelea constituie criteriu de apreciere pentru valabilitatea normelor care reglementează viața Bisericii,

ca să corespundă noilor împrejurări, care conțin principii de neîncușat, întemeindu-se pe o învățătură din Sfânta Scriptură sau din Sfânta Tradiție. Urmind această linie, dreptul bisericesc nu se mai deosebește de dreptul canonic, iar doctrina canonică este în perfectă armonie cu învățătura Bisericii. Căci normele stabilite de autoritatea bisericească competentă, pentru adaptarea Bisericii la noile împrejurări, necontravenind principiilor fundamentale de organizație și administrație și servind interesele Bisericii, se integrează — atât timp cât sînt în vigoare — doctrinei canonice și prin aceasta însăși învățaturii Bisericii. Dimpotrivă dacă, eventual, între normele chemate să reglementeze viața externă a Bisericii s-ar strecura și unele dispoziții care ar împinge spre abateri de la principiile canonice, aceste norme nu pot fi socotite valabile și deci nici integrate dreptului bisericesc, potrivit principiului aplicat cu privire la uz sau obicei, care nu poate dobîndi valoare de izvor al dreptului bisericesc — oricît de îndelungat timp ar fi aplicat — dacă este contrar doctrinei sau principiilor fundamentale canonice.

Pentru sesizarea unor asemenea norme, contrare principiilor canonice și pentru înlăturarea influenței lor păgubitoare asupra vieții Bisericii, pînă ce se va reuși să fie abrogată sau modificată legea care le cuprinde, sînt folosite și comentariile pe care canoniștii de seamă le-au făcut la canoane — între care de multă prețuire și deosebită autoritate se bucură și astăzi comentariile lui Zonara, Balsamon și Aristen — precum și metodele de interpretare cele mai potrivite dreptului canonic, pentru ca să se obțină o aplicare justă a canoanelor, primind totdeauna spiritul larg al doctrinei canonice ortodoxe. Scoaterea în evidență a drepturilor și datoriilor ce revin, după canoane, organelor individuale și colective rînduite în organizația Bisericii, pentru exercitarea puterii bisericești, încă ajută ca activitatea acestor organe să se desfășoare într-o atmosferă de deplină canonicitate. Cele mai frumoase rezultate se obțin însă atunci cînd drepturile și obligațiile organelor de conducere și ale membrilor Bisericii rezultă în mod clar din textele care reglementează organizarea și funcționarea Bisericii.

În lumina acestor considerații generale, vom încerca să desprindem situația din Biserica Ortodoxă Română, în ultimii douăzeci de ani, cu privire la domeniul dreptului canonic.

*

Biserica Ortodoxă Română a înregistrat în activitatea ei de-a lungul veacurilor, aceleași variate epoci ca și Biserica creștină în general: unele de vădit impunător progres, altele de stagnare, iar altele chiar de regres. În epocile de înfloritoare activitate religios-morală, cînd Biserica Ortodoxă Română și-a marcat adînc, de neșters, contribuția la progresul vieții culturale, sociale și naționale a țărilor române — atât în timpul cît au fost separate, cît și după ce s-au unit — se întîlnește și o bogată operă legiferatoare cu conținut canonic sau o insistență stăruință îndrumătoare pentru cunoașterea și aplicarea rînduielilor canonice. Trecînd peste numărul mare de pravile manuscrise, menționăm numai ca exemplificare, cîteva din legiuirile tipărite: *Pravila mică* din 1640, *Cartea ro-*

mânească de învățătură (1646), *Indreptarea legii* (1652), legislația din timpul lui Cuza Vodă, cu toate frământările pe care le-a provocat pentru canonicitate, legislația de după 1872 și după obținerea autocefaliei (1885), și îndeosebi legislația pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române, după primul război mondial, intrată în vigoare în 1925. Din toate se desprinde străduința de a se asigura Bisericii cadrul corespunzător specificului misiunii ei, care n-o împiedică să participe la viața socială a poporului în mijlocul căruia își desfășoară activitatea. Dar nici una din legiurile menționate n-a creat Bisericii condițiile care să-i îngăduie să se organizeze într-adevăr în mod liber, ca să poată pune la baza organizării sale și apoi să valorifice efectiv principiile fundamentale care au fost rînduite la temelia organizării și funcționării Bisericii de Sfinții Apostoli — după îndrumările primite de la Mîntuitorul Hristos — și apoi de Sfinții Părinți ai primelor veacuri.

Această situație s-a crea Bisericii Ortodoxe Române abia în 1948. De aceea, intervalul de timp cuprins în ultimii douăzeci de ani poate fi socotit, pe bună dreptate, ca începutul unei epoci aflate în plină desfășurare, în care Biserica Ortodoxă Română și-a cristalizat cea mai bună și mai canonică organizare, care i-a îngăduit să obțină în scurt timp bogate și frumoase realizări și-i va asigura, prin asemenea rezultate, o continuă ascensiune în cadrul Bisericii Ecumenice a Răsăritului și a lumii creștine în general. În centrul realizării acestei organizări și apoi a activității desfășurate de toate organele cărora le revine executarea puterii bisericești — potrivit acestei organizări — se găsește ca inițiator, îndrumător și neobosit susținător Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Într-adevăr, ritmul înnoitor imprimat vieții Bisericii noastre de energia mereu clocotitoare a Prea Fericitului Patriarh Justinian, după înscăunarea Sa ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române și apoi îndrumarea înțeleaptă dată întregii activități a Bisericii, au creat o unitară și vie afirmare a tuturor sectoarelor prin care se exercită puterea bisericească. Cu experiența pe care o dobîndise în organizarea și administrarea în cea mai mică, dar foarte importanta unitate teritorial-administrativă a Bisericii, parohia, urcînd apoi spre treptele cele mai înalte ale ierarhiei — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și-a putut începe fără amîinare, după înscăunarea ca patriarh (6 iunie 1948) munca pentru reorganizarea Bisericii Ortodoxe Române, pe temeinică temelie canonică și pentru îndrumarea activității ei, ca să corespundă noilor condiții ale vieții noastre sociale. Prea Fericitul Sa a înțeles că numai asigurînd Bisericii o bună organizare, în care să poată fi angajați toți membrii Bisericii, cu precizarea drepturilor și datoriei ce le revin, se va putea conta pe un real progres al Bisericii și pe menținerea ei ca instituție utilă vieții sociale.

Beneficiînd de condițiile favorabile, de libertate religioasă, pe care regimul de democrație populară le garantase tuturor Cultelor religioase, prin *Constituția din 13 aprilie 1948* și apoi prin *Legea pentru regimul general al Cultelor religioase din 4 august 1948*, Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a angajat, din încredințarea Sffintului Sinod, la munca deli-

cată și grea de redactare a unui nou Statut de organizare și funcționare a Bisericii, ca și a regulamentelor necesare pentru dezvoltarea principiilor și dispozițiilor mai importante înscrise în Statut, pentru ușurarea aplicării lor în cel mai curat înțeles canonic. Noua legiuire întocmită de Prea Fericitul Patriarh Justinian și aprobată de către Sfintul Sinod n-a făcut abstracție de legiuirile anterioare, ci a folosit din acestea tot ce se dovedise bun, în conformitate cu doctrina canonică și corespunzător noilor împrejurări. În diferite rânduri, Prea Fericitul Patriarh Justinian a scos în evidență această linie călăuzitoare în opera legiferatoare pe care a întocmit-o împreună cu toți membrii Sfintului Sinod.

Astfel, cu prilejul sărbătoririi patronului Institutului teologic de grad universitar din București — Sfinții Trei Ierarhi —, într-unul din primii ani de patriarhat, adresându-se membrilor corpului profesoral, preoților de la cursurile de îndrumare și studenților, Prea Fericirea Sa a spus: «Strădania noastră este de a înnoda prezentul cu trecutul glorios al Bisericii. De aceea, tot ce am rinduit pînă acum în Biserica Ortodoxă Română nu sînt înnoiri, ci sînt lucruri pe care le-a avut odinioară Biserica». Iar cu prilejul aniversării a 70 de ani de la proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, în cuvîntarea rostită în paraclisul patriarhal «Sfintul Spiridon-Nou», la 9 octombrie 1955, Prea Fericirea Sa accentua: «Privind în urma celor 70 de ani de autocefalie și 30 de ani de patriarhat, Biserica Ortodoxă Română poate spune că a îndreptățit promisiunile și nădejdlile cu care s-a înălțat între Bisericile mari și că este în posesiunea unor puteri și mijloace de lucru cu care-și poate împlini misiunea sa...»¹.

Dar împrejurările în care Biserica Ortodoxă Română a fost chemată să-și îndeplinească misiunea nu i-au fost totdeauna favorabile. De aceea, dintre principiile fundamentale care caracterizează forma de organizare și de conducere a Bisericii creștine din primele veacuri și care au contribuit la păstrarea unității în Biserică, cu toată diversitatea condițiilor în care s-au găsit Bisericile autocefale și autonome care formează Biserica Ecumenică a Răsăritului, unele nu s-au putut valorifica în întreg conținutul lor canonic, altele au fost lăsate în nelucrare, prinzînd cu timpul — după cum s-a exprimat Prea Fericitul Patriarh Justinian — un fel de zgură care le ascundea adevărata față, iar altele au fost interpretate și aplicate necorespunzător conținutului lor, ceea ce constituia de-a dreptul o pagubă pentru afirmarea Bisericii după posibilitatea mijloacelor cu care a fost investită de către întemeietor. Meritul deosebit al Prea Fericitului Patriarh Justinian, constă în faptul că a sesizat aceste lipsuri și împreună cu ceilalți membri ai Sfintului Sinod — cu care a lucrat permanent în deplină armonie — au luat atitudine hotărîată pentru înlăturarea lor și pentru crearea condițiilor favorabile afirmării principiilor fundamentale, corespunzător însemnătății lor canonice și practice.

Ca exemplificare, ne vom referi la cîteva aspecte din conținutul unor principii fundamentale canonice, pe care Biserica Ortodoxă Română nu

1. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat Social*, vol. VI, București, 1956, p. 63.

le-a exercitat deloc sau le-a exercitat necorespunzător, înainte de Statutul de organizare din 1948. Astfel, potrivit principiului fundamental canonic al autocefaliei — pe care Statutul de organizare și funcționare din 1948 îl prevede în art. 2 — Biserica Ortodoxă Română are dreptul să fie condusă, în mod independent de către propriul ei Sfânt Sinod, care poate să exercite puterea bisericească deplină, în toate cele trei laturi de manifestare: învățătoarească, sfințitoare și de conducere, cu singura rezervă ca prin această independență să nu se primejduiască unitatea dogmatică, canonică și a cultului cu Biserica Ecumenică a Răsăritului. În baza acestei independențe în exercitarea puterii bisericești depline, pe care o deține în mod egal cu oricare dintre Bisericile autocefale, Biserica Ortodoxă Română era competentă să procedeze și la canonizarea de sfinți a acelor eroi ai dreptei credințe, bineplăcuți lui Dumnezeu, care s-au ridicat din rîndurile credincioșilor noștri, întrucît dreptul de canonizare constituie un atribut al puterii sfințitoare pe care o deține și o poate exercita Sfîntul Sinod al unei Biserici autocefale. Cu toate acestea, un asemenea act important nu a avut loc sub regimul celorlalte legi de organizare a Bisericii Ortodoxe Române. Prea Fericitul Patriarh Justinian a sesizat această lipsă și a angajat pe toți membrii Sfîntului Sinod pentru cercetările necesare, ajungîndu-se apoi la o hotărîre de principiu a Sfîntului Sinod în ședința din 28 februarie 1950, pentru generalizarea cultului unor sfinți care aveau numai cult local în Biserica Ortodoxă Română și pentru proclamarea unor sfinți români, cu cult local deocamdată.

Serbările pentru proclamarea solemnă a acestor sfinți, care au avut loc în toamna anului 1955 și 1956, au prilejuit nu numai o mare bucurie duhovnicească întregii obști ortodoxe române, bucurie la care au ținut să participe și celelalte Biserici Ortodoxe surori prin alese delegații, ci și afirmarea deplinei egalități a Bisericii Ortodoxe Române ca autocefală cu toate celelalte Biserici Ortodoxe autocefale, care exercitaseră acest drept, cu mult timp înainte, în baza autocefaliei lor. Cu privire la importanța acestui act, Prea Fericitul Patriarh Justinian spunea: «Împlinirile noastre au fost încununuate cu una din cele mai de seamă lucrări ale Ortodoxiei, și unică în viața Bisericii noastre, canonizarea unor sfinți români care au strălucit prin viața lor, apărînd credința strămoșească și libertatea poporului nostru...»².

Un alt aspect din conținutul principiului autocefaliei, pe care l-a avut în vedere în mod deosebit Prea Fericitul Patriarh Justinian, în noua legiferare a organizării și funcționării Bisericii Ortodoxe Române, a fost asigurarea asistenței religioase a tuturor românilor ortodocși, care trăiesc în afara granițelor Republicii Socialiste România, formând așa-numita «diaspora» ortodoxă română. Pentru înlăturarea, ca neîntemeiate a oricăror pretenții de exclusivă competență a unor scaune privilegiate — îndeosebi Constantinopolul — asupra tuturor creștinilor ortodocși din diaspora, s-au întocmit studii documentate din punct de vedere canonic

2. *Ibidem*, p. 299.

ortodox³, dovedindu-se că acest drept aparține fiecărei Biserici autocefale asupra credincioșilor respectivi. Numai atunci cînd o Biserică autocefală n-ar avea posibilitatea să-și exercite acest drept, asistența religioasă a credincioșilor săi ar putea fi asigurată, în baza unei înțelegeri frățești de o altă Biserică Ortodoxă autocefală. Faptul că îndeosebi Constantinopolul a exercitat acest drept pentru credincioșii a căror asistență religioasă nu putea fi îndeplinită de către Bisericile Ortodoxe respective nu poate fi socotit privilegiu pentru acest scaun, întrucît, nu are temeii canonic și este contrariu principiului egalității tuturor Bisericilor autocefale.

«Autocefalia corespunde, în chipul cel mai firesc, și împărțirii omenirii în popoare. Chiar în lumea veche, care era organizată politic într-un mare stat universal — imperiul roman — Biserica era constituită pe provincii și dieceze, în mitropolii și patriarhate, care erau autocefale. Legătura și înțelegerea lor în chestiuni de interes general, se făcea prin sinodul local sau ecumenic, după împrejurări. Nimeni nu avea dreptul să dicteze voința sa nici altei Biserici, nici măcar Bisericii sale»⁴.

Autocefalia nu izolează Bisericile autocefale și nu fărâmițează unitatea Bisericii Ecumenice a Răsăritului. Fiindcă exclusivitatea în exercitarea puterii bisericești depline de către Sinodul Bisericii autocefale respective, se limitează numai la chestiuni care nu se resfrîng, ca importanță și asupra celorlalte Biserici autocefale. Cînd se ivesc asemenea chestiuni de interes general, ele vor fi soluționate numai în sinod, de către ierarhii tuturor Bisericilor autocefale sau — atunci cînd nu s-ar putea întruni în sinod — prin înțelegerea tuturor, pe calea procedurii practicate de Biserică în asemenea cazuri, numită «consens ecclesiae dispersae».

«Activitatea bisericească de interes comun și general nu se mai poate concentra și conduce dintr-un punct. Ea devine o problemă și o datorie de colaborare interortodoxă, în care, păstrînd respectul pentru venerabilele patriarhate vechi, Bisericile Ortodoxe autocefale să poată aduce toată contribuția lor de viață religioasă, de muncă, de cultură teologică, eventual de sacrificiu»⁵.

Asemenea probleme de interes general sînt nu numai cele care privesc Bisericile Ortodoxe sau țările respective în care ele își desfășoară activitatea, ci și cele care privesc binele și viitorul omenirii întregi. În acest sens, Prea Fericitul Patriarh Justinian, spunea, cu prilejul aniversării a 70 de ani de la proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române: «Biserica Ortodoxă, a cărei viață e strîns legată de a popoarelor ei și care trăiește și lucrează în condițiile și cerințele vieții lor, este chemată să le slujească potrivit cu necesitățile vremii. Ea este chemată totodată să împlinească un rol în lumea creștină, aducînd contribuția sa morală la promovarea marilor idei și interese de care este legat binele și viitorul omenirii: pacea. Ea are de asemenea un cuvînt autorizat de

3. Prof. Liviu Stan, *Ortodoxia și diaspora*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 1, p. 3—38.

4. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Una sfință, sobornicească și apostolească Biserică*, în «Ortodoxia», (1954), nr. 2—3, p. VII.

5. *Apostolat social*, vol. IV, București, 1954, p. 312.

spus în problemele care interesează toată creștinătatea, cum este problema apropierii și colaborării Bisericilor la opera de asistență spirituală-morală a omenirii actuale împotriva celor ce mai doresc războiul și prăgătesc arme nimicitoare...»⁶.

Un alt principiu fundamental canonic, al cărui conținut a fost aplicat, în cadrul Statutului din 1948 și al regulamentelor întocmite pentru dezvoltarea dispozițiilor de principiu din Statut, în înțelesul lui strict canonic, este principiul autonomiei. Și acest principiu era prevăzut în legislația bisericească anterioară, dar nici ca redactare și mai ales ca aplicare n-a asigurat Bisericii Ortodoxe Române libertatea de a se organiza și administra în mod independent, prin organe proprii. Numai «în atmosfera sănătoasă, organizată de regimul de democrație populară din tînăra noastră Republică, Biserica Ortodoxă a avut prilejul de a se organiza ea însăși, potrivit dogmelor și canoanelor sale, îndreptînd totodată o nesfîrșită serie de compromisuri și greșeli care se strecuraseră în *Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925* și în *Statutul* care o completa»⁷. Importanța acestui climat de libertate, asigurat Cultelor religioase de către regimul democrat popular din țara noastră a fost accentuat deseori de Prea Fericitul Patriarh Justinian, ca motivare a realizărilor înfăptuite într-un scurt interval de timp, de către Biserica Ortodoxă Română. Astfel, în cuvîntarea rostită în fața Adunării Naționale Bisericești la 7 iunie 1953, Prea Fericitul Patriarh spunea: «Pentru prima oară libertatea religioasă aduce neamestecul Statului în treburile Bisericii, care poate de acum înainte să-și rezolve ea singură problemele, în spiritul dogmelor și canoanelor proprii și potrivit cu nevoile și cu misiunea ei sfîntă»⁸.

În articolul 3 din *Statutul de organizare*, în care se prevede principiul autonomiei, se menționează și principiul ierarhic și principiul sinodal, care caracterizează forma de conducere în Biserica Ortodoxă. Aceste principii au fost respectate cu strictețe, constituind factorul de competență al bunelor împliniri, realizate în scurt timp de Biserica Ortodoxă Română. Mărturia Prea Fericitului Patriarh, făcută cu același prilej al Adunării Naționale Bisericești din 7 iunie 1953, este clară. «Pe lîngă climatul cel nou al noii orînduiri democratice, pe lîngă sprijinul și înțelegerea guvernului — spunea Prea Fericitul Patriarh Justinian — strădaniile mele, pentru împlinirea programului schițat la 6 iunie 1948, s-au mai bucurat de un concurs care le-a dat putință să se transforme cu repeziciune în înfăptuiri folositoare. Acest concurs de mare preț a venit din partea membrilor Sfîntului Sinod. Conducerea strînsă și frățească dintre Întîistătătorul și membrii Sfîntului Sinod a fost factorul de competență al tuturor bunelor împliniri (...). Unitatea de gîndire, unitatea de acțiune a Ierarhilor a determinat preoțimea să-și strîngă rîndurile în jurul conducerii canonice a Bisericii, să-și sporească disciplina — condiție indispensabilă a slujirii lui Hristos — și să caute a împlini, cu rîvnă și fără

6. *Apostolat social*, vol. VI, București, 1958, p. 63.

7. *Apostolat social*, vol. VII, București, 1961, p. 52.

8. *Apostolat social*, vol. V, București, 1955, p. 119.

zăbavă, toate bunele îndemnuri și povățuiri primite din partea Sfintului Sinod sau a Ierarhilor. Acest fapt a ferit Biserica noastră de dezbinări și de rătăcirii primejdioase. Noi ne-am putut astfel păstra unitatea de simțire și de credință și am adus în acțiunile mari la care ne îndatora însăși învățătura Sfintelor Evanghelii, contribuția impresionantă a clericilor și credincioșilor noștri, a întregii noastre Biserici»⁹.

Iar în cuvîntarea rostită la Adunarea Eparhială a Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, în ziua de 9 decembrie 1962, Prea Fericirea Sa spunea: «În Biserica Ortodoxă conducerea este sinodală și se bazează pe sobornicitate, adică pe principiul reprezentării clerului și credincioșilor în conducerea treburilor bisericești. S-a căutat ca în toate formele de conducere să se respecte acest principiu sfînt al sobornicității și al sinodalității. Biserica Ortodoxă Română a ținut seamă de aceste principii și în toată organizația sa, de la parohie și pînă la formele superioare de conducere, a păstrat cu sfințenie acest principiu»¹⁰.

Această formulare a sobornicității, prin participarea clerului și credincioșilor la conducerea treburilor bisericești, alături de ierarhie, nu micșorează importanța și rolul ierarhiei în exercitarea puterii bisericești. Într-adevăr, principiul sinodal ierarhic — după doctrina canonică ortodoxă — reprezintă singura formă de conducere a Bisericii, corespunzătoare învățăturii, canoanelor și tradiției Bisericii creștine din primele veacuri, fiind păstrată, fără modificare, în Biserica Ecumenică a Răsăritului. Potrivit acestei forme de conducere, puterea bisericească deplină este exercitată, într-o Biserică autocefală, de către Sinodul episcopilor Bisericii respective. Astfel înțeles și aplicat — cum este aplicat în Biserica Ortodoxă — principiul sinodal ierarhic înlătură posibilitatea ca întreaga putere bisericească să fie concentrată într-o singură persoană, sau să fie deținută și exercitată de obștea credincioșilor. Participarea clerului și credincioșilor, prin reprezentanți, la promovarea vieții bisericești, pe tărîm economic, administrativ și cultural, nu poate fi înțeleasă decît numai ca ajutorare a ierarhiei. În cuvîntarea rostită în ședința de constituire a Adunării Naționale Bisericești, la 14 decembrie 1958, Prea Fericitul Patriarh Justinian, accentuînd importanța principiilor fundamentale: ierarhic, sinodal și al colaborării mirenilor, preciza în acest sens poziția aleșilor clerului și credincioșilor, în acest organ central din organizația Bisericii Ortodoxe Române. «De azi înainte — spunea Prea Fericirea Sa — pe o perioadă de patru ani, Dvs. — reprezentanții aleșilor clerului și credincioșilor din întreaga țară — vă veți alătura Sfintului Sinod, pentru a conlucra și ajuta la promovarea pe tărîm economic, administrativ și cultural, a vieții noastre bisericești»¹¹.

Precizînd astfel principiile fundamentale și dispozițiile de principiu din Statut, într-un număr de douăsprezece regulamente, Prea Fericitul Patriarh putea să declare, la prima sesiune a celei dintîi Adunări Naționale Bisericești, aleasă pe temeiul noilor legiuri, în iunie 1954: «Cîrmuirea bisericească poate declara cu deplină satisfacție, că a înfăptuit

9. *Ibidem*, p. 120. 10. «Apostolat social», vol. VIII, București, 1966, p. 101.

11. «Apostolat social», vol. VII, p. 53.

cadrul autentic ortodox, în care să se desfășoare activitatea Bisericii noastre»¹².

*

Din experiența generală în aplicarea legilor și din experiența personală, dobândită, fie ca executor, la parohie, fie ca îndrumător — ca mitropolit — Prea Fericirea Sa știa că oricât ar fi de bine întocmită legislația prin care s-a creat Bisericii Ortodoxe Române cadrul în care să-și desfășoare activitatea, proprie misiunii ei, nu vor putea fi obținute rezultatele așteptate, dacă organele individuale și colective chemate să aplice această legislație se vor limita numai la cunoașterea textului și vor urmări aplicarea lui în literă, fără a se fi pătruns în prealabil de spiritul în care au înțeles Sfinții Părinți să se aplice canoanele pe care le-au stabilit, pentru reglementarea raporturilor dintre membrii Bisericii și, eventual, pentru sancționarea celor care ar greși, dacă se va aprecia că prin sancționarea aplicată se va putea ajuta îndreptarea lor. Căci sub acest aspect, dreptul canonic ortodox se deosebește nu numai de dreptul de stat, în general, ci chiar de dreptul canonic al Bisericii Romano-Catolice, cuprins în *Codexul* în vigoare de cincizeci de ani, care a fost criticat recent, tocmai că s-a îndepărtat de metoda legiferării din primele veacuri, când, pentru întărirea ideii cuprinsă în textul canonului, se cita din Sfânta Scriptură și din Sfinții Părinți. Prin adoptarea sistemului legiferării civile¹³, la întocmirea acestui Cod și apoi la aplicarea lui, s-a cultivat un juridism exagerat care nu este compatibil cu spiritul general al creștinismului.

De aceea, într-o scurtă prezentare a lucrărilor primului Sinod al episcopilor catolici — înființat de Conciliul al II-lea de la Vatican — care a avut loc la Roma, între 29 septembrie și 28 octombrie 1967, se făcea observația că dintre cele cinci chestiuni care au făcut obiectul discuțiilor acestui sinod, prima — aceea a reformei dreptului canonic n-a produs nimic important nici în discuții, nici în sugestia de amendamente. Se socotește că prin această atitudine, Sinodul episcopilor catolici ar urmări să înmormânteze lucrările comisiei însărcinată cu această cauză, a reformei dreptului canonic, întrucât, adoptînd aceeași metodă, care a fost folosită la întocmirea *Codexului*, se va continua înăbușirea spiritului Evangheliei¹⁴. Din această atitudine a Sinodului episcopilor catolici se poate desprinde aceeași îmbucurătoare constatare, care s-a tras și din lucrările Conciliului al II-lea de la Vatican, între altele, cu privire la ierarhie, la treapta diaconatului și la colegialitatea episcopilor, că Biserica Ortodoxă a Răsăritului, păstrînd nemodificată legiferarea canonică din primele zece veacuri și aplicînd această legislație în spiritul specific doctrinei creștine, n-a îngăduit pătrunderea juridismului exagerat în care s-a redactat și se aplică *Codexul romano-catolic*, străin spiritului Evangheliei. Înțelegînd importanța cultivării acestui spirit canonic păstrat în Biserica Ortodoxă, Prea Fericitul Patriarh Justinian a

12. «Apostolat social», vol. V, p. 205.

13. Vezi: «Irénikon», Chevetogne-Belgique, nr. 4/1967, p. 539 și nota I.

14. Vezi, *op. cit.*, loc. cit.

folosit orice prilej favorabil — sesiunile Adunării Naționale Bisericești, sesiunile Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Bucureștilor, vizitele canonice, deschiderea cursurilor de îndrumare a preoților, deschiderea cursurilor la Institutul teologic de grad universitar din București, etc., pentru a accentua datoria tuturor celor chemați să aplice legile bisericești de a cunoaște bine canoanele cu obligativitate generală în Biserica Ortodoxă, precum și spiritul în care trebuie aplicate aceste canoane care sînt normative pentru legislația bisericească a oricărei Biserici Ortodoxe autocefale. Căci, chiar acele canoane care au fost determinate de cazuri și situații speciale și astfel ar părea că nu mai prezintă nici o valoare și nici o utilitate practică pot fi, totuși, de folos, autorității bisericești căreia i s-ar prezenta astăzi cazuri asemănătoare. Folosindu-se metoda analogiei, cazurile speciale reglementate de Părinții Sinoadelor Ecumenice ușurează soluționarea cazurilor similare prezentate autorității bisericești astăzi, în același spirit de protejare și promovare a binelui Bisericii, cu largă înțelegere pentru cei care doresc să beneficieze de avantajii ei spirituale, dacă se integrează ordinii și disciplinei ei.

Ca exemplificare de asemenea cazuri speciale soluționate de Părinții Sinoadelor Ecumenice, care pot fi folosite și astăzi, se menționează de obicei: dezlegarea dată de Sinodul al III-lea Ecumenic cazului episcopului Eustatie al Pamfiliei, care fusese dezbrăcat de demnitatea arhieriei, prin hotărîrea sinodului respectiv, pentru că demisionase din scaun; dezlegarea dată de același Sinod, prin canonul 8, în cazul Bisericii din Cipru, în a cărei conducere — deși era autocefală, din vechime — încerca să se amestece Întîistătătorul Antiohiei; dezlegarea dată de Sinodul al II-lea Ecumenic, prin canonul 4, în cazul hirotoniilor săvîrșite de Maxim Ciniul, pe care le-a socotit nule, ca fiind săvîrșite de un episcop fără jurisdicție; procedura folosită la reprimirea în Biserică a ereticilor și schismaticilor, de Sinodul I Ecumenic prin canonul 19, Sinodul al II-lea Ecumenic prin canonul 7, de Sinodul al VI-lea Ecumenic prin canonul 95. Deși cazurile soluționate prin aceste canoane au avut un caracter local și chiar personal — cum a fost cazul episcopului Eustatie al Pamfiliei — ele au constituit, totuși, criterii de orientare pentru conducătorii Bisericilor autocefale, în soluționarea cazurilor asemănătoare, care s-au ivit în decursul timpului, în Bisericile respective. Un exemplu și mai concludent îl constituie, sub acest aspect, măsura Sinodului al VI-lea Ecumenic. Acest sinod, prin canonul 3 a confirmat toate canoanele sinoadelor ecumenice, ale unor sinoade particulare și ale unor singuriți Sfinți Părinți. Între aceste canoane se găsește menționat și canonul Sinodului local de la Cartagina, ținut sub Ciprian, care în principiu, putea fi socotit abrogat prin canonul 7 al Sinodului al II-lea Ecumenic. Obligativitatea acestui canon a fost limitată însă de Părinții Sinodului al VI-lea Ecumenic numai pentru eparhiile Bisericii din Cartagina, în cuprinsul cărora, pentru impunerea dreptei credințe și pentru menținerea ordinii și disciplinei, era necesară măsura rebotezării, fără distincția prevăzută de Sinodul al II-lea Ecumenic, a tuturor ereticilor și schismaticilor, care reveneau în sinul Bisericii Ortodoxe. În lumina acestei măsuri a Sinodului al VI-lea Ecumenic, care alături de canoanele cu obligativitate gene-

rală a întărit și canonul Sinodului local de la Cartagina, ținut sub Ciprian — dar numai cu obligativitate limitată, în circumscripțiile acestei Biserici unde primejdia ereticilor și schismaticilor era mai amenințătoare, ulterior au putut lua hotărâri asemănătoare și unele sinoade particulare, ca Sinodul din Moscova, în anul 1620 și Sinodul din Constantinopol, în anul 1756, cu privire la botezul ereticilor în general, între care au fost înglobați și romano-catolicii, dispunând ca să fie botezat din nou orice romano-catolic care ar dori să treacă la Biserica Ortodoxă. Asemenea măsuri excepționale deși, în principiu, sînt contrare normelor cu valoare generală în Biserica Ortodoxă, sînt îngăduite, totuși în împrejurări grave, atunci cînd unitatea, ordinea și disciplina Bisericii ar fi primejduite. Ceea ce motivează asemenea hotărâri și măsuri excepționale este binele Bisericii. Căci, de îndată ce trec sau încetează împrejurările grave, se revine la practica multiseclară a Bisericii și primează, în determinarea măsurilor, normele cu obligativitate generală în Biserica Ortodoxă¹⁵.

Pentru pătrunderea și însușirea acestui spirit al canoanelor de către viitorii preoți și de către preoții în funcțiune, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian pe de o parte a întocmit o cuprinzătoare programă analitică a disciplinei dreptului bisericesc la Seminariile și Institutele teologice de grad universitar, rezervînd un important loc studiului canoanelor obligatorii în Biserica Ortodoxă, iar pe de altă parte, în programul conferințelor și seminariilor care se țin la cursurile de îndrumare misionară și pastorală a preoților, jumătate din conferințe și seminarii au conținut canonic. La aceste cursuri se insistă în mod deosebit ca preoții să cunoască temeinic conținutul canoanelor și mai ales să-și însușească aplicarea acestor canoane, în spiritul pe care l-au avut în vedere Sfinții Părinți și l-au precizat Părinții Sinodului al VI-lea Ecumenic¹⁶, în canonul 102. Căci numai cine va ajunge să cunoască bine canoanele și-și va însuși spiritul în care ele trebuie aplicate va fi în măsură să facă distincția necesară, atît cu privire la membrii Bisericii care greșesc, cît și cu privire la împrejurările în care Biserica este chemată să-și afirme autoritatea normelor proprii și să aprecieze corect cînd se poate face pogrămînt de la o dispoziție mai aspră a canoanelor și cînd trebuie fo-

15. N. Mițaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, insoțite de comentarii*, traducere de Uroș Covincici, și Nicolae Popovici, vol. I, partea I, Arad, 1930, p. 260 și vol. I, partea II, Arad, 1931, p. 478-479.

16. «Cei care au primit de la Dumnezeu puterea de a dezlega și de a lega — se spune în can. 102 al Sin. al VI-lea Ecum. — trebuie să țină seama de calitatea păcătosului și de aplicarea spre întoarcerea a celui ce a păcătuit și astfel să dea boalei tratament potrivit, ca nu cumva, aplicînd (tratamentul) în chip disproportionat pentru fiecare din cele două, să greșească în privința mîntuirii celui bolnav (...). Deci se cuvine nouă să le știm pe amîndouă și pe ale stricteții și pe ale obiceiului și la cei ce nu primesc pe cele externe, să urmărim felul cel predanșit, precum ne învață Sfinul Vasile». (Vezi N. Mițaș, *Canoanele*, vol. I, partea II, p. 488).

Neînțelegerea importanței practice a acestei recomandări, din canonul 102, de către unii duhovnici, care au ținut să aplice fără excepție, strictețea epitimilor, a dus la rezultate contrare celor așteptate, îndepărtînd — în loc să apropie — de însănătoșire sau îndreptare, pe cei greșiți. Astfel de duhovnici, pentru edificarea lor asupra spiritului în care trebuie înțelese și aplicate canoanele, din Arhiepiscopia Bucureștilor, condusă de Prea Fericitul Părinte Justinian, au fost trimiși la cursurile de îndrumare de la Curtea de Argeș, la două-trei serii consecutive.

losită metoda strictetii sau acriviei în aplicarea canoanelor¹⁷. De altfel, apărarea și promovarea binelui Bisericii — care este scopul principal al canoanelor și legiurilor bisericești în general — trebuie să cuprindă, în același timp, și sprijinirea celui ce a greșit, în dorința și străduința lui spre îndreptare.

În același scop, ca preoții să înțeleagă importanța principiilor fundamentale canonice și a justei lor aplicări în organizarea și administrarea Bisericii, precum și înțelegerea corectă a poziției pe care Biserica o are în cadrul statului — poziție din care rezultă și posibilitatea contribuției ei la promovarea vieții sociale, alături de stat, respectându-și și îndeplinindu-și în primul rând, misiunea ei spirituală — Prea Fericitul Patriarh Justinian a îndrumat întocmirea și publicarea unui număr de studii, cât mai documentate, care să ușureze înțelegerea diferitelor aspecte din organizația și activitatea Bisericii Ortodoxe¹⁸.

17. Vezi și Arhimandrit Pierre L. Huillier, *Esprit du droit canonique orthodoxe*, în «Messager de l'Exarchat du Patriarcat russe en Europe Occidentale», nr. 46—47, avr.-sept. 1964, Paris, p. 108—109.

18. Vom menționa o parte din aceste studii. Astfel, cu privire la importanța operei legifera-toare pe care și-a dat-o Biserica Ortodoxă Română, în acest interval de timp și cu privire la princi-piile fundamentale :

Pr. Prof. Liviu Stan, *Statutul Bisericii Ortodoxe Române*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8, p. 636—661; Idem, *Legislația bisericească a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 5—6, p. 503—516; Idem, *Despre autocefalie*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 3, p. 369—395; Idem, *Autocefalia și autonomia în Ortodoxia*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 5—6, p. 278—316; Idem, *Obârșia autocefaliei și autonomiei*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 1—4, p. 97 ș.a.; Idem, *Pe drumul tradiției și canoanelor în Ortodoxia*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 5—6, p. 420—431; Idem, *Tradiția pravilnică a Bisericii. Insemnătatea și folosul cunoașterii legilor după care se conduce Biserica*, în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 5—6, p. 337—368; Idem, *Despre «Recepția» de către Biserica a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 7—8, p. 391—401; Idem, *Despre autonomia bisericească*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5—6 p. 376—393; Idem, *Jus ecclesiasticum, Dreptul în viața Bisericii*, în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 7—8, p. 467—483.

Prof. Dr. Iorgu D. Ivan, *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub I.P.S. Patriarh Justinian (1948—1953)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 1, p. 88—110; Idem, *Autonomia Bisericii în concepția și activitatea I.P.S. Mitropolit Nicolae*, în «Telegraful Român», 1956, p. 155—172; Idem, *Statutele de organizare ale cultelor religioase în Republica Populară Română*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4, p. 216—240; Idem, *Abaterile papalității de la organizația canonică a Bisericii*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3, p. 473—505.

Pr. Dr. Gh. Soare, *Legislația bisericească în Biserica Ortodoxă Română, sub Prea Fericitul Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1951), nr. 3—5, p. 173, ș. u.; Idem, *Yemeiurile canonice pentru prerogativele Patriarhului*, București, 1950; Idem, *La cinci ani de arhi-păstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în «Glasul Bisericii», XII (1953), (cu prilejul împlinirii a cinci ani de patriarhat).

Const. Pîrvu *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 9—10, p. 512—525; Idem, *Dreptul de devoluțiune*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 7—8, p. 398.

Cu privire la sinoade: Justinian, Patriarhul României, *Valabilitatea actuală a canonului 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 173—187.

Pr. Prof. Liviu Stan, *Importanța canonic-juridică a Sinodului al IV-lea Ecumenic*, în «Ortodoxia», IV (1951), nr. 2—3, 441—458;

Prof. Iorgu D. Ivan, *Importanța canoanelor Sinodului al IV-lea Ecumenic pentru organizația și disciplina bisericii*, în «Telegraful Român», nr. 1— 2/1952.

De asemenea, întrucît Biserica își desfășoară activitatea propriei misiunii ei, în mijlocul societății și astfel ea nu poate să facă abstracție de preocupările veacului, de marile probleme ale contemporaneității, Prea Fericitul Patriarh Justinian a inițiat și îndrumat studii și articole de drept canonic, în vederea înțelegerii și soluționării, în spiritul Evangheliei, a unor asemenea probleme ca: acțiunea pentru o pace dreaptă în omenire, pentru drepturile omului, ș.a., studii care au adus o efectivă contribuție la înțelegerea justă a acestor probleme, determinînd și o învioreare a raporturilor interortodoxe și intercreștine, cu precizarea că în calea colaborării Bisericilor creștine, pentru sprijinirea unor asemenea cauze, nu există impedimente canonice.

Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sinoadele ecumenice ca expresie a universalității Bisericii*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 1—2, p. 3—22; Idem, *Sinoadele ecumenice i importanța lor pentru viața Bisericii*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 3, p. 291—325.

Prof. N. Chițescu, *Sobornicitatea Bisericii*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3—4, p. 150—168.

Pr. Stelian Izvoranu, *Sinoadele de sub regimul lui Cuza*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 7—8, p. 658—682.

Eugen C. Marina, *Temeiuri istorice și canonice ale sinodului permanent*, în «Studii Teologice», XVII (1966), nr. 3—4, p. 190—214; Idem, *Organizarea sinoadelor permanente în Bisericile autocefale*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 5—6, p. 337—354.

Manea M. Cristîșor, *Tipuri de sinoadă prevăzute în sfințele canoane*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 7—8, p. 426—443.

Pr. Prof. Dr. Milan Œesan, *Sinodalitatea ortodoxă în secolele IX—XII*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 3—5; Idem, *Sinodalitatea ortodoxă în secolele XIII—XV*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 1—3; Idem, *Sinodalitatea ortodoxă în secolele XV—XVII* în «Mitropolia Ardealului», V (1965), nr. 4—6; Idem, *Sinodalitatea ortodoxă în secolele XVII—XVIII*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 9—10; Idem, *Sinodalitatea ortodoxă în secolele XIX—XX*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1966), nr. 1—3.

Manea M. Cristîșor, *Ierarhia principalelor scaune episcopale în Biserica veche*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 5—6, p. 328—346.

Cu privire la diferitele demnități din ierarhia superioară :

Mihail Constandache, *Patriarhia și demnitățile de patriarh în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 2, p. 225—249.

Manea M. Cristîșor, *Titulatura de «primat» în Biserică*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 1—2, p. 45—87.

Ioan F. Stănculescu, *Arhiepiscopii*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 9—10, p. 598—617.

Armand Alexandru Munteanu, *Exarhiile în Biserica Veche*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 9—10, p. 549—569.

Eugen C. Marina, *Episcopii ajutători și episcopii vicari*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 7—8, p. 418—440.

C. Ion, *Instituția horepiscopilor în Biserica Veche*, în «Studii Teologice», XIV (1952) nr. 5—6, p. 300—327.

Pr. Prof. Liviu Stan, *Despre apocrisiari sau soli bisericești*, în «Ortodoxia», VII (1954), nr. 1, p. 81—113.

Mai adăugăm cîteva studii deosebit de importante — cu mențiunea că foarte multe studii și articole de drept bisericesc publicate în acest interval de timp, nu pot figura în prezenta revistă din cauza spațiului limitat rezervat:

Pr. Prof. Liviu Stan, *Succesiunea apostolică*, în «Studii Teologice», VII (1951) nr. 5—6, p. 305—323; Idem, *Biserica și cult în dreptul internațional*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 4, p. 560—592; Idem, *Relațiile dintre Biserică și Stat*, în «Ortodoxia» IV (1952), nr. 3—4, p. 353—461; Idem, *Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Tirgoviște (1652)*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 9—10, p. 561—579.

Ca rezultat al aceleași stăruitoare și înțelepte îndrumări a Prea Fericitului Patriarh Justinian pot fi socotite și studiile documentate, întocmite în spiritul dreptului canonic ortodox, pe marginea temelor canonice care urmează să fie propuse spre deliberare și hotărâre Sinodului Panortodox, ca și referatele cu conținut canonic, prin care delegațiile Bisericii Ortodoxe Române contribuie la precizarea poziției Bisericii Ortodoxe, în dialogul început cu Biserica Anglicană și cu vechii-catolici, prin comisia interortodoxă de la Belgrad (1—15 septembrie 1966), în baza hotărârii Conferinței Panortodoxe de la Rodos, din toamna anului 1964.

De asemenea, un însemnat număr de probleme, care privesc organe, demnități și instituții din organizația Bisericii, au fost studiate, în mod temeinic, pentru precizarea poziției lor canonice și a contribuției pe care o pot aduce la promovarea vieții Bisericii, dacă-și vor îndeplini atribuțiile canonice și legale, respectându-și fiecare cercul de competență.

*

Ceea ce se poate desprinde, ca o concluzie, din această bogată operă legiferatoare, care stă la baza organizării și activității Bisericii Ortodoxe Române, în ultimii douăzeci de ani, ca și din studiile și articolele cu conținut canonic care s-au publicat în acest interval, este preocuparea constantă a Prea Fericitului Patriarh Justinian — în colaborare cu toți membrii Sfântului Sinod — de a încadra această legiferare și întreaga activitate desfășurată în baza ei, în cea mai autentică doctrină canonică ortodoxă, prețuită ca atare, chiar și de reprezentanți ai altor confesiuni creștine¹⁹.

Prestigiul cu care s-a impus Biserica Ortodoxă Română, în cadrul Bisericii Ecumenice a Răsăritului și în cadrul celorlalte Biserici creștine, ca urmare a acestei activități constituie cel mai frumos și mai prețios omagiu ce poate fi adus Prea Fericitului Patriarh Justinian, cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de rodnică arhipăstorire ca Patriarh, în fruntea Bisericii Ortodoxe Române.

Pr. Prof. D. Belu, *Autoritatea în Biserică*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 4, p. 535—563.

Prof. Iorgu D. Ivan, *Pravila mare de a lungul vremii*, în «Studii Teologice», IV (1962), nr. 9—10, p. 580—609; Idem, *Nuțitatea actului de caterisire a mitropolitului Antim Ivrăneanul*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1967), nr. 1—3, p. 147—179, etc.

19. Prof. Mario Ruffini, *L'attuale rodnamento della Patriarchia Ortodossa Romana*, Edizioni «Oikoumenikon», Roma, estratto da «Oikoumenikon», 1966, vol. IV, quad. 133, p. 347—560.

Se evidențiază principiile fundamentale și dispozițiile mai importante din Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române și anume: *principiul unității dogmatice, canonice, și a cultului* cu Biserica Ecumenică a Răsăritului; *principiul sinodalității*, care este conform cu canoanele și Tradiția Bisericii Ortodoxe; *principiul ierarhic*, care nu împiedică afirmarea în administrație a centralismului patriarhal în armonie cu descentralismul administrativ, reprezentat prin organizarea și administrarea unitară a mitropoliilor eparhiilor, protopiatelor și parohiilor. Se arată apoi componența și competența organelor deliberative și executive ale unităților cu personalitate juridică, accentuându-se canonicitate acestor organe, în componența și competența lor. Se evidențiază nivelul spiritual din institutele teologice, obținut în urma trecerii școlilor de învățământ teologic sub conducerea Bisericii, în 1918.

PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES DE DROIT CANONIQUE

RÉSUMÉ

L'activité de l'Église Orthodoxe Roumaine dans les vingt dernières années, ayant à sa tête Sa Béatitude le Patriarche Justinian, en collaboration harmonieuse avec tous les membres du Saint Synode, justifie, par les résultats obtenus tant dans le domaine théorique, du développement des sciences théologiques, que dans le domaine pratique, la caractérisation de cette époque-en plein développement néanmoins — comme une des plus belles époques de l'histoire de notre Église. Dans le cadre de cette riche activité, celle qui forme le contenu du droit canonique s'impose comme exceptionnelle. Et tout d'abord doit être évidenciée l'oeuvre législative que Sa Béatitude le Patriarche Justinian a réalisée avec les membres du Saint Synode seulement dans quelques années après Sa venue à la tête de l'Église Orthodoxe Roumaine. A la fondation de cette législation ont été mis les principes fondamentaux canoniques, que donnent les traits caractéristiques de la forme d'organisation et de direction de l'Église, conformément à la doctrine de notre Sauveur Jésus Christ et à la pratique des Saints Apôtres et des Saints Pères des premiers siècles. Ensuite, en développant ces principes par des dispositions qui rendent facile à l'autorité ecclésiastique la solution correcte, du point de vue canonique, de tous les cas pratiques que pose la vie en continuelle transformation, on a créé à l'Église Orthodoxe Roumaine le cadre canonique le plus authentique, dans lequel tous les organes individuelle et collectifs, qui détiennent et exercent le pouvoir ecclésiastique puissent réaliser les droits et les obligations qui leur reviennent, chacun dans le cercle précis de leur compétence. C'est justement dans ce but que Sa Béatitude le Patriarche Justinian a initié et dirigé tout d'abord un grand nombre d'études et d'articles de revue, qui précisent l'importance ainsi que le contenu de ces principes canoniques fondamentaux, en tant que colonnes qui soutiennent l'unité de l'Église Orthodoxe de l'Orient, malgré la diversité des conditions dans lesquelles les Église autocéphales et autonomes développent leur activité; ensuite, il a planifié des études qui documentent, dans la lumière de la doctrine canonique orthodoxe, la sphère de compétence des organes individuels et collectifs, par lesquels s'exerce le pouvoir dans l'Église. Cette législation que l'Église Orthodoxe Roumaine s'est donnée après 1948, ainsi que les études par lesquelles a été documentée sa canonicité, ont créé à l'Église Orthodoxe Roumaine des conditions qui justifient l'appréciation unanime dont elle jouit aujourd'hui et dans le cadre de l'Église Oecuménique de l'Orient et dans celui de l'Église chrétienne en général.

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE LITURGICĂ ȘI DE ISTORIA ARTEI BISERICEȘTI

Suflul innoitor, de muncă asiduă în slujba Bisericii și a patriei, adus în Biserica noastră o dată cu venirea Prea Fericitului Patriarh Justinian la conducerea ei, s-a răsfriânt, cu fericite rezultate, și asupra scrisurii noastre teologice, ca în toate sectoarele de lucru ale activității Bisericii. Au trecut de atunci douăzeci de ani. Un interval de timp nu prea lung, dar totuși suficient pentru a justifica un scurt popas și un bilanț al realizărilor de pînă acum. O privire retrospectivă numai peste una dintre numeroasele brazde ale ogorului teologiei noastre, din acest răstimp, și anume acela al liturgicii și al istoriei artei creștine, va încredința atît despre bogăția, multiplicitatea și diversitatea problemelor ridicate, a preocupărilor manifestate și a temelor tratate, cît și despre seriozitatea, temeinicia și nivelul științific cu care au fost scrise studiile și articolele respective de către autorii lor.

Preocupări și realizări în domeniul liturgicii și al istoriei artei bisericești existau la noi și înainte de 1948. Dar după această dată, prin trecerea învățămîntului teologic sub conducerea Bisericii, se imprimă și publicațiilor noastre de liturgică și de istoria artei creștine un ritm și un caracter nou. Ca întreaga noastră producție teologică, pusă de aci înainte în slujba Bisericii și a credincioșilor ei, studiile și articolele din domeniul liturgicii și al istoriei artei bisericești publicate după 1948, se caracterizează mai întîi prin actualitatea și utilitatea lor; cele mai multe dintre ele tratează probleme de actualitate din viața liturgică a Bisericii Ortodoxe Române și sînt menite să folosească preoților și credincioșilor sau să dea răspuns unor probleme de cult, dintre care unele interesează numai Biserica noastră, altele sînt de interes general ortodox, iar altele interesează chiar toate Bisericile și confesiunile creștine. Fără îndoială, nu sînt absente nici studiile propriu-zise, cu caracter și scop pur științific, menite să servească și să promoveze progresul disciplinelor respective din cadrul învățămîntului nostru teologic universitar. Numărul autorilor care au îmbogățit astfel literatura noastră liturgică și de istoria artei bisericești din ultimii douăzeci de ani a crescut, ca și numărul temelor tratate, varietatea lor și calitatea studiilor respective.

În cele ce urmează vom face un sumar bilanț al celor mai importante studii și articole de liturgică și publicații de istoria artei bisericești din acest interval de timp; ele vor fi clasificate pe probleme și preocupări tratate și vor fi însoțite de scurte considerații critice asupra valorii și importanței lor.

STUDII ȘI ARTICOLE DE LITURGICĂ

1. Dintre problemele liturgice de actualitate, a căror rezolvare constituie o necesitate și o preocupare constantă a Sfântului Sinod al Bisericii noastre în intervalul de timp de care ne ocupăm, este aceea a *uniformizării cultului*. Diversitatea influențelor neortodoxe exercitate asupra unora dintre regiunile Bisericii noastre înainte de întregirea țării (1918) și de reîntregirea Bisericii strămoșești din Ardeal (1948), variantele locale existente și inovațiile care tind să se infiltreze în practica liturgică a unora dintre slujitorii cultului nostru divin ș.a., au necesitat luarea de măsuri din partea conducerii Bisericii și a slujitorilor conștienți în vederea realizării unei uniformități cât mai accentuate în rînduiala și în săvîrșirea serviciilor noastre divine. Nu este deci de mirare că această preocupare constituie una dintre temele majore și de permanentă actualitate ale literaturii noastre liturgice din ultimul timp. Chiriarhi, profesori de teologie și reprezentanți ai clerului de mir și monahal și-au spus cuvîntul în această privință, punînd la contribuție autoritatea, pregătirea și competența sau experiența lor. Pe lîngă studii care tratează principal importanța uniformizării și trasează sarcinile slujitorilor cultului în realizarea ei¹, remarcăm mai întîi contribuțiile utile aduse la lămurirea unor probleme de amănunt din disciplina și practica liturgică, menite să lămurească și să orienteze clerul nostru slujitor, ca de pildă, întrebuițarea antimiselor în biserici (cine, de ce și cînd se înlocuiește *antimisul* unei biserici)², respectul datorit rugăciunilor sfinte consacrate de Biserică și de Tradiție³, rolul diaconilor în cult⁴, ingenucherea credincioșilor în timpul citirii Sfintei Evanghelii⁵, folosirea «Paștelui» mic, care înlocuiește în unele părți *anafura* din Duminica Învierii⁶, ș.a. Discuțiile privitoare la rînduiala corectă și la uniformizarea slujbelor în sobor, de care edițiile mai vechi ale cărților noastre de slujbă nu se preocupau de loc, au prilejuit apariția citorva bune studii, care se ocupă fie cu expunerea rînduiei complete a sfintei liturghii⁷,

1. Vezi Pr. Prof. Ene Braniște, *Uniformitatea în ritual și în cîntarea bisericească, în cultul Bisericii Ortodoxe Române și Despre «novații» în săvîrșirea serviciilor divine*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 9—10, p. 781—813 și V (1953), nr. 3—4, p. 279—303.

2. Pr. S. Teodor († Tit Sîmedrea), *Antimisul*, în «Mitropolia Olteniei», V (1954), nr. 9—10 p. 558—561.

3. Dr. Nic. Corneanu, *Poate fi înlocuit «Tatăl nostru» cu rugăciuni improvizate?*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 7—8, p. 519—551.

4. Diaconu Nicolae († Mitrop. Nicolae Corneanu), *Scurt îndreptar pentru serviciul liturgic al diaconilor*, în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 1—3, p. 96—99.

5. Dr. N. Corneanu, *E corect să se ingenucheze cînd se citește Evanghelia la Sfînta Liturghie?* în «Mitropolia Ardealului» V (1960), nr. 7—8, p. 620—622, retipărit în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 1—3, p. 94—96 (autorul pledează în favoarea atitudinii drepte a credincioșilor, care și ea indică respect).

6. Pr. N. Corneanu, *O datină căreia trebuie să i se arate mai mult respect*, în «Mitropolia Banatului» VII (1956), nr. 4—6, p. 75—77. Mai pe larg despre aceasta a se vedea studiul mai vechi al Pr. Prof. P. Vintilescu, *Anafora sau antidoron*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2, p. 141—145.

7. Pr. Prof. Ene Braniște, *Cu privire la slujbele în sobor*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 1—2, p. 19—28 și *Rînduiala slujbei în sobor de proefi fără diaconi*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 3—4, p. 218—257.

fie cu rezolvarea unor amănunte de tipic mai nevralgice, ca de exemplu cele două vohoadе din cursul liturghiei (ieșirea cu sfânta Evanghelie și ieșirea cu cinstitele Daruri)⁸.

Cuvîntul autorizat al specialiștilor a fost rostit și asupra unor amănunte de tipic și de practică liturgică din diverse compartimente ale vieții noastre de cult, care au dat naștere la discuții și controverse între slujitori, ca de pildă: ora sau vremea din zi pentru săvîrșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfîntite⁹, ocolirea bisericii la slujba sfîntirii ei, săvîrșirea botezului în afară de biserică¹⁰, obligația preoților slujitori în sobor de a se împărtăși, data și modul sfîntirii «Paștelui», culoarea veșmintelor liturgice folosite în duminicile Postului mare¹¹, rînduiala înmormîntării preoților¹², timpul săvîrșirii slujbei Prohodului (utrenia Sîmbetei celei mari: vineri seara, sau sîmbătă dimineața?)¹³, necesitatea, momentul și modul binecuvîntării anafurei în timpul sfintei liturghii¹⁴, miridele (părțile) speciale care se scot la proscomidie pentru diferite nevoi și trebuințe¹⁵, prescurile și vinul folosite la proscomidie¹⁶, pericopele evanghelice care trebuie citite în săptămînile dintre Bobotează și începutul Triodului¹⁷, formulele de binecuvîntare de la începutul diferitelor slujbe, rînduiala cădirilor, formulele de încheierea slujbelor (otputuri sau apolise)¹⁸, modul săvîrșirii binecuvîntărilor rituale din cursul liturghiei¹⁹, ș.a.

Unele formule liturgice, precum și unele traduceri greșite (neclare) ale textului unor rugăciuni sau imne folosite în cult au necesitat, de asemenea, cîteva studii și articole menite pentru lămurirea formulelor respective sau pentru restituirea traducerilor exacte, ca de exemplu cele

8. Pr. Prof. P. Vintilescu, *Contribuții la lămurirea unei controverse de tipic, privilegiate la vohodurile Liturghiei*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 3-4, p. 121-134.

9. Vezi articolul cu acest titlu, de Pr. Prof. P. Vintilescu, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 1-2, p. 66-76.

10. Pr. Prof. Sp. Căndea, *Despre uniformitatea cultului Bisericii Ortodoxe Române*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1961), nr. 9-10, p. 595-605.

11. Același, *Intrebări și răspunsuri cu privire la uniformitatea cultului Bisericii Ortodoxe Române*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 9-10, p. 701-712.

12. Același, *Intrebări și răspunsuri cu privire la înmormîntarea preoților*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1962), nr. 7-8, p. 551 ș. u.

13. Pr. Prof. Ene Branîște, *Cîteva lămuriri în legătură cu vremea săvîrșirii Utreniei Sîmbetei celei Mari*, în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 4-6, p. 47-60; *Timpul oficerii «Prohodului»*, (art. nesemnat), *ibidem*, p. 76-78.

14. Același, *E necesară binecuvîntarea anafurei care se imparte credincioșilor la sfîrșitul Liturghiei?*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 10-12, p. 663-671.

15. Același, *Cîteva cuvînte despre «miridele» (părțile) speciale, scoase la Proscomidie pentru diferite trebuințe*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5-6, p. 495-498.

16. Arhid. Prof. Dr. I. Zăgăreanu, *Plînea și vinul liturgic*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 4-6, p. 270-274.

17. Pr. Lector Athanasie Negoiță, *Ce Evanghelii citim la săptămînile ce preced Triodul?*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 1-3, p. 93-99.

18. Prof. C. Vladu (Caransebeș), *Unele precizări în legătură cu săvîrșirea serviciilor divine*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1966), nr. 4-6, p. 284-288; Prot. P. Bogdan, *Apolisul și invocarea finală*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1965), nr. 1-3, p. 173-181.

19. Prof. Iova Firca, *Despre unele binecuvîntări din cuprinsul Sfintei Liturghii*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 7-9, p. 498-504.

privitoare la: formula «Înțelepciune, drepti!» dinaintea de citirea Evangheliei²⁰, forma corectă a începutului stihirii-idiomele a treia din slujba înmormântării («Deșertăciuni sînt toate cele omenesti...») ²¹, forma corectă a versetelor 8—10 din Ps. XXIII, întrebunțate la slujba sfințirii bisericii, iar în Ardeal și la slujba Învierii din noaptea Paștilor²², originea stihurilor folosite la înconjurarea și căderea sfintei mese la începutul liturghiei din noaptea Învierii și formula corectă a otpustului Paștilor²³, rugăciunea de dezlegare din rînduiala slujbelor funebre²⁴, ș.a.

O atenție deosebită s-a acordat combaterii unor inovații și practici locale greșite, provenite din necunoașterea sau din nerespectarea regulilor săvîrșirii corecte a cultului nostru divin, ca de pildă: împărtășirea credincioșilor valizi în afara liturghiei²⁵, obiceiul (răspîndit prin Ardeal și Banat) de a se oficia slujba înmormântării în case, mortul nemaifiind dus în biserică²⁶, scurtarea slujbei Botezului, prin omiterea ecteniei și a rugăciunii pentru sfințirea apei, apa fiind înlocuită cu aghiasmă²⁷, separarea făcută de unii preoți între părțile din Sfîntul Agneț rezervate împărtășirii clericilor bolnavi (Is. și Hs.) și cele pentru împărtășirea laicilor bolnavi (Ni și Ka) la sfărîmarea Agnețului pentru împărtășirea bolnavilor în ziua a treia după Paști²⁸, săvîrșirea Maslului de către un singur preot în cazuri normale²⁹, pomenirile nominale intercalate de unii preoți în textul ecteniei întreprinse de după Evanghelie și la volodul mare³⁰ ș.a.

Cîteva articole și studii privesc acele influențe provenite din partea cultelor neortodoxe, care amenință puritatea cultului ortodox mai ales

20. Pr. Prof. Sp. Cîndea, «Cu înțelepciune, drepti» sau «Cu înțelepciune dreaptă?», în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 1—3, p. 213—216 (de văzut studiile și articolele anterioare, ale Pr. Prof. P. Vinilescu, privitoare la aceeași problemă).

21. Pr. Sp. Dumitrache, *O încercare de lămurire liturgică*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 7—8, p. 634—639.

22. Prof. Gh. Secaș, «Porți, ridicăți pragurile voastre...» *O chestiune de tipic și de interpretare*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 3—5, p. 312—315 și Prof. Gh. Geția, *Despre stihurile de la slujbele sfintelor Paști*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 300—304 (amîndoi pledează pentru traducerea: «Ridicați, porților, pragurile voastre cele de sus...», în loc de cea veche și greșită: «Ridicați, boieri, porțile voastre...»).

23. Prof. Gh. Geția, *Despre stihurile și otpustul Paștilor*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 1—3, p. 116—121.

24. Pr. I. Stoicu, *Rugăciunea Dumnezeui duhurilor și a tot trupul...*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 1—3, p. 77—82.

25. Prof. Iova Firca, *Cînd și cum se împărtășesc credincioșii?*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 11—12, p. 751—758.

26. Pr. I. Birlănescu, *O practică greșită la înmormîntări*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 306—307.

27. Pr. Prof. Dr. I. Zăgreanu, *O practică greșită la săvîrșirea Sfîntului Botez*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 4—6, p. 288—293.

28. Același, *Pregătirea Sfîntului Agneț pentru împărtășire*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 4—6, p. 381—385.

29. Diaconu Nicolae († Nicolae al Banatului), *Cîți preoți oficiază Sfîntul Maslu*, în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 1—3, p. 95; Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Taina Sfîntului Maslu*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 9—10, p. 655—662 și Pr. O. N. Căciulă, *Practici cultice de naturate*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 6—8, p. 419—420.

30. Vezi articolul de la nota 19.

în Eparhiile ardelene, ca de pildă: «Brîul Maicii Domnului»³¹, săvîrșirea mai multor liturghii în aceeași zi de un singur preot, pe același altar³², săvîrșirea botezului prin turnare sau stropire și amînarea primei împărțări a pruncilor botezați³³, accentuarea importanței cuvintelor «Luăți, mîncați...» și «Beți dintr-acesta toți...» din cadrul rugăciunilor pentru sfințirea Darurilor la liturghie³⁴, cultul «Inimii» lui Iisus și al unor sfinți catolici (ca Sfîntul Anton de Padova), cultul spectaculos al sfințelor «specii» euharistice³⁵, ș.a.

2. Printre problemele practice a căror rezolvare a fost urmărită de către conducerea Bisericii în acest timp, a fost și îmbunătățirea activității liturgice (sacramentale) a preoților noștri. Acestui scop îi corespund acele articole care cuprind sfaturi și îndrumări în legătură cu atitudinea sfinților slujitori în timpul slujirii³⁶, cu modul oficierei sfințelor slujbe³⁷ și îndeosebi cu pregătirea preotului pentru oficierea sfintei liturghii³⁸. În aceeași măsură a fost urmărită îmbunătățirea și purificarea vieții religioase a credincioșilor prin *promovarea participării active la cultul divin*, care a fost — și trebuie să rămînă — sursa principală și dreptarul evlaviei sau pietății ortodoxe autentice. Revistele bisericești au publicat studii mai întinse, care indică preoților unele metode de folosit pentru atingerea acestui scop³⁹, în primul rînd promovarea cîntării credincioșilor în biserici împreună cu slujitorii bisericești, care constituie una dintre metodele cele mai indicate de a menține și a întări legătura credincioșilor cu sfintele altare și de a-i feri de influențele și propaganda sectară⁴⁰; în al doilea rînd, a fost subliniată importanța — din

31. Pr. N. Corneanu, *Practici condamnabile*, în «Mitropolia Banatului», II (1952), nr. 5—6, p. 4—5.

32. Pr. Prof. P. Vintilescu, *Binafia Liturghiei*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 3—6, p. 125—136.

33. C. (Âdea) Sp., vezi artic. de la nota 11 și Prof. P. Procopoviciu, *Impărțirea imediată a celor botezați*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 11—12, p. 929—931.

34. Prof. Sp. Cădea, *Modul și timpul prefacerii Cinstitelor Daruri în trupul și singele Mîntuitorului*, în «Mitropolia Ardealului», I (1956), nr. 1—2, p. 103—123.

35. Pr. Prof. P. Rezuș, *Practici romano-catolice de cult folosite ca mijloace de prozelitism*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 1, p. 61—80, cf. și Magistr. Pr. V. Ignătescu, *Cultul Inimii lui Iisus la catolici*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 3, p. 401—412.

36. Arhim. Prof. Dr. Nic. Mladin, *Slujitor la altar*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 4—5, p. 261—264; Arhid. Prof. Dr. I. Zăgreanu, *Pentru o cit mai desăvîrșită oficiere a Sfintei Liturghii*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 7—9, p. 585—601.

37. Asist. Diac. E. Braniște, *Preotul de azi ca liturghisitor*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 1—2, p. 97—118 și nr. 3—4 p. 252—266.

38. Pr. Prof. P. Vintilescu, *Pregătirea sfinților slujitori pentru oficiul Liturghiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 2, p. 141—176; Pr. Prof. Ene Braniște, *Despre pregătirea preotului pentru slujirea Sfintei Liturghii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXX (1954), nr. 12, p. 13—21; Diac. Prof. Dr. I. Zăgreanu, *Pregătirea preotului pentru Sfînta Liturghie*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 7—8, p. 416—425.

39. Diac. E. Braniște, *Participarea la Liturghie și metode pentru realizarea ei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8, p. 567—637.

40. P. S. Antim Tîrgovișteanul, *Despre cîntarea credincioșilor în biserică*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 11—12, p. 1118—1123; Pr. Prof. E. Braniște, *Temeiuri biblice și tradiționale pentru cîntarea în comun a credincioșilor*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2, p. 17—38; Conf. N. Lungu, *Cîntarea în comun a poporului în biserică*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 1—2, p. 26—28 și *Cîntarea în comun ca mijloc de lămurire a Dreptei-credințe*, în «Biserica Ortodoxă

acest punct de vedere — a tainei împărtășirii credincioșilor cu Sfintele Daruri, care șade în miezul (centrul) vieții liturgice ortodoxe⁴¹. S-a accentuat, de asemenea, însemnătatea cultului divin ca mijloc de pastorație și de promovare a vieții religioase în Ortodoxie⁴² și îndeosebi a virtuților morale creștine în viața socială de azi⁴³, precum și valoarea catehetică și omiletică a tezaurului nostru liturgic⁴⁴; aci se pot îngloba și puținele publicații cu caracter practic (cuvinte de învățătură, cateheze și omilii) din domeniul explicării cultului divin, apărute la noi în intervalul de timp de care ne ocupăm⁴⁵.

3. Un eveniment de o importanță excepțională în istoria Bisericii și a vieții noastre de cult a fost *Canonizarea sfinților români și generalizarea în întreaga Biserică Ortodoxă Română a cultului local al sfinților cu moaște la noi în țară*, ale căror solemnități au avut loc în octombrie 1955 și septembrie 1966 (la Timișoara pentru Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș). Evenimentul acesta a prilejuit apariția unor numeroase reportaje care descriu desfășurarea solemnităților respective și reproduc tomosurile sinodale redactate cu acel prilej⁴⁶, precum și a unor studii, dintre care unele au pregătit lucrările prealabile actului canonizării⁴⁷, iar al-

Română», LXX (1952), nr. 11—12, p. 890—899; Șt. C. Alexe, *Foloasele cîntării bisericești în comun, după Sfântul Niceta de Remesiană*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 1—2, p. 165—182.

41. † Tit Sîmedrea, *Insemnări despre Împărtășunie și duhovnic*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 7—8, p. 399—409; Pr. Prof. P. Vintilescu, *Sfînta Împărtășire în spiritualitatea creștină. Deasa și rara împărtășire?*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 5—6, p. 382—406; Pr. I. Chirvasie, *Taina Sfîntei Împărtășanii, temelul vieții noastre creștine*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 8—9, p. 517—525.

42. Pr. Prof. Sp. Cîdea, *Cultul divin și pastorația creștină...*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11—12, p. 1191—1209; Pr. Prof. Ene Braniște, *Insemnătatea Sfîntei Liturghii pentru viața creștină*, în «Glasul Bisericii», X (1951), nr. 1—3, p. 33—36; Prof. D. Belu, *Credință și cult*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 3—4, p. 291—295.

43. Pr. Prof. E. Braniște, *Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a Dreptei-creдинe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 9—10, p. 626—642; Același, *Ideii, principii și preocupări sociale în cultul Bisericii Ortodoxe*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 7—8, p. 432—458; S. Păscuțiu, *Concepția creștină despre pace reflectată în Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur*, în «Mitropolia Banatului», XI (1960), nr. 7—12, p. 168—172. Magistr. V. Prescure, *Aspectul moral al cultului ortodox*, în «Studii Teologice», XV (1953), nr. 1—2, p. 53—64, ș. a.

44. Pr. Prof. P. Vintilescu, *Funcțiunea catehetică a liturghiei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 1—2, p. 17—33; Diac. Prof. N. Balca, *Importanța catehetică a sfîntei liturghii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 1—2, p. 194—213; Pr. Prof. Belu, *Imnele liturgice ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 3—4, p. 253—271; Gh. Bratu, *Textele liturgice ca izvor de învățătură*, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 9—10, p. 587—602.

45. Partea a doua (care se ocupă cu explicarea cultului) din *Învățătura de credință creștină-ortodoxă*, lipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod și cu binecuvîntarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, București, 1952, p. 202—342 (rețipărită la Iași 1956, p. 232—389), parte redactată de † Tit Sîmedrea și Pr. Prof. E. Braniște; Pr. Prof. E. Braniște, *Scurte lămuriri asupra sfîntei liturghii*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 4—6, p. 260—269; Prof. Diac. N. Nicolaescu, *Cuvînt pentru înțelegerea liturghiei*, în «Glasul Bisericii», VIII (1949), nr. 9, p. 11—17; nr. 10, p. 49—56; și 11—12, p. 49—57 și IX (1950), nr. 1—2, p. 11—17.

46. Vezi mai ales în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 11—12, p. 1066—1221 și în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 10—12, p. 6—123.

47. Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Despre canonizarea sfinților în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», II (1950), nr. 2, p. 260—278; Același, *Despre rînduiala canonizării solemnă a sfinților în Ortodoxie*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 7—9, p. 416—428.

tele au subliniat importanța acestui act în viața religioasă a Bisericii noastre⁴⁸, ori au adus contribuții noi la cunoașterea mai amănunțită a vieții, a meritelor și a cultului unora dintre sfinții români canonizați⁴⁹ sau dintre cei cu moaște la noi în țară⁵⁰. Cinstirea sfinților în general, fiind una dintre formele principale de manifestare a pietății ortodoxe, a constituit de altfel tema citorva bune studii despre aceasta⁵¹ și a determinat publicarea unui foarte util catalog (repertor) alfabetic al numelor tuturor sfinților din cursul întregului an bisericesc ortodox, cu indicarea zilei (zilelor) în care este sărbătorit sau pomenit fiecare⁵².

4. Interesante studii sau articole documentare cu caracter liturgic au prilejuit și *aniversările sau comemorările*, care au avut loc între 1948—1968, ale unor evenimente sau momente de căpetenie din viața Bisericii Ortodoxe Române sau din istoria Bisericii universale, ca de pildă: sărbătorirea anuală a Sfinților Trei Ierarhi, patronii institutelor noastre teologice⁵³, refintregirea Bisericii Ortodoxe din Ardeal (1948)⁵⁴, reconsiderarea problemei Atosului (Sfintului Munte)⁵⁵, împlinirea a 900 de ani de la Marea Schismă (1054—1954)⁵⁶, 450 de ani de la tipărirea primei cărți pe pământul românesc (Liturghierul slavon al lui Macarie, 1508—

48. Prof. T. M. Popescu, *Insemnătatea canonizării sfinților români* în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 5—6, p. 493—502 și Pr. Prof. I. Todoran, *În legătură cu canonizarea sfinților români*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 5—6, p. 465—472.

49. Remarcăm dintre acestea îndeosebi pe cele ale Prof. Dr. Gh. Cotoșman ca privire la viața și cultul Sf. Iosif cel Nou de la Paroș (a se vedea mai ales «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 7—9, p. 18—132) și la Sf. Visarion Sarai în «Mitropolia Banatului», XII (1967), nr. 1—3 p. 99—124, și pe cele ale Pr. Prof. Al. Ciurcă privilegiate la Sf. Mucenic Ioan Valahul, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 5—6, p. 344—348 și XVI (1964), nr. 5—6, p. 436—440 și în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 5—6, p. 493—514) și la Sf. Ierarh Galinic de la Cernica «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 9—10, p. 667—665.

50. Îndeosebi viața și cultul Sf. Paraschiva la români constituie o preocupare predilectă și perseverentă a Pr. Prof. M. Șesan (vezi de ex. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1965), nr. 3, p. 130—136; «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 10—12, p. 161—164 și VII (1957), nr. 3—4, p. 260—268; «Mitropolia Ardealului», III (1956), nr. 1—2, p. 136—137; «Mitropolia Olteniei», XVIII (1965), nr. 7—8, p. 632—638. Remarcabil, de asemenea, studiul Pr. Sc. Porcescu, *Sfânta Paraschiva nouă*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 3—4, p. 122—151. A se vedea și contribuțiile Pr. Prof. I. Zugrav și Pr. Prof. I. Rezuș despre viața și sărbătorirea Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 6—7, p. 332—337 și XXXIV (1958), nr. 9—10, p. 768—769).

51. Ca de ex. Pr. Gh. Iordăchescu, *Sfinții ca obiect al cultului creștin-ortodox*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 9—10, p. 610—620.

52. Pr. Gr. N. Popescu, *Calendar cu toți sfinții din an*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 1—2, p. 151—196.

53. Pr. Prof. Ene Braniște, *Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 1—2, p. 171—183; Pr. Prof. Gh. Moisescu, *Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 1, p. 3—33.

54. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Liturghia și unitatea religioasă a poporului român*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 10—11, p. 1078—1087.

55. Pr. Prof. E. Braniște, *Rolul Atosului în istoria cultului ortodox*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 2, p. 220—237.

56. Pr. Prof. E. Braniște, *Schisma și cultul creștin*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3, p. 260—299.

1958)⁵⁷ și 1900 de ani de la moartea mucenicească a Sfinților Apostoli Petru și Pavel⁵⁸.

5. Biserica noastră și-a spus cuvîntul, prin studiile sau referatele publicate de reprezentanții ei autorizați și în unele *probleme de actualitate, de interes general creștin (ecumenic)*, bunăoară, cea a calendarului universal, proiectat de O.N.U.⁵⁹, cea a stabilizării datei Paștelui⁶⁰ și cea a unității creștine privită prin prisma cultului⁶¹; la fel în unele probleme de interes general ortodox, care își așteaptă rezolvarea la viitorul Sinod Panortodox, ca de pildă unificarea calendarului bisericesc⁶², uniformizarea cultului și a textelor liturgice⁶³, adaptarea rînduiei serviciilor divine la nevoile timpului⁶⁴ ș.a.

O urmare firească a preocupărilor și manifestărilor ecumeniste ale Bisericii Ortodoxe Române, în calitatea ei de membru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, este și apariția unor numeroase referate, studii și traduceri de texte liturgice menite să contribuie în primul rînd la cunoașterea *cultului vechilor Biserici Ortodoxe din Orient (necalcedoniene)*⁶⁵, pentru pregătirea dialogurilor cu ele în vederea refacerii unității creștinătății răsăritene.

57. Pr. Prof. E. Braniște, *Liturgierul slavon tipărit de Macarie la 1508 — Studiu liturgic, în «Biserica Ortodoxă Română»*, LXXVI (1958), nr. 10—11, p. 1035—1068 și Pr. C. Pistrui, *Liturgierul lui Macarie (1508) și tipografia din Țara Românească*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6, p. 453—456.

58. Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Cultul Sfinților Apostoli Petru și Pavel*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 321—327; Pr. Val. Brînzei, *Cinstirea Sfinților Apostoli Petru și Pavel în Ortodoxie*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 5—6, p. 349—360; Pr. I. Mircea, *Cinstirea Sfinților Apostoli Petru și Pavel în Ortodoxie, în lumina apostolicității și soborniciei Bisericii*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5—6, p. 466—486; Gabr. Popescu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel în iconografia ortodoxă*, în «Mitropolia Olenicilor», XIX (1967), nr. 5—6, p. 366—389. Semnalăm și interesantele informații, nesemnate, cu titlul *Adevărul cu privire la o «stupefianță» descoperire*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 342 ș.u., în legătură cu explorările de la biserica Sf. Petru din Roma pentru găsirea moaștelor Sf. Petru.

59. *Calendarul «universal»*, însemnare anonimă, «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 379—380.

60. T. M. Popescu, *Problema stabilizării datei Paștilor*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 3, p. 334—444; Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Marile reforme calendaristice și data serbării Paștilor*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 11—12, p. 698—705; Același, *Necesitatea unității pascale creștine*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 4—6, p. 371—418.

61. Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Cultul creștin și unitatea Bisericii lui Hristos*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4, 473—489.

62. Pr. P. Vintilescu, *Cîteva considerații în legătură cu îndeplerea calendarului* (referat prezentat la Conferința interortodoxă de la Moscova din Iulie 1948), în «Ortodoxia», I (1949), nr. 1, p. 113—122; Pr. Prof. E. Braniște, *Problema unificării calendarului liturgic în Bisericile ortodoxe*, în «Ortodoxia», VII (1955), nr. 2, p. 181—216; Pr. Dr. At. Negoită, *Calendarul*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 1—3, p. 9—26; XV (1965), nr. 1—3, p. 52—90 și nr. 4—6, p. 299—337.

63. Pr. Prof. E. Braniște, *Unitate și varietate în cultul liturgic al Bisericii Ortodoxe Autocefale*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 7—8, p. 423—444; Același *Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice în cult și în săvîrșirea tainelor*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 2, p. 216—221.

64. Pr. Prof. E. Braniște, *Cîteva cuvinte despre «lungimea» slujbelor sînte ortodoxe*, în «Glasul Bisericii», XXV (1966), nr. 1—2, p. 49—56.

65. Pr. Prof. E. Braniște, *Cultul Bisericilor creștine vechi din Orient; Liturgiile riturilor*

În cadrul aceluiași preocupări, s-au publicat și câteva studii comparative asupra cultului ortodox și a riturilor liturgice apusene⁶⁶, care pot fi privite ca începuturi promițătoare ale unor preocupări de liturgică comparată, disciplină care a luat o mare dezvoltare în teologia apuseană din ultimul timp; între acestea amintim și pe cele despre o nouă liturgie de rit apusean (galican)⁶⁷. Despre problemele liturgice care constituie obiectul preocupărilor Comisiei «Credință și Constituție» din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și despre opiniile unor teologi contemporani asupra unora dintre ele ne informează câteva articole utile, cu caracter de recenzii sau rezumate⁶⁸; dintre problemele de această natură, o atenție deosebită s-a acordat celei a limbilor liturgice, privite atît pe plan general creștin (ecumenist)⁶⁹, cît și pe plan local (cu referire specială la Biserica Ortodoxă Română)⁷⁰.

6. Dacă publicațiile enumerate pînă acum din teologia noastră liturgică poartă pecetea caracterului practic și de actualitate al problemelor pe care ele le tratează, aceasta nu înseamnă că au fost cu totul negli-

orientale, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 1, p. 83—131; Pr. Al. Ionescu, *Liturghia Sfintului Iacob, versiunea greacă-ortodoxă*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 7—8, 653—682; Același, *Liturghia Sfintului Iacob a Bisericii Ortodoxe de rit sirian din Malabar — India*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 5—6, p. 442—467; Magistr. M. Gabr. Popescu, *Cultul Bisericii Armele*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 608—617. Vezi și lucrările de seminar la doctorat ale doctoranzilor V. N. Costin și M. Colibă despre cultul celorlalte Biserici nealcedoniene (a sirienilor iacobiti, a coptilor, a etiopienilor și a nestorienilor), în «Ortodoxia» XV (1965), nr. 3, p. 354—356; XVII (1965), nr. 3, p. 338—353; XVIII (1966), nr. 1, p. 99—114; XVIII (1966), nr. 3, p. 423—417 și XVIII (1966), nr. 4, p. 533—551.

66. Pr. Prof. Ene Braniște, *Cultul Bisericii Ortodoxe Române față de cultul celorlalte confesiuni creștine și al sectelor din țara noastră*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 1—2, p. 3—25; Același, *Liturghiile catolice în comparație cu cele ortodoxe*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 1, p. 119—138; Prof. Iova Firca, *Liturghiile ortodoxe și Missa catolică*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 7—9, p. 528—556; Prof. Gh. Secaș, *Liturghia greacă orientală și Missa latină — Note comparative*, în «Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 1—2, p. 133—142; Pr. Prof. Ene Braniște, *Cultul Bisericilor Vechi-Catolice în comparație cu cel ortodox și cu cel catolic*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 1, Pr. Prof. P. Vintilescu, *Conferința română ortodoxă-anglicană de la București din iunie 1935, privită în cadrul temelor ei sacramental-liturgice*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 2, p. 252—286; Al. A. Botez, *Concepția anglicană despre cult și jertfă oglindită în opera teologică a Arhiepiscopului de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey*, în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 5—6, p. 388—406 (după capitolele *Worship și Liturgy*, din cartea Arhiep. Ramsey, *The Gospel in the Catholic Church*, London, 1956); Diac. V. Popescu, *Hirotonia și consacrarea în Biserica Anglicană* (trad. după *Common Prayer-Book*), în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 3—4, p. 352—357.

67. Pr. Prof. E. Braniște, *O nouă Liturgie întrebuițată de unii «ortodocși» apuseni: Liturgia după Sfântul Gherman al Parisului sau Liturgia de rit galican*, în «Ortodoxia», XI (1959), nr. 1, p. 36—47 (comp. și «Mitropolia Olteniei», X (1958), nr. 9—10, p. 711—717).

68. Prof. A. Zarea, *Probleme liturgice în discuția Comisiei «Credință și Constituție»*, Montreal 1963 (după ref. Prof. N. D. Uspenski), în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 9—10, p. 803—814; Diac. Prof. Dr. I. Zăgreanu, *Opinii protestante cu privire la epicleza euharistică și la dezvoltarea acesteia în liturgiile răsăritene*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 10—12, p. 689—717.

69. Protos. Gr. Băbuș, *Limbile liturgice*, în «Glasul Bisericii», IX (1955), nr. 5—6, p. 360—376 și D-rand V. Costin, *Problema limbilor liturgice în lumina preocupărilor ecumeniste actuale*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 7—8, p. 420—433; Arhid. V. Anania, *Catolicismul și problema limbilor liturgice*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 1, p. 185—189.

70. Pr. Prof. Sp. Căndea, *Limba veche liturgică și inovațiile introduse în ea de fosta Biserică unită*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 9—10, p. 531—560 (dezvoltată ulterior și publicată în volum aparte cu același titlu, Sibiu 1951); Același, *Limba noastră veche bisericească, factor*

jate studiile propriu-zise cu caracter științific, din domeniul liturgiciei, menite să promoveze progresul acestei discipline din programa învățămîntului teologic superior. Ba dimpotrivă, numărul și calitatea acestora au crescut considerabil față de trecut, cultivându-se de preferință studiile cu subiecte din domeniul istoriei și explicării cultului creștin-ortodox. Vom aminti aici numai pe cele mai importante din punct de vedere al nivelului științific și al valorii contribuțiilor noi pe care le-au adus, cu regretul că spațiul nu ne permite să le menționăm pe toate.

Unele dintre acestea se ocupă cu originea, istoria și dezvoltarea cultului creștin în general⁷¹, altele cu cele șapte laude (slujbele serviciului divin bisericesc din fiecare zi)⁷²; foarte numeroase sînt cele ce tratează despre Liturghiile ortodoxe, fie în întregimea lor⁷³, fie despre părți (rituri, rugăciuni, lecturi și imne) din rînduiala lor⁷⁴, precum și despre rînduielele Sfintelor Taine și ale unora dintre ierurgiile principale⁷⁵. Mai puține sînt cele ce se ocupă cu anul bisericesc și cu posturile și sărbăto-

de unitate națională și religioasă, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 9—10, p. 680—698; Pr. Prof. M. Șesan, *Limba poporului în biserică*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 3—4, p. 101—108; Prot. P. Bogdan, *Limba noastră bisericească*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 9—10, p. 547—561; I. Nicolă, *Limba noastră bisericească*, în «Mitropolia Banatului», XV, (1965), nr. 7—9, p. 602—605.

71. Ca de pildă, Pr. Prof. E. Braniște, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 3—4, p. 131—140.

72. Pr. Prof. P. Vintilescu, *Vhodul și partea finală a vecerniei, slujba litiei și a miezonopticii*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 7—8, p. 577—591; Același, *Oficiul utreniei*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 7—8 p. 683—699; Pr. Prof. E. Braniște, *Istoria și explicarea slujbei vecerniei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 5—6, p. 513—532; Același, *Litua. Studii comparative ut rînduiei ei în diferite liturghiere și manuale de tipic*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 5—6, p. 376—388.

73. A se vedea, de ex. seria studiilor de explicarea liturghicii cu titlul general *Dumnezeasca liturghie comentată în oficiul ei în textul ei*, publicate de Pr. Prof. P. Vintilescu în diferite numere ale revistei «Biserica Ortodoxă Română», între anii LXXVII (1959) și LXXXII (1964), și în revista «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 466—473, precum și cele de istoria liturghiei publicate de Pr. Prof. Sp. Căndea, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 11—12, p. 869—877; IV (1959), p. 86—95, 255—262, 402—410; Pr. Prof. Ene Braniște, *Liturghia Darurilor mai înainte sfințite*, în «Studii Teologice», X (1968), nr. 3—4, p. 176—192, ș. a.

74. Ca, de pildă; Pr. Prof. P. Vintilescu, *Anafora sau Antidoron*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2, p. 116—145; Același, *Miruitul*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 9—10, p. 643—660; Pr. Prof. Sp. Căndea, *Citirile sau lecturile în cadrul sfintei liturghii*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 10—12, p. 747—751; Pr. T. Popescu-Ulmeni, *Originea molitvei pentru morșii de la proscomidie*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 1—2, p. 18—23 ș. a.

75. Bunăoară: Prof. Dr. Iorgu Ivan, *Sfințirea sfintului și marelui Mir*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 7—8, p. 525—534; Pr. Prof. E. Braniște, *Rolul Botezului, al Mirungerii și al Euharistiei în viața creștină*, în «Glasul Bisericii», XV (1956), 10, p. 551—556; C. Cornescu (C. Creangă), *Rînduiala Botezului în diferitele molitfelnice slave și românești folosite în Biserica Română*, în «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 9—10, p. 566 ș. u.; Al. Arm. Munteanu, *Rînduiala și explicarea Botezului și a Mirungerii, după scrierile literaturii patristice*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 11—12, p. 952—972; V. Chițu, *Rînduiala Mărturisirii în molitfelnicile românești și slave*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 3, p. 431—447; C. Cornescu (Creangă), *Rînduiala Sfintei Taine a Cununii, Mărturisirii și Maslului în diferitele ediții ale Molitfelnicului slav și român folosit în Biserica română*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 10—12, p. 602—623; Pr. Marin Apostol, *Despre «stlpii» care se citesc la morșii*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 4—5, p. 265—278.

rile din cursul lui ⁷⁶, cu probleme de inmografie ⁷⁷ ori cu diverse obiecte de cult ⁷⁸. Cărțile de cult (manuscrise, ediții vechi, traduceri etc.), în forma lor slavă și în cea românească, au constituit un subiect de predilecție, la tratarea căruia și-au dat contribuția nu numai liturgiștii și clericii noștri ⁷⁹, ci și cunoscători laici, colaboratori ai revistelor noastre bisericesti, care prezintă vechile manuscrise și ediții românești ale cărților noastre de slujbă mai ales din punctul de vedere al valorii și importanței lor ca monumente ale limbii românești și al contribuției lor la făurirea și unificarea limbii noastre literare ⁸⁰.

76. Pr. Prof. E. Braniște, *Anul bisericesc (liturgic) și subdiviziunile lui*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 11—12, p. 1085—1095; Același, *Posturile din cursul anului bisericesc*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 1—2, p. 120—138; Același, *Zilele pentru pomenirea generală a morților din cursul anului bisericesc ortodox*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 7—8, p. 536—545; Pr. N. Nicolaescu-Leordeni, *Crăciunul*, în «Glasul Bisericii», XXV (1966), nr. 11—12, p. 1024—1051; Pr. Matei Pîslaru, *Sărbătoarea «Adormirii Maicii Domnului». Vechimea ei și locul unde se află mormântul Sfinței Fecioare*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 7—8, p. 585—597 ș. a.

77. Pr. S. Teodor († Tit Sîmedrea), *Filotei, monahul de la Cozia*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 20—35 și VII (1955), nr. 10—12, p. 526—541; Același, *Priepatele monahului Filotei de la Cozia*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 4—6, p. 177—190.

78. Diac. Nicolae (Corneanu), *Icoana ortodoxă rusă*, în «Mitropolia Banatului», V (1955), nr. 10—12, p. 51—57; Pr. Prof. E. Braniște, *Teologia icoanelor*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4, p. 175—201; Pr. Prof. VI. Pripelcean, *Vechimea Crucii ca obiect de cinstire și simbol creștin în lumina descoperirilor arheologice mai noi*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 411—447; Pr. Marin Apostol, *Epitaful liturgic și întrebuințarea lui în cultul ortodox*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 1—2, p. 111—127, ș. a.

79. Ca de ex.: † Tit Sîmedrea, *Insemnări pe o veche carte românească* (despre Tîlcuirea liturghiei, tradusă de Ieremia Cacavea după Nic. Vulgaris, la Iași 1697), în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), 1—3, p. 99—106; Același, *Pe marginea unui proiect de Tipicon* (o magistrală critică a Tipicoadelor folosite pînă acum în Biserica Ortodoxă Română), în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 7—8, p. 425—440; Același, *Evanghelia — carte liturgică în limba română*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1958), p. 1112—1119; N. Corneanu, *«Prohodul Domnului» în traducere românească*, în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 4—6, p. 60—66; Pr. Prof. P. Viulescu, *Pentru o nouă ediție în pregătire a Liturghierului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 3—4, p. 290—310; Același, *Cartea numită «Liturghier»*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 9—10, p. 507—524; Pr. Prof. I. Zăgravy, *Un interesant manuscris liturgic din Biblioteca Universității din Iași* (liturghier grec 199 din 1503), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 5—6, p. 284—289 și alte numeroase prezentări de manuscrise și ediții vechi ale unor cărți de slujbă (în aceeași revistă, XXXVII, 1961), nr. 9—12, p. 674—682; XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 456—472; XL (1964), nr. 9—10, p. 475—483 și nr. 11—12, p. 597—602; XLII (1966), nr. 1—2, p. 109—110 și nr. 3—4, p. 240—242, ș. a. De o deosebită valoare sînt contribuțiile Pr. Prof. Sp. Cîndea (Sibiu) cu privire la *Prîmul Liturghier românesc tipărit* (de Coreși la Brașov 1570), în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 9—10, p. 722—771 și V (1960), nr. 1—2, p. 70—92. Vezi și Pr. Prof. E. Braniște, *Noua ediție a Liturghierului românesc (1950)*, în comparație cu cele anterioare, în «Studii Teologice» III (1951), nr. 9—10, p. 563—580; Pr. D. Buzatu, *Din istoria Molitveinicii ortodoxe*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 1—2, p. 16—46; N. Floca, *Molitveinicii ortodoxe pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 1—2, p. 93—115; Pr. Lect. Chiril Pîstru, *Octoihul dezvoltat de la Sibiu (manuscris slav din secolul al XVI-lea — al XVII-lea în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu)*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 3—4, p. 128—143; Pr. Paul Mihail, *Un octoih manuscris slav din secolul al XVI-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 5—6, p. 298—302; Același, *Manuscrisul slav de la Schitul Mare din Galiția*, aflat la Iași, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 7—8, p. 587—603; Pr. Sc. Porcescu, *Un manuscris al arhimandritului Varolomeu Măzăreanu în biblioteca Mînăstirii Secu*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 7—8, p. 569—572 ș. a.

80. Vezi de ex.: Prof. Atan. Popa-Cluș, *Cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: Vasile*

7. Merită să fie amintite și cele câteva *Studii comparate — în lumina istoriei religiilor* — ale unor chestiuni din domeniul cultului⁸¹.

8. Încheiem bilanțul nostru sumar cu indicarea câtorva prețioase traduceri ale unor opere de interes liturgic din literatura patristică, date acum pentru prima oară în românește: *De Mysteriis* (Despre Sfintele Taine) a Sfântului Ambrozie al Milanului⁸²; *De Sacramentis* (Despre Taine), atribuită aceluiași⁸³; *Comentariul liturgic* atribuit Sfântului Sofronie, patriarhul Ierusalimului⁸⁴; *Explicarea Rugăciunii domnești din comentariul liturgic* atribuit Sfântului Gherman I, patriarhul Constantinopolului⁸⁵; și *Condacul prim la lepădarea lui Petru (În Sfinta și Marea Joi)*, de Sfântul Roman Melodul⁸⁶. Un util serviciu de informații au adus cititorilor români ai revistelor noastre mitropolitane, traducătorii unor studii, referate și articole asupra unor probleme liturgice de actualitate, scrise în diverse limbi străine de specialiști contemporani consacrați⁸⁷.

PUBLICAȚII DIN DOMENIUL STUDIULUI ARTEI BISERICEȘTI

Studiul artei bisericești este, fără îndoială, domeniul în care s-a făcut cel mai mare progres în scrisul nostru teologic din ultimii douăzeci de ani. El era lăsat mai înainte exclusiv pe seama specialiștilor laici, de altfel puțini și aceștia. Se puteau număra pe degete publicațiile

Sturze Moldovanul, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 1-2, p. 51-69; Același, *Monumente de limbă românească*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 7-8, p. 525-545; Daniela Bărbulescu, *Mineiele de la Neamț 1830-1832* (descriere bibliografică) în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 11-12, p. 1142-1161; G. F. Tepelea, *Mineiele de la Rimnic (1776-1780) — Contribuție la dezvoltarea limbii române literare și la biruința ei definitivă cu limba de cult*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 3-4, p. 369-387; Prof. Dr. I. Seraliceanu, *Un manuscris slav important din biblioteca Mănăstirii Neamț; Liturghierul lui Ion Logofătul*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 365-403; I. N. Bembea și N. N. Bembea, *Apostolul tipărit în 1517 la Tîrgoviște de Dimitrie Liubavici*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 5-6, p. 510-536; M. Dau și O. Filipoiu, *Un manuscris slav transilvănean din 1511 (Tetraevanghel)*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 1-2, p. 55-64 ș. a.

81. Diacon. Prof. Em. Vasilescu: *Locașuri de cult în creștinism și în celelalte religii*, în «Glasul Bisericii», XII (1953), nr. 10-11, p. 681-692; *Sfintele sărbători creștine și sărbătorile altor religii*, în «Glasul Bisericii», XIV (1955), nr. 1-2, p. 49-52; *Riturile de înmormintare în diferite religii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 1-2, p. 48-70; *Săvârșitorii cultului în diferite religii*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 7-8, p. 635-657.

82. Traducere românească și studiu introductiv de Pr. Prof. E. Braniște și Prof. Gh. Voiusa, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 5-6, p. 286-302.

83. Traducere românească și studiu introductiv de Pr. Prof. E. Braniște, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 9-10, p. 565-599.

84. Traducere românească din grecește de Pr. Prof. N. Pelrescu (Craiova), în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 5-6, p. 351-372.

85. Traducere românească de același, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 7-8, p. 714-718.

86. Traducere românească din grecește de Pr. I. D. Pelrescu-Visarion, în «Glasul Bisericii», XIII (1954), nr. 4-5, p. 216-228.

87. Ca de ex.: W. Bader, *Die Riten der Russischen Orthodoxen Kirche und deren Unterschied zu den Sakramenten*, traducere cu câteva note și considerații critice de Pr. Prof. C. Sârbu, cu titlul *Sfintele Taine și ierurgiile ortodoxe în prezentare protestantă*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII

de studiul artei bisericesti datorite clericilor sau teologilor noștri înainte de 1948. A contribuit la aceasta desigur, atât lipsa unei catedre cu asemenea preocupări în programa de învățămînt a fostelor facultăți și academii teologice, cît și lipsa generală de interes față de monumentele artei noastre religioase, neglijate deopotrivă de către conducerea de atunci a Statului ca și a Bisericii.

Situația se schimbă fundamental, și din acest punct de vedere, după 1948. Sporirea treptată a grijii și a interesului organelor noastre de stat și bisericesti față de monumentele trecutului, avîntul luat de săpăturile, cercetările și descoperirile arheologice ca și de studiul vechilor noastre monumente de artă în sectorul laic patronat de stat, reorganizarea pe baze noi și reactivarea Comisiei de pictură bisericească prin trecerea ei sub egida Patriarhiei Române, intensificarea activității pentru îngrijirea, conservarea și restaurarea monumentelor artei noastre religioase, preocuparea sporită pentru revenirea la stilul tradițional bizantino-românesc în arhitectura și pictura bisericilor noi, precum și crearea unei catedre (conferințe) de istoria artelor creștine la cursurile de doctorat ale Institutului teologic de grad universitar din București, — toate acestea au creat tot atîtea condiții favorabile pentru promovarea interesului față de studiul arheologiei creștine și al artei bisericesti în scrisul teologic din ultimii douăzeci de ani. Mulțimea articolelor și studiilor de această natură, publicate în revistele bisericesti din acest interval de timp, varietatea temelor tratate, bogăția știrilor și informațiilor noi aduse în studiul artei noastre bisericesti — unele din ele inedite și de excepțională valoare — sînt de-a dreptul impresionante. Locul de onoare, atât ca număr de lucrări cît și ca valoare științifică, îl dețin cei cîțiva specialiști consacrați ai noștri în materie: Prof. I. D. Ștefănescu, elev al marilor bizantinologi francezi Ch. Diehl și L. Bréhier, fost titular al catedrei de istoria artelor de la Universitatea din București și fost profesor la Sorbona (Paris) și Bruxelles (specializat mai ales în iconografia creștină), Prof. Victor Brătulescu, ucenic și apoi colaborator al prof. Nicolae Iorga, în calitate de secretar al fostei Comisii a Monumentelor Istorice din România, și Prof. Ioan Barnea, ucenic al marelui profesor G. Sotiriu de la Atena, astăzi șef de sector la Institutul de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, cel dintîi titular al conferinței de istoria artelor de la Institutul teologic de grad universitar din București. Alături de aceștia au adus prețioase colaborări la cercetarea, studiul, cunoașterea și popularizarea monumentelor artei noastre bisericesti numeroși repre-

(1966), nr. 7—8, p. 706—714; Max Thurian, *Intercomuniune*, traducere de Prof. P. Sălăgeanu, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 4—6, p. 285—298; N. A. Nissiotis, *Comunicare cultică și intercomuniune*, traducere de același, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964) nr. 4—6, p. 176—197; Prof. I. Kozlov (profesor la Academia duhovnicească din Moscova), *Reflecții asupra studiului liturgic*, traducere din limba rusă de Pr. Paul Mihail, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 1—2, p. 57—63 și de A. Zarea, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 1—2, p. 87—93; Prof. N. Uspenski, *Liturghia anglicană (Cina Domnului) privită din punct de vedere ortodox*, traducere de A. Lefter, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1965), nr. 5—6, p. 371—387; Prof. L. Uspenski, *Simbolica Bisericii* (simbolismul locașului sfînt), traducere de Pr. I. L. Turcanu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 5—6, p. 311—325; Arhipresb. E. Kovalevsky (Paris), *Postul mare*, trad. de Protos E. Brides, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 3, p. 168—171, ș. a.

zentați ai teologiei și ai clerului Bisericii Ortodoxe Române (ca, de exemplu, Pr. N. Șerbănescu, director al Arhivelor și Muzeului Patriarhiei Române), reprezentanți ai tinerimii noastre studioase, ca și unii specialiști laici, care onorează cu scrisul și activitatea lor științifică atât numeroasele volume colective și periodice laice de arheologie și de istoria artei, cât și revistele noastre bisericesti (Corina Nicolescu, arhitectul St. Balș, P. Ș. Năsturel, N. Stoicescu, P. Chihai, Prof. N. Grigoraș-Iași, Prof. At. Popa-Cluj, ș.a.).

Ca și în sectorul publicațiilor de liturgică, spațiul restrâns rezervat articolului de față nu permite decât o sumară trecere în revistă a bogății producției în domeniul studiului artei religioase, publicată în revistele noastre bisericesti, patriarhale (mai ales în Biserica Ortodoxă Română) și în cele mitropolitane. Vom aminti, în cele ce urmează, numai pe cele mai importante, care se ocupă integral și exclusiv cu studiul elementelor de artă, lăsând la o parte pe cele care se ocupă mai mult cu istoria unor monumente de artă.

1. Să începem cu indicarea câtorva utile călăuze cu caracter bibliografic în studiul special al unor ramuri ale istoriei artelor și în studiul general al monumentelor artei noastre religioase. În această primă categorie se înscriu, de exemplu, studiile de iconografie publicate de semnatarul acestor rînduri⁸⁸ și de Pr. Prof. M. Șesan (Sibiu)⁸⁹, precum și *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească și din Moldova*, publicată de tînărul cercetător N. Stoicescu de la Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, în paginile revistei «Mitropolia Olteniei» (începînd cu n-rul 1—2 din 1964 pentru monumentele din Țara Românească și cu nr. 5—6 din 1966 pentru cele din Moldova, în curs de publicare). Ea ușurează enorm munca de aci înainte a cercetătorilor monumentelor noastre de artă din trecut, punîndu-le la dispoziție bibliografia, uneori exhaustivă și pînă la zi, a izvoarelor (manuscrise, documente, acte de arhive, etc.) și a publicațiilor privitoare la istoria și descrierea artistică a tuturor monumentelor artei noastre feudale, deci și a construcțiilor bisericesti care intră în această categorie.

2. În al doilea rînd indicăm cîteva temeinice studii de *istoria generală a artei creștine și a artei bizantine*⁹⁰, altele de *istoria artei românești*

88. *Iconografia creștină ca disciplină de studiu și cercetare*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 5—6, p. 328—349.

89. *Din istoricul iconografiei ortodoxe pînă la secolul al XIV-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 3—4, p. 163—172 și *Despre iconografia ortodoxă națională*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 5—6, p. 277—286.

90. Vezi, de exemplu, seria articolelor cu titlul general *Elemente de istoria artei creștine* (arta paleocreștină, stilul bazilical, arhitectura religioasă bizantină și răspîndirea ei, arhitectura bisericească apuseană) publicate de Pr. Prof. P. Vintilescu, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 1—2, p. 152—188; nr. 3—4, p. 331—355, nr. 5—6, p. 584—601 și LXXXV (1967), nr. 1—2, p. 180—209; nr. 11—12, p. 1255—1282; Prof. I. D. Ștefanescu, *Pictura Renașterii bizantine*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 11—12, p. 978—995 și Pr. Conf. Dr. Al. Moisiu (Sibiu), *Arta bizantină*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 9—10, p. 611—622.

în general sau în anumite epoci mai importante din dezvoltarea ei⁹¹, altele privind curente și influențe în formarea și evoluția ei⁹².

3. Cercetările și descoperirile arheologice, atât de numeroase și de bogate în rezultate, făcute în ultimul timp în țara noastră, au prilejuit apariția a numeroase studii, comunicări, articole și referate privitoare la monumentele artei paleocreștine (bazilici, baptisterii, cimitire, etc.) și protobizantine de pe teritoriul patriei, studii dintre care câteva au găsit ospitalitate și în revistele bisericești. Se impun în primul rând cele cu caracter de sinteză, ale Prof. I. Barnea⁹³, alături de care merită să fie amintite și cele privitoare la monumente izolate din diverse părți ale țării⁹⁴.

4. Compartimentul cel mai bogat îl alcătuiesc însă prezentările monografice ale unor biserici-monumente de istorie și de artă din diferitele regiuni ale țării. Prin grija și din inițiativa ierarhilor noștri, care și-au făcut o preocupare permanentă din păstrarea în bune condiții, restaurarea și popularizarea monumentelor noastre de artă bisericească, au apărut în revistele noastre mitropolitane și în revista Biserica Ortodoxă Română, numeroase studii și articole care se ocupă cu istoria și descrierea, din punct de vedere al elementelor de artă (arhitectură, pictură, sculptură, ornamentații, arte minore, etc.), a mai tuturor monumentelor noastre de artă bisericească.

a) Astfel, dintre monumentele din Muntenia, au fost studiate și descrise bisericile cele mai vechi de zid din Cîmpulung și din Curtea de

91. Ca de ex., Pr. Prof. P. Vintilescu, *Arhitectura bizantină în Principatele Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7-8, p. 1024-1044; Prof. I. D. Ștefănescu, *Artă românească la mijlocul secolului al XIX-lea și în anii Unirii*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 7-8, p. 785-806; Pr. D. Brinzei, *Inceputurile arhitecturii religioase în Moldova și cîtiorile de la Baia din secolele al XV-lea — al XVI-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 7-8, p. 381-390; Pr. Gh. Ballag, *Arhitectura bisericească în epoca lui Petru Rareș*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 5-6, p. 257-263, s. a.

92. Magist. I. N. Bănașeanu, *Aspecte ale influenței artei armeano-georgiene asupra artei religioase românești*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 7-8, p. 700-714 și *Aspecte mai de seamă ale artei religioase românești și sîrbești între secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 7-8, p. 791-807 (ambele lucrări de seminar la cursurile de doctorat).

93. *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R. P. R.*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5-6, p. 287-310; XII (1960), nr. 3-4, p. 201-231 și XVII (1965), nr. 3-4, p. 133-181 (conține și informații privitoare la descoperirile noi făcute la unele monumente ale artei religioase din epoca feudală). Vezi și Al. Arm. Munteanu, *Monumente de arhitectură bisericească descoperite pe teritoriul patriei noastre din 1914 pînă în prezent*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 1-2, p. 139-174.

94. Ca, de exemplu, I. I. Rusu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5-6, p. 311-340; P. Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 5-6, p. 516-557; Același, *Un cimitir creștin din secolul al IV-lea descoperit la Mangalia*, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 7-8, p. 712-723; Prof. I. Gețiu, *Vechi ramășițe bisericești în Banat*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 4-6, p. 107-119 (cuprinde textul rapoartelor întocmite de parohul din Cenad la 1868, cînd s-a demolat vechea biserică romano-catolică și s-au descoperit, sub temelile ei, urmele cimitirului și baptisteriului din epoca paleocreștină. A se vedea despre aceasta și monografia mai veche, de Prof. Dr. Gh. Coloșman, *Comuna și biserica din Gîrdașa-Morisena-Cenad*, Timișoara, 1935. Vezi și studiul nostru: *Vechi locașuri creștine de cult dispărute; Martiriile (Martiria)*, în «Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 11-12, p. 696-706.

Argeș⁹⁵, bisericile fostelor Mănăstiri Dealu și Snagov⁹⁶, monumentele de arhitectură din Tîrgoviște (secolul al XVI-lea și următoarele)⁹⁷, unele biserici mai importante din București⁹⁸, Mănăstirile Sinaia și Zamfira⁹⁹, Căldărușani¹⁰⁰, Viforita¹⁰¹ și biserici de sat sau vechi schituri mănăstirești mai puțin cunoscute, ca cele din Starchiojd¹⁰², Calvini (Buzău)¹⁰³, Văleni (Argeș),¹⁰⁴, Mănăstirea Panaghia și Schitul Lăculețe¹⁰⁵, biserici dispărute din București¹⁰⁶ ș.a.

b) Dintre monumentele artei bisericesti din Oltenia au fost prezentate, bunăoară: Mănăstirea Cozia¹⁰⁷, Mănăstirea Tismana¹⁰⁸, Schitul Topolnița¹⁰⁹, Mănăstirea Mamul¹¹⁰, Mănăstirea Hurezi¹¹¹, Mănăstirea Brîncoveni¹¹², biserica Sfîntul Dumitru din Craiova (actuala catedrală mitropolitană a Olteniei)¹¹³, biserici de țară și mănăstirești mai puțin cu-

95. V. Drăghiceanu, *Despre Mănăstirea Cîmpulung*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 3—4, p. 284—335; Pavel Chihaia, *Date în legătură cu biserica vechii Curți domnești din Cîmpulung-Mușcel*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1033—1049; V. Drăghiceanu, *În legătură cu Biserica Domnească de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 10—12, p. 555—562 (autorul este împotriva ipotezei despre existența unei biserici anterioare sub temeliiile celei actuale).

96. Pr. N. Șerbănescu, *Mănăstirea Dealu*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 2—3, p. 283—305; Prof. V. Brătulescu, *Mănăstirea Snagov*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 2—3, p. 258—282.

97. Prof. V. Brătulescu, în «Glasul Bisericii», XXVII (1967), nr. 3—4, p. 291—322.

98. Prof. V. Brătulescu, *Biserica Krețulescu din București, monument de arhitectură*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 7—8, p. 727—740; Prof. I. Nanu, *Un monument de artă religioasă: ctitoria mitropolitului Antim Ivireanul*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 3—4, p. 223—318.

99. Prof. Diaç. Gh. Moisescu, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 2—3, p. 313—322 și 333—342.

100. Varfolomeu Diaçul (Aunania), în «Biserica Ortodoxă Română» LXXII (1954), nr. 2—3, p. 323—332.

101. Prof. V. Brătulescu, *Elemente de artă arhitecturală și picturală la Biserica Viforita*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 11—12, 1054—1059.

102. Florin Gh. Sereda, *Un monument de veche arhitectură românească din Starchiojd*, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 11—12, p. 1065—1072.

103. Pr. Horia Constanținescu, *Biserica din Calvini*, în «Glasul Bisericii», XXV (1966), nr. 5—6, p. 511 ș. u.

104. Pr. D. Bălașa, *Schitul Văleni*, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 7—8, p. 519—521.

105. Aurel I. Gheorghiu, *Doă locașuri sfînte din trecut*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 11—12, p. 1204—1223.

106. Pr. N. Șerbănescu, *Mărturie istorice despre monumentele religioase din București de ultimă dată*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 1—2, p. 83—116; Pr. Gh. Stănescu, *Mănăstirea Sărîndar*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 7—8, p. 446—456.

107. † Iosif, episc. Rimnicului și Argeșului, *Monumentele noastre*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 13—15; N. Constantinăscu, *Cercetările arheologice de la Cozia*, în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 7—8, p. 587—602.

108. Pr. C. Cîvilu, *Mănăstirea Tismana*, în «Biserica Ortodoxă Română» LXXII (1954), nr. 2—3, p. 306—312.

109. Pr. D. Buzău, în «Mitropolia Olteniei», VII (1956), nr. 10—12, p. 636—647.

110. Pr. D. Bălașa, în «Mitropolia Olteniei», VII (1956), nr. 1—3, p. 48—54.

111. Pr. I. Găgiu, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 2—3, p. 244—257.

112. Prof. V. Brătulescu, *Ctitoria (lui Brîncoveanu) de la Brîncoveni*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 9—10, p. 727—743; Arhif. I. L. Anastasescu, *Mănăstirea Brîncoveni*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 47—51.

113. Pr. Dr. I. Popescu-Cîlîeni, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 9—12, p. 576—588.

noscute, ca cele din: Cerneți ¹¹⁴, Baia de Aramă (1699) ¹¹⁵, Glogova (secolul al XVIII-lea) ¹¹⁶, cele de pe Valea Motrului ¹¹⁷ și Valea Coșuștei ¹¹⁸, la care se adaugă descrieri mai vechi ale unor biserici oltene ¹¹⁹, ș.a.

c) *Monumentele de arhitectură și de pictură bisericească din Moldova* dețin recordul cu numărul mare de monografii care li s-au consacrat (adesea mai multe pentru același monument), revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei», avînd, de la venirea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Justin la conducerea acelei Eparhii, în fiecare număr, o rubrică specială și permanentă închinată studiilor și articolelor de acest fel. Amintim, de exemplu, pe cele despre: biserica Domnească (Sfîntul Nicolae) din Rădăuți, cea mai veche biserică de zid din Moldova (secolul al XIV-lea) ¹²⁰, Mirăuți din Suceava (secolul al XIV-lea, refăcută în secolul al XVIII-lea) ¹²¹, cea mai mare parte dintre bisericile lui Ștefan cel Mare (Pătrăuți ¹²², Sfîntul Ilie de lângă Suceava ¹²³, Voroneț ¹²⁴, Sfîntul Gheorghe din Hîrlău ¹²⁵, Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași ¹²⁶, Bălinești ¹²⁷, Sfîntul Nicolae din Dorohoi ¹²⁸, Neamț ¹²⁹, Tazlău ¹³⁰, Arbore ¹³¹, Dobrovăț) ¹³²; apoi biserici din secolul al XVI-lea, ca: Sfîntul Gheorghe-Suceava ¹³³, Părhăuți ¹³⁴, Mînăstirea armenească Zanca de lângă Suceava ¹³⁵,

114. V. Brătulescu, *Biserica Sfinții Nicolae și Spiridon din Cerneți. Aspectul, arhitectura și desfășurarea planului iconografic*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 5—1, p. 199—201.

115. Radu Crețeanu, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 10—12, p. 563—583.

116. Același, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), nr. 6—7, p. 360—366.

117. Același, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 1—2, p. 29—45 și nr. 5—6, p. 331—341.

118. Același, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 7—9, p. 475—497.

119. M. Teleguț, *Mînăstiri din Oltenia văzute de un pictor francez* (Aug. Lancelot, în 1860), în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 7—8, p. 632—644.

120. Prof. P. Rezuș, *Biserica Domnească din Rădăuți*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 1—2, p. 70—75 și Pr. I. Puiu, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 7—8, p. 473—479.

121. Pr. Prof. M. Șesan, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 10—12, p. 862—867.

122. N. Grămadă, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 3—4, p. 241—247.

123. Pr. Prof. M. Șesan, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 1—2, p. 80—86.

124. Prof. I. Zugrav, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 1—2, p. 58—85.

125. Pr. V. Tărăboană, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 7—8, p. 391—401.

126. N. Grigoraș, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 3—4, p. 213—235.

127. Pr. V. Bobu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 5—6, p. 328—331.

128. Pr. D. Furtună, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 9—12, p. 683—692.

129. Arhit. St. Balș, *Biserica «Înălțarea Domnului» din Mînăstirea Neamț*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6, p. 317—326; Pr. Paul Mihail, *Biserica Înălțarea de la Mînăstirea Neamț*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 9—10, p. 782—790.

130. Pr. Gh. Virtolaș, *Biserica din Tazlău*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 11—12, p. 903—909.

131. Pr. A. Mucca, *Biserica «Tăierea Capului Sfîntului Ioan Botezătorul» din Arbore*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 3—4, p. 201—207.

132. Pr. Gh. Mihoci, *Mînăstirea Dobrovăț*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 10—11, p. 719—729.

133. Pr. I. Zugrav, *Biserica Sfîntul Gheorghe de la Mînăstirea Sfîntul Ioan din Suceava*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 5—7, p. 473—479.

134. N. Grămadă, *Biserica din Părhăuți*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 11—12, p. 623—626.

135. N. Constantin, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 3—4, p. 236—244.

Humor¹³⁶, Moldovașița¹³⁷, Rîșca¹³⁸, Sfîntul Gheorghe din Botoșani¹³⁹, Văscresenia din Suceava¹⁴⁰, Sucevița¹⁴¹, Galata din Iași¹⁴², Hlincea¹⁴³, și Aroneanu din Iași¹⁴⁴; biserici din secolul al XVII-lea, ca: Dragomirna¹⁴⁵, Trisfetitele din Iași¹⁴⁶, Golia¹⁴⁷, Sfîntul Ioan Zlataust din Iași¹⁴⁸ și Mînăstirea Agapia¹⁴⁹; biserici din secolul al XVIII-lea, ca Sfîntul Gheorghe (mitropolia veche) din Iași¹⁵⁰ ș.a.

d) Dintre puținele *biserici românești mai vechi din Ardeal*, care au supraviețuit distrugerii habsburgo-catolice din secolul al XVIII-lea, au fost prezentate, în paginile revistelor «Mitropolia Ardealului» și «Mitropolia Banatului», vechile biserici de piatră (secolele al XIII-lea—al XIV-lea) din părțile Zarandului și Hunedoarei, ca: Densuș¹⁵¹, Strei, Strei-Sîngorgiu¹⁵² și Sfînta Maria-Orlea (azi calvină)¹⁵³, apoi biserici de zid din secolul al XV-lea și următoarele, ca: Sfîntul Nicolae din Hunedoara¹⁵⁴, Mînăstirile Prislop, Hodoș-Bodrog și Gai-Arad¹⁵⁵, biserica Mînăstirii Brin-

136. Pr. D. Vołosciuc, *Biserica Adornirea Maicii Domnului din Mînăstirea Humorului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 5—6, p. 311—317.

137. Pr. Gh. Antonescu, *Un vechi monument de artă bisericească: Mînăstirea Moldovașița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 1—2, p. 14—22.

138. Pr. L. Gavrilescu, *Mînăstirea Rîșca*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 1—2, p. 70—77.

139. Diac. Gh. Lungu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 9—12 p. 665—674.

140. Pr., Prof. I. Zugrav, *Biserica Sfînta Inviere din Suceava*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 3—4, p. 209—212.

141. Același, *Mînăstirea Sucevița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXX (1954), nr. 9—10, p. 52—57.

142. N. Grigoraș, *Mînăstirea Galata*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXVI (1960), nr. 5—6, p. 338—346.

143. N. Grigoraș și Pr. D. Miron, *Biserica Mînăstirii Hlincea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 1—2, p. 82—94.

144. N. Grigoraș, *Biserica Aroneanu*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 7—8, p. 521—541.

145. E. Diaconescu, *Mînăstirea Dragomirna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1957), nr. 8—9, p. 635—642.

146. N. Grigoraș, *Biserica Sfîntii Trei Ierarhi din Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 5—6, p. 251—436 (apărută și în volum aparte).

147. C. Turcu, *Biserica Golia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 460—470.

148. Prof. N. Grigoraș, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 5—6, p. 277—287.

149. Pr. Prof. V. Ignălescu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 9—10, p. 524—536 și Gh. Chiper Dirograncea, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 3—4, p. 308—316.

150. Protos. N. Vornicescu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 7—8, p. 398—408.

151. Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Biserica din Densuș*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 9—10, p. 705—706 și Oct. Pătrașcu, *Biserica din Densuș*, în «Mitropolia Banatului», XII (1962), nr. 5—6, p. 236—241.

152. M. Păcurariu, *Biserica din Strei*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 5—8, p. 530—536; Același, *Biserica din Strei-Sîngorgiu*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 1—2 p. 133—135.

153. Același, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6, p. 447—448.

154. Același, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 11—12, p. 873—880.

155. Același, *Mînăstirea Prislop*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 9—10, p. 707—712;

coveanu din Simbăta¹⁵⁶, biserica din Bungard (Sibiu)¹⁵⁷, Catedrala Reînțegririi de la Alba Iulia¹⁵⁸ și alte diverse biserici române din fostul raion Alba Iulia¹⁵⁹.

e) Banatul este reprezentat și el prin puținele monumente de artă bisericească veche pe care le mai păstrează, ca: Mănăstirea Săraca¹⁶⁰, catedrala Adormirii Maicii Domnului din Lugoj¹⁶¹ și diverse biserici vechi din Almăj și din depresiunea Mehădiei¹⁶².

5. *Bisericile de lemn* din diferitele regiuni ale țării și îndeosebi cele din Ardeal — care constituie una dintre podoabele arhitecturii, sculpturii în lemn și picturii populare la români — s-au bucurat și ele, ca și cele din piatră și zid, de o egală atenție în scrisul nostru teologic din ultimii douăzeci de ani. Au fost prezentate astfel de biserici, din Muntenia¹⁶³, din Oltenia¹⁶⁴, din Moldova¹⁶⁵, din Transilvania¹⁶⁶ și din Banat¹⁶⁷.

Pr. Gh. Perva, *Schița mănăstirilor monumente de cultură din eparhia Aradului*, în «Mitropolia Banatului», XIII (1963), nr. 5—8, p. 305—308.

156. Protos. Ven. Tohăneanu, în «Mitropolia Aradului», X (1965), nr. 7—8, p. 521—546.

157. El. Ciora, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 5—8, p. 528—530.

158. Pliant, format 23x11 cm. 12 p. Sibiu, 1967.

159. Arhlt. Eug. Greceanu și I. Cristache Panail, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 4—6, p. 316—330 și nr. 11—12, p. 717—729.

160. Longin I. Oprîșa, *Un vechi monument de artă în Banat: Mănăstirea Săraca*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 10—12, p. 702—708 (tributar monografiei mai vechi a profesorului Atan. Popa, Timișoara, 1943).

161. Prof. V. Turcan, *Un valoros monument istoric hănățean*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 4—6, p. 294—306.

162. Pr. Dănilă Puia, în «Mitropolia Banatului», VII (1957), nr. 4—6, p. 84—101 și VIII (1958), p. 10—11, 32—38. Vezi și M. Telêguș, *Crucea ca element decorativ în arhitectura populară bănățeană*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 7—9, p. 484—487.

163. Prof. V. Brătulescu, *Un monument de arhitectură în lemn: biserica din Valea Sema-nului* (Jercălăi-Urlăți), în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 9—10, p. 877—888; R. Crețeanu, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 1—2, p. 50—105. Grîg. Gh. Anibal, *Despre unele biserici țirgoviștene și o biserică de lemn dimbovițeană* (biserica din Cindeștii-Vale), în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 5—6, p. 568—590, ș. a.

164. R. Crețeanu, *Bisericile de lemn din raionul Baia de Aramă*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 5—6, p. 286—309; Același, *Biserica de lemn din raionul Turnu-Severin*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 10—12, p. 682—687; Același, *Bisericile de lemn din raionul Strehaia*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 5—6, p. 387—427; I. Popescu-Cilieni, *Bisericile de lemn din raionul Tirgu-Jiu*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 10—12, p. 638—643; *Biserica de lemn din raioanele Amaradia, Strehaia și Turnu-Severin*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), nr. 8—9, p. 540—543. Vezi și Pr. I. Ionescu, *Informații noi despre bisericile-bordeie din Oltenia*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 1—2, p. 107—109.

165. Prof. V. Brătulescu, *Biserica de lemn de la Volovăț, adusă de Ștefan cel Mare la Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 5—6, p. 414; Pr. O. Gherasim, *Biserica lui Dragoș Vodă din Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 3—4, p. 140—144; Prof. Em. Diaconescu, *Biserica de lemn din Răpctuni-Ceahlău* (astăzi la Muzeul Satului, București), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 1—2, p. 78—95; Pr. Iustin Gașpar, *Schituri de biserici de lemn din raionul Hîrlău*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 11—12, p. 914—919, ș. a.

166. Prof. Atan. Popa, *Stilul bisericilor de lemn din Transilvania*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 9—10, p. 1017—1023; Același, *Biserica de lemn din Cizer* (fostul raion Zalău), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 1—2, p. 131—139; A. I. Gheorghiu, *Biserica de lemn din Sîngeorzul Năsăudului*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 1—3, p. 160—169; Pr. I. Popa, *Biserica de lemn din Șinca (Făgăraș, 1675)*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 3—4, p. 284—285, ș. a.

167. Longhin I. Oprîșa, *Bisericile de lemn, monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoara*

6. *Pictura bisericească la români* a fost una dintre temele preferate ale celor ce s-au ocupat cu studiul artei noastre creștine în ultima vreme. În afară de ceea ce s-a spus despre pictură în lucrările consacrate descrierii generale a unor biserici, enumerate mai înainte, numeroase studii și articole publicate în revistele noastre bisericești sînt consacrate studiului special al picturii creștine în general sau al picturii bisericești la români, tratînd despre principiile și problemele acestui gen de artă, despre istoria, tehnica, evoluția și temele iconografice ale picturii, despre pictura icoanelor, icoane vechi de valoare istorică și artistică, păstrate în biserici sau în diverse muzee și colecții de artă, etc.

a) Așa, de pildă, articole despre principiile generale ale picturii bisericești (scop, caractere specifice, interpretare, simbolism și valoare catehetică, etc.) semnează Prof. I. D. Ștefănescu¹⁶⁸, Prea Sfințitul Episcop Valerian al Oradiei¹⁶⁹, și Pr. Prof. D. Belu¹⁷⁰. Despre tehnica diferitelor genuri de pictură (mozaic, frescă, tempera, în ulei) dau îndrumări Prof. I. D. Ștefănescu¹⁷¹ și maestrul Costin Petrescu¹⁷².

b) Despre istoria picturii creștine în general au semnat studii sumare, de sinteză, profesorii I. D. Ștefănescu¹⁷³ și Pr. Sp. Cîndea¹⁷⁴, iar articole cu caracter mai general despre pictura bisericească din diferitele părți ale țării noastre au scris Prof. I. D. Ștefănescu¹⁷⁵, Prof. V. Brătuțescu¹⁷⁶, Pr. Caius Pascu¹⁷⁷, Arhim. I. Crăciunaș (Iași)¹⁷⁸ și alții¹⁷⁹.

și Caransebeșului, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 1-3, p. 181-193 și XVII (1967), nr. 7-9, p. 545-551. 168. *Pictura religioasă — Principii și probleme*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 1-2, p. 48-59.

169. *Semnificația iconografică ortodoxă* (cuvîntare la sfințirea catedralei din Carei), în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 7-8, p. 585-589. 170. *Iconografia ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 11-12, p. 878-886.

171. *Pictura bisericească. Noțiuni de tehnică: mozaicul, fresca, tempera și pictura în ulei*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 11-12, p. 1079-1100 și «Luminarea Picturilor murale. Principii și procedee tehnice», în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 9-10, p. 993-1004.

172. *Arta picturii în frescă* (tehnica ei), în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 3-4, p. 337-376.

173. *Monumente de artă religioasă din București (V). Problema picturii bisericești* (de fapt, istoricul pe scurt și evoluția picturii bisericești de la început pînă azi), în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 6-7, p. 410-416; Același, *Clasicismul în arta creștină*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 3-4 și nr. 11-12.

174. *Pictura creștină*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 5-6, p. 413-427.

175. *Pictura «Bizantină»*, în *Țările Românești — Originalitatea decorurilor din Oltenia* (teme iconografice specifice, origini, portrete, subiecte din viața de toate zilele), în «Mitropolia Oltenei», XIV (1962), nr. 5-8, p. 291-301.

176. *Izvoarele picturii în Banat*, în «Mitropolia Banatului», XI (1961), nr. 5-6.

177. *Din începuturile picturii banățene*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 4-6, p. 351-361.

178. *Vechea pictură bisericească din Moldova* (veacurile al XV-lea — al XVII-lea), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 9-10, p. 468-502 (Studiu de ansamblu, remarcabil prin seriozitatea informației și temeinicia științifică).

179. Ca de pildă N. Stoicescu și Liana Dumitrescu, *Cum se zugrăveau bisericile în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (caiete de pictură sau Erminii și contracte de zugrăvit), în «Mitropolia Oltenei», XIX (1967), nr. 5-6, p. 408-429.

c) Dintre *studiile speciale asupra ansamblurilor de pictură murală din diverse monumente*, amintim pe cele despre biserici din Muntenia și Oltenia, ca: Plumbuita, Doamnei, Scaune, Batiște, Sfintul Mina «Stejar», Crețulescu, Paraclisul Patriarhiei, Spiridon-Vechi, Mîntuleasa și unele biserici mai noi din București¹⁸⁰, biserica fostei Mînăstiri Panteleimon de lângă București, biserica Sfinții Împărați din Ploiești¹⁸¹, biserica veche a Mînăstirii Sinaia¹⁸² și minunatele fresce ale zugravului Dobromir de la Tismana (secolul al XVI-lea), redescoperite de curînd, prin grija Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei și cu osteneala pictorului Gh. Rusu¹⁸³.

Dintre ansamblurile decorative ale bisericilor moldovene au fost prezentate cele de la Sucevița¹⁸⁴, Moldovița¹⁸⁵, Cetățuia¹⁸⁶, și clopotnița Mînăstirii Neamț¹⁸⁷; studii deosebite s-au scris, de asemenea, despre tablourile votive și portretele ctitoricești din pictura murală a bisericilor de la Cozia, Brădet și Mînăstirea lui Neagoe din Curtea de Argeș¹⁸⁸, precum și de la Sucevița¹⁸⁹.

d) *Studiile speciale asupra picturii icoanelor* — semnate, în marea lor majoritate de profesorii I. D. Ștefănescu și Victor Brătulescu — se ocupă cu prezentarea generală a evoluției artei icoanelor ortodoxe¹⁹⁰, și cu enumerarea și descrierea celor mai vechi icoane păstrate în diverse

180. Prof. I. D. Ștefănescu, în «Glasul Bisericii», XIV (1955), nr. 10—11, p. 637—642; XV (1956), nr. 1—2, p. 46—56; nr. 5, p. 253—263 și nr. 6—7, p. 315—321; XVI (1957), nr. 3, p. 171—176; XIX (1960), nr. 7—8, p. 607—618.

181. Prof. I. D. Ștefănescu, în «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 5, p. 253 ș. u. și nr. 11, p. 652—659; Același, în colaborare cu Pr. A. Popescu, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 3—4, p. 245—263.

182. Prof. V. Brătulescu, *Elemente de artă picturală și sculpturală la biserica Mînăstirii Sinaia*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 1—2, p. 47—74.

183. † Firmilian, mitropolitul Olteniei, *Comorile de artă*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 7—12.

184. Prof. V. Brătulescu, *Pictura Suceviței și datarea ei*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 5—6, p. 206—228.

185. Arhim. I. Crăciunaș, *Pictura bisericii de la Mînăstirea Moldovița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 389—417.

186. N. Grigoraș, *Date și observații asupra picturii bisericii Mînăstirii Cetățuia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 3—4, p. 191—211.

187. Diac. Prof. I. Ivan, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 7—8, p. 612—616.

188. St. Metzulescu, *Contribuții în artă. Taina culorilor în fresca românească* (cîteva considerațiuni asupra portretelor lui Mircea cel Bătrîn, al soției sale Mara și al fiului lor Mihail, — de la aceste biserici), în «Glasul Bisericii», XXV (1966), nr. 7—8, p. 605—621; Pavel Chihaiia, *Cîteva date în legătură cu portretele votive din «Biserica lui Neagoe», din Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 7—9, p. 449—472; N. Vătămănu, *Revelații în tabloul ctitorilor Mînăstirii Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 814—819.

189. Prof. V. Brătulescu, *Portretul logofătului Ioan Movilă (monahul Ioanichie) în tabloul votiv de la Sucevița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 1—2, p. 23—53.

190. *Pictura bizantină de icoană* (articol nesemnat, datorit probabil profesorului I. D. Ștefănescu), în «Glasul Bisericii», XXIX (1965), nr. 9—10, p. 797—802.

biserici și muzee din Muntenia (și îndeosebi din București)¹⁹¹, din Moldova¹⁹² și din Transilvania¹⁹³.

e) *Teme sau subiecte iconografice mai frecvente în pictura noastră bisericească* (portrete sfinte, scene biblice, motive simbolice sau decorative, subiecte istorice sau profane, etc.), au făcut de asemenea, obiectul special al unor studii, dintre care menționăm pe cele despre reprezentarea Sfintei Treimi în arta creștină¹⁹⁴, reprezentarea iconografică a unor scene din Vechiul și din Noul Testament¹⁹⁵, a chipului Mintuitorului, al Maicii Domnului¹⁹⁶ și ale diferiților sfinți¹⁹⁷, teme străvechi, de origine folclorică și teme din istoria Bizanțului¹⁹⁸ etc.

7. a) Mai puține sînt studiile speciale despre *arta sculpturii în lemn și xilogravura pentru ornamentarea cărților tipărite*, strălucit reprezentate în arta noastră bisericească. Abia dacă putem menționa o modestă și sumară sinteză despre xilografiile românească și despre cîteva opere mai importante ale sculpturii noastre religioase în lemn (mobilier de bi-

191. I. D. Ștefănescu, *Un monument de artă: icoana Sf. Antonie cel Mare din biserica Sf. Gheorghe-Vechi* (București), în «Glasul Bisericii», XII (1953), nr. 7–8, p. 451–454; Același, *Monumente de artă religioasă. Icoane alese*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 3–4, p. 260–269; V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 9–12, p. 589–599; V. Brătulescu, *Vechi icoane din București*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 5–6, p. 505–510.

192. I. D. Ștefănescu, *Averea artistică a Moldovei: Icoanele din Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5–6, p. 410–417; Același, *Icoane de artă în Moldova*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 9–12, p. 589–599; V. Brătulescu, *Vechi icoane și fresce la Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 9–10, p. 722–730.

193. Prof. Atan. Popa; *Triplite transilvane ortodoxe*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 1–3, p. 49–54; Aug. Bidian, *Despre vechile icoane românești pe sticlă și tematica lor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11–12, p. 1229–1239.

194. Pr. Prof. Sp. Căndea, în «Mitropolia Ardealului», VI (1961), nr. 7–8, p. 446–472.

195. Ca, de ex. Ad. Alexandru B. (olez), *Scena de la Hefron în iconografie* (Teofania de la Mamvri) în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 1–4, p. 114–124; Pr. I. Constantinescu, *Cina cea de taină în pictura bisericească din Țările Române* (secolele al XIV-lea — al XIX-lea), în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 8, p. 756–764; Același, *Scene din Vechiul Testament simboale ale Jerfiei euharistice în pictura bisericească a Țărilor Române*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 10, p. 976–983.

196. Prof. I. Gh. Savin, *Despre chipul iconografic al Mintuitorului* (izvoarele literare), în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 9–10, p. 775–795; Prof. N. I. Ștefănescu, *Chipul lui Iisus* (problema izvoarelor de inspirație); în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 1–2, p. 29–39; Pr. Nicolae (Corneanu), *Chipul Maicii Domnului* (Schită de iconografie) în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 4–6, p. 164–167; Pr. Conf. Dr. Al. Moisiu, *Adevărul maternității divine exprimat în reprezentările iconografice ale cimitirelor vechi creștine*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 1–2, p. 76–84.

197. Prof. V. Brătulescu, *Fondul comun al unor reprezentări iconografice la popoarele de la Dunărea de Jos*. (Eroul trac — Făt Frumos, Sf. Gheorghe), în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 10–12, p. 614–631; I. Teștihan, *Prea Cuvioasa Paraschiva în frescele din Catedrala episcopală de la Roman*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 3–4, p. 297–300; St. Metzulescu, *Din simbolurile artei plastice creștine. Reprezentarea Sfântului Gheorghe și dragonul*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 1–3, p. 123–144.

198. I. D. Ștefănescu, *Originea și evoluția unor teme care apar în arta bisericească* (vulturul, crucea, soarele și luna, copacul), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 1–2, p. 43–57; Pr. N. Șerbănescu, *Impresurarea Țarigradului în zugrăveala bisericilor noastre*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 3, p. 438–463.

serici, uși, strane, jețuri, țimble, ș.a.)¹⁹⁹, precum și câteva articole deosebite despre unele dintre acestea²⁰⁰; cu studiul special al câtorva xilografuri vechi s-a ocupat îndeosebi Protos. N. Vornicescu²⁰¹.

b) Ceva mai substanțial e reprezentat *studiul sculpturii noastre religioase în piatră*, prin articole în care sînt descrise câteva pietre de morminte din unele biserici vechi²⁰², câteva cruci cimiteriale²⁰³ și memoriale din diverse părți ale țării²⁰⁴, precum și diferitele inscripții tradiționale, simboale și motive decorative ale acestora²⁰⁵.

8. Mai onorabil pare a fi reprezentat studiul separat al diferitelor *țesături și broderii bisericești* (odăjdii, antimise, aiere și epitafe, vături de mormint. dvere sau perdele de catapetesme, etc.), care alcătuiesc unul dintre capitolele cele mai strălucite ale artei noastre religioase. În afară de câteva studii de sinteză, privind toate producțiile românești ale acestor arte din anumite perioade²⁰⁶ amintim contribuțiile prețioase, mai mult

199. Diacon G. Dincă, *Sculptura de lemn bisericească în Țările Române*, în «Glasul Bisericii», XXV (1966), nr. 5—6, p. 442—453.

200. St. Andreescu, *Ușile brincovenesti ale Mănăstirii Bistrița (Vilcea)*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 9—10, p. 743—745; Oct. Mărculescu, *Jețul domnesc de la Mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung-Mușcel* (probabil din epoca lui C. Brincoveanu), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 5—6, p. 631—633; Arhiiepiscopul I. L. Atanasescu, *Adevăruri privind tîmpla bisericii Schitului Crasna din raionul Novaci* (făcutul din fragmente ale tîmplei bisericii Sîntul Dumitru din Craiova de pe timpul lui Matei Basarab și al mitropolitului Ștefan), în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 3—4, p. 218—220; N. Vătămanu, *Date noi despre biserica Albă și tîmpla ei*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5—6, p. 526—531.

201. Xilografuri: *Clisee executate de ieromonahul Veniamin Jacolă la Mănăstirea Sucevița*, între anii 1855—1859, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 3—4, p. 181—189; *O xilografură din anul 1661: Imaginea celor două căi*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 5—6, p. 302—316.

202. Prof. V. Brătulescu, *Piatra de mormint a lui Bogdan al doilea, tatăl lui Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 3—4, p. 186—180; Același, *Cîteva tămuriri despre unele pietre de mormint de la biserica Mănăstirii Argeșului*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7—8, p. 614—615; Același, *Inițiale, formule, monograme și elemente decorative pe lespezile mormintale din mănăstirea lui Neagoe*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 7—9, p. 521—528; I. B. Georgescu, *Pietrele de mormint din vechea biserică a Mănăstirii Bucovățul, zisă Coșuna*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), nr. 1—3, p. 107—113.

203. V. Birou, *Crucile de piatră din cimitirul comunei Ticvaniu Mare*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 1—3, p. 145—156.

204. G. Poitra, *O cruce puțin cunoscută, ridicată de voievodul Constantin Brincoveanu* (la podul Dimbovicioara, 1711), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1961), nr. 9—10, p. 953—954; Pr. Paulin Popescu, *Cruci memoriale în București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1969), nr. 11—12, p. 1078—1114; Pr. M. Braniște și Pr. Ilie Diaconescu, *Vechile cruci de piatră din cuprînsul și vecinătatea orașului Pitești*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 1—2, p. 39—50; A. G. Gheorghiu, *Crucea Domniței din Deleni Hîrlăului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), nr. 11—12, p. 667—669.

205. I. D. Ștefănescu, *Stele funerare creștine din evul mediu în Muzeul de anticități din București*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 10, p. 969—976; Prof. V. Brătulescu, *Inițiale și monograme legate de semnul Crucii*, în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 7—8, p. 568—587; I. Drăgoescu, *Motivul solar în ornamentica stilpilor funerari*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 4—6, p. 410—413.

206. D-rand I. Bănăceanu, *Broderii și țesături liturgice din Țara Românească (veacurile al XIV-lea — al XVIII-lea) în lumina cercetărilor mai noi*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 1—2, p. 66—82; Același, *Țesături și broderii liturgice din Moldova (veacurile al XV-lea — al XVIII-lea) în lumina cercetărilor mai noi*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5—6, p. 511—525 (ambele lucrări de seminar la cursurile de doctorat).

sau mai puțin originale, iar unele cuprinzând puncte personale de vedere asupra unor piese de artă izolate, dinainte cunoscute, ori chiar informații inedite asupra unora încă necunoscute pînă acum, referitoare la broderii și țesături munteneste²⁰⁷, moldovenești²⁰⁸ și bănațene²⁰⁹.

9. Zestrea bogată și valoroasă a artei lucrării obiectelor de metal în general și îndeosebi argintăria patrimoniului nostru de artă națională este puțin studiată în revistele noastre bisericesti, din pricina lipsei de cunoscători specializați. Menționăm prezentarea unor vechi panaghiiare²¹⁰, a unei cupe de argint din secolul al XVI-lea²¹¹, a unor cutii de argint pentru moaște sfinte (relicvării)²¹², a unor anafornițe brîncovenești²¹³, a

207. (În ordinea vechimii obiectelor studiate.) P. S. Năsturel, *Cuviosul Nicodim cel sfințit și odăjdiile mitropolitului Antim Critopol de la Tismana*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 7—8, p. 419—430; I. Badea, *În legătură cu epitaful de la Mănăstirea Cozia* (din 1396), în «Mitropolia Olteniei», VIII (1955), nr. 3—4, p. 202—204; Pr. G. Cocora, *O dveră necunoscută de la Petre Schiopul* (din 1576 sau 1577, de la fosta mănăstire Colesii, azi la Episcopia Buzăului), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 3—4, p. 349—354; Același, *Antimisul mitropolitului Antim Ivireanul*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 835—837; P. S. Năsturel, *Un patrafr de la Preda Banul Buzescu găsit în Grecia* (secolul al XVI-lea, în Mănăstirea Meleora), în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 10—12, p. 699—708.

208. Pr. Prof. P. Rezuș, *Epitafele și lucrările bisericesti de artă de la Mănăstirea Moldovița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 502—512; P. S. Năsturel, *Un patrafr de la Ion Moșoc Vornicul* (circa 1556—1561, în biserica Sf. Gheorghe din Iași), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 9—12, p. 666—673; Prof. V. Brătulescu, *Țesături și broderii din secolul al XVII-lea de la biserica Coșula*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 5—6, p. 259—273; Același, *Inscripțiile slavone și cutia cu broderiile religioase de la fosta mănăstire Coșula*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XI (1964), nr. 7—8, p. 443—447; Dinu C. Giurescu, *Contribuții la studiul broderiilor de la Trei Ierarhi*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 3—4, p. 215—238; Arhim. Dion. Udîșleanu, *Un antimis din vremea mitropolitului Varlaam al Moldovei* (păstrat la Secu, sfințit de Varlaam la 1647), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 10, p. 1035; Pr. S. Porcescu, *Doă lucrări de artă din prima jumătate a secolului al XVII-lea* (portretele-broderii ale Doamnei Tudosca, soția lui Vasile Lupu și al fiului lor Ioan), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 3—4, p. 238—240; Pr. N. Penetelescu, *Un antimis strbesc* (din 1706) sfințit de episcopul de Rădăuți, Dositei Herescul în anul 1772 (păstrat la biserica Sfîntul Dumitru din Suceava), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 9—10, p. 634—636; V. Brătulescu, *Dvera de la biserica Sf. Sava din Iași* (secolul al XVIII), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 9—12, p. 699—700.

209. Prof. Dr. Coloșman, *Antimisele Mitropoliei Banatului. Contribuții la istoria Mitropoliei Banatului, din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 10—12, p. 718—740; Același, *Vechile antimise din bisericile Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 263—289.

210. Pr. N. Șerbănescu, *Panaghiarul de la Snagov. Cîteva lămuriri asupra Panaghiarului și rostului său liturgic*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 5—6, p. 543—576; P. S. Năsturel, *Un panaghiar moldovenesc necunoscut din 1678* (cu o listă a celor mai vechi), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVI (1960), nr. 7—8, p. 445—450.

211. Nădejda Romalo, *Cupa de argint a logofătului Coresi* (dărnită mînăstirii Mîslea), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1103—1110.

212. Dinu C. Giurescu, *O cutie de argint dăruită Tismanei în 1670—1671* (pentru păstrarea degetului Sfîntului Nicodim, azi în Muzeul de Artă al R. S. României, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 5—6, p. 331—345; Pr. M. Mănuță, *O cutie cu moaște din secolul al XVII-lea* (relicvării aflate azi în Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 7—8, p. 792—802.

213. Dinu C. Giurescu, *Vizitînd Muzeul de Artă al R.P.R. — Anafornițe brîncovenești*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 5—6, p. 454—476.

unor clopote bănațene²¹⁴ și a unor cruci și troițe metalice bănațene²¹⁵.

10. *Arta scrierii și a împodobirii manuscriselor și cărților tipărite* (caligrafie, miniaturi, xilogravuri și legături artistice în piele) a constituit obiectul citorva studii, articole și comunicări asupra unor vechi manuscrise și cărți, dintre care unele de proveniență străină²¹⁶, altele copiate sau tipărite la noi în țară²¹⁷.

11. Merită să fie amintită și o contribuție singulară asupra unei în-deletniciri ridicată la poporul nostru la înălțimea și valoarea unei adevărate arte, și anume aceea a confecționării și împodobirii piinilor în-trebuințate în cult sub diverse numiri și forme: prescuri, colaci, artose, litii, etc. (a se vedea: Pr. D. Buzatu, *Paniornamentica*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 7—8, 568—578).

12. Cu privire la diferitele *obiecte de artă religioasă* (odoare liturgice, odăjdii și alte broderii și țesături, opere de sculptură în lemn și piatră, cărți și manuscrise ilustrate, icoane și fresce vechi, etc.) strânse și păstrate în numeroasele *muzee bisericești (mănăstirești)* și colecții publice din țară, s-au scris studii și comunicări în care sînt enumerate și descrise, în întregime sau parțial, oțeva din tezaurul noastre muzeistice din Muntenia²¹⁸ și din Moldova²¹⁹.

13. Deosebit de numeroase sînt lucrările care se ocupă cu *viața și opera diferiților artiști și meșteri cunoscuți* (arhitecți-constructori, sculp-

214. Dr. Petru Rîmnean[u], *Două clopote din secolul al XV-lea sau al XVI-lea din Gaiu Mic*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 1—3, p. 58—61.

215. M. Teleguț, *Cruci și troițe metalice în Banat*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 4—6, p. 247—255.

216. I. Barnea, *Un canon iconografic ilustrat* (Ms. grec 1924, secolul al XI-lea-al XII-lea, din Bibl. Acad. R. S. România, în «Ortodoxia», XII (1961), nr. 1, p. 55—80.

217. Pr. Prof. I. Zugrav, *Un Evangheliar de la Neagoe Basarab la Mănăstirea Sucevița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 7—8, p. 510—517; Prof. V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Mănăstirea Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 7—8, p. 460—510; Olga și V. Brătulescu, *Vechi legături în piele ornată și decorațiuni de manuscrise*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 11—12, p. 706—729; Prof. V. Brătulescu, *Ornamentica manuscriselor slave provenite de la Mănăstirea Moldovița și aflate la Mănăstirile Dragomirna, Sucevița și altele*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 473—501; Pr. S. Porcescu, *Pomelnicul-iripic de la Mănăstirea Moldovița*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 530—545; Diac. G. Dincă, *Ilustrarea cărților vechi bisericești prin gravura în lemn*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 5—6, p. 496—505; V. Molin (+), *Ilustrația în vechea carte bisericească*, în «Biserica Ortodoxă Română», (1960), nr. 7—8, p. 683—719.

218. I. D. Ștefănescu, *Colecția de artă a Patriarhiei noastre*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 1—2, p. 98—105; G. Florescu, P. Ș. Năsturel, P. Cernovodeanu, *Lapidariul bisericii Stavropoleos din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1055—1094; Pr. N. Șerbănescu, *Muzeul țiparului și al cărții vechi românești din Tirgoviște*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 5—6, p. 618—630; Pr. Ilie Diaconescu, *Icoane vechi, manuscrise și pietre de norminte la Mănăstirea Glavacioc*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 7—8, p. 657—670.

219. I. D. Ștefănescu, *Averea de artă religioasă a Moldovei: Tezaurul de la Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 8—9, p. 591—601; Corina Nicolescu, *Tezaurul de broderii și țesături al Mănăstirii Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 7—8, p. 443—459; G. Popescu-Vilcea, *Din odoarele de artă de la Dragomirna*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11—12, p. 1240—1254; Prof. I. I. Georgescu, *Muzeul Mănăstirii Neamț*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6, p. 461—471; Pr. Sc. Porcescu, *Activități culturale la Mănăstirea Neamț în secolul al XV-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6, p. 477—506.

tori și cioplitori în piatră și lemn, pictori și zugravi, caligrafi și miniatu-riști, etc.), autori ai monumentelor și lucrurilor de artă religioasă, cu care ne mândrim astăzi. În afară de studii, comunicări și prezentări ale unor grupe mai mari de constructori zugravi, sculptori și ctitori ai dife-ritelor biserici din București²²⁰ și din alte părți ale Munteniei²²¹, din Oltenia²²², din Moldova²²³ și din Ardeal²²⁴, s-au scris numeroase studii separate despre unii arhitecți, sculptori, zugravi și pictori mai bine cu-noscuți, ca de exemplu: marele mitropolit Antim Ivireanul, care, pre-cum se știe, a lăsat și câteva lucrări doveditoare ale numeroaselor lui înzestrări artistice²²⁵, arhitectul-sculptor Gligorie Cornescul din secolul al XVII-lea²²⁶, Enache din Constantinopol (presupusul arhitect al Trisfeti-telor din Iași),²²⁷, iscusitul zugrav Dobromir din secolul al XVI-lea (că-ruia îi datorăm, între altele, frescele originale de la Mănăstirile Curtea de Argeș și Tismana)²²⁸, protopopul Iovan din Craiova (miniaturist sîrb din secolul al XVI-lea)²²⁹, vestitul zugrav Pîrvu Mutu din epoca brîn-covenească²³⁰, zugravul grec Constantinos din secolul al XVII-lea—al

220. Prof. V. Brătulescu, *Zugravi din București. Biserica Sf. Ilie-Rahova*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 10, p. 960—968; Același, *Inscripții și însemnări documentare. Zugravi și meșteri argintari la biserici din București*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 3—4, p. 342—371.

221. Prof. V. Brătulescu, *Zugravi de biserici din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 3—4, p. 269—282; Același, *Meșteri zugravi constructori și ctitori țărani de pe Valea Cîrcinoului*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 11—12, p. 1038—1050; Același, *Ctitori și zugravi din secolul al XVIII-lea la biserica din Inuri, raionul Găești*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 11—12, p. 1050—1056; Același, *Meșteri zugravi, constructori și ctitori de pe Vedeș și Colmeana*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 506—560; Același, *Zugravi și inscripții la biserica din Călineștii-Prahovei*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 11—12, p. 1101—1105; Pr. Gabriel Cocora, *Școala de zugravi de la Buzău*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1961), nr. 3—4, p. 336—371.

222. Prof. V. Brătulescu, *Zugravi de biserici în Oltenia în veacul al XV-lea*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 3—4, p. 197—206; I. Popescu-Cilieni, *Vechi zugravi craioveni*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), nr. 4—5, p. 256—259.

223. C. A. Stoide, *Știri despre cițiva zugravi moldoveni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 7—8, p. 421—431.

224. Șt. Meleş, *Zugravii și icoanele pe hirtie (xilografuri-stampe) și sticlă din Transilvania*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 7—8, p. 730—774; V. Brătulescu, *Biserici și zugravi din Transilvania. Biserica din Sin-Petru, regiunea Brașov*, în «Mitropolia Ardealului», V (1961), nr. 1—3, p. 119—123.

225. Prof. V. Brătulescu, *Antim Ivireanul, miniaturist, sculptor și ctitor de locașuri sfinte*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956) nr. 7—8, p. 766—774 și 817—830.

226. Prof. V. Brătulescu, *Arhitectul moldovean din secolul al XVII-lea «Gligorie Cornescul»*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 9—12, p. 701—703; C. Bobulescu, *Gligorie Cornescul, arhitect al Mănăstirii Cetățuia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 11—12, p. 872—881; Matei Cazacu, *Influența decorației în piatră de la Argeș în activitatea sculptorului Gligorie Cornescul*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 9—10, p. 730—742.

227. Dan Bădărău, *Fost-a Enache din Constantinopol arhitectul bisericii Trei Ierarhi din Iași?* (concluzia: nu), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 5—6, p. 293—301 (tipărit și în «Studii și Cercetări de Istoria Artei», 1956, nr. 1—2, p. 284—290).

228. Prof. V. Brătulescu, *Zugravul Dobromir*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 5—6, p. 362—370; Același, *Frescele lui Dobromir, zugravul Mănăstirii Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7—8 p. 582—596.

229. Pr. Prof. T. Bodogae, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1963), nr. 9—10, p. 789—791.

230. Ioana Cristache Panait, *Pîrvu Mutu-Zugravul*, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 7—8, p. 691—700.

XVIII-lea²³¹, miniaturistul Popa Flor din secolul al XVIII-lea²³², dascălii de zugrăvi Ioan și Mincu de la Rîmnic și Argeș (secolul al XVIII-lea—al XIX-lea)²³³, zugravul cîntăreț Gheorghe-Gherontie din secolul trecut (copistul manuscrisului Erminiei zugravilor tipărită de Ghenadie Enăceanu, în volumul său *Iconografia*, București 1891 și 1903)²³⁴, doi zugrăvi moldoveni din secolul trecut²³⁵, pictorul Gh. Tattarescu²³⁶, și alții. Marele nostru pictor Nicolae Grigorescu s-a bucurat de câteva articole și comunicări care au adus știri inedite, completări prețioase și rectificări în ceea ce se știa sau se publicase mai-nainte despre opera sa de zugrav din tinerețe²³⁷.

14. Valoroase studii, articole și comunicări interesînd istoria artei au prilejuit și unele *evenimente de seamă din istoria noastră culturală*, petrecute în ultimele două decenii, ca de pildă restituirea (în 1956) a prețiosului nostru tezaur artistic păstrat din 1916 la Moscova²³⁸, — precum și câteva *comemorări și aniversări* din această perioadă de timp ale unor evenimente ori date importante din istoria noastră bisericească și culturală, ca de pildă: comemorarea (în 1952) a șase sute de ani de la zidirea Bisericii Domnești din Curtea de Argeș²³⁹, împlinirea a 450 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (ctitorul stilului moldovenesc în arta noastră bisericească)²⁴⁰, sărbătorirea a 600 de ani de la întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei (1359—1959)²⁴¹, împlinirea în 1964

231. Prof. V. Brătulescu, *Zugravul Constantin*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1961), nr. 10—12, p. 688—698.

232. I. Barnea, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 11—12, p. 584—607.

233. Prof. V. Brătulescu, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 11—12, p. 859—871.

234. Același, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 1—2, p. 23—39 și Pr. D. Bălașa, *Gheorghe Zugravul, care în călugărie s-a numit Gherontie*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 1—2, p. 72—78.

235. Pr. Nec. Pentelescu, *Zugravii suceveni: Vasile Chișușcu și Vasile Saliman, jguri de seamă în istoria artei românești de la începutul secolului al XIX-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 3—4, p. 310—313.

236. Pr. Gabriel Cocora, *Date noi despre unii de formație ai pictorului Gheorghe Tattarescu*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 5—6, p. 593—599.

237. I. D. Ștefănescu, *La 50 de ani de la moartea lui N. Grigorescu. Realizări în pictura religioasă*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 3—9, p. 875—887; Același, *Opera lui Grigorescu din Minăstirea Agapia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 7—8, p. 538—559; Prof. T. Bulă, *Pictorul N. Grigorescu la Minăstirea Agapia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 11—12, p. 715—723; Pr. D. Georgescu, *Încă o biserică pictată de N. Grigorescu: biserica din Puchenii-Mari Prahova*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 1—2, p. 140—150.

238. I. D. Ștefănescu, *Spor fericii al averii noastre culturale: Tezaurul de artă revenit din U.R.S.S.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 1—2, p. 183—191 (sînt enumerate și descrise sumar cele mai importante broderii, sculpturi, miniaturi, opere de orierverie, ș. a. din colecție).

239. Prof. V. Brătulescu, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), p. 876—889 (curs istoric al monumentului, descrierea arhitecturii și a plasticii lui ornamentale, restaurarea dintre 1911—1920, starea actuală).

240. Prof. V. Brătulescu, *Ștefan cel Mare ctitor de lăcașuri sfînte. Arhitectura și pictura bisericilor lui Ștefan cel Mare*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 7, p. 712—718, N. Corivan, *Arta religioasă în epoca lui Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 8—9, p. 575—590.

241. Vezi Îndecosebi: I. Barnea, *Artete (în cuprînsul Mitropoliei Ungrovlahiei)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 856—888 și Prof. V. Brătulescu, *Catedrala Patri-*

a 250 de ani de la moartea mucenicească a voievodului Constantin Brîncoveanu (patronul stilului muntenesc de artă care îi poartă numele) și apoi a mitropolitului Antim Ivireanul († 1716—1966)²⁴², împlinirea (în 1966) a 500 de ani de la zidirea Mănăstirii Putna²⁴³, comemorarea (în 1967) a 1900 de ani de la moartea mucenicească a Sfinților Apostoli Petru și Pavel²⁴⁴ și aniversarea a 450 de ani de la sfințirea bisericii lui Nea-goe de la Argeș, una dintre mândriile artei religioase românești²⁴⁵. Comemorarea a 600 de ani de la nașterea marelui pictor rus Andrei Rublev (1360—1430), a găsit, de asemenea, și la noi, ecouri în numeroase cuvinte de pomenire (studii, articole, traduceri, rezumate și recenzii ale unor lucrări rusești), dintre care amintim numai trei studii, remarcabile prin seriozitatea și amploarea informației²⁴⁶.

15. Dacă luăm în considerare și câteva modeste contribuții la cunoașterea mai îndeaproape a unora dintre monumentele celebre ale artei bizantine din afara țării noastre²⁴⁷, precum și câteva din numeroasele traduceri românești ale unor valoroase studii străine, mai recente, din domeniul artei creștine²⁴⁸, ne vom face o idee mai exactă despre amploarea

arhădă din București. Note privind arhitectura, pictura și unele elemente decorative în piatră. în legătură cu arhitectul moldovean din secolul al XVII-lea, Gligore Cornescul, în «Mitropolia Banatului», X (1960), p. 7—12, p. 141—154.

242. G. Popescu-Vilcea, *Constantin Brîncoveanu, inițiator și protector al unui nou stil în arta românească: stilul brîncovenesc*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 9—10, p. 900—915; A. Sacerdoțeanu, *Constantin Brîncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia*, în «Mitropolia Olteniei», XVI (1964), nr. 9—10, p. 708—727; Pr. E. Nedelescu, *Contribuția lui Antim Ivireanul la restaurarea și înfrumusețarea stărilor locușii din Eparhia Rimnicului Nouului-Severin*, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 820—824.

243. Arhif. St. Bals, *Mănăstirea Putna, monument de arhitectură*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 7—8, p. 428—442; N. Grigoras, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 7—8, p. 523—539; Pr. Gh. Moisescu, *Mănăstirea Putna. La 500 de ani de la întemeiere, 1466—1966*. Edit. Parohiei ortodoxe române din Viena, 1966. 95 p. (cu traducere germană).

244. Prof. I. D. Ștefănescu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel în iconografie*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 4—6, p. 328—341; Olga și Prof. V. Brăndulescu, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel în iconografie*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 5—6, p. 368—385; Același, *Biserici cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 5—6, p. 390—393.

245. Corina Nicolescu, *Biserica Mănăstirii Curtea de Argeș, tezaur de artă românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 755—761; Arhif. St. Bals, *Biserica Mănăstirii Argeș*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 7—8, p. 505—509; Pr. I. Ionescu, *Mănăstirea Argeșului în istorie și artă*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7—8, p. 532—569; Seria de articole din «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 7—8, p. 715—830.

246. M. Scorobef, *Andrei Rubliov*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 9—10, p. 918—932; Ierom. Irineu Crăciunșu, *Andrei Rubliov*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1961), nr. 3—4, p. 211—260; Același, *Andrei Rubliov, maestru al vechii picturi bisericești*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 3—6, p. 284—300.

247. Pr. Prof. P. Rezuș, *Sfința Sofia, biserica cea mare a Ortodoxiei*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 4, p. 514—544 (la împlinirea a 500 de ani de la căderea Constantinopolului sub turci și transformarea vestitei biserici în moschee); Pr. Chiril Pistrui, *Biserica din Boian-Bulgaria*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 10—12, p. 648—658.

248. Ca de ex. L. Uspenski, *Problema iconostasului*, traducere de Prof. Iova Firca, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 1—2, p. 91—122 și diverse articole despre arta și teologia icoanelor, traduse de Pr. Paul Mihail și Prof. A. Zarea, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 10—12, p. 671—681; în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 9—12, p. 686—693 și XL (1964), nr. 9—10, p. 467—474); L. S. Reicovscaia, *Despre apariția și dezvoltarea compoziției*

și valoarea publicațiilor din domeniul studiului artei creștine apărute în revistele noastre bisericești din ultimii douăzeci de ani, despre varietatea domeniilor pe care ele le îmbrățișează și a temelor pe care le tratează, precum și despre importanța contribuției lor la studiul și cunoașterea monumentelor și valorilor artei noastre bisericești.

16. Încheiem acest bilanț, amintind un fapt îmbucurător: în afară de studiile, comunicările și diversele lucrări apărute ca articole în reviste și enumerate până acum, în ultimii ani unele mitropolii și episcopii au început să editeze frumoase pliante (în foto-color și în alb-negru) și chiar broșuri-albume (cu text și fotografii) despre diferitele biserici și mânăstiri monumente de istorie și de artă din cuprinsul lor. Chiar dacă nu sînt propriu-zis studii de istoria artei, ele constituie însă admirabile mijloace de popularizare, care, alături de cele publicate în editurile de stat, contribuie la cunoașterea monumentelor artei noastre bisericești în rîndurile credincioșilor și ale vizitatorilor acestor monumente. Asemenea pliante și broșuri au publicat, de bunăoară, pînă acum: Patriarhia Română (*Minăstirea Curtea de Argeș*, 1967), Mitropolia Moldovei și Sucevei (cinci pliante foto-color cu texte pentru diferite monumente și 300.000 ilustrate-color și alb-negru reprezentînd diferite monumente), Mitropolia Banatului (pliant foto-color și alb-negru reprezentînd catedrala mitropolitană din Timișoara și altul cu diverse biserici din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoara), Arhiepiscopia Craiovei (două pliante, unul în foto-color, apărut în 1967, altul în alb-negru, apărut în 1964, ambele intitulate *Monumente de arhitectură și artă bisericească din Arhiepiscopia Craiovei*, cuprinzînd ilustrații și texte sumare datorite lui Al. Bădăuță, despre diferite mânăstiri și schituri oltene), și Episcopia Rîmnicului și Argeșului (pliant foto-color și alb-negru, intitulat *Monumente de arhitectură și artă bisericească din Episcopia Rîmnicului și Argeșului*).

În plus, Mitropolia Moldovei și Sucevei a inițiat editarea unei colecții de broșuri-albume, de format mic, cu titlul general *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*. Ele cuprind istoria — pe scurt — a monumentului respectiv, descrierea arhitecturii și a picturii lui și fotografii. Au apărut pînă acum, în cadrul acestei colecții, opt broșuri, despre: *Minăstirea Neamț* (1965), *Minăstirea Moldovița* (1965), *Minăstirea Agapia* (1966), *Minăstirea Sucevița* (f.a.), *Biserica Humor* (f.a.), *Biserica Voroneț* (f.a.), *Minăstirea Dragomirna* (1967), *Biserica Trei Ierarhi-Iași* (1967, format mare).

O astfel de broșură-album despre biserica lui Brîncoveanu de la Minăstirea Sîmbăta a tipărit și Arhiepiscopia Sibiului (1968).

Toate acestea constituie, atît prin format, prin acuratețea tiparului ca și prin bogăția ilustrațiilor, merituose replici ale broșurilor-album similare, tipărite de editura de stat «Meridiane», în cadrul colecțiilor «Monumentele istorice — Mic îndreptar» (format mic) și «Monumentele patriei noastre» (format mediu).

«Paternitate» în arta rusă din veacurile a I-XIV-lea — al XVI-lea, traducere de Ion V. Georgescu, în «Glasul Bisericii», XXIV (1965), nr. 5-6, p. 511-539; Jean Meyendorff, *Iconografia Înțelepciunii divine în tradiția bizantină*, traducere de Arhim. Nestor Vornicescu, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966) nr. 3-1, p. 162-177 ș. a.

PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES DE LITURGIQUE ET D'HISTOIRE DE L'ART RELIGIEUSE

RÉSUMÉ

Comme il est arrivé dans tous les compartiments de la Théologie orthodoxe roumaine, les conditions favorables pour le travail, mises à la disposition des théologiens par Sa Béatitude le Patriarche Justinien, ont fait promouvoir et multiplier les préoccupations et les études liturgiques publiées pendant les dernières vingt années dans nos revues ecclésiastiques. La diversité des sujets traités a grandi sans cesse, ainsi que le niveau de leur développement scientifique. Les études et les articles publiés se font distinguer par leur caractère pratique et par leur actualité, la plupart en étant destinés à être utiles pour les officiants du culte et à donner des réponses et des solutions aux certains problèmes liturgiques qui intéressent l'Église orthodoxe roumaine ou même toutes les Églises orthodoxes.

On a publié de la sorte des articles sur l'uniformité du culte (dirigés surtout contre les innovations liturgiques et les influences non-orthodoxes dans le domaine du culte), sur la direction et l'amélioration de l'activité liturgique de nos prêtres et de nos chœurs ecclésiastiques, sur la promotion de la participation active de nos fidèles au culte de l'Église, etc. On a écrit, aussi, des études occasionnées par les événements plus importants de la vie religieuse de notre Église (comme, par exemple, la canonisation des saints roumains en 1955—1956) ainsi que par les grands anniversaires ou commémoraisons qui ont eu lieu pendant ce temps (comme, par exemple, le millénaire de l'Athos, le 9-ème centenaire du grand schisme, le 19-ème centenaire de la mort des saints apôtres-martyres Pierre et Paul, etc.). On a exprimé des attitudes, on a formulé des opinions et des points de vue sur les problèmes liturgiques qui intéressent l'Orthodoxie entière (comme, par exemple, le problème du calendrier religieux, l'uniformité et la révision des textes liturgiques, la fixation de la date des Paques, etc.). Ni les études scientifiques, destinées à promouvoir le progrès de l'enseignement liturgique dans nos instituts universitaires de Théologie, n'ont été pas négligées; surtout les anciens et les actuels professeurs de Liturgique de nos instituts théologiques (les prêtres P. Vintilescu, Sp. Cîndea et Ene Braniște) ont signé de telles études.

2. Des progrès remarquables ont été réalisés sur le terrain de l'étude de notre art ecclésiastique. On a publié, aux pages des nos revues ecclésiastiques pendant ces derniers années, des nombreuses études, des articles, des référés et comptes-rendus regardant la bibliographie des monuments roumains d'art religieuse, l'architecture et la peinture des églises et des monastères plus importants au point de vue historique et artistique, la sculpture religieuse en pierre et en bois, les tissus et les broderies d'art religieuse, les manuscrits liturgiques miniaturés, les objets liturgiques d'orfèvrerie conservés dans les musées des monastères ou dans les collections publiques d'art roumain féodal, etc. La plupart des cette études sont signées par le professeur honoraire I. D. Ștefănescu (ancien professeur d'Histoire de l'Art à l'Université de Bucarest), V. Brătulescu (ancien secrétaire de la Commission de Monuments historiques et collaborateur du grand historien N. Iorga), I. Barnea (le premier maître de conférences d'Histoire de l'Art à l'Institut théologique de Bucarest), et d'autres. A côté d'eux, des contributions valeureuses ont été apportées par des nombreux théologiens et clercs de notre Église ainsi que par les historiens laïques de l'Art roumain féodal et moderne, comme, par exemple, Corina Niculescu, P. Chihaiia, P. St. Năsturel, Prof. Atan. Popa-Cluj, Prof. N. Grigoraș-Iași, Arch. St. Balș, N. Stoicescu, et d'autres.

Pr. Prof. D. Belu

PREOCUPĂRI ȘI STUDII DE PASTORALĂ, OMILETICĂ ȘI CATEHETICĂ

Și în perioada anterioară lui 1948 se întâlnesc figuri de preoți luminați și însuflețiți întru a-și aduce păstoriții în strînsă comuniune cu Hristos și între ei, întru a-i face receptivi față de învățătura și harurile Lui, pentru ca, întăriți de acestea, să poată străbate mai cu bărbăție cărările grele ale vieții.

Însă în vremea aceea nu exista un program pastoral întocmit pe teme de cunoaștere a psihologiei și nevoilor credincioșilor. Nu existau preocupări privind îndrumarea, organizarea și promovarea sistematică a activității pastorale a preoțimii. Puținul ce se făcea în acest domeniu era mai mult lucru al inițiativei și priceperii câtorva preoți mai inimoși.

Nu mai bine stăteau lucrurile nici în domeniul omiletic. Și nici în acela al catehizației.

O schimbare se impunea. Și ea a venit. A venit impetuoasă, ca rezultat, în parte și al acelui cutremur molecular cu epicentrul în izbucnirea pe scena istoriei a unor forțe și a unor forme de viață nemaicunoscute în istorie.

Primele semne ale începerii unei noi vieți în Biserica noastră au prins a se arăta după 1948, prin întoarcerea tuturor preoților la altare, adică întoarcerea la Hristos, modelul suprem și de totdeauna al preoției creștine.

O întoarcere exclusiv externă a preoților nu i-ar fi întărit îndeajuns în vederea dezvoltării și împlinirii cu bune rezultate a activităților sacerdotale: pastorale, omiletice și catehetice. Întoarcerea la altare a fost întregită cu acțiunea de restabilire a unei strînse comuniuni cu Iisus Hristos, izvorul inepuizabil de lumină, putere și îmbărbătare al lucrului preoțesc. Întoarcere care nu trebuie interpretată ca o alunecare în cealaltă extremă: a disprețului față de ceea ce e omenesc și față de lume. Pentru credincioși și, în primul rînd, pentru preot comuniunea cu Hristos constituie condiția fundamentală a atitudinii normale față de valorile umane și față de existență în general.

Întoarcerea la comuniunea cu Hristos a adus pentru preoți eliberarea de sub puterea de atracție exercitată de cele dinafară, creîndu-le astfel posibilitatea de a se concentra asupra celor duhovnicești și de a-și fixa poziția de pe care trebuie inițiate toate acțiunile sacerdotale.

Numai prin comuniunea cu Hristos, preotul își dobîndește acea capacitate de a-și pune toate puterile sale în slujba credincioșilor, a semenilor săi și de a se jertfi dezinteresat pentru binele lor, pentru binele oamenilor.

O altă dovadă a schimbării intervenite în viața preoților după 1948 o constituie înviorarea și adâncirea vieții liturgice.

Faptele arată, într-adevăr, că în intervalul la care ne referim, preoții și-au sporit în grad înalt interesul față de cele liturgice. Locașuri de închinare multe au fost reparate, înfrumusețate și împodobite cu zugrăviri sfinte. Cărțile liturgice, veșmintele preoțești, vasele sfinte, altarul, naosul și pronaosul strălucesc de curățenie. Slujbele se săvârșesc cu evlavie adincă, cu temeinică cunoaștere a tipicului, cu convingere și totală participare. Credincioșii participă la slujbe mai cu tragere de inimă, mai activ. În tot mai multe biserici preot, cântăreți și credincioși ne prezintă imaginea reconfortantă a comunității strâns-unite în jurul lui Hristos, ra-diind cucernicie și reculegere, smerenie și învăluitoare undă duhovnicească.

Ce privește activitatea pastorală, aceasta se caracterizează în primul rînd printr-o hotărîită orientare spre apostolatul social.

Precum întoarcerea la altare și comuniunea cu Hristos duc la activitatea liturgică, așa și viața liturgică îndrumă către apostolatul social.

Activitatea liturgică a Bisericii nu-și are scopul în ea însăși.

E adevărat că prin slujbele sale, Biserica urmărește sfințirea credincioșilor, dar nu pentru a-i îndepărta de lume, de oameni, ci dimpotrivă pentru a-i pune în condiția de a li se devota mai cu dinadinsul, mai total, mai dezinteresat. Lucrînd pentru sfințirea credincioșilor, Biserica lucrează pentru formarea lor în așa fel ca întregul potențial duhovnicesc pe care și-l agonisesc, ei să-l valorifice în munca lor profesională, în diferite situații concrete ale vieții, în legăturile cu semenii lor.

În fond, activitatea liturgică a Bisericii își are scopul dincolo de ea și anume în apostolatul social.

Dar apostolatul social e cerut și de faptul că credincioșii nu sînt niște entități cu existență insulară. Ei nu trăiesc izolați, ci în strînse legături cu ceilalți oameni, cu unitățile sociale în care sînt încadrați ca: familiile, instituțiile, societățile etc.

Există însă și un alt temei nu mai puțin puternic, care justifică necesitatea apostolatului social. Este vorba de porunca iubirii. Desigur porunca aceasta ne obligă să ne îndreptăm întîi către Dumnezeu (Matei XXII, 37). Dar cum Dumnezeu nu aparține sferei empirice, practic fapta noastră de iubire o vom îndrepta asupra celor care ca și noi aparțin sferei vieții concrete și anume o vom îndrepta asupra semenilor noștri care sînt reprezentanții lui Dumnezeu.

În practică, iubirea creștină față de semeni prezintă un dublu aspect: curativ și preventiv. Sub aspect curativ iubirea creștină înseamnă intervenția spontană în sensul ajutorării unui semen sau unui grup de semeni de a se elibera, de a depăși, de a birui unele rele, lipsuri, necazuri, slăbiciuni.

În timp ce iubirea curativă intervine după ce răul s-a produs, iubirea preventivă intervine cu mult înainte de apariția lui, urmărind să determine măsuri menite a crea acele condiții de viață care să facă imposibilă apariția relelor, nedreptăților, suferințelor sociale.

Atît iubirea față de semeni sub forma ei curativă, cît și mai ales

iubirea sub forma ei preventivă obligă pe preot să se angajeze cu hotărâre în direcția apostolatului social.

Dacă iubirea creștină față de semenii îi obligă să ajute pe cel aflat în necazuri, aceeași iubire îi impune să facă tot ce-i stă în putință pentru ca pe viitor nici unul dintre semenii să nu mai ajungă în strimtorări, lipsuri și suferințe. Dacă e faptă de mare merit ca preotul să acționeze și să jertfească pentru înlăturarea necazurilor prezente din viața semenilor, apoi de și mai mare merit e fapta participării sale împreună cu toți credincioșii la eforturile făcute de conducerea statului în scopul creării acelelor forme de viață socială în care nedreptatea să nu mai fie cu putință, ci toți să trăiască și să muncească liberi, demni și în frățescă comuniune.

Un alt temei al apostolatului social îl oferă înseși noile rânduiri de viață din patria noastră. Principiile moralei creștine se aseamănă cu principiile de etică socială care structurează dinamica vieții noi a statului nostru.

Ridicarea celor de jos la conștiința demnității de om, eliberarea lor de sub apăsare și exploatare; înlăturarea nedreptăților și instaurarea unei orânduiri bazate pe egalitate și dreptate; crearea condițiilor obiective ca fiecare să aibă posibilitatea de a se dezvolta potrivit cu aptitudinile sale și cu cerințele vieții obștești; promovarea muncii la rang de principal criteriu care să justifice dreptul la viață al fiecăruia, iată tot atâtea puncte asemănătoare cu acelea ale învățaturii evanghelice. Faptul nu îndreptățește numai, dar obligă pe preot să-și îndrumeze credincioșii la colaborarea activă perseverentă cu reprezentanții autorităților în vederea realizării progresului social.

Dintre principiile care au ghidat activitatea pastorală¹ a preoților noștri după 1948 amintim la loc de frunte pe acela al slujirii.

I. *Bibliografie din domeniul Pastoral:*

Prea Fericitul Patriarh Justinian, *Apostolat social*, vol. I—VIII apărute în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București.

Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție* (trad. de Pr. D. Fecioru), în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1957), nr. 10.

P. S. Episcop Teofil, *Spovedania clericilor*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 10—11.

Pr. Prof. Ene Braniște, *Prozoul și preoția creștină în gândirea și trăirea Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 5—6; *Idei, principii și preocupări sociale în cultul Bisericii Ortodoxe*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 7—8; *Temeiuri biblice și tradiționale pentru cinstirea în comun a credincioșilor*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2; *Viața lăuntrică a preotului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1955), nr. 1—2; *Preoții tăi, Doamne*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 6—7.

Pr. Prof. Sp. Căndea, *Sensul preoției la Sfinții Părinți*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 5—6; *Ingrijirea pastorală a credincioșilor bolnavi*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 1—2; *Organele ajutoare ale preotului în activitatea pastorală din parohie*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6; *Teologia pastorală*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 11—12; *Parohia ca teren de activitate pastorală a preotului*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1960), nr. 5—6; Pr. Prof. P. Vintilescu, *Spovedania — prilej de pastorație individuală*, în «Studii Teologice», I (1949) nr. 9—10.

Pr. Grigorie Cristea, *Lucrearea pastorală și misionarii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 3—6.

Misiunea preotului este aceea de a sluji, nu de a fi stăpîn. De a se jertfi nu de a impune altora jertfă. De a fi mereu prezent lîngă nevoile credincioșilor, ale oamenilor, de a se devota lor cu hotărîre, cu pasiune. Cuvintele Mîntuitorului în această privință sînt categorice: «Fiul Omului n-a venit ca să fie servit, ci ca să servească și să-și dea sufletul Său preț de răscumpărare pentru mulți» (Matei XX, 28).

În împlinirea misiunii de slujitor al credincioșilor preotul a trebuit să se reîncadreze în comunitatea acestora, manifestîndu-și astfel conștiința că locul lui este nu deasupra parohiei, ci înăuntrul ei. Detașîndu-se de păsătoriții săi, prin Hirotonie, preotul alcătuiește totuși împreună cu ei o comunitate, comunitatea parohială. Hirotonia și pregătirea pe care o are nu-i dau dreptul să stăpînească asupra credincioșilor, ci să-i slujească. Să-i conducă, slujindu-i. În Biserică, cine este întii trebuie să fie întiiul în activitatea de slujire a credincioșilor, a semenilor, potrivit cuvintelor Mîntuitorului: «Care între voi va vrea să fie mare să fie slujitorul vostru» (Matei XX, 26).

În noul climat de viață preotul și-a îndreptat interesul asupra credincioșilor considerați în totalitatea ființei lor: trup și suflet, ființe individuale și ființe sociale. Viața trupezască a credincioșilor reintră în drep-turile ei de obiect al pastorației.

Principalul temeologic în direcția aceasta l-a oferit felul de a lucra al Mîntuitorului care tămăduia sufletele, dar îngrijea și de cele tru-pești ale celor ce veneau la El. Lecția pastorală ce se desprinde, de exem-ple, din vindecarea slăbănogului și din săturarea mulțimilor (Matei IX, 2; XV, 36) e clară. Preotul să asiste pe credincioși în cele sufletești, dar și în cele trupești. Să-i ajute a se elibera de sub tirania păcatului, dar și de lipsuri, de sărăcie, de mizerie.

Faptele arată că pastorația desfășurată în Biserică noastră după 1948 a fost orientată multilateral cuprinzînd în preocupările ei viața credin-

P. S. Antim Tîrговиșteanul, *Despre cîntarea credincioșilor în biserică* în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 11—12.

Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Activitatea preotului pe plan sacramental, moral, social*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 9—10; *Vocația și pregătirea pentru preoție*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 5—6; «*Chipul preotului după Sfînta Scriptură și Sfinții Părinți*», în «Studii Teologice», VII (1956), nr. 3—4.

Pr. Prof. D. Stăniloae, *Sublimitatea preoției și îndatoririle preotului*, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 5—6.

Pr. Prof. Gr. Marcu, *Sfîntul Apostol Pavel despre personalitatea religioasă-morală a păstorului de suflete*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3—4.

Prof. T. M. Popescu, *Sfîntenia și răspunerile preoției*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4.

Arhidiacon Dr. I. Zăgreanu, *Viața interioară a preotului și importanța ei pentru apostola-tul preoției*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 5—6.

Diac. Prof. Orest Bucevșchi, *Preotul în condițiile vremii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 5.

Pr. Prof. Petru Rezuș, *Slujirea ca funcție esențială a Bisericii*, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 4.

Pr. C. Nonea, *Asistența socială prin Biserică*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 3—6.

cioșilor cu trebuințele și aspirațiile lor multilaterale. La preocupările privind credința și evlavia, preoții au adăugat preocupări perseverente în direcția încadrării enoriașilor în noile rînduiri gospodărești ale patriei, în noua disciplină a muncii, a sănătății, a vieții social-culturale etc.

În programul pastoral al preoților noștri rămîne înscris la loc de frunte preocuparea ca în elementul religios-creștin, enoriașii să vadă nu o piedică în calea participării lor la aspirațiile patriei și ale lumii în continuă transformare, ci dimpotrivă să vadă un dreptar și o forță care-i îndrumază și-i sprijină în obligațiile lor de oameni și cetățeni.

Un alt principiu pastoral prezent în activitatea preoților din perioada la care ne referim este acela al responsabilității solidare, al responsabilității preotului împreună cu credincioșii săi, de starea vieții și activității bisericești. În trecut preoții nu au acordat atenția cuvenită drepturilor și datorii ce revin credincioșilor ca element constitutiv al Bisericii.

După 1948 însă s-a impus tot mai mult adevărul că preoții și credincioșii sînt solidar răspunzători de afirmarea și buna dezvoltare a vieții religios-morale a comunității religioase.

Ca forme de manifestare a solidarității responsabile dintre preoți și mireni amintim: săvîrșirea în comun a slujbelor sfinte; preocuparea comună de bunăstarea locașului de cult; de procurarea celor necesare cultului; de buna disciplină a vieții parohiale; de promovarea nivelului credinței și evlaviei parohienilor; de împlinirea obligațiilor cetățenești; de încadrarea activă a întregii parohii în rîndurile gospodărești, administrative, economice, sociale promulgate de către Conducerea de Stat și care sînt compatibile cu calitatea de credincioși ortodocși a membrilor parohiei.

Un important principiu valorificat în sfera pastorației după 1948 este acela al organicismului.

Principiul organicist implică cunoașterea individualității credincioșilor. Fără o cunoaștere temeinică a particularităților fiecărui credincios nu se poate face prea mult în direcția înnoirii și îmbunătățirii lor religios-morale. Pastorația colectivă își are rostul și utilitatea ei, dar nu poate înlocui pe cea individuală. Dacă în pastorația colectivă se pornește de la anumite premize de psihologie generală, în pastorația individuală se pornește de la trăsăturile specifice ale credinciosului pe care ne-am propus, cu învoirea lui, să-l ajutăm a se elibera de sub stăpînirea păcatului, pe de o parte; iar pe de alta, de a se reîncadra liber pe calea vieții normale, sănătoase. În timp ce pastorația colectivă conține o oarecare doză de mecanicism în sensul că încearcă să influențeze comunitatea parohienilor fără să ia în seamă în măsura corespunzătoare, trăsăturile caracteristice ale fiecărui credincios, pastorația individuală caută să-și adapteze mijloacele la însușirile specifice ale subiecților de îndrumat, caută să se subordoneze în cerințele ei, dezvoltării organice a credincioșilor, dezvoltării lor dinăuntru în afară.

Reîncadrarea preoților în comunitatea parohială le-a înlesnit apropierea de credincioși, stabilirea și cultivarea unor mai strînse legături cu

ei și deci, o mai temeinică cunoaștere a specificului fiecăruia. Dar principalul loc unde preotul poate aplica principiul organicist, unde exercită cu maximum de rezultate bune pastorația individuală este taina Sfintei Spovedanii. Nicăieri credinciosul nu-și deschide sufletul și nicăieri preotul nu poate privi pînă în cele mai ascunse cute ale inimii păstoritului său ca în scaunul mărturisirii. În timpul spovedaniei enoriașul își dezvăluie întregul său fond religios, moral, uman, toate rezorturile intime ale intențiilor, gîndurilor, faptelor, ale deciziunilor sale. În scaunul mărturisirii preotul, folosind cu înțelepciune mijloacele ce-i stau la îndemînă, poate determina la penitenți transformări menite să orienteze pe căi cu totul noi întreaga lor viață.

*

Ne vom referi acum la un alt principiu nou în pastorația Bisericii noastre. E vorba de principiul ecumenist.

Dacă în trecut limitele în care se mișca activitatea pastorală a preotului nostru erau cele geografice ale parohiei, sau cel mult cele ale Bisericii Ortodoxe Române, astăzi orizontul pastoral s-a extins foarte mult. Astăzi preoții noștri își desfășoară activitatea lor pastorală în vasta perspectivă a ecumenismului care se prezintă sub o multiplicitate de aspecte, începînd de la ecumenismul local parohial și mergînd pînă la ecumenismul general uman.

Sub îndrumarea preoților conștiința parohienilor se dilată pînă la a cuprinde în sfera ei de priză întreaga comunitate a Bisericii Române, apoi a tuturor celorlalte Biserici Ortodoxe și neortodoxe. Conștiința apartenenței la unul și același «popor al lui Dumnezeu» atenuază anumite orgolii și neînțelegeri confesionale și în același timp sensibilizează inimile pentru a înțelege mai bine nu numai ceea ce ne diferențiază de ceilalți, dar și ceea ce ne apropie de ei, în calitate de fii ai Aceluiași Dumnezeu și următori ai Aceluiași Hristos.

Ceea ce vrem să relevăm însă în mod deosebit e că Mișcarea ecumenistă, așa cum e înțeleasă și practică ea în Biserica noastră, nu se referă numai la credincioșii creștini ci la toți oamenii indiferent de apartenența lor etnică sau rasială, indiferent de credințele lor religioase, sociale, politice. Ecumenismul creștin se întregeste cu ecumenismul uman, care se practică la nivelul parohiei în sensul înfrățirii credincioșilor cu toți ceilalți semeni ai lor; la nivelul Patriarhiei în sensul înfrățirii și colaborării credincioșilor ortodocși români cu toți ceilalți cetățeni din cuprinsul patriei, dar și cu toți credincioșii și cu toate popoarele de pe întreg cuprinsul pămîntului.

Prin ideea sa de bază și anume prin ideea filiației divine a tuturor oamenilor, principiul ecumenist a dat granițelor parohiei o extensiune, am zice planetară. Prin aplicarea principiului ecumenist parohiile noastre s-au deschis față de întreaga complexitate a realității, intrînd ca să zicem așa în simbioză nu numai cu lumea creștină de pretutindeni, ci cu umanitatea în totalitatea ei.

Dintre metodele utilizate întru aplicarea principiilor mai sus amintite, menționăm: metoda trăirii, metoda persuasiunii și metoda exemplului personal.

Metoda trăirii sau metoda concretă constă în încadrarea preotului în viața parohiei; constă în renunțarea la anumite deprinderi și atitudini care-l distanțau față de parohieni, îl țineau închis sufletește față de păstoriții care la rîndul lor îi rămîneau și ei străini. Metoda trăirii îl pune pe preot în condiția de a participa direct la viața enoriașilor; de a munci împreună cu ei; de a le împărtăși bucuriile și necazurile, speranțele și temerile, insuccesele și izbînzile. Slujindu-se de asemenea metodă, parohul poate cunoaște mai bine viața păstoriților materială și spirituală, își poate înarticula și adapta mai bine munca sa la nevoile și cerințele reale ale credincioșilor și deci poate obține rezultate mai bune. Ignorarea metodei trăirii pune lucrarea pastorală a preotului în primejdia de a aluneca într-un abstracționism sterp, de a zidi pe nisip.

De o prețuire deosebită s-a bucurat metoda îndemnurilor date pe calea exemplului personal. Experiența a arătat că îndemnurile pur verbale nu exercită o prea mare înrîurire asupra inimii și voinței păstoriților. Cuvintele oricît de frumoase produc cel mult o vibrație și o răscolire de moment și de suprafață fără să pună în mișcare voința, în orice caz, fără s-o pună în acțiune la un nivel și pentru o durată care să marcheze o orientare decisivă în direcția îndrumărilor date. Cu totul alta e situația cînd la cuvînt se adaugă și exemplul personal. Cuvintele se sting repede, exemplele însă îți atrag cu putere voința în sensul de a face la fel, de a te ridica la nivelul exemplului dat, de a imita întocmai modelul. Preoții noștri s-au convins tot mai mult de adevărul acesta, străduindu-se să-și ilustreze învățăturile și îndemnurile nu numai prin folosirea unor exemple luate din altă parte, dar și mai ales prin exemplul propriei lor vieți. Tot mai stăruitor parohii s-au angajat pe calea pilduirii directe a îndrumărilor date păstoriților în direcția evlaviei, a lepădării de sine, a cumpătării, a muncii susținute a ajutorării celor avizați la aceasta, a grijei pentru bunurile comune, a slujirii dezinteresate a semenilor, a statornicirii bune înțelegeri, a împlinirii conștiințioase a obligațiilor cetățenești etc.

În tăcere și smerenie preoții — cei mai mulți dintre ei — au dat un conținut nou și realist activității lor pastorale, obținînd rezultate care se înscriu la loc de cinste în istoria nouă a Bisericii Ortodoxe Române și care-și au ponderea lor și în istoria nouă a patriei noastre.

*

În strînsă legătură cu activitatea pastorală a preoților este activitatea lor predicatorială, activitatea omiletică².

2. Bibliografie din domeniul Omileticii :

Tîlcuirea Evangheliilor și cazanile Duminicilor de peste an. Alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, după Kiriadromionul lui Nikifor Teotoke... (București, 1960).

Mitropolit Nicolae Krutički, *Cuvîntări bisericești*, trad. de Pr. N. M. Popescu, București, I (1949); II (1950); III (1952).

Pr. Prof. Grigorie Cristescu, *Predică și predictor în vremea noastră*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 3-6; *Predică pentru vremea tot*, în «Glasul Bisericii», IX (1950), nr. 7-8; *Îndrumări omiletice*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 7-8; *Valoarea și funcția subconștientului*

Ceea ce caracterizează activitatea omiletică a preoțimii noastre în epoca de după 1948 este întoarcerea la izvoare și în primul rând, întoarcerea la Sfânta Scriptură.

Predica anterioară datei acum amintite era adeseori de o compoziție sărăcăcioasă, de un conținut diluat, rarefiat, lipsit de substanță, iar din punct de vedere formal, era lipsită de linie, de plan, de avânt și uneori chiar de o minimală înveșmântare stilistică. Principala cauză a acestei situații o constituie înstrăinarea de izvoarele autentice ale Revelației, îndepărtarea în primul rând de Dumnezeieștile Scripturi.

Desigur și-n perioada la care ne referim întilnim predici care porneau, reglementar, de la text și care presărau ici colo, în contextul desfășurării cuvântării, citate biblice. Dar rareori se-ntimpla ca predica să rămână credincioasă textului de la început pînă la sfîrșit, cum și mai rar se-ntimpla ca versetele biblice citate să fie integrate organic în cuprinsul predicii spre a-i da substanță și forță.

O altă cauză a superficialității predicii trebuie căutată în depărtarea ei de viață. Multe predici din vremea anterioară lui 1948 vădesc aproape o totală lipsă de contact cu nevoile și aspirațiile credincioșilor, ale poporului. Multe dintre ele se complac într-o frazeologie stearpă fără aderențe și fără putere de priză asupra frămîntărilor, grijiilor și nevoilor, asupra vieții reale a credincioșilor. Predica la care ne referim vegeta într-o zonă situată dincolo de Scriptură și de viață, vegeta undeva în sfera subiectivismului neroditor.

Adăugăm că și lipsa unei pregătiri corespunzătoare a preoților, lipsa unei literaturi de specialitate, absența interesului forurilor tutelare față

în predică, în «Mitropolia Olteniei», IX (1957), nr. 1—2; Omilie «mare» și omilie «mică» sau omilie «exegetică» și omilie «lematică»? în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 1—2;

Pr. Prof. Petre Procopovici, *Predica creștină sub aspectul ei social*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXII (1956), nr. 8—9; *Predica patristică sub aspectul ei social*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 1—2.

Pr. Prof. Ene Branîște, *Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii, a buneî înțelegeri între oameni*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 9—10.

Pr. Prof. D. I. Belu, *Predica prin exemplul personal*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 5; *Omilie sau predică?*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 3—4; *Vechiul Testament, ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 11—12; *Iconografia ca izvor omiletic*, în Mitropolia Ardealului, III (1958), nr. 11—12; *Predicatorul în concepția Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 3—4; *Sfîntii Părinți ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 7—8; *Lectura predicatorului*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 11—12; *Imnele liturgice ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 3—4; *De ce e necesar să predici după plan?*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 7—8; *O carte de omiletică despre predica prin faptă*, în «Mitropolia Ardealului», VI (1961), nr. 9—10; *Predicile lui Antim Ivireanul*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 1—3; *Pacea ca temă omiletică*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 4—6; *Cea dintîi Omiletică în limba română*, în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 9—10; *Cu privire la textul predicii*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 11—12; *Cu privire la necrolog*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 4—6; *Predica apostolică*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 1—3; *Predica postapostolică*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 4—6; *Predica Sfîntului Apostol Petru*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 1—3.

Pr. Prof. Gr. T. Marcu, *Cunoașterea aprofundată a Sfintei Scripturi, îndatorire de căpetenie: preotului zilelor noastre*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4.

Pr. Vasile Ionescu, *Noi orientări omiletice*, în «Mitropolia Olteniei», VΠ (1955), nr. 10—11.

Pr. Sebastian Chilea, *Considerații omiletice actuale*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 1.

de activitatea omiletică a preoților, au contribuit și ele la golirea de conținut și de însuflețire a acesteia.

După 1948 situația se schimbă treptat. Școlile teologice reorganizate, dau elemente tot mai bine pregătite. Studiile biblice și practice sînt promovate la loc de frunte în programul seminariilor și al institutelor teologice de grad universitar. Se sporește înțelegerea și sensibilitatea pentru valoarea de neînlocuit a Sfintei Scripturi în viața credincioșilor.

Fără îndoială, învățăturile descoperite sînt cuprinse concentrat în hotărârile Sinoadelor Ecumenice, în Simbolul credinței, apoi în catehisme. Dar lucrul acesta nu-l dispensează pe preot de obligația de a recurge direct la izvoarele doctrinei. Și în primul rînd la Sfinta Scriptură.

Folosirea frecventă a Sfintei Scripturi pune pe preot în condiția de a cunoaște direct de la sursă învățătura de credință și de viață a Mîntuitorului; îi pune la îndemîină un bogat și variat vocabular foarte potrivit pentru predică; îi prezintă incomparabile exemple.

O altă caracteristică a vieții omiletice în Biserica noastră după 1948 este deschiderea față de lume, contactul mai strîns cu realitățile vieții, și anume cu realitățile unei vieți în radicală transformare. Scriptura și toate celelalte izvoare omiletice, dau învățătura; viața dă mediul în care trebuie aplicată învățătura.

Dacă învățătura descoperită e neschimbabilă în ființa ei, viața nu rămîne niciodată aceeași, ci e în continuă și, uneori, în radicală și rapidă transformare. Situat între Scriptură și viață, preotul trebuie să cunoască temeinic și pe una și pe cealaltă: să cunoască Sfînta Scriptură care-i dă materia predicilor și să cunoască viața care-i arată ce anume învățătura să valorifice și cum s-o adapteze la cerințele concrete ale credincioșilor. Viața nouă cu ineditul, mobilitatea și spontaneitatea ei, cu exigențele ei în continuă creștere pune pe preot în condiția de a intui mereu alte și alte aspecte ale învățăturii descoperite, de a-i da interpretări și aplicații noi. Preotul nu trebuie să uite apoi că Dumnezeu Scripturii este și Dumnezeu vieții. Unul și același Dumnezeu vorbește prin graiul Bibliei, dar și prin graiul diverselor evenimente ale vieții. Plecat cu urechea la ceea ce voiește să spună Dumnezeu prin cuvîntul Scripturii, preotul trebuie să fie gata a recepta voința lui Dumnezeu exprimată și prin graiul evenimentelor.

Contactul mai strîns cu Sfînta Scriptură și cu realitățile cele noi a contribuit la formarea unei noi conștiințe kerigmatice la preoții noștri și a unei mai accentuate responsabilități în fața lui Dumnezeu pentru viața păstoriților.

Dacă în trecut predica era împinsă oarecum la marginea preocupărilor pastorale, azi e promovată la loc de frunte. Dacă în trecut funcțiile predicii erau absorbite de serviciile divine azi ele sînt reabilitate și promovate, ca valoare, dacă nu pe același plan, cu Sfintele Taine, apoi în imediata vecinătate a acestora, recunoscîndu-li-se o valoare soteriologică indiscutabilă.

Preoții de azi sînt tot mai convinși că propovăduirea constituie unul din mijloacele principale pentru trezirea, stimularea și dezvoltarea vieții de credință și de evlavie a comunității bisericești. Preoții sînt tot mai

conștiinți că preoția nu înseamnă numai slujbele asociate cu îndrumări pastorale, ci înseamnă și predică. Neapărat și predică.

Contactul mai strâns al predicii cu Scriptura și viața nouă a prilejuit o diversificare și o îmbogățire a tematicii propovăduirii.

Astfel, continuând să-și îndrepte atenția asupra vieții lăuntrice, spirituale a credincioșilor, preotul ia în considerare și viața lor externă, materială, socială, cetățenească. Din instrument utilizat în trecut aproape exclusiv în scopuri duhovnicești, după 1948 predica își extinde sfera de preocupări asupra vieții credincioșilor.

A pătruns tot mai cu putere în conștiința preoților adevărul elementar că în condițiile vieții pământești, ordinea spirituală e în strinsă corelație și interacțiune cu cea materială, socială, cetățenească. Și atunci, nu se poate vorbi de una, fără să se ia în considerare și cealaltă. Nu se poate promova viața duhovnicească a credincioșilor fără să fie sprijiniți și în eforturile lor de dezvoltare a vieții materiale, sociale, culturale, cetățenești.

De fapt întreaga activitate omiletică a Bisericii noastre de după 1948 se caracterizează și prin această hotărâită întoarcere a predicii spre teme de ardentă actualitate.

În fruntea tuturor acestora a fost promovată problema instaurării unei păci durabile în lume și a înlăturării definitive a războiului ca mijloc de rezolvare a diferendelor dintre popoare. De douăzeci de ani tema păcii e mereu prezentă în programul de lucru al Bisericii noastre. Sfințul Sinod, mitropoliile, eparhiile, protopopiatele, parohiile au considerat și consideră ca principală obligație a lor a-și concentra interesul și eforturile în direcția creării la păstoriți a unei conștiințe noi axate pe convingerea că a urma lui Hristos înseamnă în primul rând a face să răzbată atotbiruitoare în viață, dreptatea, înțelegerea și dragostea, în locul disensiunilor, al vrăjmășiilor, al violenței.

O altă temă socială foarte frecventă în propovăduire este munca. Precum în legătură cu celelalte teme, așa și despre muncă s-au spus lucruri cunoscute, dar s-au relevat și lucruri noi.

Ca aspect nou menționăm ideea că munca e încadrată între virtuțile esențiale de manifestare a credinței. Pentru a-și dobîndi mîntuirea, următorii lui Hristos trebuie să creadă, dar și să muncească. Credinciosul care nu muncește nu numai că nu are dreptul să mănînce, dar nu poate spera nici să se mîntuiască.

Pe de altă parte, pentru a se fundamenta creștinește necesitatea de a lucra pentru binele comun, munca a fost adusă în cea mai strînsă legătură cu legea de bază a creștinismului, cu iubirea.

Iubirea creștină nu e numai iubire față de Dumnezeu și față de sine, ci și iubire față de semenii.

Iubirea de semenii înseamnă depășirea egoismului, intrarea în comuniune cu semenii, slujirea lor dezinteresată în scopul ridicării promovării lor. Pe semenii nu-i putem ridica efectiv decît prin muncă, prin munca împreună cu alții, pentru a crea pentru toți condiții de viață normală, sănătoasă. Iubirea creștină față de semenii ne obligă să nu accep-

tăm starea de înapoiere în care ei s-ar afla, ci să muncim în solidaritate cu alții pentru a crea o societate nouă în care înapoierea, sărăcia, lipsurile, umilințele să nu-și mai găsească teren de dezvoltare.

De o deosebită atenție s-au bucurat și teme ca: gospodăria obștească; obligațiile față de familie; față de instituțiile cetățenești; datoriile față de patrie etc. Ca obligație predicatorială specială pentru preoțimea ardeleană amintim preocuparea susținută, vie, în direcția consolidării reîntregirii de la 1948.

O altă temă care a trezit mult interes în cercurile ierarhiei superioare, dar și în rîndurile preoților predicatori a fost ecumenismul sub cele mai variate forme.

Mai este și un alt lucru pe care vrem să-l subliniem. Anume, perioada de după 1948 marchează pe plan omiletic un efort serios al preoților predicatori, în sensul întregirii predicii verbale prin predica faptelor. Un asemenea efort a fost stimulat și întreținut de conștiința că propovăduirea ortodoxă în înțelesul ei plin e predică prin viu grai, dar și prin faptă, prin viața trăită la nivelul învățăturilor transmise. Așa a fost predica Mîntuitorului, așa a fost predica Sfinților Apostoli și apoi aceea a Sfinților Părinți.

În perioada de după 1948 s-a înțeles mai bine adevărul că propovăduirea și prin faptă nu numai prin cuvînt e cerută: de materia predicii, de calitatea predicatorului și de psihologia ascultătorilor. Materia predicii e învățătura revelată. În componența ei, pe lângă elementul haric, intră elemente intelectuale, emoționale și voliționale. Dacă această învățătură ar fi propovăduită numai prin cuvînt ea ar fi valorificată numai parțial, adică numai în elementele ei intelectuale și cel mult emoționale; cele voliționale ar rămîne în afara predicii. Pentru transmiterea acestora vorba singură nu ajunge. Elementele voliționale ale creștinismului se referă la viața creștină așa cum a fost ea adusă și pilduită de Mîntuitorul și apoi de Sfinții Apostoli. Viața însă nu se transmite prin vorbe, ci prin viață, prin fapte.

Predica prin fapte e cerută și de calitatea predicatorului care e preot. Preotul nu poate predica învățătura descoperită dacă nu e el mai întii convins de adevărul ei. O asemenea convingere însă nu și-o poate dobîndi decît preotul care trăiește în chip consecvent învățătura descoperită. Ceea ce înseamnă că nu poate fi predicator în sensul ortodox al cuvîntului decît preotul care propovăduiește nu numai prin cuvînt, dar și prin exemplul său personal, prin viața sa de fiecare zi. Dar și psihologia credincioșilor obligă pe preot să predice nu numai cu vorba, ci și cu fapta. E destul să amintim că practic credincioșii se orientează nu atît după cuvintele, cît după faptele preotului. De aici obligația pentru preot de a propovădui nu numai prin cuvînt, dar și prin fapte, prin întreaga sa viață.

Pentru înviorarea și asigurarea dezvoltării activității omiletice, Sfințul Sinod în frunee cu Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a îngrijit să pună la îndemîna preoților mijloacele de care aceștia au avut nevoie. Astfel s-a alcătuit un manual de teorie a predicii; s-a tipărit Noul Testament; s-au retipărit aproape toate cărțile liturgice, care constituie un important izvor omiletic. S-a tipărit apoi acea densă carte: *Tîlcuirea*

Evangheliilor și cazaniile duminicilor de peste an, alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române (1960), lucrare care constituie un excelent izvor de inspirație și orientare pentru preoțimea noastră, atât în ce privește folosirea omiliei, cât și a predicilor tematice.

Nu pot fi trecute cu vederea nici acele predici pline de substanță și de duhovnicească radiație ale fostului mitropolit Nicolae Krutički (traduse de Pr. Nicolae M. Popescu) și publicate sub titlul: *Cuvântări bisericești* (în trei volume: I, 1949; II, 1950; III, 1952).

La acestea trebuie adăugate studiile și articolele de conținut omiletic, traducerile din lăsămîntul omiletic patristic; predicile, schițele de predici etc.; publicate atât în revistele teologice centrale cât și în revistele mitropolitane, care, toate la un loc, ne dau o imagine clară a înviorării omiletice intervenite în Biserica noastră în perioada de după 1948.

Un alt domeniu de manifestare a activității pastorale a preotului este cel catehetic³.

Precum în celelalte compartimente de activitate bisericească așa și în cel catehetic au avut loc unele schimbări importante după 1948. Principala scădere a catehizării dinainte de 1948 a fost lipsa de aderență a acesteia la viața religios-morală creștină adevărată.

Cauzele acestei situații au fost mai multe. În primul rînd poate fi amintită influența exercitată asupra catehizației, din partea pedagogiei herbartiene, care pornea de la premiza că între funcțiile sufleteste, cele intelectuale dețin rolul principal. Un intelect bine format, zicea Herbart, va introduce ordine, linie, consecvență și în sfera sentimentelor și a acțiunilor și invers, un intelect haotic format va determina dezordine și în viața afectivă și volițională.

3. Bibliografie din domeniul Cateheticii :

Invățătura de credință creștină ortodoxă, tipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu binecuvîntarea și purtarea de grijă a I. P. S. Justinian Patriarhul României, București, 1952.

Cartea de rugăciuni pentru tot creștinul, tipărită cu binecuvîntarea Sfîntului Sinod, București, 1951.

Catehismul creștinului ortodox, întocmit și tipărit sub purtarea de grijă a I.P.S. Justin al Ardealului, Sibiu, 1956. O altă ediție a acestui Catehism a apărut la Iași în 1957.

Cîntările Sfîntei Liturghii și podobiile celor opt glasuri, tipărite cu aprobarea Sfîntului Sinod și cu binecuvîntarea Prea Fericitului Justinian Patriarhul României, București, 1960.

Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Funcțiunea catehetică a liturghiei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 1—2.

Pr. Prof. Mihail Bulacu, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8; *Probleme de pedagogie catehetică*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 3—6.

Diac. Prof. Nic. Balca, *Importanța catehetică a Sfîntei Liturghii*, în «Biserica Ortodoxă Română, LXXVI (1958), nr. 1—2.

Pr. Prof. D. Belu, *Calitățile de îndrumător duhovnicesc ale Sfîntului Apostol Pavel*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 9—10.

Pr. Prof. P. Procopoviciu, *Îndrumări catehetice în lucrarea «De catechizandis rudibus»*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 3—4; *Spovedania — mijloc de educație religioasă-morală*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 7—8.

Pr. D. Călugăr, *Caracterul religios-moral-creștin*, Sibiu, 1955.

Sub influența acestei concepții s-a ajuns ca și în domeniul catehizației să se pună accentul pe instrucție teoretică, pe transmiterea de cunoștințe și să se lase în afara atenției și interesului catehetic viața afectivă și volițională a catehumenilor, viața lor practică. Urmarea acestui procedeu e cunoscută: superficializarea vieții religioase a catehumenilor și lipsa de priză a principiilor creștine asupra vieții concrete a altor credincioși.

O altă cauză a situației menționate trebuie căutată în practicarea unei catehizații în mod aproape independent de Biserică și prin separare aproape totală de elementul liturgic de slujbele dumnezeiești. Cu unele excepții, învățămîntul teologic nu era subordonat Bisericii nici în ce privește organizarea și nici controlul. Înfeudați unor foruri tutelare care urmăreau alte scopuri decît cele duhovnicești, cateheții nu puteau aduce în exercitarea obligației lor acea atmosferă de credință și evlavie specifică materiei religioase. Iar separarea catehizației de ambianța liturgică, de rugăciune a Bisericii, a golit-o și mai mult de puterea de impresionare și înfrîurire educativă asupra catehumenilor.

După 1948 catehizația primește impulsuri, îndrumări, orientări noi din partea conducerii noastre bisericești.

Principala îmbunătățire a catehizației în perioada pe care o avem mereu în vedere a constat în îmbisericirea ei, în aducerea ei în cea mai strînsă legătură cu atmosfera locașului de cult, cu serviciile divîne, cu rugăciunea.

În Hotărîrea luată la 5 octombrie 1950, Sfîntul Sinod al Bisericii noastre a stabilit norme precise privitoare la activitatea predicatorială, dar și catehetică a preoților.

Astfel Hotărîrea prevede că în duminici și sărbători, după sfînta liturghie, preotul să-și țină cuvîntarea catehetică. Conținutul acesteia poate fi luat: din catehism, dintr-o cîntare ce urmează a fi învățată de către toți credincioșii. Dar poate fi alcătuit și din lectura unui fragment din catehism la care preotul va adăuga o scurtă explicație.

Rostirea catehezei va fi încadrată în unda caldă a unor cîntări din tropare și condace anume alese și executate de către toți poporenii prezenți. Apoi un credincios va citi viața unui sînt. Subiecții catehizării sînt toți credincioșii de ambele sexe și de toate vîrstele.

În timpul rămas disponibil se vor învăța cîntări omofonice din cultul Bisericii noastre — fără a se trece cu programul catehetic peste orele 14 (vezi «Biserica Ortodoxă Română»; LXVIII (1950, nr. 10). Măsurile acestea nu au caracterul de inovații. Ele își au temeiul în practica Bisericii primelor veacuri. În vremurile acelea, catehizarea catehumenilor se făcea în chip obișnuit în locașul de închinare și în cea mai strînsă legătură cu rugăciunea, cu sfintele slujbe, cu dumnezeieștile Taine.

Dar și natura însăși a învățaturii creștine, adică a materiei catehizației, cere un asemenea procedeu. Într-adevăr, învățătura creștină nu este un produs al strădaniei credincioșilor. Nu e opera minții lor. Nu crește din puterile lor firești. Ci vine din altă parte. E învățatură descoperită. E un dar al lui Dumnezeu făcut credincioșilor. Izvorul ei e în adîncimile Dumnezeirii.

Și atunci, dacă materia catehizației e învățătura descoperită de sus, urmează că, pentru a fi înțeleasă e necesar ca ascultătorii să fie într-o altă stare decît cea obișnuită. E necesar ca ei să fie mai sensibili, mai receptivi și cu mai multe puteri care să-i pună în situația de-a înțelege și asimila învățătura transmisă. Tocmai acest lucru îl urmărește și îl realizează practicarea catehizației în locașul de cult și în atmosfera lui de reculegere și rugăciune. Zugrăvelile sfinte, lucrurile sacre, persoana preotului în veșmintele corespunzătoare, rugăciunile, cîntările religioase, întreaga ambianță de interiorizare și cucernicie din locașul de cult îndeamnă la concentrare, pune în mișcare puteri ascunse ale sufletului, le sporește, le dilată pînă la a le pune în situația de a urmări, înțelege și asimila mai bine învățătura religioasă. Dacă primirea învățăturii creștine și înarticularea ei în contextul vieții credincioșilor este rezultatul sinergiei, al colaborării dintre ajutorul divin și efortul credinciosului, apoi nicăieri colaborarea aceasta nu se realizează mai efectiv, mai deplin ca în biserică. vătățătura bisericii.

Ce se urmărește prin catehizație? Se urmărește, oare, simpla transmitere a unui volum de cunoștințe religioase? Se urmărește oare a se face din fiecare catehumen un teolog erudit și capabil să teoretizeze asupra creștinismului? Nu. Nu acesta este scopul activității catehetice. Scopul catehizației este formarea caracterului religios-moral-creștin al credincioșilor, avînd ca sferă de manifestare profesiunea, munca într-un domeniu sau altul al vieții obștești. Cu alte vorbe efortul catehetic al Bisericii merge în direcția creșterii fiilor ei în așa fel ca ei :

Să cunoască temeinic luminoasele învățături de credință și morală ale creștinismului;

Să-și formeze inima și voința în așa fel ca ele să se ridice la nivelul cerut de învățăturile creștine.

În cadrul profesiunii alese să utilizeze toate valorile creștine în direcția promovării binelui comun, a vieții semenilor săi, a formelor superioare de viață individuală și colectivă.

Mijloacele folosite pentru atingerea acestui scop sînt multe și variate. Mai întîi cultul divin însuși. Slujbele dumnezeiești în frunte cu sfînta liturghie împlinesc o importantă funcție catehetică exercitată îndeosebi prin pericopele scripturistice, imne, prin Simbolul credinței, prin actele simbolice, care, toate, transmit învățătura creștină.

Dar virtuțile catehetice ale cultului ies la iveală și prin aceea că el se adresează și inimii și voinței catehumenilor.

Prin frumusețea și duioșia cîntărilor, prin gesturile și rostirile preotului, prin aparatul estetic pus la contribuție, prin întreaga atmosferă creată, slujbele sfinte dobîndesc o putere de sugestie și de impresionare cu totul particulară. Ele pot mișca adînc sufletele și pot lăsa asupra lor o întipărire de neșters și capabilă să deschidă cale unei mai binevoitoare acceptări a învățăturilor creștine și unei mai corespunzătoare transpuneri a lor în practică.

Asupra voinței, cultul influențează îndeosebi prin valorificarea exemplor cuprinse în viețile sfinților și în primul rînd în viața Mîntuitorului. În cuprinsul lor și în decursul unui an slujbele sfinte pun la-ndemîna

credincioșilor multe și variate exemple de viață creștină, așa încît fiecare enoriaș poate avea la-ndemînă tot ce corespunde individualității și aptitudinilor lui. Sufletele credincioșilor sînt îndrumate astfel la fiecare pas în direcția aplicării practice a învățaturii creștine și în direcția transformării vieții după modelele pe care slujbele le pun înaintea lor.

Așadar, deși în primul rînd instrument de sfințire a credincioșilor și de cinstire a lui Dumnezeu, cultul constituie totuși și un excelent mijloc de catehizație a păstoritilor și de formare a voinței lor de viață creștină. Aceasta nu înseamnă că preotul se poate dispensa de catehizația propriu-zisă, directă și sistematică. Fără o catehizație metodică, cuprinzînd și cultul însuși, învățăturile de credință și-ar pierde consistența și conturul precis, dizolvîndu-se într-un pietism vag și lipsit de putere. Fără o catehizație sistematică credincioșii nu și-ar putea dobîndi acel fond apercceptiv de care e absolută nevoie pentru dezvoltarea unei propovăduiri rodnice eficiente. Fără catehizație predica riscă să lucreze la voia întîmplării. Predica clădește pe bazele puse de catehizație.

De maximă utilitate pentru reorganizarea și desfășurarea cu cît mai bune rezultate a activității catehetice au fost: întocmirea manualului de Catehetică, studiile și articolele de specialitate publicate în revistele bisericesti: orientările date în cadrul cursurilor de îndrumare misionară și pastorală și al conferințelor de orientare pe protopopiate; tipărirea de cărți liturgice; *Cartea de rugăciuni pentru tot creștinul*; *Cîntările sfintei liturghii și Podobiile celor opt glasuri*, *Cîntări la cateheze*, dar mai presus de toate trebuie amintită acea monumentală lucrare: *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952).

Întregul edificiu al lucrării se ridică pe temeliiile de diamant ale cîtorva principii mari:

Primul principiu: Pentru credincioși realitatea cea mai adîncă, aceea care stă la baza tuturor existențelor este Dumnezeu, Creatorul, Tatăl și Binefăcătorul nostru al tuturor.

Al doilea principiu: În lume există nu numai bine, ci și păcat. Întruparea Domnului își are temelii în dragostea și voința lui Dumnezeu de a ajuta omul să înlătore păcatul și să facă biruitoare puterile binelui. Misiunea credincioșilor e de a colabora cu Dumnezeu în direcția creării unei lumi noi, a împărăției lui Dumnezeu.

Al treilea principiu: Lupta pentru înlăturarea păcatului și pentru instaurarea bunei înțelegeri și a dragostei între credincioși, între oameni e condiționată în rezultatele ei de îmbunătățirea vieții proprii, de adaptarea gîndirii, simțirii și voinței la cerințele virtuților creștine și de aplicarea consecventă a acestora în împrejurările concrete ale vieții. Fără punerea tuturor puterilor și în primul rînd a voinței în slujba învățăturilor creștine acestea rămîn simple, abstracții și întreaga viață a credincioșilor rămîne fără conținut.

Pentru credincioșii noștri și în primul rînd pentru cateheți, *Învățătura de credință* e o carte de căpătii. Un catehism mai potrivit pentru începători este: *Catehismul creștinului ortodox* tipărit în două ediții: una la Sibiu în 1956 și alta la Iași în 1957. Lucrarea a fost alcătuită și

tipărită sub purtarea de grijă a I.P.S. Mitropolit Justin al Ardealului mai întâi, al Iașilor mai apoi.

Încheind putem spune că două sînt tendințele fundamentale care structurează activitatea pastorală, omiletică și catehetică a Bisericii noastre în ultimii douăzeci de ani.

Prima tendință se caracterizează prin întoarcerea la izvoare. Timp de două decenii toate puterile Bisericii noastre conducătoare au fost concentrate, organizate și îndrumate în direcția cunoașterii aprofundate a principalelor învățături autentice ortodoxe a principiilor și metodelor de lucru pe care creștinismul răsăritean le-a formulat și experimentat cu strălucite rezultate de-a lungul atîtor veacuri. Procedeu poartă, vizibilă, amprenta înțelepciunii, pentru că precum în celelalte compartimente de activitate bisericească așa și în cel pastoral, omiletic și catehetic nu se putea iniția și realiza nimic nou fără cunoașterea temeinică a fondului doctrinar ortodox și a înfăptuirilor obținute pînă la punctul de plecare spre noi realizări.

A doua tendință fundamentală a activității pastorale, omiletice și catehetice în ultimii douăzeci de ani este deschiderea spre om, spre lume spre realitățile vieții noi. Întoarcerea disciplinelor amintite spre realitățile în profundă transformare a cerut pe de o parte eforturi susținute, perseverente, sistematice în sensul cunoașterii cît mai corespunzătoare a acestor realități, a scopurilor și idealurilor în direcția cărora ele își îndreaptă dezvoltarea; iar pe de alta a solicitat importante eforturi din partea forurilor bisericești și teologice, în sensul adaptării principiilor tradiționale la realitățile și cerințele noi ale vieții.

Munca a fost deosebit de complexă și de grea. Căci a fost nevoie ca întregul lăsămînt pastoral, omiletic și catehetic al Bisericii să fie prelucrat și pus în consonanță cu actualitatea păstrîndu-se însă nealterat spiritul lui autentic ortodox, și, în același timp, a fost necesară crearea la preoți a unei conștiințe noi și a unui nou simț al responsabilității în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor, în fața Bisericii și în fața patriei.

Munca a fost grea, dar rezultatele s-au arătat a fi dintre cele mai îmbucurătoare. Ele ne dau dreptul să nădăjduim că în viitor vor fi și mai bune, și mai multe, și mai durabile.

Cu condiția ca această nădejde să n-o rezemăm numai pe ceea ce s-a înfăptuit pînă acum, dar și mai ales pe voința dîrză de a actualiza și dezvolta în continuare cît mai multe din potențele nevalorificate încă ale ineputabilului tezaur pastoral, omiletic și catehetic al Ortodoxiei.

**PRÉOCCUPATIONS ET ÉTUDES SUR L'ACTIVITÉ PASTORALE,
HOMILÉTIQUE ET CATÉCHÉTIQUE
RÉSUMÉ**

A la suite de l'arrivée, en 1948, à la tête de l'Église Orthodoxe Roumaine de Sa Béatitude le Patriarche Justinian, un fort rafraîchissement fut ressenti dans tous les compartiments de la vie ecclésiastique, inclusivement dans le compartiment pastoral, homilétique et catéchétique.

Dans le domaine pastoral on constate chez les prêtres une intensification de la préoccupation de services divins. Mais cela non pas pour s'éloigner de la réalité et d'hommes, qu'au contraire, pour se dévouer plus désintéressé et plus efficace à ceux-ci.

Parmi les principes qui ont structuré l'activité pastorale de l'Église Orthodoxe Roumaine dans les derniers vingt ans, l'auteur relève: le principe du service (le prêtre est appelé pour servir les fidèles, les hommes, non pas pour les dominer); le principe de la responsabilité solidaire (au développement de la vie ecclésiastique en répond non seulement le prêtre, mais le prêtre conjointement avec les fidèles); le principe organiciste (la vie spirituelle des fidèles ne se développe pas par influence mécanique, mais par la subordination de l'activité pastorale aux exigences spécifiques de l'individualité des fidèles); le principe œcuméniste (les prêtres ont commencé à considérer non seulement les différences entre les confessions, mais aussi les points ressemblants).

Parmi les méthodes employées dans l'oeuvre pastorale, l'auteur relève: la méthode de la participation active à la vie des fidèles, la méthode de la persuasion et la méthode de l'exemple personnel.

Dans le domaine homilétique, la caractéristique pour la période d'après 1948, c'est un retour plus décidé aux sources, d'abord à la Sainte Écriture. Par des sermons thématiques, par des homélies et par toutes les autres oraisons ecclésiastiques, on offre plus de l'Écriture aux fidèles.

Dans le même temps, le sermon est plus serré relié aux réalités de la vie.

Si l'Écriture présente l'enseignement, la vie en offre le milieu dans lequel celui-là doit être validé.

Le contact plus serré avec les réalités environnantes a abouti à l'enrichissement de la thématique de la prédication (avec des thèmes religieux, mais aussi avec des thèmes sociaux).

On a accordé un intérêt particulier à l'association du sermon par parole au sermon par exemple personnel.

Dans le domaine catéchétique on a réalisé un devancement sur l'intellectualisme herbarthien par la réduction de l'enseignement religieux à une relation plus étroite avec le culte.

Conformément à la décision du Saint Synode, la catechisation religieuse s'effectue aujourd'hui dans les églises, ainsi comme il a été dans les premiers âges et comme réclame la nature même de l'enseignement religieux.

Dans leur activité catéchétique, les prêtres sont aidés d'abord par les familles des fidèles.

Dans tous ceux trois domaines d'activité on a publié des importants ouvrages.

CĂRȚI DE CULT TIPĂRITE ÎNTRE 1948—1968

Pentru săvârșirea deplină și corectă a sfintelor slujbe ale cultului ortodox, slujitorii bisericești — clerici și cântăreți — au nevoie de cărțile de slujbă necesare. De aceea, una dintre cele dintâi griji ale Prea Fericitului Patriarh Justinian după venirea sa la cârma Bisericii Ortodoxe Române, în calitate de președinte al Sfântului Sinod, a fost aceea de a pune la îndemâna slujitorilor noștri bisericești cărțile de slujbă de care aveau nevoie pentru îndeplinirea conștiințioasă a îndatoririlor lor sacramentale. Și în sectorul acesta, ca în altele alte domenii, Întâistătorul Bisericii noastre a trebuit să umple multe și mari goluri. În 1948, multe cărți de cult ale Bisericii noastre, și încă dintre cele mai indispensabile pentru bunul mers al activității liturgice a preoților și cântăreților, se găseau de mult epuizate și nu mai putuseră fi retipărite, din cauza greutăților și lipsurilor pricinuite de război: așa era cazul de exemplu, cu *Liturghierul*, *Molitfelnicul*, *Mineiele*, *Octoiubul*, *Triodul* și *Penticostarul*. Altele, de mult tipărite prin reproducerea stereotipă a unor ediții mai vechi, nu mai puteau fi nici retipărite și nici folosite în forma lor din ultimele ediții, ele având nevoie de îmbunătățiri ale limbii folosite, ori de adaosuri și de limpeziri în formularea regulilor privitoare la rânduiala sfintelor slujbe, conform practicii liturgice tradiționale și generale din Biserica noastră, precum și de unele retușări și adaptări la noile situații intervenite în viața statului și a Bisericii; așa era cazul, de exemplu, cu vechiul *Tipic bisericesc* (tipărit în ultima sa ediție la Cernică, în 1925) și cu cartea de slujbă numită *Tedeum* sau *Doxologie*.

Un eveniment de importanță istorică, petrecut chiar în anul investirii actualului Patriarh, a făcut și mai simțită nevoia de noi cărți de cult: reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal, la a căreia înfăptuire Prea Fericirea Sa însuși a contribuit într-o mare măsură. Preoții și cântăreții români care slujiseră pînă atunci în cealaltă «strană» a Ortodoxiei românești din Ardeal, reveniți acum la unitatea administrativă și sufletească a Bisericii străbune, aveau și ei nevoie de cărți noi de slujbă, în care să poată regăsi rânduiala corectă a slujbelor divine și limba neoaș-românească a cărților de care se folosiseră toți românii ortodocși din Ardeal pînă în secolul al XVIII-lea, fără inovațiile catolicizante, de ritual și de limbă, introduse în ele de editorii de la Blaj ai fostei Biserici Unite¹. Iată deci încă un motiv care făcea și mai necesară retipărirea unor noi ediții ale cărților noastre de slujbă, într-un tiraj sporit, care să poată scoate din uz cărțile folosite pînă aci în bisericile foste greco-catolice.

Aceasta a și fost de la început sarcina principală atribuită editurii Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii noastre, după reorganizarea și reactivarea lui prin Regulamentul organelor centrale din Patriarhia Română din 1950 (art. 178, alin. b). Cum însă cele mai multe dintre cărțile de cult trebuia serios revizuite, pentru îndreptarea lipsurilor și a greșelilor păstrate pînă aci din neatenție sau printr-o greșită înțelegere a respectului față de ceea ce era vechi, s-a făcut apel la o seamă de teologi, cărturari și buni cunoscători ai limbii grecești și ai rînduielilor de tipic, pentru verificarea și diortosirea textelor și pentru îm-

1. A se vedea, mai ales, Pr. Prof. Sp. Cândea, *Limba veche liturgică și inovațiile introduse în ea de fosta Biserică Unită*, Sibiu, 1954.

bunățătirea îndrumărilor tipiconale. Și-au dat pînă acum contribuția la această vastă operă de diortosire și retipărire a cărților noastre de slujbă, întreprinsă sub directa îndrumare și supraveghere a Prea Fericitului Patriarh Justinian, ierarhi și slujitori cu experiență veche în domeniul practicii liturgice din biserici mînăstirești și parohiale, începînd cu Prea Fericirea Sa însuși și continuînd cu II.PP.SS. mitropoliți pensionari Tit Sîmedrea și Efreim Enănescu, I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, profesori specialiști în astfel de probleme, ca Pr. P. Vintilescu (azi profesor onorar), regretatul preot prof. univ. Niculae M. Popescu, Teodor M. Popescu (azi profesor onorar), M. Chialda și Pr. Ene Braniște, teologi buni cunoscători ai limbii grecești, ca preoții Dr. D. Fecioru (azi consilier patriarhal) și Dr. O. Căciulă, și alții.

I. — CĂRȚI DE SLUJBĂ PENTRU PREOȚI

Cele mai necesare cărți de slujbă pentru folosința preoților sînt *Liturghierul* și *Molitfelnicul*. De aceea, ele au și fost printre cele dintîi care s-au retipărit în perioada de timp de care ne ocupăm.

1. În primii 20 de ani de patriarhat, *Liturghierul* a fost tipărit în trei ediții (1950, 1956 și 1967).

a) *Prima ediție*, apărută în 1950 (cu titlul tradițional: *Dumnezeieștile Liturghii...*) și menită să umple mai ales nevoile preoților reveniți din Ardeal, a trebuit să fie tipărită mai în grabă, fără o diortosire mai temeinică, nefiind posibilă într-un timp atît de scurt. Grijă tipăririi a fost încredințată I.P.S. Efreim Enănescu, luîndu-se ca bază nu ultima ediție apărută pînă atunci (cea din 1937, datorită fostului profesor I. Mihălcescu și Pr. Paraschiv Angelescu), ci cea anterioară, din 1927, care a fost retipărită întocmai, cu ușoare retușuri de limbă, din care cea mai de seamă a fost dubla traducere a lui *ὁσῶ*² din originalul grecesc (cuvînt aproape nelipsit mai ales din formulele finale ale rugăciunilor, numite ecfonise), prin *mărire* și *slavă* (*slavă* fiind totdeauna pus în paranteză)²; slujitorii puteau astfel rosti, după preferință, unul sau altul din cei doi termeni, cel dintîi (de origine latină) fiind întrebuințat aproape exclusiv în eparhiile din Ardeal, cel de al doilea (de origine slavă) fiind folosit în celelalte eparhii. Pentru rest, noul *Liturghier* păstra încă multe din lipsurile și insuficiențele de fond și de formă ale edițiilor anterioare³. El a fost împodobit cu stampe și vignete datorite picturului Gh. Rusu.

b) Epuizată în scurt timp după apariția ei, ediția din 1950 a *Liturghierului* a trebuit să fie înlocuită printr-o nouă ediție, care apare în 1956, sub un nou titlu⁴, fiind diortosită de însuși Prea Fericitul Părinte Patriarh și de P. C. Prof. P. Vintilescu, fostul titular al catedrei de Liturgică și Pastorală de la Institutul teologic din București. Din colaborarea fericită a celor doi diortositori a ieșit cea mai bună ediție a *Liturghierului românesc* din cîte s-au tipărit pînă acum și poate cel mai bun *Liturghier* dintre toate cele folosite în diferitele Biserici Ortodoxe autocefale. Experiența îndelungată de slujitor la sfîntul altar a celui dintîi, dublată de competența de specialist a celui de al doilea (fost și P. C. Sa însuși multă vreme preot de parohie) ne-a dat un *Liturghier* care, păstrînd caracterul arhaic specific limbii noastre bisericesti, în textele rugăciunilor și ale imnelor, constituie de fapt o revizuire integrală a traducerii lor prin confruntarea cu originalele grecești, înlăturîndu-se greșelile de traducere, limpezindu-se frazele și formulele cu înțeles obscur, și edițiile anterioare și totodată adoptîndu-se o nouă formulare a învățăturilor de tipic, în care au fost adăugate toate îndrumările necesare mai ales pentru slujitorii începători, privitoare la rînduiala corectă și la ritualul sfîntelor slujbe, care lipseau din edițiile de pînă aci.

2. Despre acești doi termeni vezi mai ales Pr. Niculae M. Popescu, *Slavă sau mărire? Diortosind Molitfelnicul*, «Biserica Ortodoxă Română», 1937, 7—10, 492—497 și Pr. Paraschiv Angelescu, *Slavă și Mărire, Studiu de documentare liturgică*, București, 1939.

3. A se vedea deosebi Pr. Prof. Ene Braniște, *Noua ediție a Liturghierului românesc în comparație cu cele anterioare. Studiu comparativ*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 9—10, p. 563—580.

4. *Liturghier, cuprinzînd dumnezeieștile Liturghii ale Sfinților noștri Părinți: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, și Liturgia celor mai înalte sfințite, precum și rînduiala Vecerniei, Utre-niei și dumnezeieștii Proscomidii și altele de trebuință la sfînta slujbă în biserică*.

Principiile de care s-au călăuzit diortositorii și îmbunătățirile de căpetenie aduse ediției celei noi sînt indicate, de altfel, pe scurt, în însemnarea post-față de la sfîrșitul cărții (p. 465): «Întemeindu-se pe învățătura agonisită de-a lungul celor peste 30 de ani de slujire prozească și folosind pentru îndreptări și întregiri, cele mai bune Liturghiere din întreaga Ortodoxie, ostenitorii acestei cărți de slujbă au împlinit lipsurile aflate în Liturghierele românești tipărite pînă acum, au lămurit și întregit îndrumările de tipic, pentru ca slujitorii Bisericii Ortodoxe Române să poată găsi toate povăturile de care au trebuință, spre săvîrșirea sfintei liturghii după dreapta rînduială, care trebuise să fie una pentru întreaga Biserică».

Pentru atingerea acestui țel, atît Liturghia Sfîntului Vasile cel Mare, cît și Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, au fost întregite cu acele părți pentru care în cărțile de pînă acum se făcea numai trimitere la Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur; s-au dat îndrumările trebuitoare pentru lămurirea liturghisitorilor în toate locurile unde tăcerea edițiilor din trecut dădea prilej fiecărui slujitor să urmeze după priceperea lui; s-au făcut numeroase îmbunătățiri în cuprinsul rugăciunilor, căutînd să se păstreze pretutindeni înțelesul limpede și frumusețea graiului românesc. De asemenea, ori de cîte ori s-au repetat în Liturghier unele rugăciuni sau unele cuvinte, s-a căutat a se păstra, pe cît a fost cu putință, aceeași întocmire».

Noua ediție fusese, de altfel, îndelung pregătită prin studiile anterioare ale P. C. Pr. Prof. P. Vintilescu și ale altora, în care fuseseră deja formulate propunerile de revizuire și îmbunătățire care și-au găsit aplicarea pentru prima dată în acest Liturghier⁵. Așa se și explică buna primire de care s-a bucurat *Liturghierul românesc* din 1956 în cuprinsul Bisericii noastre⁶, precum și aprecierile favorabile ale specialiștilor din alte Biserici Ortodoxe⁷. De aceea el s-a epuizat curînd și a fost necesară o nouă ediție.

c) Această ultimă ediție a *Liturghierului românesc* a apărut în cursul anului 1967, fiind cea treia tipărită în timpul ultimului patriarhat. Ea este de fapt o retipărire a ediției anterioare (1956), păstrînd titlul, formatul și structura internă a acesteia, dar revăzută cu grijă de aceiași diortositorii, care au mai făcut unele mici îmbunătățiri și adausuri mai ales în formularea îndrumărilor de tipic și în grafica tiparului, înrînd seamă de diferitele propuneri făcute între timp de către unii dintre clericii noștri⁸.

2. **Molitfelnicul (Evhologhiul)** cea de a doua carte de slujbă pentru preoți în ordinea importanței și a necesității, a apărut pînă acum în două ediții.

a) Prima ediție, tipărită în 1950, aproape concomitent cu Liturghierul, a fost reprodusă după ediția anterioară din 1937, diortosită prin osteneala preotului prof. univ. Nicolae M. Popescu. Această primă ediție a fost tipărită, ca și cea precedentă, în bune condiții grafice, pe o hîrtie de calitate și păstrîndu-se stampele și vignetele ediției model, datorite picturii Gh. Russu⁹. Între puținele modificări făcute în textul rugăciunilor din această ediție au fost cele din formulele ecteniei funebre din slujba înmormîntării pruncilor, modificări care de altfel erau dinainte în uz în practica rusească («Încă ne rugăm pentru odihna nevinovatului

5. Vezi, de ex.: Pr. Prof. P. Vintilescu, *Contribuții la revizuirea Liturghierului român*, București, 1931; *Insemnări pentru o nouă ediție a Liturghierului*, București, 1947; *Pentru o nouă ediție în pregătire a Liturghierului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 3—4 p. 295—310; *Cartea numită Liturghier*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 9—10, p. 507—524. Cp. și Diac. Ene Braniște, *Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului românesc*. — *Contribuție la revizuirea cărților noastre de ritual*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIV (1945), nr. 11—12 și LXV (1946), nr. 4—6 și 7—9.

6. Vezi, de ex.: Pr. Prof. P. Procopovici, *Ediție nouă a Liturghierului*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1957), nr. 5—8, p. 559—564; N. D(onos), la *Recenzii*. în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 8—9, p. 662—663; Pr. Paul Mihail, *Tiparul în ediția Liturghierului din 1956*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 10—12, p. 888—891.

7. Vezi, de ex. Episc. Nicolae de Makariopol. (Sofia), *Trei ediții noi ale Liturghierului* (în limba bulgară), în «Duhovna Cultura» (Sofia), XL (1960), nr. 6, p. 27—32 (după) Pr. I. Runcu, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 4, 625—631.

8. Ca de ex., Pr. Romul Grecu, *Sugestii pentru o nouă ediție a Liturghierului din București 1956*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 5—6, p. 488—491.

9. Cp. și Pr. O. Căciulă, *Cartea de cult în ultimul deceniu (1948—1958)*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 6—7, p. 556.

prunc X și pentru ca Domnul, după nemincinoasa-i făgăduință, să-l învrednicească cereștei Sale împărății...», în loc de: «...și pentru ca să i se ierte lui toată greșeala cea de voie...», etc.).

Pentru a se micșora volumul cărții și a-l face mai ușor de purtat, în ediția din 1950 nu s-au mai tipărit rînduilele călugăriei (inclusiv slujba înmormîntării călugărilor), care, nefiind necesare preoților de enorie, vor forma cuprinsul unei cărți aparte (vezi mai departe). Au fost de asemenea lăsate la o parte unele rînduile de sfințire și tedeumuri din cuprinsul ediției 1937 (p. 481—509), dintre care unele nu mai erau actuale, iar altele vor intra în cuprinsul cărții cu titlul *Tedeum* (vezi mai departe).

b) Repede epuizată, ediția din 1950 a *Molitfelnicului* se cerea înlocuită cu alta nouă, care a apărut în 1965—1966. Luind ca bază pe cea precedentă, noua ediție reprezintă însă și o treaptă nouă în îmbunătățirea acestei cărți românești de slujbă, prin diortosirea graiului rugăciunilor de către Prea Fericitul Patriarh Justinian însuși, căruia se datorește și întregirea cuprinsului cărții cu unele rugăciuni și slujbe de folos preoților.

Au fost adăugate, astfel (la p. 535—616), mai întii două dintre cele mai necesare *Acatiste* — cel al Domnului nostru Iisus Hristos și cel al Bunevestiri — precum și cele două *Paraclise* de rugăciune ale Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, toate acestea fiind reproduse din ultima ediție a *Ceaslovului* (București, 1945, p. 232 ș. u.), cu ușoare rețușări de limbă. La sfîrșitul cărții (p. 617—620) s-au adăugat, de asemenea, două rînduile de slujbă care apar acum pentru prima oară în *Molitfelnicul românesc*. Cea dintii este *Rînduiala binecuvîntării și sfințirii crucii ce se așază la mormînt*, tradusă după *Molitfelnicul sîrbesc* (Trebnic) tipărit la Belgrad în 1956 (p. 408—412)¹⁰, cu întregirea unor rugăciuni și îndrumări de tipic. Cea de a doua este *Rînduiala înfierea de copii*, luată (cu îndreptări de limbă) după o ediție mai veche a *Molitfelnicului românesc*, tipărit la Chișinău 1908 (cu titlul slavo-rus de *Trebnic*), p. 692—694 (tradusă după *Molitfelnice rusești* mai vechi).

Utilitatea unor astfel de slujbe, introduse acum în cuprinsul *Molitfelnicului* nostru este în afară de orice discuție. Rugăciuni și rînduile de acest fel, care să corespundă nevoilor și condițiilor noi ivite în viața religioasă a credincioșilor noștri și pe care preoții nu le găsesc în cărțile de slujbă de pînă acum, au fost adesea cerute și nădăjduim că edițiile viitoare ale *Molitfelnicului* vor pune la îndemîna preoților noștri și altele, tot atît de necesare, ca de exemplu: o rînduială pentru binecuvîntarea așa-numitei «nunți de argint» și a «nunții de aur», slujba sfințirii cimitirului nou (care există deja în *Molitfelnicele slave*), ș.a.m.d.¹¹.

În schimb, pentru a nu se mări prea mult volumul cărții, au fost lăsate la o parte rînduilele în legătură cu primirea la Ortodoxie a celor de alte credințe, care se aflau în ultimele două ediții ale *Molitfelnicului* (vezi de exemplu: ed. 1937, p. 534—572) și care vor fi acum tipărite într-o carte deosebită (vezi mai departe).

Grija pentru efectuarea îmbunătățirilor și adausurilor făcute de Prea Fericitul Patriarh a-avut-o P. C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale. Pentru împodobirea cărții s-au păstrat aceleași vignete și stampe ale pictorului Gh. Russu, folosite și la edițiile anterioare din 1937 și 1950.

Nădăjduim ca la edițiile viitoare să se limpezească și unele nelămuriri preluate din vechile ediții, care mai stăruiesc încă în *Rugăciunile ce se citesc după patruzeci de zile femeii care a născut* (ed. 1965, p. 42—47), unde sînt rugăciuni pentru două cazuri diferite: unul cînd pruncul este botezat și altul cînd pruncul nu e încă botezat, fără să se precizeze care rugăciuni se citesc în primul caz și care în al doilea.

3. Un extras din *Molitfelnic* este, precum se știe, **Aghiazmatarul**, carte de slujbă mai comodă și mai ușor de purtat afară din biserică, întrucît ea cuprinde numai acele slujbe, rînduile sfinte și rugăciuni mai des săvîrșite în activitatea liturgică a preoților (Sfintele Taine și unele ierurgii de căpetenie, ca sfințirea apei mică și mare, înmormîntarea mirenilor în vîrstă, parastusul, ș.a.).

Ca și *Molitfelnicul*, această carte de slujbă s-a tipărit pînă acum de două ori în timpul păstoririi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, prima dată în 1950 și a doua oară în 1965. Prima ediție este o reproducere fidelă a ediției anterioare, din 1937 (286 p.), iar a doua

10. Ea se afla, de altfel, mai dinainte, în *Parohialnic-ul* de Belgrad, 1890, p. 408—412. Cp. recenzia noastră cu titlul *Ediții noi ale unor cărți de slujbă în Bisericile Ortodoxe vecine*, în «Ortodoxia», XI (1959), nr. 4, p. 628.

11. Cp. studiul nostru *Unitate și varietate în cultul liturgic al Bisericilor Ortodoxe autocefale*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 7—9, p. 443.

ediție reproduce exact textul slujbelor și rînduielilor respective din *Molitfelnicul* tipărit în același an (1965) și diortosit de Prea Fericitul Patriarh, avînd, prin urmare, aceleași îmbunătățiri menționate mai înainte.

4. Tot un extras din *Molitfelnic* alcătuiesc de fapt **Rînduielele călugăriei și slujba înmormîntării călugărilor**, care au fost tipărite, în 1951, pentru a doua oară sub forma unei cărți aparte, independentă de *Molitfelnic* (96 p. de format octav)¹², cuprinzînd: rînduiala la facerea rasoforului, învățătură pentru cel ce vrea să primească schisma adică starea monahală, rînduiala schismei sau a chipului celui mic (intrarea în călugărie), rînduiala schismei celei mari, slujba înmormîntării călugărilor și o scurtă învățătură cum să se înmormînteze arhieriei. Toate acestea, nefiind necesare preoților de mir, ci numai viețuitorilor din mînăstiri, au fost scoase din *Molitfelnic* și tipărite în carte deosebită, textul lor fiind reprodus întocmai după cel din ediția din 1937 a *Molitfelnicului* (p. 237—256 și 573—624).

5. Într-o înfățișare cu totul nouă apare acum și o altă carte de slujbă trebuitoare preoților, a nume **Panihida**, care cuprinde slujbele funebre și rînduielele tradiționale pentru pomenirea morților și care este și ea, la origine, tot un extras din *Molitfelnic*. Noua ediție, diortosită tot prin grija și osteneala Prea Fericitului Patriarh, a fost tipărită în 1967. Ea este de fapt a șaptea dintre edițiile acestei cărți tipărite de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pînă acum (ultima, adică a șasea, apăruse în 1948, cu puțin înainte de moartea patriarhului Nicodim).

Noua ediție apare nu numai cu titlu nou (*Panihidă cuprinzînd slujbele înmormîntării, precum și alte slujbe ce se săvîrșesc de preot pentru cei răposați...*), ci și în condiții grafice cu totul superioare față de edițiile anterioare, fiind împodobită cu aceleași stampe și vignete folosite la tipărirea noului *Liturgier* și a noului *Molitfelnic*, datorită pictorului Gh. Russu. Cuprinsul cărții a fost, de asemenea, mult îmbogățit față de ediția ultimă. Pe lângă slujbele și rînduielele din ediția 1948 (rînduiala înmormîntării mirenilor, rînduiala înmormîntării pruncilor, rînduiala înmormîntării în ziua de Paști și în săptămîna luminată, rînduiala parastasului, rugăciunea la hainele și lucrurile ce se dau de pomană, Litia mică pentru morți și cele 11 Evanghelii ale Învierii), au fost adăugate: rînduiala înmormîntării preoților și diaconilor de mir (luată din *Molitfelnicul* 1965—1966), rînduiala înmormîntării călugărilor (luată din *Rînduielele călugăriei*, 1951), rînduiala binecuvîntării și sfințirii crucii ce se așază la mormînt (luată din *Molitfelnicul*, 1965—1966), rînduiala ce se săvîrșește pentru pomenirea morților la 3 zile, la 9 zile și la trei săptămîni de la ziua morții, rînduiala ridicării Panaghiei pentru cei răposați (ambele luate, cu unele restilizări, după cărțile *Rînduiala ridicării Panaghiei*, tipărită mai de mult de Iacov Antonovici, episcopul Hușilor, în mai multe ediții) și 15 pericope evanghelice, adăugate sub titlul general «Alte Evanghelii care pot fi citite ca adus și podoabă la stîlpi, precum și în drum spre locul de veci». Sursa acestor pericope (neindicată în *Panihidă*) este următoarea:

Evanghelia 1-a (Ioan V, 17—24) = Evanghelia de luni pentru morți;

Evanghelia 2-a (Ioan VI, 40—44) = Evanghelia de joi pentru morți;

Evanghelia 3-a (Luca XII, 16—21) = Evanghelia de la liturghie din Duminica a XXVI-a după Rusalii;

Evanghelia 4-a (Matei XXII, 23—33) = Evanghelia de vineri în săptămîna a X-a după Rusalii, la liturghie;

Evanghelia 5-a (Matei XXIV, 27—33 și 42—51) = Evanghelia de vineri în săptămîna a XI-a după Rusalii, la liturghie;

Evanghelia 6-a (Matei VI, 23—33) = Evanghelia din Duminica a III-a după Rusalii, la liturghie;

Evanghelia 7-a (Ioan VI, 48—54) = Evanghelia de vineri pentru morți;

Evanghelia 8-a (Luca XIV, 1, 12—15) = Evanghelia de luni în săptămîna a XXVI-a după Rusalii, la liturghie;

Evanghelia 9-a (Matei XXV, 31—46) = Evanghelia din Duminica lăsatului sec de carne (a Înfricoșătoarei Judecări), la liturghie;

Evanghelia 10-a (Matei V, 42—48) = Evanghelia de sîmbătă în săptămîna I-a după Rusalii, la liturghie;

12. Prima ediție a fost *Rînduiala tunderii chipului monahicesc*, tip. de starețul Calinic Cernișanul, la București, 1842.

Evanghelia 11-a (Matei XII, 44—54) = Evanghelia de vineri în săptămîna a VI-a după Rusalii, la liturghie;

Evanghelia a 12-a (Ioan VIII, 51—59) = Evanghelia de marți în săptămîna a V-a după Paști;

Evanghelia 13-a (Matei XII, 30—37) = Evanghelia de sîmbătă în săptămîna a 8-a după Rusalii;

Evanghelia 14-a (Ioan VII, 24—26, 35—36) = Evanghelia de la liturghia din 23 februarie (Sfîntul Mucenic Policarp al Smirnei);

Evanghelia 15-a (Luca XII, 32—40) = Evanghelia de sîmbătă în săptămîna a XXVIII-a după Rusalii.

Textele slujbelor și rînduielilor cuprinse în această ediție (cu excepția celor două luate din *Rînduiala Panaghiei*) au fost luate din ultima ediție a *Molitfelnicului* și poartă deci pece-tea graiului îndreptat prin osteneala Prea Fericitului Patriarh Justinian, iar pericopele evan-ghelice de la sfîrșit (atît cele 11 ale Învierii, care se aflau și în ediția din 1948, cît și cele 15 adăugate acum pentru prima dată) sînt luate din ediția ultimă a *Evangeliei* (1964), dior-tosită tot de Întîistătătorul Bisericii noastre (vezi mai departe).

Căutînd să pună de acord rînduielele scrise din cărți cu practica de fapt, noua ediția a *Panihidei* răspunde, fără îndoială, unor nevoi adesea semnalate de către preoțimea noastră, fiind menită să contribuie la stabilirea unei uniformități, măcar relative, în domeniul sluj-belor funebre și al rînduielilor pentru pomenirea morților din Biserica noastră.

6. Și, ca să terminăm cu extrasele din *Molitfelnic*, amintim încă un extras care se ti-părește acum, pentru prima oară, sub forma unei cărți aparte: **Rînduiala primirii la Orto-doxie a celor de altele credințe**, apărută în 1966. Ea cuprinde: rînduiala primirii la Orto-doxie a celor de credință mozaică, rînduiala primirii luteranilor, a calvinilor, a bapțiștilor și a altor neoproteștanți, rînduiala ungerii cu Sfîntul Mir a ereticilor care vin la dreapta cre-dință, rînduiala primirii catolicilor și Mărturisirea de credință dată în scris, în biserică, de cei întorși de la schismă sau de la diferite eresuri. Toate acestea au fost retipărite după edi-țiile anterioare ale *Molitfelnicului* din 1937 și 1950.

7. După Liturghier și Molitfelnic, cartea cea mai de trebuință pentru folosința preoților este **Sfînta Evanghelie**. Aceasta nu se mai tipărise din 1941. În 1964 a apărut *Sfînta și Dumnezeiasca Evanghelie, tipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ro-mîne și cu ostîrdia Prea Fericitului Justinian, Patriarbul Bisericii Ortodoxe Romîne*. Ea re-prezintă cea de a VIII-a ediție a Evangheliarului tipărit de Sfîntul Sinod pînă acum, și reprezintă, din punct de vedere grafic, una dintre cele mai frumoase ediții apărute pînă acum, fiind împodobită cu admirabile ilustrații (cadre marginale, stampe, icoane, frontis-picii, inițiale și vignete) datorite pictorului Iosif Keber. Din punctul de vedere al graiului folosit pentru redarea textului Evangheliilor, de asemenea, noua ediție este cea mai bună, de pînă acum, datorită îmbunătățirilor aduse prin osteneala Prea Fericitului Patriarh însuși.

Precum ne avertizează Prea Fericea Sa, în «Cuvîntul către cititori» de la începutul cărții (p. 3 ș. u.), pentru îndreptările care au fost făcute, s-a luat ca temei — potrivit îndrumării date chiar de Sfîntul Sinod — tălmăcirea Noului Testament făcută de regretatul profesor și scriitor, părintele Gala Galaction, din ediția tipărită în 1951 și revăzută, tot cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh, de I.P.S. Tit Sîmedrea și răposatul prof. univ. Niculae M. Popescu. Dorința Prea Fericitului Sale a fost însă să realizeze o ediție de Evanghelie care să înlăture nepotrivirile exsistente pînă aci între textul din diferitele ediții ale cărții de cult cu acest titlu, deoparte, și textul din diferitele ediții ale Bibliei și ale Noului Testament, de alta¹³. Pentru aceasta, Prea Fericea Sa a cercetat mai toate edițiile românești ale Evan-

13. Despre aceste nepotriviri vezi Tit Sîmedrea, *Evangelia carte liturgică în limba ro-mână*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXVII (1958), nr. 12, p. 1112—1119.

gheliei, care s-au tipărit după 1682, când a apărut prima ediție de acest fel. A izbutit astfel să împlinescă, prin noua ediție, cele două năzuințe pe care le urmărea: pe de o parte să păstreze și tradiția graiului, statornicită de înaintași în diferitele ediții ale Evangheliei folosite în biserici la serviciile divine, iar pe de alta să se apropie și de textul Noului Testament în ultima sa traducere, folosită astăzi în chip curent în școlile de învățămînt teologic și în lectura personală a clericilor și a credincioșilor.

În afară de îndreptările făcute în graiul textelor, tot Prea Fericitul diortositor al acestei ediții i se datorește o formulare nouă, mult mai dezvoltată decît în vechile ediții, a vieților celor patru Sfinți Evangheliști, de la p. 9—12 (Sfîntul Evanghelist Ioan), p. 53—56 (Sfîntul Evanghelist Matei), p. 129—132 (Sfîntul Evanghelist Luca) și p. 219—222 (Sfîntul Evanghelist Marcu).

În plus față de edițiile anterioare s-au adăugat (ori măcar au fost indicate, la locurile respective din cursul Sinaxarului) Evangheliile care se citesc în zilele sfinților români canonizați în 1955 și 1956, adică: Sfîntul Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș (15 septembrie, vezi p. 291), Sfinții Mărturisitori Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara și Mucenicul Oprea (21 octombrie, p. 296), Sfîntul Ierarh Calinic Cernicanul (11 aprilie, p. 328), Sfinții Ierarhi Iorest și Sava Brancovici (24 aprilie, p. 329), și Sfîntul Mucenic Ioan Valahul (12 mai, p. 331).

La sfîrșitul cărții s-a adăugat *Evanghelistarul*, adică cele 35 tabele calendaristice indicînd șirul *Evangheliilor din fiecare an, după data schimbătoare a sfințelor Paști*. Ediția precedentă a *Evangheliei* (1941) se tipărise fără *Evanghelistar*, care rămăsese să fie tipărit ulterior, separat, după ce va fi fost îndreptat de Sfîntul Sinod, dar n-a mai apărut niciodată. În forma în care se tipărea mai înainte, el corespundea calendarului neîndreptat, după care Biserica noastră a mers pînă în anul 1924 și după care Paștile se sărbătorea între 22 martie—25 aprilie. Pentru prima dată *Evanghelistarul* acesta a fost acum adoptat situației actuale din Biserica noastră (calendar îndreptat, cu Pascalie rămasă pe calendarul neîndreptat, Paștile sărbătorindu-se de fapt între 4 aprilie și 8 mai după calendarul îndreptat (corespunzător datelor de 22 martie—25 aprilie din calendarul neîndreptat, pe care îl păstrează încă Bisericile Rusă, Bulgară și Sîrbă). Au fost reformulate, de asemenea, într-un grai mai limpede, lămuririle tipiconale din fruntea celor 35 tabele pascale (p. 363—367) și a fost adăugată o listă cu data Paștilor de la 1961 pînă la 2118 după vechea Pascalie, cu calendar îndreptat, adică așa cum se sărbătorește Paștile în toate Bisericile Ortodoxe care și-au îndreptat calendarul, începînd din 1924 (p. 368). Ați această listă cît și adaptarea celor 35 tabele pascale la situația actuală și reformularea regulilor de tipic din fruntea lor, se datoresc ostenelilor scriitorului acestor rînduri.

8. În legătură cu Sfînta Evanghelie amintim și cîrticica intitulată **Evanghelia pentru Vecernia Sfințelor Paști**, cea dintîi în ordinea cronologică, dintre cărțile de cult tipărite în rîstimpul de care ne ocupăm (1949). Ea cuprinde textul *Evangheliei* care se citește, la Vecernia din ziua de Paști — numită în popor și *A doua Inviere* (Ioan XX, 19—25), în 12 limbi, conform obiceiului din Biserica noastră și din cele grecești (limbile: română, greacă, ebraică (aramaică), latină, paleoslavă, rusă, bulgară, turcă, franceză, germană, ungară și albaneză).

Textele în limbile străine sînt transcrise așa fel încît să poată fi citite chiar și de clerici care nu ar cunoaște limbile respective (indicîndu-se și accentele).

9. Printre cele dintîi cărți de slujbă tipărite îndată după venirea Prea Fericitului Patriarh Justinian la conducerea Bisericii Ortodoxe Române, este și cea cu titlul *Carte de Tedeum (Doxologii) la diferite prilejuri obștești*, apărută în 1950 și folosind deopotrivă atît preoților cît și cîntăreților bisericești. Ea cuprinde slujbele numite cu termenul general, de origine latină, *Tedeum*, care reprezintă o creație proprie Bisericii noastre, din a doua jumă-

tate a secolului trecut¹⁴. Apărută de la început ca o carte separată, în diferite ediții (ca de exemplu, Neamț 1862, Buzău 1869, București, 1879, ș.a.), Tedeumul fusese tipărit pentru ultima dată în această formă în 1922 (ediția a treia a Sfântului Sinod). *Molitfelnicul* din 1937 incluse și el în cuprinsul lui, unele slujbe din conținutul Tedeumului (ca rînduiala la începerea anului școlar), la care ediția următoare a *Molitfelnicului* (1950) a renunțat (vezi în urmă).

a) Ultima ediție a cărții *Tedeum* (1950) reproduce, în general, cuprinsul ediției anterioare, din 1922, dar cu unele rînduiri noi și adaptările necesare la situațiile noi din viața politică și religioasă, de după 1944. Așa, de exemplu, *Tedeum-ul pentru începutul anului școlar* a devenit *Tedeum la începerea catehizării sau a anului școlar la institutele de învățămînt bisericesc* (p. 51—58) ș.a.m.d.

b) *Un Tedeum pentru pace*, întocmit probabil de către P. S. Episcop Valerian al Oradei, a apărut într-o ediție eparhială, cu titlul: *Carte de Tedeum pentru pace*, Editura Episcopiei Oradea, 1956 (32 p.).

II. — CĂRȚI DE SLUJBA PENTRU CÎNTĂREȚII BISERICEȘTI

1. Trecînd acum la *cărțile de slujbă necesare cîntăreților de strană*, cea dintîi care se retipărește în timpul celui de al treilea patriarhat este **Octoiul mare**, cuprinzînd cîntările Învierii, ale celor opt glasuri, care se folosesc la slujba vecerniei, a utreniei și a liturghiei din toate zilele săptămîinii. Noua ediție, apărută în 1950 și cuprinzînd 750 p. pe o hîrtie de bună calitate, este de fapt reproducerea stereotipică a ediției anterioare (a IV-a a Sfîntului Sinod, din 1942), în care nu s-au înlocuit decît cîteva dintre cuvintele mai vechi, care nu mai puteau fi păstrate.

Octoiul rămîne deci printre puținele cărți de slujbă care își așteaptă încă revizuirea.

2. În schimb, **Penticostarul**, apărut în cursul anilor 1952—1953 (473 p.), reprezintă o ediție temeinic revizuită față de cele anterioare, prin osteneala și priceperea distinsului cărturar bisericesc, I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea, care a confruntat textele cîntărilor cu originalele grecești, îndreptînd traducurile greșite, neclare sau eliptice din edițiile anterioare și uniformizînd peste tot traducerea aceluiași cîntări, care pînă aci apăreau uneori într-un fel traduse într-un loc și într-altfel în alt loc din cuprinsul cărții.

Traducerea revizuită a Sinaxarelor din cuprinsul acestei ediții a *Penticostarului* se datorește preotului prof. univ. Niculae M. Popescu. Menționăm că pe copertă e indicat, greșit, ediția V-a. cînd de fapt această ediție este a VI-a a Sfîntului Sinod (a V-a a apărut în 1936, a IV-a în 1924, ș.a.m.d.).

3. În 1954 a început *retipărirea unei noi ediții a Mineiilor*, de mult epuizate. Noua ediție reprezintă, ca și Penticostarul, o revizuire serioasă a traducerilor din edițiile anterioare, făcută prin confruntarea cu textele originale. Retipărirea a început cu **Mineii pe luna ianuarie**, apărut în 1954 (ed. IV, 548 p.) și diortosit tot prin osteneala I.P.S. Mitropolit Tit Sîmedrea. Numai traducerea nouă a Sinaxarelor din cuprinsul lui se datorește Pr. Dr. O. Căciulă.

4—5. Din păcate, retipărirea Mineiilor pe lunile următoare nu s-a putut continua în ritmul dorit de Prea Fericitul Patriarh Justinian și impus de nevoi, din pricina încetinelii lucrărilor de diortosire. Abia în 1957 au mai putut apare încă două *Mineiie* din seria începută în 1954, și anume cele **Mineii pe luna decembrie** (600 p.) și **Mineii pe luna februarie** (378 p.), ambele diortosite tot de I.P.S. Tit Sîmedrea pentru textul cîntărilor; pentru textul Sinaxarelor îndreptările au fost făcute de Pr. Dr. D. Fecioru (la Mineii pe luna decembrie) și Pr. Dr. O. Căciulă (la Mineii pe luna februarie).

6—7. A urmat iarăși o întrerupere și abia peste 10 ani au mai apărut încă două *Mineiie* — ultimele apărute pînă acum — și anume: **Mineii pe luna martie** (1967, 251 p.) **Mineii pe luna aprilie** (1967—1968, 299 p.), revizuite cel dintîi de Pr. Dr. O. Căciulă, iar al doilea de Dl. profesor onorar T. M. Popescu. La amîndouă s-a adăugat colaborarea semnatarului rîndurilor de față, care a restilizat și a adaptat, la situația actuală calendaristică a

14. Vezi Arhim. Ghenadie Enăceanu, *Un sbornic. Istoria Te-Deumurilor în Biserica creștină și specialitate în cea română*, în «Biserica Ortodoxă Română», VIII (1864), nr. 11 și 12, p. 830—850 și 942—960.

Bisericii noastre, îndrumările de tipic privitoare la rînduiala slujbei Bunevestiri din *Mineiul pe luna martie* (p. 173—202) și la sărbătoarea Sfîntului Gheorghe din *Mineiul pe luna aprilie* (p. 205—215).

În plus, este vrednic de semnalat că noua ediție a *Mineiului pe luna aprilie* include acum, pentru prima oară, între filele ei, și *Slujba Sfîntului Ierarh Calinic Cernicanul* de la 11 aprilie (p. 88—106), întocmită de I.P.S. Efrem Enăcescu și Pr. Prof. Ene Braniște, precum și *Slujba Sfîntilor Ierarhi Iorest și Sava Brancovici* de la 24 aprilie (p. 225—243); ambele aceste slujbe au fost tipărite întii în cărți aparte încă din 1957 (vezi mai departe).

În prezent sînt în curs de revizuire, în vederea tipăririi, Mineiele pe lunile octombrie și mai.

8. **Psaltirea** ora de mult epuizată în 1948, cînd Prea Fericitul Patriarh Justinian a luat cîrma Bisericii noastre. Retipărirea ei puneă însă grele probleme, cînd era vorba de ales ce text să se reediteze. Circulau pînă atunci trei traduceri diferite, tipărite în diverse ediții, pentru folosirea în slujbă. Cea mai veche, făcută după textul grecesc al Septuagintei, reprezenta traducerea din Biblia românească a Sfîntului Sinod editată în 1914, din care se luase nu numai textul psalmilor, ci și al altor pericope vechitamentare folosite în rînduiala serviciilor noastre divine; ea fusese editată, de exemplu, în 1913 (ed. V-a), în 1926 la Cernica (ediția a VIII-a a Sfîntului Sinod) și în 1939 (la Rîmnicu-Vîlci). În ultima vreme apăruseră însă alte două traduceri, dintre care una, pretinsă după textul original ebraic (masoretic), făcută de preoții profesori Gala Galaction și Vasile Radu (tipărită la București 1929), iar alta, făcută mai mult după traduceri rusești și datorită fostului patriarh Nicodim Munteanu, tipărită în mai multe ediții, din diverse centre tipografice (Chișinău 1927, București 1931, Cluj 1943). Această ultimă traducere fusese adoptată și pentru textul psalmilor folosiți în rînduiala diferitelor servicii divine din unele cărți de slujbă tipărite în timpul păstoririi fostului patriarh (ca de exemplu în ultima ediție a *Ceaslovului*, tipărit la 1945), provocînd proteste mai ales din partea viețuitorilor din mînăstiri și a slujitorilor în vîrstă, obișnuiți cu vechea traducere.

Ca și în alte cazuri, Prea Fericitul Patriarh Justinian a dat și aici soluția cea mai înțeleaptă. A fost alcătuită o comisie din trei membri, cunoscători ai limbii ebraice (Preoții profesori Vl. Prelipcean și M. Chialda de la Institutul teologic din București) și ai celei grecești (Pr. Dr. D. Fecioru), cărora li s-a indicat să ia ca temelie vechea traducere din Biblia Sfîntului Sinod de la 1914, care urma să fie curățită, prin confruntarea cu textele originale, de cuvintele prea arhaice și de frazele cu înțeles neclar. Aceleași principii urmau să fie aplicate și la textul celor nouă *Cîntări ale lui Moise*, care se întrebunțează la slujbele din Postul mare și fac parte integrantă din cuprinsul Psaltirii ortodoxe. Îndeplinindu-și cu succes sarcina, comisia a dat, într-adevăr, cea mai potrivită traducere a Psaltirii — carte de slujbă, pentru vremea noastră. Ea păstrează cu fidelitate miresma bisericească a traducerii din Biblia 1914, făcînd astfel legătura cu trecutul, dar a înlocuit termenii prea vechi și a limpezit locurile cu întorsături mai greu de înțeles, apropiînd astfel graiul Psaltirii de vorbirea curentă.

Revăzută de I.P.S. Efrem Enăcescu, adînc cunoscător și iubitor al limbii cărților noastre de cult, care i-a dat o ultimă șlefuire¹⁵, noua traducere a *Psaltirii* s-a tipărit pînă acum de două ori: prima dată în cursul anilor 1957 și 1958 (422 p.) și a doua oară în 1967—1968 (351 p.); ambele ediții în excelente condiții grafice, fiind împodobite cu stampe și vignete din cele ale pictorului Gh. Russu. În ambele ediții a fost adăugat, la sfîrșit, *al doilea paraclis al Maicii Domnului* (facerea lui Teodor Tascaris, deosebită de *Al doilea Paraclis* din Ceaslov și Molitfelnic), care se afla și în edițiile mai vechi ale Psaltirii, dar fusese înlăturat din ultima ediție. Au fost adăugate, de asemenea, la capitolul Pripelilor sau Mărimurilor din slujba Praznicelor și a Sfinților cu Pielele, Pripelile sau Mărimuri noi, cu stihurile respective, pentru sărbătorile sfinților români canonizați în 1955—1956: la 15 septembrie pentru Sfîntul Iosif cel Nou de la Partoș (p. 293—294)¹⁶, la 21 octombrie pentru Sfinții Visarion, Sofronie și Oprea (p. 296), la 11 aprilie pentru Sfîntul Ierarh Calinic de la Cernica (p. 314) și la 24 aprilie pentru Sfinții Ierarhi Iorest și Sava Brancovici (p. 315); nu s-au pus Pripelile pentru ziua Sfîntului Ioan Valahul (12 mai), a cărui slujbă n-a fost încă definitivată.

15. Cp. și Pr. O. Căciulă, *art. cit.*, p. 557—558.

16. Indicăm paginile din ed. II (1968).

9. **Octoiul mic sau Catavasierul**, un extras al *Octoiului Mare*, cuprinzând cântările Invierii celor opt glasuri numai pentru duminici precum și alte cântări din slujba unor sărbători, nu mai fusese tipărit din 1940, când apăruse în a opta ediție a Sfântului Sinod. Prea Fericitul Patriarh Justinian a binevoit să încredințeze semnatarului rîndurilor de față sarcina de a revizui textul acestei cărți, în vederea retipăririi.

Noua ediție a apărut în 1959 (303 p.), cu titlul: *Catavasier (Octoih mic), care cuprinde: rînduiala Vecerniei, a Utreniei și a Sfintei Liturghii, cu cântările Invierii din duminică pe cele opt glasuri, podobiile celor opt glasuri, Polieleul și Mărimurile (Pripelele), Catavasile praznicelor împărătești, svetilnele și stibirile Evangheliei (Voscesnele din slujba Utreniei de duminică, tipărit acum pentru a noua oară...* Textele imnelor și ale rugăciunilor din rînduilele care alcătuiesc cuprinsul cărții au fost imediat revizuite, prin confruntarea cu originalele grecești, cercetîndu-se și toate vechile traduceri, începînd cu cea a lui Antim Ivireanul, din prima ediție a *Octoiului românesc* (Tîrgoviște, 1712) și pînă la cele mai noi. Au fost îndreptate greșeli de traducere, au fost limpezite textele cu înțeles mai întunecat, au fost înlocuiți termenii prea arhaici, ieșiți de multă vreme din folosința graiului bisericesc. Au fost îndreptate, de asemenea, greșeli tradiționale în formularea îndrumărilor de tipic, care se perpetuau de la o ediție la alta (ca de exemplu, formula de binecuvîntare pentru începutul liturghiei, care în cele mai multe ediții era: «Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru...», etc.); au fost adăugate rînduilele unor slujbe care lipseau din edițiile anterioare și de care cîntăreții aveau nevoie (ca de exemplu, *Rînduiala Miezonopticii de duminică* p. 21—24, și *Rînduiala Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite*, p. 80—84). Au fost întregite rînduilele citorva slujbe cu textele unor cântări schimbătoare pe care cîntăreții trebuia să le caute în alte cărți de slujbă (ca de exemplu, *Herucivela din Joia Mare* și din *Sîmbăta Mare*, p. 66—67, sau *Axioanele praznicelor împărătești*, p. 70 ș. u.). Unele cântări, care erau tipărite în edițiile anterioare ca piese izolate, au fost plasate la locul lor firesc din rînduiala slujbelor la care sînt folosite (ca de exemplu, «Binecuvîntările Invierii» din rînduiala utreniei duminicilor, p. 37—38).

Ca și în noua *Psaltire* din 1957—1958, la Mărimurile de la Polieleul praznicelor și al sfinților aleși au fost adăugate stihurile și stihirile pentru sărbătorile sfinților români canonizați în 1955—1956 (vezi p. 194, 197, 216 și 217). S-a dat o formulare mai clară titlurilor rînduilelor diferitelor slujbe sau ale grupelor de cântări, care alcătuiesc cuprinsul cărții, iar îndrumările de tipic au fost considerabil îmbogățite, adăugîndu-se noi povățuiri la cele vechi (ca de pildă cele privitoare la ordinea cîntării catavasiiilor în întreg anul bisericesc, p. 44—45 notă), iar cele vechi au dobîndit o formulare nouă, mai clară, mai precisă și cu lămuriri în plus pentru unele amănunte neprevăzute în edițiile vechi.

Textele psalmilor și ale stihurilor folosite în rînduiala vecerniei, a utreniei și a altor slujbe, au fost luate după traducerea ultimă din *Psaltirea* 1957 (vezi în urmă).

Fiind de mare folos îndeosebi cîntăreților mai tineri și începători, ediția din 1959 a *Catavasierului* s-a epuizat repede, și își așteaptă acum retipărirea.

10. **Apostolul** fusese tipărit ultima dată în 1940, adoptîndu-se textul din traducerea Noului Testament făcută de patriarhul de atunci, Nicodim Munteanu. Abia în 1960 a putut fi retipărită această carte de cult pentru prima oară în timpul arhiepiscopiei Prea Fericitului Patriarh Justinian, care a însărcinat cu revizuirea lui pe Preoții Ioan Gagiu, directorul Administrației patriarhale, și Vasile Ștefan, consilier patriarhal. Aceștia au luat ca bază traducerea din Noul Testament ed. 1951, datorită părintelui Gala Galaction și revăzută de I.P.S. Tit Simedrea și preotul prof. univ. Niculae M. Popescu, și au dat o ediție de 471 p., mult îmbunătățită ca limbă față de cele anterioare, tipărită pe hîrtie de o bună calitate, în condiții grafice excepționale, fiind împodobită prin frumoase chenare marginale pentru fiecare pagină, și prin fronsupicii, inițiale și vignete, toate în culori, datorite pictorului Iosif Keber. Grijă tiparului a avut-o Pr. Dr. O. Căciulă și regretatul Virgil Molin, iscusitul conducător de atunci al tipografiei Institutului Biblic. Păcat că diortositorii nu s-au gîndit să adauge la *Sinaxar* și pericopele pentru sfinții români canonizați în 1955, cum s-a făcut la ediția din 1964 a Sfintei Evanghelii (vezi în urmă).

11. Tot între cărțile de cult trebuie să numărăm și **Cazania**, cu cuvintele ei de înțeleaptă învățătură creștină, atît de mult gustată și prețuită de credincioșii noștri, atît întrecut cit și azi. Tot Prea Fericitului Patriarh Justinian îi datorim inițiativa și osteneala de a fi pus la îndemîna slujitorilor Bisericii noastre o nouă *Cazanie* mai potrivită pentru vremurile actuale, care a înlocuit pe cea veche, mult îmbătrînită, care, timp de peste trei

weacuri, începînd de la mitropolitul Varlaam al Moldovei, se citea în bisericile românești de pretutindeni.

Cazania cea nouă a apărut în anul 1960, sub titlul *Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniile duminicilor de peste an, alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române* și cuprinde 655 p. de format mare. După cum se arată mai departe, în titlu, Prea Fericea Sa a luat ca bază Colecția de predici duminicale intitulată *Kiriacodromion*, a vestitului predicator și arhiepiscop Nikifor Teotoke al Astrahanului, de origine greacă, din secolul al XVIII-lea, predici traduse și la noi pe la începutul veacului trecut de mitropolitul Grigorie al Țării Românești, tipărite de mitropolitul Dositei la 1801 și retipărite de mitropolitul Nifon la 1867.

Pentru fiecare duminică această valoroasă colecție omiletică are cîte două predici: cea dintîi, cu caracter exegetic, cuprinde explicarea Evangheliei duminicale verset cu verset, sub formă de omilie, iar a doua, intitulată *Cazanie*, este de fapt o predică tematică, dezvoltînd un subiect de natură morală, dogmatică, liturgică, etc., în strînsă legătură cu pericopa evanghelică a duminicii respective (de exemplu: despre sărbători, despre credință, despre rugăciune, despre botez, ș.a.). Precum ne previne Prea Fericitul Patriarh, în admiralul «Cuvînt înainte» din fruntea cărții, Prea Fericea Sa s-a străduit — și a reușit — să nu se depărteze prea mult de textul autorului din traducerea românească, păstrîndu-i, pe cît a fost puțin, bogăția și frumusețea învățăturilor expuse, iar în ceea ce privește forma de expunere s-a străduit să păstreze ceva din mireasma graiului bisericesc și din farmecul limbii vechilor Cazanii, topite în limba vorbită astăzi (p. 6).

Tipărită pe hîrtie de calitate bună, *Cazania* încîntă și ochiul cititorului, fiind împodobită cu frumoase chenare pe fiecare pagină, cu frontispicii, inițiale și vignete, toate în culori, datorite tot pictorului Iosif Keber, precum și cu fotografii de biserici românești din diferite părți ale țării, așezate pe spațiile rămase libere la sfîrșitul fiecărei predici.

Atît prin bogăția și valoarea catehetică a conținutului ei, prin frumusețea veșmîntului lingvistic în care acesta a fost redat, ca și prin calitățile de ordin tehnic-tipografic în care a fost tipărită, noua *Cazanie* constituie o operă de mare valoare și utilitate practică, pusă la îndemîna slujitorilor bisericești, ca un prețios mijloc auxiliar al activității lor predicatōriale și catehetice, desfășurată în cadrul cultului divin¹⁷.

12. **Triodul**, care cuprinde rînduiala slujbelor din timpul Postului mare, n-a mai fost tipărit din 1946, cînd a apărut cea de a cincea ediție a Sîntului Sinod. La data la care scriem aceste rînduri, este în curs de tipărire o nouă ediție, revizuită de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și adăugită cu o dezvoltată învățătură de tipic, datorită autorului acestui articol, tipic care va arăta rînduiala slujbelor din sărbătorile care cad în timpul Triodului, el înlocuind vechile *Capete (Capitole tipiconale) ale lui Marco*, de la sfîrșitul edițiilor anterioare, care nu mai corespond situației calendaristice actuale a Bisericii noastre.

13. În schimb, micul extras din Triod, care este atît de popularul **Prohod**, cuprînzînd slujba înmormîntării Domnului nostru Iisus Hristos de la Denia din Vinerea Patimilor (Utrenia Sîmbetei celei Mari), a fost tipărit aproape în fiecare an în timpul din urmă (în 1966 s-a tipărit cea de a noua ediție din timpul arhiepiscopiei de pînă acum a Prea Fericitului Patriarh Justinian), în obișnuitul format mic de broșură, împodobit cu frumoase vignete, chenare și frontispicii datorite pictorului Gh. Russu, cîntările principale fiind transcrise și pe note muzicale psaltice, după melodiile bisericești tradiționale.

14—15—16. Canonizarea sfinților români din 1955 și 1956 a făcut necesară tipărirea vieților și a slujbelor întocmite în cinstea lor, în cărți aparte, pînă cînd ele vor putea fi integrate în noile ediții ale mineielor respective, pe măsură ce acestea se vor tipări. Au

17. Vezi mai ales Gabriel Popescu, *Studiu omiletic asupra cărții «Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniile duminicilor de peste an»*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 5—6, p. 317—328.

18. *Viața și slujba Sîntului Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmniceului-Noul Severin ce se prăznuiește în ziua de 11 aprilie*, București, 1957, 80 p. de format octav mare.

19. *Viața și slujba Sfinților Ierarhi și mărturisitori Iorest și Sava, mitropoliți ai Ardealului, ce se prăznuiesc în ziua de 24 aprilie, și a mucivioșilor mărturisitori ai dreptei-credințe Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara și a mucenicului Oprea din Săliște, ce se prăznuiesc în ziua de 21 octombrie...*, București, 1957, 128 p., format octav mare.

fost editate pînă acum două cărți de acest fel: una cuprinzînd **Viața și slujba Sfințului Ierarh Calinic Cernicanul** și alta cuprinzînd **Viețile și slujbele Sfinților ardeleni**. Slujba Sfințului Ierarh Calinic a fost întocmită de I.P.S. Efreem Enăcescu și Pr. Prof. Ene Braniște, iar slujbele Sfinților ardeleni au fost întocmite de un colectiv de profesori de la Institutul teologic din Sibiu. Slujba Sfințului Ierarh Calinic și cea a Sfinților Ierarhi ardeleni Iorest și Sava Brancovici sînt totodată cele dintîi slujbe ale unor sfinți români, integrate pînă acum între slujbele sfinților din ultima ediție a Mineiului respectiv (*Mineiul pe luna aprilie*, 1968, vezi în urmă).

Nu avem pînă azi un text definitiv al slujbei Sfințului Iosif cel Nou de la Partoș și nici al slujbei Sfințului Ioan Valahul; în schimb, Arhiepiscopia Timișoarei a tipărit un *Acatist al Sfințului Iosif cel Nou de la Partoș* (Timișoara, 1956), care ar mai avea nevoie de oarecare îmbisericire în graiu²⁰.

*

Pe scurt, 23 titluri de cărți de slujbă, dintre care unele (*Liturghierul*, *Molitfelnicul*, *Psaltirea*) tipărite în cîte două și trei ediții; una singură reproduce ediții mai vechi neîndreptate (*Octoihul*), toate celelalte reprezentînd ori creații originale, proprii acestei epoci de răscruce din istoria Bisericii noastre (ca Slujbele Sfinților români), ori revizuri și diortosiri fundamentale ale vechilor ediții (cum sînt, de exemplu, *Liturghierul și Catavasierul*). Dacă mai adăugăm la acestea și cărțile de muzică bisericească, tipărite pentru folosința cîntăreților de strană²¹, precum și numeroasele cărți de rugăciune pentru folosul credincioșilor, care reprezintă cărți ale cultului particular²², se poate face o idee mai cuprinzătoare despre vastitatea, utilitatea și importanța muncii depuse numai în sectorul cel mai important al activității tipografice a Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii noastre, în răstimpul destul de scurt al primilor 20 de ani de arhipăstorire a Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Alături de realizările epocale obținute în alte domenii de activitate a Bisericii din acest timp, cărțile de cult tipărite în primele două decenii ale celui de al treilea patriarhat adaugă încă un titlu de glorie și o floare la cununa meritelor multiple ale Întîistătătorului Bisericii noastre, pentru care atât numele Prea Fericirii Sale cît și ale smeriților ostenitori pe care i-a antrenat în muncă și care au lucrat sub oblăduirea și îndrumarea Sa, vor rămîne înscrise la loc de cinste în istoria contemporană a Bisericii Ortodoxe Române.

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

20. Tipărit prima dată în «Mitropolia Banatului», VI (1956), nr. 10—12, p. 125—139.

21. S-au tipărit pînă acum, în volume separate: *Cîntările Sfinței Liturghii* (două ediții, una însoțită de *Cîntări la Cateheze*, de Conf. N. Lungu și Protodiacon A. Uncu, 1951 și alta, însoțită de *Podobiile celor 8 glasuri*, în 1960, de Conf. N. Lungu, Pr. Gr. Costea și Pr. Prof. E. Braniște), *Vecernierul*, 1953 (de Conf. N. Lungu, Pr. Gr. Costea și Prof. I. Croitoru), *Utreneriul*, 1954 (de Conf. N. Lungu, Pr. Gr. Costea și Pr. Prof. Ene Braniște).

Au mai fost tipărite: *Cîntările din slujbele Sfințelor Taine și ale ierurgilor principale* (de aceeași), în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 1—2 și *Cîntările din slujba Sfințelor Paști* (de Conf. N. Lungu, Pr. Prof. E. Braniște și Asist. Chiril Popescu, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 1—2, p. 1—90. Sint gata și restul cîntărilor Penticostarului, care urmează să fie lipărite tot în revistele Patriarhiei.

22. Astfel de cărți de rugăciuni au publicat, de ex., pînă acum: Arhiepiscopia Bucureștilor și Mitropolia Olteniei (alcătuite de Prea Fericitul Patriarh Justinian și I. P. S. Mitropolit Firmilian), 2 ediții apărute (1951—1952 și 1955) și alta în pregătire: Mitropolia Moldovei și Sucevei, două ediții (1954—1955 (format mic) și 1956—1957 (format mare); Arhiepiscopia de Sibiu și Alba Iulia, două ediții (1958 și 1966); Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, trei ediții (1955, 1958 și 1966); Episcopia Oradiei (alcătuită de P. S. Episcop Valerian), două ediții (1950 și 1955).

LIVRES LITURGIQUE IMPRIMÉS PENDANT LES PREMIERS VINGT ANS DU PATRIARCAT DE SA BÉATITUDE LE PATRIARCHE JUSTINIAN

RÉSUMÉ

L'activité de révision et de l'impression des livres liturgiques pendant les premiers vingt ans du patriarcat actuel a été très riche et féconde.

a) *Pour les prêtres les suivants livres liturgiques ont été jusqu'à présent imprimés: Le Missel (trois éditions: 1950, 1956 et 1967), L'Euclologe ou Le Rituel-Bénédictinal (deux éditions: 1950 et 1966), L'Hagiasmatarion ou Sacramentaire (deux éditions: 1950 et 1965), L'Évangélaire (1964), La Sainte Évangile en 12 langues pour les Vêpres de l'après-midi du Dimanche des Pâques (1949), Les offices de la vie monacale et de l'enterrement des moines (1951), Les offices de l'accueil à l'Orthodoxie de ceux qui viennent des autres croyances religieuses (1966).*

b) *Pour les chantres ecclésiastiques les suivants livres liturgiques ont été imprimés jusqu'ici: Les Ménées des mois janvier (1954), février (1954), décembre (1954), mars (1967) et avril (1968), Le grand Octoékhos (1950), Le Pentecostarion (1953), Le petit Octoékhos ou l'Heirmologion (1959), Le Praxapostoles (Actes et Épitres des Apôtres, 1960), Le Psautier (deux éditions: 1958 et 1968).*

c) *Pour les prêtres et pour les chantres à la fois ont été imprimés: L'Homiliaire (1960), La Pannykhide (livre liturgique qui renferme tous les offices junèbres, 1967), L'Office des Vigiles du Vendredi Saint (petit livre sous le titre vieux-slave Prokhode, c'est-à-dire l'office de l'enterrement de notre Seigneur Jésus-Christ, neuf éditions jusqu'ici), La vie et les offices des saints roumains canonisés en 1955—1956 (deux petits livres, parus en 1957).*

Sommairement, on a imprimé 23 livres liturgiques, dont certains à plusieurs éditions. Quelques-unes on sont révisées par Sa Béatitude le Patriarche Justinian lui-même, comme, par exemple, L'Évangélaire, L'Homiliaire (d'après l'ancienne traduction roumaine du Kyriakodromion de l'évêque Nékyphore Théothokes) et le Missel (ce dernier avec le prof. honoraire Pr. P. Vinilescu). A l'oeuvre de la révision et de la réimpression ont contribué aussi les anciens métropolitains Tit Simedrea et Ephrème Enăcescu, les professeurs E. Braniște, Vlad. Prelipcean et M. Chialda, les prêtres D. Fecioru, O. Căciulă, et d'autres.

On a imprimé aussi plusieurs éditions des différents Livres des prières pour les fidèles.

A présent est en train d'impression Le Triôdion et l'on prépare l'impression des Ménées, des mois octobre et mai.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI

MANUSCRISELE, CĂRȚILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE EPARHIILOR, REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ȘI ORICE FEL DE CORESPONDENȚĂ PRIVITOARE LA REVISTĂ SE TRIMIT PE ADRESA: EDITURA INSTITUTULUI BIBILIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ, INTR. PATRIARHIEI Nr. 9 SECTORUL V, BUCUREȘTI, CONT 118.001 — BANCA NAȚIONALĂ A R. S. ROMÂNIA, FILIALA N. BĂLCESCU, CU MENȚIUNEA: PENTRU «STUDII TEOLOGICE», REVISTA INSTITUTE-LOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ.

TIPOGRAFIA
INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI

43.860